

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Dražen Šimleša

MAGISTARSKI RAD

ANTIGLOBALIZACIJSKI POKRET

Stavovi, motivi, ciljevi i dometi

ZAGREB, 2004.

SADRŽAJ

UVOD.....	3-6
1. KLJUČNI POJMOVI.....	7-15
2. GLOBALIZACIJA I ANTIGLOBALIZACIJA-mitovi i stvarnost.....	16
2.1. Je li globalizacija stari ili novi proces?.....	19-20
2.2. Je li globalizacija stvarnost ili fikcija?.....	20-21
2.3. Dokida li globalizacija koncept nacije-države?.....	21-26
2.4. Donosi li globalizacija kulturnu uniformiranost?.....	26-30
2.5. Donosi li globalizacija blagostanje ili je novi oblik kolonijalizma.....	30-34
3. ANTIGLOBALIZACIJSKI POKRET - motivi, stavovi, ciljevi i dometi.....	35
3.1. DRUŠTVENI POKRETI.....	35-42
3.2. KARAKTER POKRETA- OSNOVNA KRITIČKA STAJALIŠTA.....	42
3.2.1. Rast socijalne nepravde.....	42-45
3.2.2. Uništavanje okoliša i prirodnih resursa.....	45-52
3.2.3. Novo sveto trojstvo – MMF, Svjetska banka i WTO.....	52-78
3.2.4. Globalne korporacije.....	78-89
3.3. AKTERI POKRETA.....	90
3.3.1. Osporavanje i reforma.....	97-103
3.3.2. Globalizacija odozdo.....	103-111
3.3.3. Odvajanje-relokalizacija.....	111-114
3.4. POKRET – razvoj kroz tri faze.....	115
3.4.1. Dani ponosa i slave.....	116-146
3.4.2. Zastoj i pad.....	146-152
3.4.3. Preispitivanje i konkretizacija.....	153-163
3.5. DIMENZIJE POKRETA.....	163
3.5.1. Dimenzija fokusa.....	164
3.5.2. Dimenzija vizije.....	165-166
3.5.3. Dimenzije strategije i taktike.....	166-167
3.5.4. Kritika Albertovih četiriju dimenzija.....	167-193
3.5.5. Primjer Hrvatska.....	194-197
4. ZAKLJUČAK.....	198-211
BILJEŠKE.....	212-224
LITERATURA.....	225-238
PRILOZI.....	239-263

UVOD

Ovaj je rad usmjeren na sociološku analizu antiglobalizacijskog pokreta, njegovu demistifikaciju ili weberovski rečeno «rašćaravanje» stavova, motiva, ciljeva i dometa, kako se često medijski voli reći «naroda Seattlea». Za realizaciju tog cilja biti će potrebno u uvodu rada razjasniti sam pojam globalizacije, a pojmovna analiza pomoći će nam u slaganju osnovnih pojmova rada, odnosno onih koje ćemo najčešće koristiti. U drugom poglavlju Globalizacija i antiglobalizacija – mitovi i stvarnost, priložit ćemo čitav niz različitih, pa često i suprotstavljenih definicija i razmišljanja o procesu globalizacije. Kao teorijska podloga u istraživanju za određenje i definiranje globalizacije poslužit će nam brojni radovi na tu temu (A. Giddens, 1990; R. Robertson, 1992; U. Beck, 1998; D. Held et al., 1999; J.A. Scholte, 2000; Cohen and Kennedy, 2000; te drugi). Stavljajući odnos globalizacija-antiglobalizacija unutar konteksta pet najčešćih dilema najviše nam je pomogao rad Jana Arthura Scholtea (2000) *Globalization – A Critical Introduction*. Pet najčešćih dilema unutar kojih ćemo objasniti odnos globalizacija-antiglobalizacija jesu:

1. Je li globalizacija stari ili novi proces?
2. Je li globalizacija stvarnost ili fikcija?
3. Dokida li globalizacija koncept nacije-države?
4. Donosi li globalizacija kulturnu uniformiranost?
5. Donosi li globalizacija svjetsko blagostanje ili je to novi oblik kolonijalizma?

Smatramo kako ovih pet pitanja pokriva znanstvenu debatu o procesu globalizacije u posljednjih 15 godina.

Treće poglavlje početak ćemo s usporedbom sadašnjeg tzv. antiglobalizacijskog pokreta s onima koji mu više ili manje direktno prethode, posebno sa društvenim

pokretima druge polovice 20. stoljeća. Osnovni cilj ovog dijela rada je uvidjeti gdje se crpi baština iz prethodnih društvenih pokreta, gdje su naslijeđene vrijednosti, metode i ciljevi prethodnika, a gdje svjedočimo potpuno novim fenomenima pri istraživanju društvenih pokreta. Time ćemo dovesti u pitanje i vjerodostojnost današnjeg tzv. antiglobalizacijskog pokreta da se uopće i naziva pokretom. Do današnjih dana traju rasprave koliko je riječ o jednom jedinstvenom koherentnom pokretu sa zajedničkim stavovima, motivima, ciljevima i dometima (i koji su to ako ih ima), ili pak koliko je tu prije svega riječ o različitim pa često i sukobljenim pokretima koje više veže zajedničko protiv, a manje zajedničko za. Ovdje nam nije cilj ulaziti preduboko u analizu društvenih pokreta, jer na tu temu postoje brojni radovi, već nam je cilj napraviti logičan prijelaz prema analizi tzv. antiglobalizacijskog pokreta.

Glavni cilj trećeg poglavlja jest zadovoljiti naslov rada, dakle analizirati motive, stavove, ciljeve i domete pokreta. U analizi tzv. antiglobalizacijskog pokreta služit ćemo se dosadašnjim radovima na tu temu (J. Brecher et al., 2000; M. Albert, 2000; A. Starr, 2001; T. K. Danaher and J. Mark, 2003; Notes from Nowhere, 2003; Mertes, 2004; te drugi). Kao temeljno poglavlje rada sastoji se od nekoliko potpoglavlja. Prvo ćemo predstaviti osnovna područja kritike pokreta kako bismo uopće mogli razumijeti njegove motive, stavove, ciljeve i domete. Pokret svoju kritiku temelji na pogoršavanju socijalne pravde u svijetu, odnosno povećavanju socijalnih nejednakosti te sve većem uništavanju okoliša, unatoč svim pravilima, dokumentima, sporazumima i konferencijama o održivom razvoju. Za takvo stanje najčešće se krive institucije poput MMF-a, Svjetske banke, WTO-a i globalnih korporacija, stoga ćemo predstaviti kritiku tih institucija koja dolazi iz pokreta. Time ćemo lakše shvatiti koji su to temeljni motivi i stavovi pokreta. Nadalje ćemo predstaviti glavne aktere pokreta, brojne grupe i organizacije, neformalne skupine i koalicije te inicijative i društvene

pokrete koji čine ovaj jedan veliki pokret. Važno je znati da ukoliko ga prihvatimo kao relevantnu temu, radi se o najvećem pokretu ikada pa je iznimno važno predstaviti njegove glavne aktere. Tu ćemo se služiti uglavnom radom Amory Starr (2001) *Naming the Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, koja je posložila brojne aktere pokreta u skupine:

1. Osporavanje i reforma
2. Globalizacija odozdo
3. Odvajanje/relokalizacija

Nadalje ćemo kroz historijsku analizu pokreta, upoznati se s kronologijom pokreta, jer nastanak i razvoj pokreta, grupiranje i suradnja, uspjesi i padovi, koalicije i sukobi predstavljaju bitan moment u analizi motiva, stavova, ciljeva i dometa pokreta. Bez ulaska u povijest pokreta i najvažnije trenutke gotovo je nemoguće uopće shvatiti ga, odnosno ući u iole ozbiljnu analizu. Na kraju u ovom poglavlju pokušat ćemo ponuditi detaljnu analizu pokreta pri čemo koristiti rad društvenog teoretičara, kritičara i aktiviste Michael Alberta koji je u svom tekstu *Dealing with Difference* (2000) pristupio analizi pokreta kroz tri/četiri dimenzije: fokusa, vizije, strategije i taktike. Uz pomoć gore spomenute dimenzije vjerujemo kako se mogu istaknuti osnovni stavovi i motivi, ciljevi i dometi unutar pokreta. Premda kada govorimo o Hrvatskoj i ne možemo uočiti društveno relevantan pokret koji bi se bavio pitanjima globalizacije, osvnut ćemo se ukratko i na neke aktere koji pokušavaju uhvatiti ritam za ostatkom svijeta. Kroz cijeli ovaj dio provlačit će se i poseban osvrt na propitivanje postojanja latentnog nesrazmjera između masovnih prosvjeda i svakodnevnog rada ljudi uključenih u pokret, odnosno konkretnih alternativa društvenim nepravdama i uništavanju prirode. Naime, jedna od najpoznatijih misli ovog pokreta je – Drugačiji svijet je moguć – pa nas zanima gdje se taj drugačiji svijet nalazi i razvija, ako se o

njemu uopće i može govoriti u kontekstu pokreta. Kako je moguće da pokret koji tvrdi kako može ponuditi, odnosno koji tvrdi da i nudi drugačiji svijet, postaje poznatiji u javnosti po prosvjedima koji često završavaju na naslovnica svjetskih medija zbog nasilja i sukoba s policijom, a ne zbog stvarnih i vrijednih projekata i programa koje svakodnevno razvijaju i šire pojedini akteri tog pokreta. Kroz rad će se razjasniti i odnos, ili bolje rečeno su-odnos globalizacije i tzv. antiglobalizacijskog pokreta, koji se kako ćemo vidjeti proteže od komplementarnog do isključujućeg. Možemo se zapitati nije li antiglobalizacijski pokret od svojih samih početaka jedan od najglobalnijih fenomena?

U radu ćemo se koristiti metodom analize pisanih i drugih materijala vezanih za temu, promatranjem s i bez sudjelovanjem te intervjuiima s akterima tzv. antiglobalizacijskog pokreta. U zaključku ćemo rezimirati glavne spoznaje, a popis literature uz za rad važne tablice, grafikone i slično biti će navedeni u prilogu na kraju rada.

1. KLJUČNI POJMOVI

Prije dubljeg ulaženja u temu rada, potrebno je definirati neke od osnovnih pojmova koji se koriste u radu. Bez obzira što je teško naći opće prihvaćenu definiciju procesa globalizacije, posebno s obzirom na različite poglede na sam proces i njegove posljedice, većina se slaže s tvrdnjom kako je «globalizacija proces gospodarskog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja koje nadmašuje granice nacionalnih država» (Beck, 1998). Definicija ovog uvaženog njemačkog sociologa dovoljno je široka, a opet konkretna da nam posluži kao putokaz u istraživanju različitih odnosa prema procesu globalizacije. Premda treba napomenuti, kao što ćemo vidjeti u drugom poglavlju gdje ćemo se detaljnije baviti analizom procesa globalizacije, da se Beckovu definiciju upravo i može prihvatiti zbog toga što ne govori ništa o posljedicama procesa globalizacije oko kojih i nastaju najveća sporenja i sukobi. Naš cilj upravo je pronaći uzroke tih sukoba, analizirati ih te postaviti antiglobalizacijski pokret u odnosu na njih. Na nekim jezicima za globalizaciju koriste se i pojmovi poput mondijalizacije ili planetarizacije. Također, dosta se često može naići na neoliberalni oblik kapitalizma ili globalizacije. Neki definiranje neoliberalizma stavljaju unutar istog paketa gdje se nalaze i uobičajeni zahtjevi programa MMF-a i Svjetske banke: vlast tržišta nad svim ostalim, deregulacija tržišta, smanjivanje socijalnih troškova, privatizacija svega i ukidanje koncepta javnog dobra ili zajednice (Martinez and Garcia, 1997). Neoliberalni program promatra se kao «program metodološke destrukcije kolektiva» (Bourdieu, 2001), pri čemu se ističe atomizacija svih nas, izoliranje jednih od drugih ili kako se u prethodnoj rečenici reklo uništavanje potreba i prava zajednice. Ovdje bismo mogli istaknuti kako Peck i Tickel čine i razdvajanje

«roll-back neoliberalizma» i današnjeg «roll-out neoliberalizma». Prvi koji je počeo usponom Margareth Tacher u Britaniji i Ronalda Reagana u SAD-u na vlast odnosio se prvu fazu dereguliranja i privatiziranja ili naprosto smanjivanja državne kontrole nad sektorima poput obrazovanja, socijalne pomoći, zdravstva i drugih. Današnju pak fazu neoliberalizma karakterizira discipliniranje i nadgledanje onih koji su marginalizirani prvom fazom neoliberalizma (Rotledge, 2003).

Treba priznati kako donekle može zbuniti različito shvaćanje i definiranje nekih osnovnih pojmova koje koristimo u radu. Tako će već spomenuti Beck (2000: 9) u globalizmu vidjeti «ideologiju svjetskog tržišta ili ideologiju neoliberalizma» u kojoj «svjetsko tržište eliminira ili zamjenjuje političko djelovanje». Globalizam «reducira mulidimenzionalnost globalizacije na jednu ekonomsku dimenziju koja se shvaća linearno». S druge strane Mark Ritchie (1997) s Instituta za poljoprivredu i trgovinsku politiku (SAD) će globalizam vidjeti kao «vjerovanje da dijelimo isti planet što zahtijeva međusobno uvažavanje te pažljiv odnos prema Zemlji i ljudima...a to zahtijeva aktivno svakodnevno sudjelovanje». Globalizaciju Ritchie vidi kao «proces u kojem korporacije pomiču novac, tvornice i proizvode još većom brzinom u potrazi za jeftinom radnom snagom i sirovinama te vladama koje su voljne zanemariti zakone za zaštitu potrošača, radnika i prirode». Drugi globalizaciju vide kao «objektivni svjetski proces integracije», a globalizam «subjektivnom sviješću življenja u 'jednom svijetu'» (Cohen and Kennedy, 2000: 358). Dodatno mogu zbuniti i izvedenice riječi global. Za neke izvedenice može se dobiti osjećaj kao da su autori po svaku cijenu htjeli izmisliti novu riječ. Tako imamo glokalizaciju (Robertson, 1992; 1995), odnosno mogućnost lokalni akteri da izabiru i modificiraju brojne elemente iz globalnog asortimana i prilagođavaju ih svojim potrebama te željama kako bi inicirali kreativan i demokratski odnos između lokalnog i globalnog. Globalucija ili «revolucija

izvana» je «proces u kojem krdo pomaže pri izgradnji temelja demokracije (Friedman, 2003: 153). Ritzer (2004: 74) uvodi pojam globalucije, što je stvorio spajanjem riječi growth (rast) i globalizacija. Pod tim pojmom Ritzer misli suprotnost globalizaciji, odnosno opčinjenost u današnjem svijetu rastom (ili profitom) koji gura organizacije i nacije da se šire globalno i to na štetu lokalnog. Mi ćemo upravo zbog tih mogućih križanja i različitog shvaćanja i definiranja nekih pojmova truditi se kvalitetu rada potkrijepiti jasnoćom izražavanja i razumljivim tokom misli.

Što se tiče određivanja antiglobalizacijskog pokreta kroz jednu jednostavnu definiciju tek smo tu pred problemima. Naime, unutar pokreta vrlo rijetko se koristi etiketa antiglobalizacijski, već se češće ističe potreba za drugačijom globalizacijom. Sam pojam antiglobalizacijski pokret počeli su prvi koristiti mediji nakon prosvjeda u Seattleu 1999. godine. Bez obzira što prosvjed u Seattleu nije bio niti najveći te vrste niti najznačajniji, ostao je zapisan kao prva takva manifestacija u samom centru globalne moći SAD-u, i to je bio znak za uzbunu. Tako je kroz masovne medije nastao antiglobalizacijski pokret, nešto što je apriori negativno određeno, unatoč tome što se gotovo nigdje niti prije niti poslije Seattlea nije moglo naići na neslaganje s globalizacijom kao takvom. Dapače, kao glavni lajt motiv «naroda Seattlea» uvijek se provlačio zahtjev za drugačijom globalizacijom koja bi se pravednije odnosila prema ljudima i održivije prema prirodi. Težnja za drugačijim oblikom globalizacije gotovo je konsenzusom prihvaćena. Ipak, u većini medija pa i dijelu znanstvene zajednice prihvaćeno je pokret koji je tema našeg rada nazivati antiglobalizacijskim, dakle u strogom smislu protivnom globalizaciji kao takvoj. Ukoliko globalizaciju shvatimo u beckovskom smislu ispada da se ovaj pokret protivi gospodarskom, socijalnom, kulturnom i političkom djelovanju koje nadmašuje granice nacionalnih država. Naš stav stoji na poziciji kako je tek potrebno istražiti odnos pokreta, pa i

različitih aktera tog pokreta, prema raznim aspektima koje spominje Beck. Uostalom, to je i cilj rada. Stoga ćemo u svrhu manjeg kompliciranja i izmišljanja novih pojmova, koristiti zbog opće uvriježenosti pojam antiglobalizacijski ili ćemo jednostavno govoriti o pokretu sa sviješću da mislimo na pokret koji je nastao usporedo s procesom globalizacije.

Ne treba nas čuditi što je nakon prošlogodišnjih demonstracija za vrijeme sastanka MMF-a i Svjetske banke u Washington, D.C.ju, New York Times odbio objaviti već naručenu kolumnu o globalizaciji, profesora antropologije sa sveučilišta u Yaleu Davida Graebera. Graeber je naime u tekstu objašnjavao težnju «naroda Seattlea» za globalizacijom slobode i tolerancije, ekoloških standarda, radničkih prava, prihvaćanja različitosti.... Pa zašto se onda uvijek, kada se govori o «narodu Seattlea» govori o antiglobalistima? Jednostavno rečeno, medijima je tako lakše, štedi se na prostoru i dobija na dramatičnosti, a i dosljedno je našoj sklonosti neprijateljskim dualizmima. Unatoč tome, kako kažu sami akteri pokreta, radi se o najviše internacionalno usmjerenom, globalno povezanom pokretu koji je ikada viđen (Klein, 2002). Uostalom, ne bi niti bio nešto posebno da nije takav, a da budemo krajnje iskreni bez određenih posljedica globalizacije (npr. Internet) mnoge od bezbrojnih poznatih prosvjeda od Seattlea do Genove ne bi niti bilo moguće organizirati u takvom opsegu. Akteri pokreta ističu mnoge pozitivne aspekte globalizacije: pojačanu komunikaciju između ljudi, sve veću planetarnu svijest o socijalnim i ekološkim problemima, raširenije shvaćanje planete kao jednog sustava za kojeg smo zajedno odgovorni, stvaranje kozmopolitske svijesti i brojne druge. Dakle, kod korištenja termina antiglobalizacijski trebamo biti oprezni i svjesni o čemu govorimo. Unutar pokreta protivljenje globalizaciji ogleda se u protivljenju sve većim socijalnim podjelama i nepravdama i sve većem uništavanju prirode. Jedan od

glavnih slogana na svim poznatim prosvjedima od Seattlea i je bio - ukoliko rušite stare granice, ne stvarajte nove. Nadgranična komunikacija i svijest funkcioniraju zaista u do sada neviđenim omjerima i značenjima. Dapače, mnogo toga, po akterima pokreta ostaje da se globalizira: ljudska prava, poštivanje različitosti, tolerancija, održivi razvoj i tako dalje. Po njima upravo i je najveći s ovakvim tipom globalizacije kakvog nam isporučuju najmoćnije svjetske institucije što ne globalizira ove kategorije. Stoga nas ne treba čuditi što danas svjedočimo prosvjedima podrške meksičkim Zapatistima širom Europe i svijeta, što anarhisti u Hrvatskoj odlaze prosvjedovati pred talijansku ambasadu u Zagrebu zbog ubojstva Carla Gulianija u Genovi, što se u Londonu blokiraju uredi i benzinske crpke naftne korporacije Shell zbog iskorištavanja nafte u Nigeriji što je dovelo do uništavanje prirode i represije nad lokalnim stanovništvom, što se provode akcije bojkotiranja Nikeovih proizvoda na američkim sveučilištima zbog loših radnih uvjeta u njihovim tvornicama u jugoistočnoj Aziji.... Sve te akcije prekogranične solidarnosti, posljedica su shvaćanja kako problemi geografski udaljenih ljudi postaju sve više slični s gotovo istim uzrokom – globalnim neoliberalnim kapitalizmom. Jeremy Brecher, Tim Costello i Brendan Smith dobro su saželi i predstavili tu poziciju u knjizi *Globalization from below* (2000). U knjizi su istaknuli kako se «globalizacija odozdo» razvija učenjem suradnji i razumijevanjem različitosti. Njena struktura teži biti mreža svih mreža, koja facilitira kooperaciju ne zahtijevajući organizacijsku centralizaciju (2000: 16). Dapače, upravo to i stoji nasuprot uniformnosti i unificiranosti sličnih stremljena i pokreta u prošlosti. Akteri pokreta smatraju kako neće povratak u autarhične, izolirane tribalističke zajednice a za mnoge niti povratak u okrilje nacija-država biti ono što će pružiti primjetan, realan i konkretan otpor, recimo to jezikom Brechera i drugih «globalizaciji odozgo», već će to biti upravo nadteritorijalna svijest i suradnja s jakom bazom u

solidarnosti i suosjećanju. Pored «globalizacije odozdo» drugi društveni teoretičari te aktivisti često koriste drugačije pojmove (misleći na isto) kao što su «alternativna globalizacija», «pokret za globalnu pravdu i solidarnost», «pokret protiv korporacijski vođene globalizacije» (Klein, 1999), «grassroots globalizacija»¹ (Karliner, 1997), neki govore o «pokretu civilnog društva», «pokretu građana za svjetsku demokraciju» (Ambrose, 2002), «novoj novoj ljevici» (Graeber, 2003) ili se ističe da se jednostavno radi o Pokretu (Klein, 2001). Hardt i Negri (2003) su popularizirali koncept «mnoštva». U lijevo radikalnim varijantama zagovara se «antikapitalistička globalizacija». Zapatisti pak ističu da se radi o pokretu s «jednim ne i mnoštvom da» (Kingsnorth, 2003). Također se govori o mreži svih mreža ili o «pokretu svih pokreta» (Mertes, 2004). «Globalizacija odozdo» se prema tome suprotstavlja «globalizaciji odozgo» koju nameću najmoćnije političke i financijske svjetske institucije te globalne korporacije razvijajući kulturu nasilja, koja se zapravo svojom isplativošću pretvara u ekonomiju nasilja, što ne trpi pravo na izbor i pravo na različitost. To je jedan od razloga zašto se u radu nećemo baviti s desnim otporom globalizaciji koji je vrlo često reaktivan. Uostalom, to bi bilo i skretanje s teme, pošto se zastupnici desne političke opcije uopće ne pojavljuju ili se to događa na marginama, uz događaje i akcije koje vežemo za antiglobalizacijski pokret. Neki autori (Paić, Mišćević, Šporer, 2000) govore o nekakvom zajedničkom diskursu lijevih i desnih otpora procesu globalizacije pa se spominju i fantomske koalicije. Premda je bilo nekih slučajeva kada su pojedini akteri pokreta pokrenuli inicijative u tom smjeru, to su zaista rijetke pojave i uglavnom nailaze na osudu i otpor velike većine aktera pokreta. Čini nam se više kako se radi o pojednostavljivanju ideja i jednih i drugih, pa je do sada to uglavnom bio intelektualistički egzibicionizam, negoli nekakva velika koalicija protiv novog i morskog neprijatelja. Stavljati nekoga u zajedničku koaliciju samo zato što se

u određenom trenutku kritički postavljaju prema nekom problemu, bez ulaska u dubinu tih pozicija i stavova, ne spada u znanstveni diskurs. Prilično bi bilo teško zamisliti kako akteri pokreta o kojem ćemo govoriti zajedno marširaju ulicama s Patom Buchananom, Jörgom Heiderom ili le Penom. Motivi i stavovi, ciljevi i dometi ovih kritika globalizacije razlikuju se u svjetlosnim godinama. Kao ilustracija može nam poslužiti debata iz druge polovice prošle godine između Guya Verhofstadta, tadašnjeg predsjedavajućeg Vijeća EU-a i pripadnika pokreta za «globalizaciju odozdo». Naime, gospodin Verhofstadt je napisao i objavio u svim vodećim časopisima *Otvoreno pismo: paradoksi antiglobalizacije*. U tom pismu postseattleovski tradicionalno se zahvalio pripadnicima «antiglobalizacijskog pokreta» za ukazivanje na pojedine probleme, pozvao ih na daljnji dijalog za rješavanje problema gladi, siromaštva i uništavanja prirode, ali je neoprezno izjednačio protivljenje politici «slobodne trgovine» s «opasnim ekstremističkim i desničarskim populistima». U odgovoru ga je dočekala prava navala kritika od strane civilnog sektora te raznih pojedinaca i pojedinki zbog namjernog iskrivljavanja očite činjenice kako “narod Seattlea” nema nikakve veze s neakvim izolacionističkim protivljenjem globalizaciji. Različite ekološke, radničke, humanitarne, socijalne i druge grupe i organizacije su ga zasule prosvjednim pismima čudeći njegovoj neinformiranosti ili mu čak vraćajući kontraoptužbama da ukoliko mu je zaista stalo do globalizacije, zašto belgijska vlada koju on predstavlja i u kojoj ima utjecaja nije potpisala Protokol iz Göteborga o prekograničnoj kontroli zagađivanja zraka?²

Kako bi dodatno potkrijepili ovakav stav poslužit ćemo se tablicom pet reakcija na globalnu krizu koju je načinio jedan od najpoznatijih teoretičara i aktivista pokreta Patric Bond iz Južne Afrike:

Reakcije	Pokreti za globalnu pravdu	Nacionalizam Trećeg svijeta	Post-Washingtonski konsenzus	Washingtonski konsenzus	Desna obnova
Glavni argumenti	<i>Protiv globalizacije kapitala, ne ljudi, za razvoj okrenut potrebama ljudi</i>	<i>Uključiti se u sistem, ali po pravednijim pravilima</i>	<i>Reformirati «neperfektno tržište» i širiti održivi razvoj</i>	<i>Neznatno pojačati status quo (transparentnost, supervizija i regulacija)</i>	<i>Obnoviti izolacionizam SAD-a, kazniti greške banaka</i>
Glavne institucije	<i>Socijalni/radnički pokreti, ekološke grupe, radikalne aktivističke mreže, regionalne i nacionalne koalicije, ljevičarski intelektualci</i>	<i>Zemlje u razvoju i države Trećeg svijeta (Argentina, Brazil, Meksiko, Egipat, Južna Afrika, Kuba, Pakistan, Malezija, Indija, Rusija, Venecuela...</i>	<i>Većina agencija UN-a, vlade Francuske i Japana, (vlada Južne Afrike?)</i>	<i>Agencije SAD-a (Ministarstvo financija, FED, USAID), MMF, Svjetska banka, think-thanks bliski Washingtonu, vlade Britanije i Njemačke, vlada Južne Afrike?</i>	<i>Populističko i liberterijanističko krilo Republikanaca, Cato Institute, Heritage Foundation</i>
Najpoznatije Ličnosti	<i>Samir Amin, Walden Bello, Pierre Bourdieu, Jose Bove, Noam Chomsky, Kevin Danaher, Eduardo Galeano, George Kagarlitsky, Martin Khor, Naomi Klein, Lula, Subcommandante Marcos, Ralph Nader, Njoki Njehu, Madha Patkar, John Pilger, Vandana Shiva...</i>	<i>Aristide, Castro, Chavez, Mahathir, Mbeki, Mugabe, Obasanjo, Putin</i>	<i>Annan, Jospin, Lafontaine?, Krugman, Sachs, Soros, Stiglitz</i>	<i>Blair, Bush?, Clinton, Fisher, Greenspan, Koehler, Moore, Rubin, Schroeder, Summers, Wolfensohn</i>	<i>Buchanan, Bush?, Haider, le Pen, Kissinger, Shultz</i>

Izvor: Bond, P. (2001) Strategy and Self-Activity In the Global Justice Movements³

Dakle, slijedeći Bondovu podjelu, jasno je kako ćemo se u ovom radu baviti prvom skupinom koju je on nazvao «pokretima za globalnu pravdu».

Već je prošlo dosta godina od kako je Anthony Giddens u «devet teza o budućnosti sociologije» zaključio kako će «društveni pokreti nastaviti biti jedna od najvažnijih značenja u stimuliranju sociološke imaginacije» (Scott, 1990: 1). Sidney Tarrow definira društvene pokrete kao «kolektivne izazove ljudi sa zajedničkim svrhama i solidarnošću u postojanoj interakciji s elitama, oponentima i vlastima» (Mesić, 2001). Ovdje je potrebno napomenuti kako su se posljednjih godina počeli koristiti i pojmovi poput «plemena», novi ekspresivni pokreti (Maffesoli, 1996), urbana plemena (Perasović, 2002). i drugi. Vjerujemo da antiglobalizacijski pokret predstavlja fenomen globalizirajućeg svijeta te da kao takav zaslužuje biti tema ovakvoga rada. Bez obzira na izraženu učestalost spominjanja u medijima, površnost pristupa puno je više učinila cijeli pokret nepreglednim i nerazumljivim. Prema tome, cilj ovog rada je demistificirati i sam pokret i glavne aktere tog pokreta. Također je potrebno istaknuti kako su ovakva istraživanja tek u začetima kada govorimo o Hrvatskoj, te se nadamo da će i ovaj rad doprinjeti razvoju teme.

2. GLOBALIZACIJA I ANTIGLOBALIZACIJA – mitovi i stvarnost

Globalizacija, premda ne previše star pojam, danas kako bi rekao prvi generalni direktor WTO-a Renato Ruggiero, predstavlja «realnost koja prevladava nad svim drugim realnostima» (WTO, 1996). Možemo reći i kako je «teško naći išta u svijetu nedodirnuto globalizacijom» (Ritzer, 2004: 169). Danas gotovo da ne postoji jezik u kojem ne postoji riječ za pojam globalizacije. Swahili je rijetka iznimka (Scholte, 2000). Premda, treba istaknuti kako sama riječ i nije toliko nova, pošto su Reiser i Davies još 40-ih godina prošlog stoljeća izmislili riječ 'globalize'. No, za njih je to značilo «planetarnu sintezu kultura u globalni humanizam» (Scholte, 2000: 16). Kod njih je tada to više predstavljalo određenu želju ili nadu, nego li je bilo odraz stvarnih te realnih pokazatelja i odnosa u svijetu. Globalizacija se pojavljuje prvi put u US English Dictionary 1961. godine, a prvi je koristi u svojim radovima Ronald Robertson 1966. i 1968. godine. Naravno, ne smijemo zaboraviti ni McLuhanovo «globalno selo», pojam koji je razvijao također u '60-im godinama prošlog stoljeća. Tek polovinom '80-ih godina prošlog stoljeća globalizacija postaje jedan od najcitiranijih pojmova u Social Sciences Citation Indeks (Milardović, 1999: 9). Ističe se kako se radi o jednom od najčešće spominjanih fenomena posljednjih 20 godina (Held, 2000). Nakon pada Berlinskog zida i kolapsa istočnog bloka te najave «kraja povijesti» (Fukuyama, 1994), globalizacija postaje «buzzword» ili riječ koja odzvanja. S obzirom na učestalost odzvanjanja, vjerojatno je i bilo za očekivati da nastane šum te je danas vrlo teško od bezbroj definicija globalizacije uzeti jednu kao primjer. Ipak, za potrebe rada izdvojiti ćemo najčešće i najprisutnije definicije pojma i procesa

globalizacije. Brojni društveni teoretičari, razni aktivisti te ostali akteri imaju vlastite definicije o globalizaciji, njenom značenju i posljedicama koje donosi sa sobom. Globalizacija kao ideja odnosi se na «smanjivanje svijeta, ali i na jačanje svijesti o svijetu kao cjelini» (Robertson, 1992: 8) ili možemo poput Davida Helda reći kako se zbog globalizacije nacije-države sve više zapliću u mrežu globalne međupovezanosti (Milardović et al., 2002). Za Martina Albrowa globalizacija se odnosi na sve one procese kojima se ljudi u svijetu ujedinjuju (uključuju) u jedno društvo, globalno društvo (Cohen and Kennedy, 2000). Nešto slično tvrdi i vjerojatno najpoznatiji današnji sociolog Anthony Giddens objašnjavajući (1990: 63-65) globalizaciju kao proces rastezanja ili možemo reći i prekoračivanja granica.⁴ Dakle, možemo se nadovezati kako je «globalizacija proces (ili skupina procesa) koji uključuje transformaciju u prostornoj organizaciji socijalnih odnosa i transakcija – određenih u terminima njihovog opsega, jačine, brzine i utjecaja – generirajući transkontinentalno i međuregionalno kretanje, mreže aktivnosti, interakcije i upotrebe moći» (Held et al., 1999: 16). Robertson (1992) također dodaje kako se kulture i društva sa svojim članovima i participantima stišću zajedno» te da svjedočimo «kompresiji svijeta». Vrijeme i prostor se zgušnjavaju i to naravno uzrokuje i na transformaciju društvenih odnosa, kao i odnosa prema okolišu. Da je danas živ, Martin Hiedegger uživao bi u ispunjenu svoje «distancelessness» teze, teze o svijetu u kojem je nemoguće biti distanciran od nekoga, u kojem smo međusobno na ovaj ili onaj način povezani. Vrlo slično, novinar Frances Cairncross spominje «smrt distance» (Urry, 2003: 2). Uostalom kako da ne budemo povezani kada živimo u «umreženom društvu», gdje «mreže stvaraju novu društvenu morfologiju u našim društvima» (Castells, 2000: 493).⁵ Na jednom mjestu Beck (2000: 11) će primijetiti kako «globalizacija znači

proces kroz koji suverene nacionalne države isprepliću te potkopavaju transnacionalni akteri s različitim predjelima moći, orijentacija, identiteta i mreža».

I samu sociologiju kao znanost proizašlu iz industrijske i političke revolucije 19. stoljeća te znanosti koja se razvijala uz razdoblje moderne zahvaćaju promjene. Tako se ističe kako «globalne promjene zahtijevaju da proširimo naše državno orijentirane teorije, definiramo nova istraživačka područja rada i razvijemo primjerene komparativne metode. Ukratko međupovezanost lokalnog, nacionalnog i globalnog zahtjeva globalnu sociologiju» (Cohen and Kennedy, 2000: 20), ističu ovi autori u istoimenoj knjizi *Global Sociology*. Kao što smo naveli u uvodu, gotovo da nema autora koji se neće složiti sa stajalištem kako je «globalizacija proces gospodarskog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja koje nadmašuje granice nacionalnih država» (Beck, 2000). No ovdje je potrebno spomenuti kako je to slaganje manje rezultat potpune točnosti definicije, a puno više njene ograničenosti. Naime, Beckova definicija nam malo govori o posljedicama te dobitnicima i gubitnicima globalizacije, a tu su onda sukobi i neslaganja već izraženija pojava. Ovdje bismo se mogli složiti sa sociologom Zygmuntom Baumanom (2000: 1) kada kaže da «biti globaliziran znači gotovo isto svima koji 'globalizirani' jesu», ili drugim riječima ne treba prenaplašavati opsege i utjecaj globalizacije, jer je on nejednak te se ne radi o linearnom procesu (Scholte, 2000). Globalizacija nije uniformirana niti može djelovati kao subjekt niti je treba shvaćati u linearnom obliku (Urry, 2003: 40). Pri tome je važno shvatiti kako «globalizacija nije odredište, već proces» (Legrain, 2003: 9). Kada dođemo do teze da nismo svi globalizirani, a pogotovo ne na isti način, suglasnost stavova oko globalizacije vrlo brzo počinje blijediti. Možemo analogno ovome slobodno zaključiti kako nisu svi na isti način i s jednakim mogućnostima akteri globalizacije. Čini se kako bi podosta trebalo propitati tezu «kako je globalizacija ono što od nje sami

učinimo», koju mnogi autori koriste (Scholte, 2000:7, Legrain, 2003: 334). Time se želi reći kako svi zapravo imamo podjednaku odgovornost za smjer kojim ide globalizacija. U knjizi *Globalization – A Critical Introduction* (2000) autor Jan Arthur Scholte na iznimno pregledan i zanimljiv način, predstavlja nam neka od temeljnih sporenja oko globalizacije. Mi ćemo za ovu priliku sabrati ih i prikazati kroz pet po nama ključnih pitanja koja izazivaju sporenja:

2.1. Je li globalizacija stari ili novi proces?

Mnogi autori ističu kako ono što danas nazivamo globalizacijom nije ništa novo te kako smo i u povijesti svjedočili prekograničnoj trgovini, migracijama i investicijama širom svijeta. Usporedbe tih kretanja danas s onima u drugoj polovici 19. stoljeća vrlo su bliska, dapače. U nekim je aspektima sadašnje međunarodno gospodarstvo manje otvoreno i integrirano od sustava koji je vladao 1870-1914» (Hirst and Thompson, 2001:12). Kako kažu Glyn i Sutcliffe: «...ono što imamo kao posljedicu je jako daleko od globalno integrirane ekonomije... Globalna ekonomija je zasigurno više globalizirana nego prije 50 godina, ali puno manje nego prije 100 godina. Stoga je pogrešno široko rasprostranjeno mišljenje kako je sadašnji stupanj globalizacije nešto novo i do sada neviđeno» (Dicken, 1998: 4). Ellen Wood ističe kako «proces koji se često naziva globalizacijom nije kvalitativno nov, ali predstavlja univerzalizaciju kapitalističkih socijalnih odnosa» (Rupert and Smith, 2002). Ako se okrenemo i bliže, mnogi ističu kontinuitet u odnosu na modernost pa se današnje doba karakterizira «kasnom modernošću» ili «zrelom modernošću» (Giddens, 1990). U nepresušnoj raspravi o modernosti i postmodernosti, Giddens će zaključiti kako je «modernost inherentno globalizirajuća» (1990: 6, 177). Ulrich Beck (2001) govori o

«novoj» ili «refleksivnoj modernosti», o «modernizaciji modernizacije». S druge strane Martin Albrow kaže: «Zaboravite modernost» te ističe kako globalno doba ide preko modernosti, jer globalnost istiskuje racionalnost i nacije-države kako temeljne baze socijalne organizacije (Scholte, 25). Također ističe Scholte (2000: 19), mnogi autori spominju «nove realnosti» ili «prvu globalnu revoluciju». Bez obzira što smo u mnogim religijama, znanstvenim i umjetničkim krugovima, pa i financijskim i trgovačkim tokovima mogli i do sada, kroz bližu ili dalju povijest, pratiti neke od odrednica globalizacije ili uočiti želje za jednim, ujedinjenim ili jedinstvenim svijetom, razmjeri tih aktivnosti bili su ograničeni na vrlo uzak krug ljudi i mali u opsegu pogotovo usporedimo li ih s današnjom globalnošću. Također čini se prilično redukcionistički svoditi globalizaciju samo na trgovinu ili ekonomske odnose. Čak ako i o njima samo govorimo, tada su i opseg, kompleksnost, količina uključenih aktera (državnih i poslovnih) te integracija financija, proizvodnje, usluga i investicija kao dio ekonomske globalizacije nešto što uvelike prelazi sve što se unutar tog područja odvijalo (Cohen and Kennedy, 2000).

2.2. Je li globalizacija stvarnost ili fikcija?

Ovaj problem donekle se nadovezuje na prethodni. Oni koji smatraju kako je globalizacija novi proces, uglavnom smatraju kako se radi i o stvarnom procesu, dok oni pak koji smatraju kako je globalizacija stari proces, cijelu priču oko globalizacije smatraju običnom fikcijom i izmišljotinom. Neke ta nepreglednost i sveprisutnost globalizacije u našim životima toliko nervira da su skloni i tvrditi kako je sve prenapuhano, kako se ukoliko govorimo o globalizaciji zapravo radi o «pomodnom

konceptu», izmišljenom pojmu za islužene intelektualce koji su tako dobili novu temu. Stoga se govori o «globaloney» (Petras and Veltmeyer, 2001: 27) fenomenu, globalnom sapunu, koji je farsa, skrivanje stvarnih odnosa u svijetu, te ništa više od uobičajenog mjehura od sapunice kojeg treba probušiti. Ruigrok i van Tulder tvrde «kako se čini da je globalizacija koliko pretjerivanje kao ideologija toliko i kao analitički koncept» (Dicken, 1998: 4). Scholte (2000: 17) ističe kako su, s druge strane, Kenichi Ohmae i John Naisbitt postali širom svijeta poznati slaveći «bezgraničan svijet». Neki potpuno iskreno ističu kako sudjelovanje u globalizaciji nije nešto što se može birati, odnosno kako «globalizacija nije izbor. Ona je stvarnost» (Friedman, 2003:106).⁶ Ovdje treba napomenuti kako globalizaciju stvarnom smatraju i akteri tzv. antiglobalizacijskog pokreta pokušavajući njene loše strane promijeniti i zaustaviti, a dobre proširiti i razvijati.

2.3. Dokida li globalizacija koncept nacije-države?

Utjecaj globalizacije na koncept nacije-države i od Westfalskog mira iz 1648. godine prihvaćeni koncept suvereniteta, jedno je od pitanja koje izaziva najžešće emocije i sukobe. Široko je raširen stav kako globalizacija dokida koncept nacije-države, a neki idu tako daleko tvrdnjom da države uopće više nisu važne, već svjedočimo naddržavnom i nadsacionalnom Imperiju koji je globalan (Hardt i Negri, 2003). Dakle, suverenit postoji, ali je prebačen na novi subjekt. Dapače, Hardt i Negri čak ističu kako «se prostorna razdioba na tri svijeta (Prvi, Drugi i Treći) izbrisala tako da stalno nalazimo Prvi svijet u Trećemu, Treći u Prvome, a Drugi skoro uopće nigdje». Dakle, SAD nisu centar Imperija niti centar postoji, jer je Imperij svuda i umrežen je.⁷ S tim bi se mogli složiti pošto je na primjer činjenica kako dijete rođeno u newyorkškoj

siromašnoj četvrti Harlemu u prosjeku ima manji životni vijek, nego li dijete rođeno u Šangaju ili Bangladešu (Carley & Spapens, 1998). Broj siromašnih u SAD-u iznosi 36,5 milijuna (13,7 posto), a zdravstveno osiguranje nema 45 milijuna ljudi u SAD-u (Hertz, 2002).⁸

Ističe se kako «uskoro neće biti nacionalnih proizvoda ili tehnologija, neće biti nacionalnih korporacija niti nacionalnih industrija. Tvrdi se kako «države nacije gube ili će izgubiti kontrolu nad osnovnim elementima svoje gospodarske politike (Castells, 2002: 250). U Clintonovoj administraciji ministar rada Robert Reich ide još i dalje te tvrdi kako uskoro «neće biti nacionalnih ekonomija, barem na kako smo ih do sada zamišljali» (Dicken, 1998: 4). Alfred. M. Zeien, direktor korporacije Gillette, poznate marke kozmetike i proizvoda za njegu tijela, najbolje je to sažeo u stav: «Ja ne smatram strane zemlje stranima» (Barber, 2001: 23). Dapače, hiperglobalisti ističu kako je «globalizacija nova epoha u ljudskoj historiji u kojoj su nacije-države postale neprirodne, čak i nemoguće biznis jedinice u globalnoj ekonomiji». Globalna kompeticija je glasnik ljudskog progresa (Held et al, 1999: 3). Kenichi Ohmae ističe kako jedina uloga koja je ostala za 'zastarjele' vlade jest «osigurati ljudima najširi izbor između najboljih i najjeftinijih proizvoda i usluga iz cijelog svijeta» (Korten, 1995: 127).⁹ Time se po toj skupini autora Daniel Bell pokazao i više nego dobrim prorokom kada je tvrdio kako je država postala premala da rješava velike probleme, a prevelika da riješava male probleme (Giddens, 1990). Ipak, pitanje koliko je ta «uravnjilovka» između država, odnosno stavljanje država u drugi plan otišla daleko. Odluka SAD-a da krene bez podrške i dozvole UN-a u rat protiv Iraka ili uporno odbijanje potpisivanja Kyoto protokola da spomenemo samo neke od slučajeva, pokazuju nam kako ipak ne možemo govoriti o potpuno jednakim pravima današnjih država, odnosno kako nisu baš moć i suverenitet svih država u nestajanju. Pošto je ovo

jedan od gorućih problema i mjesto razmimoilaženja i rasprava i unutar samog tzv. antiglobalizacijskog pokreta na ovu temu ćemo se vratiti i u analizi samog pokreta. Skeptici poput Hirsta i Thompsona ističu kako države i dalje igraju najvažniju ulogu u kako kažu internacionalizaciji ekonomije, a nikako globalizacije ekonomije. Tome u prilog ide i podatak kako se danas većina trgovine ne odvija globalno, već unutar određenih regionalnih blokova poput Europske Unije, ASEAN-a u Aziji, MECROSUR-a u Južnoj Americi, NAFTA-e (North America Free Trade Agreement) – ugovoru o slobodnoj trgovini između SAD-a, Kanade i Meksika koji se sada kroz FTAA (Free Trade of All Americas) pokušava proširiti i na cijelu Južnu Ameriku. Na primjer, izvoz zemalja EU-a izvan granica Unije sudjeluje unutar ukupne trgovine sa svega 8 posto (Hoffmann, 1999). Dapače, govori se o blokovskoj trijadi koju čine SAD, EU i Istočna i Jugoistočna Azija te se kao argument regionalizacije trgovine ističe činjenica kako iz tih triju megaregija odlazi 80 posto izvoza u svijet. Tri bloka sudjeluju s tri četvrtine u svjetskom BDP-u, polovinom '90-ih godina prošlog stoljeća zauzimali su 66 posto svjetskih trgovinskih kretanja, i držali 65 posto svih stranih ulaganja. Strana ulaganja u zemlje u razvoju također su nejednako raspoređene te 50 posto svih ulaganja odlazi u svega tri zemlje: Kinu, Brazil i Meksiko. Skoro 90 posto korporacija ima i dalje sjedište u SAD, EU ili Japanu (Kolarić, 2000). Također se osporava i teza kako korporacije više nemaju mjesto, kako su bezprostorne, bez identifikacije s matičnom zemljom. Dicken (1998: 194-195) daje na uvid tablicu UNCTAD-a gdje se istraživalo koliko su zaista 'globalne' globalne korporacije? Indeks globaliziranosti je dobiven kroz odnos stupnja imovine u stranim zemljama te kroz udio zaposlenih u stranim zemljama. Rezultati su bili krajnje zanimljivi i nudimo ih u prilogu na kraju rada. Naime, Dicken ističe kako svega 13 korporacija ima indeks globaliziranosti veći od 75 posto. Također je indikativno kako među prvih 25 korporacija nema niti jedne koja

potječe iz SAD-a, a naftna korporacija Exxon zauzima tek 26 mjesto. Drugi pak ističu kako činjenica da se strana ulaganja uglavnom odvijaju između najbogatijih zemalja, više govori o stratifikaciji stranih ulaganja nego o regionalizaciji. Ističe se kako strana ulaganja sve više igraju ulogu po cijelom svijetu i kako globalne korporacije također postaju trend globalne međupovezane trgovine kao nikada do sada (Held et al., 1999). Ovome se u prilog može istaknuti kako indeks globaliziranosti raste za većinu korporacija, te kako je za 42 korporacije on veći od 50 posto.

Ovdje će nam biti dovoljno istaknuti kako države zasigurno i danas igraju zapaženu ulogu čak i u globalnim razmjerima, no njihov suverenitet je postao «višeslojan» (Scholte, 2000; Held, 2000). Dio suvereniteta je zasigurno prebačen na naddržavne autoritete (Međunarodni sud za ratne zločine u Haagu, WTO...), a dio na podržavne autoritete (prebacivanje sve veće odgovornosti na gradove i lokalnu samoupravu...). Države naravno i dalje postoje, ali s westfalijanskim suverenitetom je gotovo. Ovome je analogan rast globalnih korporacija koje sve više kritičara smatra pravim upravljačima svijeta (Korten, 1994). Ističe se kako je korporacijama ostavljen otvoren put da inkorporiraju cijeli svijet.

Također nevladine organizacije i civilni sektor na globalnom nivou sve više preuzimaju ulogu partnera ili čak i zamjenjuju države kao subjekte. Na primjer, gotovo je postalo pravilo zajednički nastup na brojnim globalnim konferencijama koje se tiču trgovine, smanjivanja gladi i vanjskog duga, bolesti i slično, najvećih globalnih nevladinih udruga i predstavnika siromašnijih zemalja ili ugroženih skupina. Nevladine organizacije preuzimaju od siromašnih država sve više i neke sektore poput zdravstva, borbe protiv gladi i siromaštva, zaštite prirode.¹⁰ Held na primjer čini razliku između suvereniteta (sposobnost države da stvori i provodi vlastite politike i zakone) i autonomije (sposobnost države da postigne svoje političke ciljeve) (Cohen

and Kennedy, 2000). Analogno ovome, mogli bismo reći kako su sve države danas izgubile suverenitet. Na primjer, čak je i SAD izgubio nekoliko trgovinskih sporova unutar WTO-a, poput na primjer uspješne tužbe Venecuele i Brazila zbog ograničenja toksičnih elemenata u benzinu koje je nametao Clean Air Act u SAD-u. No, očito je da s obzirom na samostalno započinjanje rata protiv Iraka bez odobrenja UN-a, SAD imaju autonomiju bez premca i usporedbe u svijetu. Castels (2002: 248) ističe nešto slično tvrdeći kako «se čini da država-nacija, povijesna tvorevina modernog doba, gubi svoju moć, premda, a to je od ključne važnosti, ne i svoj utjecaj». Prošlo stoljeće obilježila je Pax Americana (Hippler, 1994), a već u zadnjem desetljeću najavljen je «novi svjetski poredak (Engdahl, 2000) kao sistem koji ostavlja SAD kao jedinu političku silu koja «diktira pravila igre» koja je u stanju nametnuti svoje hegemonističke ciljeve ne samo u vojnom smislu, već i ekonomskom, kulturnom, političkom i drugima (Hirst i Thompson, 2001). Krajem '80-ih godina prošlog stoljeća John Williamson dalekovidno je cjelokupnu vanjsku politiku SAD-a i bliskih institucija nazvao Washingtonskim konsenzusom (Olin, 2003). Williamson je naravno pod tim pojmom mislio i početak širenja neoliberalnog koncepta kao globalno prevladavajućeg i neupitnog. Govori se o 20. stoljeću kao o «američkom stoljeću» (Guyatt, 2000), s zaključkom kako se ista tendencija SAD-a može uvidjeti u na početku 21. stoljeća. Takva pozicija SAD-a vodi nas u svijet «izvan kontrole» (Brzezinski, 1994).¹¹ Dicken (1998) pak ističe kako je cijela priča oko korporacija koje miču države s vrha piramide moći potpuno pogrešna te bi se zapravo trebalo više posvetiti istraživanju kompleksnih i specifičnih odnosa država i korporacija danas. To ne znači da se uloga i funkcija države nije promijenila priznaje Dicken, ali «nacija država nastavlja značajno doprinositi mijenjanju i preoblikovanju globalne ekonomske mape». Ponešto težim riječima, korporacije su bez država ništa. Dapače,

ističe se kako je cijela fama oko «korporacijske vođene globalizacije zapravo politička kreacija» (Shipman, 2002: 59), odnosno kako korporacije nikad niti ne bi prešle granice nacionalnih država da im države to nisu dozvolile i podržale ih u tome. Po istraživanju koje su u prvoj polovini '90-ih prošlog stoljeća proveli Winfried Ruigrock i Rob van Tulder gotovo sve najmoćnije korporacije dobile su značajnu pomoć od matične države ili su profitirale zbog politike države na unutrašnjem i međunarodnom planu. Dapače, ističe se kako bi najmanje 20 od prvih 100 korporacija po ljestvici koju sastavlja časopis Fortune, nestalo bez direktne pomoći države kada su se te korporacije našle u problemima (Chomsky, 1999). Upozorava se kako globalne korporacije ipak još uvijek nemaju ključni aspekt nacija-država, a to je pravo na silu, odnosno međunarodno priznato pravo na stvaranje vojne moći (Cohen and Kennedy, 2000). Ovdje je potrebno dodati kako to jest istina, no isto tako brojni slučajevi pokazuju kako su korporacije spremne i sve više koriste tu moć, posebno u zemljama s nezavidnim razvojem demokracije.¹²

2.4. Donosi li globalizacija kulturnu uniformiranost?

George Ritzer (1999) se proslavio svojom tezom o mcdonaldizaciji društva. Ritzer nam je predstavio orwellovsku sadašnjost i budućnost u kojoj učinkovitost, mjerljivost isplativost, predvidljivost i kontrola postaju temelj ne samo načina na koji spremamo i jedemo hranu, već i načina po kojima funkcionira društvo, načina po kojima živimo, pa i umiremo. Dapače, to širenje uniformirane i jednolične mcdonaldizacije Ritzer u weberovskom smislu vidi kao globalni «željezni kavez» kojem nitko i ništa neće i ne može izbjeći.¹³ Kasnije je sljedeći istu nit, Benjamin Barber istaknuo dvije reprezentativne opasnosti za cijeli svijet. Jihad vs. McWorld (2001) su u varljivoj

borbi, a zapravo međusobnom prožimanju, dok su žrtve civilno društvo, ljudska prava i demokracija. Dok Jihad s jedne strane traži identitet u krvi, McWorld s druge strane zahtijeva odanost cijelog globalnog konzumerističkog plemena. Jihad mijenja koncept slobode i prava na izbor s paranoidnim i suicidalnim ratnikom, a McWorld veselo uzgaja potrošača ispranog mozga (Debeljak, 2000). Odavno je jasno kako autarkične i sebi dovoljne, ksenofobične i zatvorene zajednice ne gledaju s odobravanjem na koncept građanina. No, Barber sada, nečemu tako neprivlačnom kao nadopunu stavlja McSvijet koji također zahtijeva svojevrsnu odanost i potpunu ovisnost, te mu kao takvom ne treba građanin, već potrošač. Dakle i jedan i drugi svijet nude jednoličnost te uniformiranost življenja i razmišljanja, samo što se Jihad želi zatvoriti u male zajednice, a McWorld ima globalne pretenzije.¹⁴ Naravno, jasno je kako su McWorld i McDondalizacija metafore, te je umjesto Mcdonald'sa mogla stajati i MTV, Nike, Burger King, Coca-Cola ili neka druga korporacija. Po ovoj skupini ljudi jurimo prema sve uniformiranijem načinu prehrane, odijevanja, slušanja muzike, životnih stilova i stavova prema društvu i životu, pa na kraju krajeva i prema sve uniformiranijim društvima. Ovdje treba napomenuti kako Barber ne smatra McWorld istovjetnim zapadnim demokratskim društvima, već jednim njihovim dijelom, koji postaje sve više opasan upravo za same temelje demokracije u tim društvima.¹⁵ Mnogi autori se ne slažu s ovakvim tumačenjem posljedica globalizacije. Ističe se kako smo upravo kroz proces globalizacije u mogućnosti uživati više nego ikad u različitostima, u raznolikim životnim stilovima, te novim kulturama. Ističe se kako protivnici globalizacije često zbog slijepog straha od SAD-a ne uviđaju kako danas «Alžirci u Parizu uče Thai boxing, Azijski reperi u Londonu grickaju tursku pizzu, Indijci u New Yorku uče plesati salsu, Meksikanci jedu obroke iz Tihog oceana pripremljene od engleskog kuhara (Legrain, 2003: 297). Svijet nikad nije bio bliži

mogućnosti da svaka osoba kao individua izabere sama se sebe kulturni ili bilo koji drugi identitet koji želi. Ne samo da će lokalne kulture i tradicija doći u opasnost, već će dolazak nepoznatih dobara i novih ideja obogatiti njihove mogućnosti da se izraze i prošire svoje lokalne specifičnosti i posebnosti. Time dolazimo do već spomenutog pojma glokalizacije koji ističe mogućnost sve heterogenijeg svijeta. Kako smo naveli u uvodu glokalizacija djeluje u suprotnom smjeru od onoga kada korporacije prilagođavaju svoje proizvode lokalnim uvjetima i vrijednostima (poput McDonald'sovog vegetarijanskog restorana u Indiji). Glokalizacija nam daje poruku kako živimo u pluralnom svijetu gdje individe i lokalne grupe imaju visok stupanj mogućnosti prilagodbe i inovacije. Urry (2003) na primjer, ističe da globalno niti lokalno ne postoje jedno bez drugoga. Pošto dolazi do miješanja kultura, stvara se plodno tlo za hibridizaciju, za hibridne identitete, dinamično mješanje kultura, od kojih svatko uzima ono što mu odgovara (Pieterse, 1995; Tomlinson:1999). Ne samo to, identiteti kao i druge karakteristike globalizacije postaju i transgranični. Na primjer, mnogi akteri i naše glavne teme tzv antiglobalizacijskog pokreta, puno se više s obzirom na zajedničke vrijednosti i stavove identificiraju s sličnim pripadnicima tog pokreta, nego li s osobama iz na primjer istog grada ili države. Vrlo je vjerojatno da će se mirovni aktivisti iz Hrvatske više poistovjetiti s mirovnim aktivistima bilo gdje u svijetu nego s osobom iz Hrvatske koja odlazi na koncerte i uživa u pjesmama popularnog pjevača Thompsona. Pošto je došlo do «kraja nacionalnog projekta», «globalizacija ohrabruje rast nenacionalnih obrazaca kolektivnih identiteta» (Scholte, 2000: 160). Dapače, jedna osoba može imati nekoliko identiteta – može se osjećati pripadnikom ili pripadnicom više nacija, više rasa ili seksualnih preferencija tako da danas uživamo u pluralnosti identiteta koje sami izabiremo. Frederic Jameson je takvo stanje opisao «postmodernim uvjetima gdje svatko predstavlja nekoliko grupa

odjednom», a Lothar Brock ističe kako globalizacija ohrabruje «surfanje identitetima» (Scholte: 2000: 181).¹⁶ Naravno, i dalje trebamo biti svjesni kako za veliki broj ljudi njihov naslijeđeni identitet, na primjer nacionalni ili etnički i dalje igra nezamjenjivu ulogu. Sličan koncept glokalizaciji je kreolizacija (Pieterse, 1995), no tu se radi o miješanju različitih kultura, odnosno o procesu gdje lokalna kultura izabire određene elemente iz dolazeće kulture, daje im novi smisao i značenje drugačije od prvotnog te ih kombinira s lokalnom tradicijom u potpuno novi koncept. Primjer bi mogao biti «kreolski» francuski koji se govori na Karibima, a većina Francuza iz Francuske ga ne bi razumjela (Cohen and Kennedy, 2000). Ističe se i kako «isti televizijski program znači različitu stvar različitoj publici» (Lechner and Boli, 2000: 2). Legrain (2003) ističe kako je potpuno krivo govoriti o mcdonaldizaciji kada se istovremeno otvara obilje restorana hrane etničkog i lokalnog porijekla (ne-zapadnog) u zapadnim zemljama. Ritzer pak ističe kako se radi o neusporedivim brojkama s McDonaldsovih 29000 dućana u 121 zemlji na svijetu. Također Legrain previđa kako McDonald's samo na reklame godišnje potroši 1,4 milijarde dolara i zaradi preko 15 milijardi dolara, s čim se ni u snovima ne može usporediti niti jedan restoran pa niti lanac restorana etničke kuhinje.¹⁷ U svojim tumačenjima sve veće homogenizacije svijeta, Ritzer (2004) u svojoj novoj knjizi *Globalization of nothing* ide čak tako daleko da tvrdi kako svjedočimo «globalizaciji ničega». Imamo četiri tipa ničega: sve više ljudi u svijetu provodi svoje vrijeme *ne-mjestima* (shopping centri, multipleksi...), uživajući u *ne-stvarima* (Nike, hamburgeri...), pored *ne-ljudi* (uniformirani prodavači...) i *ne-uslugama* (Amazon.com, bankomat...).¹⁸

Vrlo dobar pregled ovakvih različitih pozicija možemo izraziti i kroz sljedeću tablicu:

	Hiperglobalisti	Skeptici	Transformacionalisti
Što je novo?	<i>Globalno doba</i>	<i>Trgovinski blokovi, slabija globalna vlast nego prije</i>	<i>Historijski nečuveni nivoi globalne međupovezanosti</i>
Dominantne značajke	<i>Globalni kapitalizam, globalna vlada, globalno civilno društvo</i>	<i>Svijet manje međuovisan nego prije 1890-ih</i>	<i>«Gusta» (intenzivna i ekstenzivna) globalizacija</i>
Moć nacionalnih država	<i>Nestaje ili opada</i>	<i>Ponovno osnažena ili uzdignuta</i>	<i>Ponovno konstituirana i restrukturirana</i>
Pogonske snage globalizacije	<i>Kapitalizam i tehnologija</i>	<i>Države i tržišta</i>	<i>Kombinirane snage modernosti</i>
Struktura stratifikacije	<i>Erozija starih hijerarhija</i>	<i>Povećana marginalizacija Juga</i>	<i>Nova arhitektura svjetskog poretka</i>
Dominantni motiv	<i>McDonalds, Madonna, itd.</i>	<i>Nacionalni interesi</i>	<i>Transformacija političke zajednice</i>
Konceptualizacija globalizacije	<i>Ponovno uređivanje okvira za ljudsku akciju</i>	<i>Kao internacionalizacija i regionalizacija</i>	<i>Ponovno uređivanje međuregionalnih odnosa i udaljenih djelovanja</i>
Historijska putanja	<i>Globalna civilizacija</i>	<i>Regionalni blokovi/Sukob civilizacija</i>	<i>Neodređen: globalna integracija i fragmentacija</i>
Zaključni argument	<i>Kraj nacije-države</i>	<i>Internacionalizacija ovisna o pristanku i podršci države</i>	<i>Globalizacija transformira moć država i svjetsku politiku</i>

Izvor: Held et al. (1999) *Global Transformations*, Cambridge: Polity Press: 10.

2.5. Donosi li globalizacija blagostanje ili je novi oblik kolonijalizma?

Ovaj problem je suma svih problema kada govorimo o globalizaciji. Na njemu završavaju sve rasprave i svode se pozicije i stavovi o globalizaciji. Za jedne je ona win-win scenarij u kojem svi dobivaju, makar dugoročno, za druge je ona, poput mnogih pripadnika tzv. antiglobalizacijskog pokreta, samo novi oblik kolonijalizma. Medijski mogul i vlasnik CCN-a Ted Turner, istaknuo je kako «globalizacija sve brže napreduje, a sposobnost svijeta da ju razumije i reagira je sve sporija» (Scholte, 2000: 1). Obično kada govorimo o pozitivnom ili negativnom utjecaju globalizacije govorimo u kategorijama demokracije, ljudskih prava i prava manjina, mira, socijalne pravde, siromaštva i gladi, zaštite prirode i očuvanja bioraznolikosti te ostalima. Sve institucije koje su se usporedo ili zahvaljujući procesu globalizacije pozicionirale kao planetarno odlučujući faktori, bez obzira govorimo li o financijskim, političkim, trgovinskim, imaju i pozitivno mišljenje o samom procesu. I kada priznaju određene probleme, poput «nejednakog razvijanja globalizacije» u raznim dijelovima svijeta, podupiratelji pa ako hoćemo i provoditelji, globalizacije ističu kako «globalizacija pruža široke mogućnosti za pravi svjetski razvoj». Kako raste globalizacija, «životni uvjeti su se značajno poboljšali u gotovo svim zemljama (MMF, 2002). U poznatom izvještaju Svjetske banke (2002) *Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World Economy*, ističe se uspjeh globalizacije u smanjivanju siromaštva u mnogim zemljama Trećeg svijeta, to jest u onima koje su se više integrirale tokove u svjetske ekonomije. Drugim riječima, «globalizacija nudi bogatiji život, u širokom smislu, za ljude u bogatim zemljama i jedini realističan put iz siromaštva za siromašne u svijetu (Legrain, 2003: 24). Peter Martin (1997) ističe kako je ubrzana integracija prethodno marginaliziranih društava najbolja stvar koja se dogodila za vrijeme života postratne generacije» [misli se na Drugi svjetski rat, op. au.]. Cato Institute gdje se njeguje sklonost neoliberalnom poretku ističe čak kako će

globalizacija povećati sigurnost građana u odnosu na državu i time povećati građanske individualne slobode. Nešto pesimističniji autori poput Roberta D. Kaplana (1994) konstatiraju doba «nadolazeće anarhije» u kojem «siromaštvo, kriminal, tribalizam i bolesti sve više uništavaju socijalno tkivo našeg planeta».¹⁹ Naravno, ne možemo ne spomenuti «sukob civilizacija» (Huntington, 1998), koji danas nakon napada SAD-a na Irak bez odobrenja UN-a zaista izgleda kao samoispunjavajuće proročanstvo. No, za mnoge pripadnike tzv. antiglobalizacijskog pokreta priča stoji potpuno drugačije i oni ističu kao je globalizacija “proces u kojem korporacije pomiču novac, tvornice i proizvode još većom brzinom u potrazi za jeftinom radnom snagom i sirovinama te vladama koje su voljne zanemariti zakone za zaštitu potrošača, radnika i prirode” (Ritchie, 1997). Globalizaciju se smatra «tekućom vrpcom koja okružuje svijet proizvodeći još više 3D (dirty, dangerous, difficult) poslova i proširuje jaz između bogatih i siromašnih» (Feffer, 2002). Subcommandante Marcos, glasnogovornik pobunjenih zapatista s juga Meksika označava takvo stanje kao pokušaj «pretvaranja svijeta u veliku trgovinu gdje se mogu kupiti Indijanci, žene, gdje se mogu kupiti djeca, emigranti, radnici, pa i cijela zemlja kao što je Mexico» (Martinez and Garcia, 1997). Stavovima o globalizaciji i njenim mnogostrukim aspektima koje imaju akteri tzv. antiglobalizacijskog pokreta, a na osnovu kojih stvaraju svoj aktivan odnos prema procesu globalizacije, vratit ćemo se kasnije pri analizi pokreta.

Kao korak prema zaključku uvoda u teorijsko razjašnjavanje pojma globalizacije, kao i različitih tumačenja toga procesa i njegovih posljedica možemo opet pozvati u pomoć Jana Arthura Scholtea. Naime, Scholte ističe kako ukoliko promatramo globalizaciju kroz prizmu internacionalizma, liberalizma, univerzalizma te

modernizacije ili westernizacije, kao što čine mnogi od do sada spominjanih autora, mi zaista možemo dobiti uvjerenje kako se radi o nastavku starog ili o već viđenom fenomenu. Svim gore nabrojanim tendencijama mogli smo svjedočiti u prošlosti i one zaista ne predstavljaju ništa novo niti u našem vremenu. Imali smo prilike u našoj povijesti prolaziti i kroz periode velikog rasta internacionalnih veza, neovisno govorimo li o političkim odnosima, migracijama ili nečemu trećem. Doba ekonomskog liberalizma kojem smo svjedočili nekih pedesetak godina do Prvog svjetskog rata toliko fascinira neke autore, da promatraju globalizaciju samo kroz taj aspekt, što je kako smo već napomenuli, po nama redukcionistički. Širenje nekih univerzalnih vrijednosti ili gledanje na svijet kao jedno mjesto, pa onda i širenje zapadnih vrijednosti kroz modernizaciju, također su već doživljeni fenomeni na našoj planeti. No, Scholte uvodi novi pojam kojim opisuje što je to zaista novo u globalizaciji, što je ono 'globalno' u globalizaciji. Tu uvodi pojam «deteritorijalnosti» ili bi bilo bolje čak reći «nadteritorijalnosti» (2000: 46). Nadteritorijalni odnosi među ljudima danas predstavljaju zaista nešto distinktivno u odnosu na prethodna razdoblja. Ovime je Scholte na tragu shvaćanju «globalizacije kao procesa (ili više procesa) koji uključuje transformaciju prostorne organizacije socijalnih relacija i transakcija (Held at all., 1999 :16). Danas je zaista moguće da banka u Švicarskoj u vlasništvu osobe iz Saudijske Arabije odobri kredit u američkim dolarima osobi iz Dominikanske Republike. Možemo dati i primjer s Tegel aerodroma u Berlinu, gdje se najavljuje noćni let za Hamburg. To sve ne bi bilo ništa neobično kado djevojka koja najavljuje noćne letove ne sjedi u SAD-u, jer je u to doba u SAD-u dan pa se ne plaća veća nadnica zbog noćne smjene, a i općenito je takva usluga jeftinija u SAD-u nego u Njemačkoj (Beck, 2000:11). Satelitska TV, američki dolar, burze, antiratni globalni pokret, financijske transakcije, Internet, efekt staklenika, eksplozija nuklearne

elektrane u Černobilu i drugi fenomeni imaju do danas neviđen nadteritorijalni karakter. Niti jedna država ne može samostalno riješiti problem klimatskih promjena, niti ga može riješiti preko teritorijalnog koncepta. Pri tome, Scholte upozorava kako ne treba smatrati kako to istovremeno znači i kraj «teritorijalne geografije». Trenutno svjedočimo paralelnom postojanju državnih granica i teritorijalnog koncepta odnosa u svijetu, istovremeno s nadteritorijalnim fenomenima nezabilježenima do danas. Mi koji živimo u ovom dijelu jugoistoka Europe u proteklih, sada već više od deset godina, najbolje smo se mogli uvjeriti koliko koncept teritorija igra važnu ulogu za velik broj ljudi, tako da se ističe usporedo s globalizacijom i proces fragmentacije. Globalizacija donosi relativnu, a ne kompletnu deteritorijalizaciju socijalnog života. Globalnost ne znači kraj teritorijalnosti, već kraj njezine supremacije nad drugim aspektima.²⁰ Također, nije niti ovdje na odmet ponoviti kako ipak nisu svi ljudi na isti način globalizirani s obzirom na državu i grad u kojem žive, s obzirom na posao, spol, rasu, dob i drugo. Globalizacija je kompleksni set procesa koji djeluju vrlo nejednako u vremenu i prostoru (Dicken, 1998).

3. ANTIGLOBALIZACIJSKI POKRET – motivi, stavovi, ciljevi i dometi

3.1. DRUŠTVENI POKRETI

Prije detaljne analize antiglobalizacijskog pokreta, potrebno se referirati na neka dosadašnje sociološke teorije, analize i razmatranja društvenih pokreta. Društvene pokrete možemo definirati kao «djelovanja socijalne transformacije koja nastaju kao odgovor na određene društvene promjene i uvjete» (Cohen and Kennedy, 2000: 287). Kako smo zaključili u prethodnom poglavlju globalizaciju zasigurno možemo definirati kroz društvene promjene i uvjete. Pitanje je naime, možemo li antiglobalizacijski pokret okarakterizirati kao odgovor na te promjene i uvjete? Cilj ovog poglavlja nije predstaviti društvene pokrete od njihovih početaka ili ući duboko u analizu društvenih pokreta kao takvih. Ovo poglavlje nam služi kao pomoć u analizi naše glavne teme tzv. antiglobalizacijskog pokreta. Naime, može se iščitati, posebno u izjavama i radovima kritičara pokreta, kako glavno obilježje tzv. antiglobalizacijskog pokreta jest neprirodnost suradnje između previše različitih aktera tog pokreta (Friedman, 1999; Legrain, 2003) pa samim time se i ne može govoriti o «društvenom pokretu u strogom smislu riječi.²¹ Nas zanima koliko nasljeđe vuče ovaj današnji pokret od onih koji mu prethode, posebno onih iz druge polovice 20. stoljeća. Društveni pokreti smatraju se sastavnim dijelom moderne. Mogli bismo reći «društveni pokreti – fenomen modernog doba» (Pavlović, 1987: 7). Dapače možemo pratiti paralelni razvoj prvih društvenih pokreta s velikim političkim i ekonomsko-tehnološkim revolucijama krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća. Premda su se i u

prethodnim razdobljima događali brojni sukobi onih koji imaju moć i onih koji nemaju, prije se radilo o više ili manje organiziranim, uglavnom seljačkim pobunama uz često spajanje s anticrkvenim religioznim stavovima.²² Touraine naime tvrdi kako je posebnost modernih društvenih pokreta «samostvaranje» modernih društava, odnosno proces u kojem su «društva počela shvaćati sama sebe...kao rezultat društvene akcije, odluka ili nagodbi, prevlasti ili sukoba» (Bottomore, 1987: 70-71). Posebno je došlo do razvoja društvenih pokreta pa na koncu i određenog prihvaćanja nekih vrijednosti i zahtjeva nakon Drugog svjetskog rata. Različite teme nizale su se gotovo kao na pokretnoj traci: mirovni i antinuklearni pokret, pokret protiv rasne segregacije i diskriminiranja crnačke manjine u SAD-u, studentski i kontakturni pokret, feministički pokret, ekološki pokret i drugi. Veliki broj teoretičara i društvenih znanstvenika naglašava razlike između prvih društvenih pokreta i onih koji su se razvijali nakon Drugog svjetskog rata. Prije su društveni pokreti bili obojeni crveno (Fehrer-Heller, 1987) te je klasna komponenta bila prilično izražena. Društvene pokrete poslije Drugog svjetskog rata karakterizira veća okrenutost i orijentiranost prema socio-kulturnoj sferi, a manje prema političkoj sferi i sferi moći. Dakle, teži se individualnim slobodama, autonomiji i pravu na određeni životni stil, a ne na društvene promjene ili čak i promjenu vlasti.²³ Novi društveni pokreti su za razliku od starih apolitični u smislu da ne žele osvojiti političku vlast, već ju ignorirati ili ukinuti (Crook, S., Pakulski, J. and Waters, M., 1992).

Dapače, počinje se uočavati razlika između pokreta iz '60-ih prošlog stoljeća i onih kasnijih. Tako se ističe promjene stare crvene boje - boje slobode, u zelenu boju života (Fehrer-Heller, 1987). Uslijed krize socijalne države, društveni pokreti za Habermasa (1987) su obrana «svijeta života». Zelenu, kao boju života i prirode možemo povezati s postmaterijalističkim vrijednostima koje spominje Ingelhardt,

pošto se upravo unutar zelene paradigme najprije počelo upozoravati na opasnosti koje nosi opčinjenost materijalističko-linearnim konceptom ekonomskog rasta, koji iza sebe ostavlja neodržive posljedice. Prije je društvene pokrete karakterizirala «emancipatorska politika» (Giddens, 1991), odnosno politika kojoj je osnovni cilj bio da se izbori za neka osnovna prava nacionalnih, klasnih, rodnih, seksualnih, rasnih i drugih manjina. Emancipatorsku politiku karakterizirala je težnja za eliminacijom ili smanjivanjem eksploatacije, nejednakosti i ugnjetavanja. Danas društvene pokrete karakterizira «politika života». Dakle, nakon što su osvojene «emancipatorske slobode», glavno pitanje postaje način ili «život» kojim ih želimo koristiti. Politiku života karakterizira politika životnog stila. Time pitanja samo-realizacije i osobnog identiteta postaju primarni za nas. Kao tipične praprikladnike politike života, koji zastupaju ili bolje reći žive stav «osobno je političko», Giddens navodi današnji feministički pokret i studentski pokret. Pojava politike života ne može se desiti bez prethodne «emancipacije od fiksacije tradicijom i uvjeta hijerarhijske dominacije» (1991: 214). Naravno, pojava politike života ističe Giddens ne znači i kraj emancipatorske politike u potpunosti. Mi bismo još dodali i dapače. Naime, ekološki pokret za zaštitu prirode još uvijek je prilično «primoran» raditi na emancipaciji javnosti, da ne govorimo o politici ili biznisu, kako bi se održivi razvoj prihvatio kao praktična i konkretna politika. Da ne spominjemo u današnjem kontekstu terora i terorizma, izazove koji «ponovo» stoje pred mirovnim pokretom. Naravno, netko može živjeti održivo ili mirovno i na osobnom nivou, no pitanje je u kolikoj je mjeri osobni životni stil najbitnija karakteristika današnjih društvenih pokreta. Također, potrebno je naglasiti kako još dugi put do uživanja u životnim stilovima čeka sve one brojne pokrete u zemljama trećeg svijeta koji se još uvijek bore za osnovna ljudska, radnička, ženska i druga prava. Dapače, bez namjere da pretjerano sitničarimo,

može se postaviti pitanje koliko su ta prava zadovoljena i u zemljama u kojima svjedočimo «politici života» kod društvenih pokreta, pogotovo nakon 11. rujna. Možda je i ovakav Giddensov slijed zaključivanja dio koncepta o «kraju povijesti». U analizi društvenih pokreta do '60-ih godina prošlog stoljeća i onih nakon toga, koristimo razlikovanje «stare paradigme» i «nove paradigme» (Offe, 1987). «Staru» paradigmu karakterizira razdoblje nakon Drugog svjetskog rata s temeljnim osloncem u konsenzusu različitih društvenih skupina oko države blagostanja. Sigurnost postaje zajednički obrazac koji čuvaju «velike specijalizirane i veoma institucionalizovane interesne organizacije i političke partije» kao «dominantni kolektivni akteri» (1987: 130). «Nova» paradigma ulazi u nekodiran međuprostor, u prostor tzv. vaninstitucionalne politike, koji s obzirom na strukturu niti ne može biti obranjen, a kamoli zastupljen od strane «stare» paradigme. «Novu» paradigmu karakterizira: neukorijenjenost u klasnoj strukturi; tematika koja ide iznad zadovoljena osobnog osjećaja sigurnosti i slobode te se i ti sami pojmovi preispituju; tematika zadobiva općeljudske razmjere u težnjama i zahtjevima za svjetskim mirom, razoružanjem, zaštitom prirode, ljudskih, ženskih i drugih manjinskih i specifičnih prava; umjesto sigurnosti temeljno zajedničko mjesto postaje pitanje autonomije i prava na izbor; ad-hoc organiziranost koja brzo nastaje i brzo nestaje; de-diferencijacija; te formuliranje zahtjeva u pretežno negativnoj formi.

Razlike između «stare» i «nove» paradigme kako ih vidi Offe s obzirom na karakteristike aktera, tematiku, vrijednosti te načine akcije, prikazane su u sljedećoj tablici:²⁴

	“stara paradigma”	“nova paradigma”	*“nova nova paradigma”
akteri	<i>Društveno-ekonomske grupe koje djeluju kao grupe i sudjeluju u sukobu oko raspodjele</i>	<i>Društveno-ekonomske grupe koje ne djeluju kao takve, već u ime određenih zajednica</i>	<i>Kombinacija “stare i nove paradigme” Novi akteri, multipliciranje aktera Globalna, nadteritorijalna svijest</i>
tematika	<i>Ekonomski rast i raspodjela: vojna i društvena sigurnost, društvena kontrola</i>	<i>Očuvanje mira, čovjekove okoline, ljudskih prava i neotuđenih oblika rada</i>	<i>Multipliciranje tematike Globalna, nadteritorijalna svijest</i>
vrijednosti	<i>Sloboda i sigurnost privatne potrošnje i materijalnog progressa</i>	<i>Osobna samostalnost i identitet, nasuprot centraliziranoj kontroli</i>	<i>Solidarnost, empatija, odgovornost...globalizacija odozdo Autonomija i identitet postaju kolektivne potrebe</i>
načini akcije	<i>a) unutarnji: formalna organizacija, velika udruženja zasnovana na predstavničkom principu b) vanjski: pluralistički ili korporativni posrednici interesa; nadmetanje političkih partija, vladavina većine</i>	<i>a) unutarnji: neformalnost, spontanost, nizak stupanj horizontalne i okomite diferencijacije b) vanjski: protestna politika zasnovana na zahtjevima formuliranima pretežno u negativnoj formi</i>	<i>a) unutarnji: kombinacija “stare i nove paradigme” – sukobi b) vanjski: uglavnom “nova paradigma” uz istraživanje i razvijanje konkretnih alternativa World Social Forum</i>

Glavne karakteristike “stare” i “nove političke paradigme”, (Offe, 1985)
*za potrebe rada dodana “nova nova paradigma”

S podjelom između «stare» i nove» paradigme koju je načinio Offe mogli bi se više-manje složiti gotovo svi teoretičari društvenih pokreta.²⁵ Mi smo za potrebe rada

dodali kako bi u datom kontekstu mogle izgledati karakteristike neke današnje «nove nove paradigme» koju možemo poistovjetiti s antiglobalizacijskim pokretom. Time će nam biti i jasnije gdje su neke sličnosti današnjeg tzv. antiglobalizacijskog pokreta s onim koji mu prethode, a gdje smo svjedoci novim karakteristikama tog pokreta. Premda neki unutar današnjeg pokreta, odnosno unutar «nove nove paradigme» naglašavaju prirodni kontinuitet od pokreta '60-ih godina pa naovamo (Callinicos, 2001), vrijedi zabilježiti i neke potpuno nove tendencije i mogućnosti, odnosno namjere i ciljeve u današnjem pokretu. Ukratko, već i prvi pogled na tablicu otkriva nam da se dogodilo multipliciranje aktera unutar pokreta (što kombinacijom onih iz «stare» i «nove» paradigme, što pojavom potpuno novih aktera) te multipliciranje tema na koje se pokret definira. Po ovome ispada da bi današnji pokret mogli djelomično shvatiti i kao određenu sintezu «stare» i «nove» paradigme uz neke potpuno nove pravce kretanja, djelovanja i rada. Kada govorimo o akterima današnjeg pokreta svi pokreti iz «nove» paradigme koji su zastupali mirovne i antimilitarističke ideje, prava žena, rasnih i drugih manjina te kasnije zaštitu prirode i danas su prisutni. Sindikati pak, kao dio «stare» paradigme, unatoč kontinuiranom opadanju broja aktivnih članova u industrijski razvijenim zemljama i otežanoj ili gotovo nikakvoj mogućnosti stvaranja novih u zemljama Trećeg svijeta, unutar novog pokreta igraju sve značajniju ulogu. Radnički sindikati igraju sve izraženiju ulogu na brojnim prosvjedima protiv negativnih posljedica globalizacije, a sve više komentatora zapaža i donedavno teško moguće koalicije ili zajedničke suradnje između radnika i ekoloških aktivista. S obzirom da broj radnika i radnica u sindikatima uglavnom opada, velika se prisutnost i utjecaj sindikata unutar pokreta može učiniti apsurdnom. Ipak, broj radnika i radnica unutar sindikata, premda u opadanju i dalje nije zanemariv. Također, promijenilo se i shvaćanje radničke klase pa se danas «radnom

klasom» smatraju svi zaposleni i zaposlene neovisno o sektoru i vrsti zaposlenja, a koji nisu dio vlasničke strukture. Naravno, ostaje otvoreno pitanje koliko će sindikati biti u stanju nositi se s tim promjenama? U zadnje se vrijeme sve više i političkih partija trudi ubaciti u antiglobalistički vlak, predstavljajući se kao ruka pokreta koja će zastupati zahtjeve i potrebe pokreta unutar politike i parlamenta. Također unutar novog pokreta imamo i potpuno nove aktere, od kojih su mnogi kako smo naveli prije bili pri definiranju društvenih pokreta svrstavani u «pretpolitičke», a neki se nisu niti smatrali društvenim pokretima. Danas tako unutar tzv. antiglobalizacijskog pokreta ravnopravno s ostalim akterima participiraju brojna udruženja seljaka i farmera, organizacija za razvoj ekološke poljoprivrede, kao i brojna urođenička plemena, narodi i zajednice. Nadteritorijalna, odnosno nadgranična svijest i suradnja predstavlja potpunu novinu, barem ako govorimo o opsegu i kvaliteti te svijesti i suradnje. Gledanje «preko svog plotu» uvelike je doprinijelo multipliciranju aktera uključenih u pokret kao i brušenje njihovih odgovora na zajedničke probleme s kojima se susreću. Također, to je razvilo i suradnju do danas nezabilježenu pa i nezamislivu, ljudi udaljenih nekoliko stotina kilometara pa se s pravom može govoriti i o globalnosti tzv. antiglobalizacijskog pokreta. Autonomija i pravo na izbor više nisu samo naša potreba i pravo kao pojedinaca, već se sve više i izraženije postavljaju kao temelj ljudskih prava čitavih ugroženih društvenih skupina. Tako na primjer, brojne urođeničke skupine zahtijevaju pravo na autonomiju i pravo na vlastite vrijednosti i način života, što je posebno naglašeno prilikom uništavanja njihovog okoliša. Što se tiče načina akcije unutar «nove nove paradigme» situacija se zakomplicirala upravo zbog multipliciranosti aktera pokreta. S tom temom detaljnije ćemo se baviti pri analizi pokreta, kao i s pokušajima da se kod društvenih pokreta toliko prisutno «ne», pretvori kroz konkretne prijedloge te alternative negativnim

odrednicama i posljedicama globalizacije u realno i konstruktivno «da». Također, nadteritorijalna, odnosno nadgranična svijest i suradnja predstavlja potpunu novinu, barem ako govorimo o opsegu i kvaliteti te svijesti i suradnje.

KARAKTER POKRETA - OSNOVNA KRITIČKA STAJALIŠTA

Prije analize tzv. antiglobalizacijskog pokreta kao doprinos razumijevanju navest ćemo neke od osnovnih i najčešćih argumenata kojima se služe i brane svoje stavove, smatrajući pritom dolje navedene probleme sastavnim ili inherentnim dijelom globalizacije. Isticanje glavnih elemenata kritike aktera ovog pokreta čini nam se važnim, kako bismo mogli istražiti motive i vrijednosti brojnih aktera tzv. antiglobalizacijskog pokreta. Jasno je kako je ova raspodjela samo u svrhu bolje preglednosti, jer se mnogi od tih problema međusobno isprepliću. Na primjer, odavno više nema smisla govoriti samo o ekološkim problemima ukoliko pri tome ne sagledamo i pitanja ljudskih prava ili ekonomskih odnosa. Možemo to shvatiti kao slagalicu, gdje je svaki komadić jedan od problema, ali tek kad ih zajedno spojimo, pred nama je prava i potpuna slika.

3.2.1. Rast socijalne nepravde

Ne može se poreći kako je prošlo stoljeće dovelo do nekih nepobitnih pomaka prema boljem u našim društvima. Došlo je do smanjenja broja ljudi koji su ekstremno siromašni s obzirom na broj stanovnika pao je tokom devedestih s 30 posto na 23 posto.²⁶ Ističe se kako je životni vijek u zemljama u razvoju porastao je za osam godina, dok je nepismenost pala za 25 posto (UNDP, 2003). Smanjenja je smrtnost uslijed oboljenja od tuberkuloze (više od 350000 ljudi), dijareje (oko 900000 ljudi) i

ospica (oko 200000 ljudi). Ipak čak i ti pomaci mogu nas, blago rečeno, tek donekle zadovoljiti, a zapravo ostaviti gorak okus u ustima s obzirom na mogućnosti koje danas imamo kao čovječanstvo. Čak i kod ovih bolesti kod kojih je smanjena smrtnost javlja se veliki problem sve veće otpornosti na antibiotike nakon nekog vremena, a tuberkuloza i dalje ostaje na drugom mjestu po smrtnosti odmah iza AIDS-a. Izlječive infektivne bolesti pravodobnom preventivom ili kasnije i postojećim (ali nedostupnim) lijekovima svaki dan koštaju života 30000 djece i sama ta činjenica odaje otužno stanje pravila po kojima funkcionira današnji svijet. U svom izvještaju State of the World 2002, nezavisna znanstvena institucija koja se bavi problemima socijalne nesigurnosti i nepravde te mogućnostima kretanja prema održivom društvu Worldwatch Institute, osvrnula se na dostignuća postignuta u desetogodišnjem razdoblju od konferencije o održivom razvoju održane u Rijju 1992. godine do tada nadolazeće u Johaneshurgu. Takva usporedba nije slučajna pošto su se upravo na konferenciji u Rijju izredale brojne najave o budućim nastojanjima i politikama prema pravednijem i održivijem svijetu. Dakle, u izvještaju se ističe kako je stanje u većini područja i slučajeva pogoršano. Na primjer, stopa smrtnosti od nekih zaraznih bolesti je u tih deset godina znatno porasla, premda, kako smo rekli postoje lijekovi koji bi mogli tu stopu smanjiti. Na primjer, AIDS-om je zaraženo skoro 35 milijuna ljudi, od čega preko 2,5 milijuna djece. Umire više od 3 milijuna ljudi godišnje, što je porast od 6 puta u odnosu na 1992. godinu. Također je došlo do porasta smrtnosti od malarije. Uglavnom, gotove sve te porazne brojke odnose stvarne živote u zemljama u razvoju, posebno u Africi, posebno u sub-saharskom području, čime te zemlje i dodatno tonu u siromaštvo.

Kao očiti primjer rasta socijalne nepravde u svijetu, akteri tzv. antiglobalizacijskog pokreta (a i ne samo oni) često ističu kako idemo prema svijetu sve većih podjela.

Sve veći jaz između sve manjeg broja bogatih i sve većeg broja siromašnih zapravo je kontinuirana tendencija od '60-ih godina prošlog stoljeća. Prema podacima UN-a odnos razlike u zaradi između 20 posto najbogatijih ljudi na planeti i 20 posto najsiromašnijih iznosio je tada 30:1. Početkom '90-ih godina prošlog stoljeća iznosio je 61:1. Nesrazmjer, odnosno jaz između najbogatijih i najsiromašnijih se i posljednjih godina sve više produbljuje, tako da danas najbogatija petina stanovništva uživa u 82,7 posto svjetskog bogatstva, dok najsiromašnja petina 1,4 posto svjetskog bogatstva (Korten, 1996). Istovremeno skupina bogatih zauzima sve veći dio od ukupne svjetske zarade i ta razlika u udjelu u ukupnoj svjetskoj zaradi između 20 posto najbogatijih i 20 posto najsiromašnijih može se prikazati kao lijevak ili čaša za šampanjac. Danas gotovo polovina stanovništva na Zemlji živi s manje od 2 dolara na dan, što Svjetska banka i UN smatraju minimum za zadovoljenje osnovnih potreba, a 1,2 milijarde ljudi živi s manje od jednog dolara na dan, što je stanje «ekstremnog siromaštva». Najbogatijih 5 posto ima više za 114 puta nego najsiromašnijih 5 posto, dok najbogatijih 1 posto ima koliko i najsiromašnijih 57 posto (UNDP, 2003:).²⁷ Najbogatijih 358 ljudi ima prihode kao i 45 posto svjetske populacije (oko 2,5 milijarde ljudi). Preko 17 milijuna ljudi žive u statusu klasičnih robova, dok je preko 250 milijuna djece mlađe od 14 godina zaposleno kao dječja radna snaga. UN-ov Human Development Index koji je kombinacija dugog i zdravog života, educiranosti te osnovnih uvjeta za život posljednjih nekoliko godina pogoršao se, odnosno u padu je za 21 zemlju, što je praktički bilo nezabilježeno do kraja '80-ih godina prošlog stoljeća, pošto se postignuto unutar kategorija mjerenih za HDI, vrlo teško gubi. Naime, nakon postizanja određenog životnog vijeka ili stupnja pismenosti, vrlo je teško, bez vanjskih utjecaja ili velikih kriza, očekivati pad tih kategorija.

FAO je na posljednjem World Food Summitu istaknuo kako je 825 milijuna ljudi još uvijek pothranjeno. Čak 54 zemlje danas je siromašnije nego li 1990. godine.²⁸ U 21. zemlji od njih 54., povećan je broj ljudi koji pate od gladi, u 14 umire više djece s manje od pet godina, u 12 se smanjuje udio djece u osnovnim školama, a u 34 je životni vijek u padu. Takav pad i praktički stanje preživljavanja u godinama nakon Drugog svjetskog rata bilo je rijetko viđano. Mark Malloch Brown iz UNDP-a istaknuo je kako su «padovi u HDI-ju neobični, pošto je generalna tendencija da ti indikatori polako rastu tokom vremena (UNDP, 2003). U izvještaju se ističe kako je «svijet sučen s oštrom razvojnom krizom». Sve se to događa u trenutku kada proizvodimo više nego ikada i kada se u svijetu zarađuje i obrće novaca više nego ikada. Od 1950 godine svjetska je ekonomija porasla za sedam puta i danas iznosi 43,2 bilijuna dolara godišnje. Od 1990. godine vanjski dug zaduženih zemalja povećao se za 34 posto dosegnuvši sumu od 2,5 bilijuna američkih dolara, ostavljajući dalje te zemlje u zatvorenom krugu uzimanja novih kredita da bi se otplatile kamate starih uz devastirajuće posljedice za društva tih zemalja. Istovremeno, dok UN zahtijeva 10 milijardi dolara godišnje za suzbijanje epidemije AIDS-a i drugih izlječivih zaraznih bolesti, zemlje članice G8 godišnje na vojne proračune izdvoje 839 milijardi dolara, a sve vlade svijeta dnevno izdvajaju preko 2 milijarde dolara na svoje vojske. Od toga na sam SAD otpada 36 posto uz tendenciju rasta (Worldwatch Institute, 2003).²⁹ Nejednakost je danas zaista globalizirana i može se vidjeti u svakom aspektu društva, u svim sektorima i kategorijama. U SAD-u prosječan direktor korporacije zaradi 400 puta više nego li običan radnik (Bader, 2000). Pomoć zemljama u razvoju se kreće oko 50 milijardi dolara godišnje, ali iz tih istih zemalja prema bogatima godišnje ode 200 milijardi dolara kroz otplatu duga (Khor, 2003).

(neke od grafikona i tablica nejednakosti nudimo na kraju rada).

3.2.2. Uništavanje okoliša i prirodnih resursa

U već spomenutom izvještaju *State of the World 2002* koji prati promjene u brojnim kategorijama i indikatorima u desetogodišnjem razdoblju posebno mjesto zauzima odnos prema prirodnim resursima te održivost proizvodnje i način života na planeti. I premda održivi razvoj može slobodno konkurirati globalizaciji kao pojam kojem se deklarativno najviše volimo predati i koji se najčešće čuje u medijima, strategijama i drugoj literaturi, po izvještaju koji radi Worldwatch Institute tokom deset godina u razdoblju 1992-2002 radili smo upravo to – puno više pričali o održivom razvoju, a puno manje ga prakticirali i činili realnom i praktičnom razvojnom politikom na Zemlji. Doduše, neke uspjehe ne bi bilo pošteno prešutjeti, poput smanjenja emisije CFC plinova koji su štetili ozonskom omotaču za 87 posto u tom razdoblju.³⁰ Ipak u istom razdoblju, unatoč opće prihvaćenim deklaracijama iz Rija i Kyoto protokolu, došlo je do ogromnog porasta emisije CO₂ u atmosferu za 9 posto, odnosno za 400 milijuna tona ugljičnog dioksida.³¹ U slučaju SAD-a to znači povećanje od 18 posto za razdoblje 1990-2000. Klimatske promjene i nestabilni vremenski uvjeti kojima svjedočimo sve češće imaju kao svoju posljedicu i sve veći broj tzv. ekoloških izbjeglica, dakle osoba koje su bile prisiljene napustiti svoj dom ne zbog oružanih sukobe, već zbog brojnih vremenskih nepogoda koje svijet godišnje koštaju nekoliko desetina milijardi dolara.³² Zbog toga je i došao prijedlog od nevladine organizacije *New Economics Foundation* da se provede «Kyoto porez» na SAD, odnosno da se uvedu ekološke sankcije protiv SAD-a, jer odbijaju potpisati Kyoto protokol čime njihove korporacije imaju kompetitivnu prednost pred na primjer europskima koje su

se obavezale na ulaganja u smanjenje negativnog utjecaja na klimu (Barnes, 2003). Također u sličnom smjeru Inuit narod iz Kanade i s Aljaske najavili su tužbu Inter-američkoj komisiji za ljudska prava protiv SAD-a, jer im globalno zatopljenje (i SAD kao najodgovorniji za njega) uništava kuće, erodira obale i tjera na seljenje u unutrašnjost (Brown, 2003). Worldwatch Institute dalje nastavlja kako izumiranje prijeteći za: 12 posto usjeva, 11 posto ptica, 20 posto gmazova, 25 posto sisavaca, 25 posto vodozemaca i 34 posto riba te se ističe povećanje ugroženih koraljnih grebena s 10 na 27 posto. Svake godine uništimo preko 250000 biljnih i životinjskih vrsta.³³ Po FAO-u u prošlom stoljeću gubitak biološke raznolikosti u poljoprivrednim usjevima iznosi čitavih 75 posto. Neki podaci zaista zvuče nevjerojatno – svaki sat uništimo tri biljne i životinjske vrste, a svake sekunde uništimo šuma veličine nogometnog igrališta (Ayres, 2000). Približno polovica šumskog područja koje je nekad pokrivalo Zemlju je uništeno, dok FAO procjenjuje nastavak uništavanja šumskih površina za 2,2 posto, što otprilike odgovara kao 2,5 teritorija RH.³⁴ Više od milijardu ljudi nema pristup pitkoj vodi, a skoro tri milijarde nema zadovoljavajuće sanitarne uvjete za život (10 milijuna ljudi, od čega 4 milijuna djece umre godišnje od bolesti prouzrokovanih nečistom vodom ili lošim sanitarnim uvjetima).³⁵ Uz sve manje dostupnih izvora pitke vode, iscrpljenost i zagađenost postojećih izvora te nejednako konzumiranje vode, voda postaje bijelim zlatom i resursom oko kojeg će se voditi ratovi u 21. stoljeću. Ističe se kako čak «17 riječnih tokova u 51. državi na pet kontinenata predstavlja veliki rizik za konflikt zbog jednostrane gradnje brana ili drugih diverzija i kontrole vode, odnosno riječnog sliva koje pokreću jedne ili više nacija u takvim područjima» (Worldwatch Institute, 2002: 8). Kao što je slučaj i sa hranom, najveća je tragedija što «vode ima i više nego dovoljno» te bi bilo moguće do 2015. godine s 50 litara pitke vode po osobi, što je po procjenama UN-a i više

nego dovoljno za zadovoljenje svih osnovnih potreba, osigurati svakog stanovnika i stanovnicu na planeti uz pad sadašnjih zaliha za svega 1 posto (Worldwatch Institute, 2004). Zbog konflikata kojima je glavni ili jedan od glavnih uzroka borba za resurse, tokom '90-ih godina prošlog stoljeća ubijeno je preko 5 milijuna ljudi, a raseljeno između 17 i 21 milijun. Oko jedne četvrtine svih ratova vođenih posljednjih godina imalo je svoj uzrok u borbi za kontrolu nad prirodnim resursima kao što su drago kamenje, drvo ili nafta – resursi o kojima ovisi životni stil ljudi u bogatim zemljama (Worldwatch Institute, 2003). Korporacije iz biotehnološkog sektora sve više se optužuje za biopiratstvo (Shiva, 1998), odnosno za krađu tradicionalnog znanja i praktičnih vještina brojnih starosjedilaca i naroda iz zemalja trećeg svijeta. Korporacije odlaze u siromašne zemlje gdje se nalaze bogata bioraznolika područja kako bi uzele znanje, sjeme, cijele biljke ili ljudske gene i stanice te ih patentiranjem prisvojile. Za dobijanje patenta inače se mora dokazati inovativnost, odnosno mora se dokazati pronalazak, nešto novo, dok se u ovom slučaju više radi o patentiranju već postojećeg. Danas brojne korporacije patentiraju biljke i proizvode od njih koji su već odavno u upotrebi. Tu se ništa novo ne stvara, već se samo tisućama godinama poznatim načinima korištenja određenih biljaka daju kodna i numerička imena. Vjerojatno jedan od najpoznatijih slučajeva je onaj o stablu *neem* iz Indije, koji se stoljećima koristio u toj državi kao prirodna zaštita za biljke te u medicini. Također se koristio i kao pasta za zube zbog svog antibakterijskog utjecaja. Danas američke i japanske korporacije drže više od 12 patenata na proizvode izvedene iz *neem* stabla, pa čak i na zubnu pastu temeljenu na *neem* stablu. Stanovništvo Indije stoljećima se brinulo za *neem* stablo, njegovalo ga i štovalo te prenosilo znanje bez ikakve primisli da bi to itko ikada mogao posvojiti, pošto je to zapravo znanje i vlasništvo svih koje se nakupljalo, obnavljalo i širilo. Sada imamo situaciju da stanovništvo Indije mora

plaćati pravo na korištenje *neem* stabla američkim ili japanskim korporacijama zbog njihovih prava na patente. Time se za mnoge ponavlja kolonizacija, pa je prije zapadna civilizacija pri gaženju ljudskih prava urođeničkih skupina koristila koncept *terra nullius*, smatrajući novootkrivene prostore praznom zemljom, dakle onoj na kojoj nikoga nema, pa onda nitko niti ne može imati ikakva prava. Danas svjedočimo konceptu *bio nullius*, pri čemu se znanje urođeničkih skupina i naroda trećeg svijeta o korištenju njihove bogate bioraznolike okoline smatra praznim, nulom, nepostojećim i kao takvim slobodnim da ga se proglasi vlastitom invencijom, što mnoge korporacije i rade. Od najprodavanjih lijekova koji su izvedeni iz biljaka, 94 posto njih sadrži najmanje jedan sastojak čija je primjena poznata kroz tradicionalno znanje korištenja tih istih biljaka (Shiva, 2001).

Poseban problem uništavanja prirodnih resursa ima preveliki i neodrživi konzumerizam u ekonomski bogatijim zemljama. Prosječna osoba iz SAD-a konzumira pet puta više energije za svoj način života nego prosječna osoba iz Meksika, 10 puta više nego osoba iz Kine i 30 put više nego osoba iz Indije (Hertz, 2002). Bilo bi nam potrebno nekoliko planeta ako bismo svi živjeli na takav način, a opet takav životni stil se izvozi kao poželjan, namjera mu je postati globalnim.³⁶ Worldwatch Institute je svoj izvještaj za 2004. godinu i naslovio s *The Consumer Society*, stavljajući upravo poseban fokus na ovaj problem.³⁷ Godine 2002. u cijelom svijetu se na reklame potrošilo 446 milijarde dolara, što predstavlja rast za devet puta od 1950. godine. Na SAD otpada više od polovice te svote. Tu je posebno atakirana mlađa populacija kao najvjernija potrošačka skupina. Djeca u SAD-u godišnje vide 40000 televizijskih reklama, od kojih im mnoga nude nezdravu hranu i pića. Različiti životni uvjeti i različiti životni stilovi uvjetuju i potpuno drugačiju sliku obolenja i bolesti od kojih pate stanovnici i stanovnice ekonomski bogatih i siromašnih zemalja. Dok

ljudi u siromašnim zemljama umiru od preventivnih zaraznih bolesti poput tuberkuloze, malarije, AIDS-a i drugih, ljudi u ekonomski bogatim zemljama koji čine svega 28 posto od ukupne svjetske populacije zauzimaju 42 posto svih smrti od kardiovaskularnih bolesti, raka, bolesti respiratornog sustava i sličnih čije uzroke nalazimo u određenim životnim stilovima, premalom kretanju, pušenju i konzumiranjem hrane koja je bogata solima, šećerom i masnoćama. Polovica stanovništva SAD-a i Kanade na primjer uzima kao lijekove tzv. «ubojice bola», antidepresive, tablete za bolove u glavi i slično. To je zapravo tražena skupina, pošto se 90 posto svih proizvedenih lijekova proda u ekonomski bogatim zemljama. U razdoblju 1975-1997 od 1223 komercijalna lijeka farmaceutskih korporacija samo je trinaest bilo namijenjeno za ublažavanje bolesti u tropskim područjima gdje je najviše oboljelih od zaraznih bolesti. Kritičari ističu da je to zato jer ih tamo nema tko kupovati. Čak pet od najprodavanijih deset lijekova u svijetu jesu lijekovi namijenjeni za srčane bolove, prekomjernu debljinu ili pretilost, žgaravicu i druge slične bolesti koje potječu od konzumiranja loše hrane ili nezdravog načina života. Tržište za te lijekove vrijedi više od 56 milijardi dolara (Worldwatch Institute, 2002: 14).

Upravo o svim gore nabrojenim problemima govori Ed Ayres (2000) u knjizi *God's Last Offer*. Ayres u spomenutoj knjizi izdvaja četiri bodlje koje bi mogle uništiti svijet ukoliko nešto ne promijenimo s našim razmišljanjem i načinom života. Sve četiri bodlje imaju isti smjer, šiljasti pravac ili bodlju koja se galopirajuće uzdiže prema gore. Četiri bodlje jesu: bodlja emisije ugljičnog dioksida, bodlja istrebljenja biljnih i životinjskih vrsta, bodlja pretjeranog konzumerizma te bodlja pretjeranog rasta siromaštva. Pošto smo o prve tri bodlje već govorili, dodat ćemo samo da sa četvrtom postoji dosta polemike. Naravno, ne odnosi se kritika Ayresa na negiranje rasta stanovništva ili na zatvaranje očiju kako u mnogim krajevima svijeta to zaista

predstavlja problem. Radi se o klasičnoj tezi «populacijske bombe», gdje se ističe kako prevelika količina ljudi na jednom području predstavlja opasnost za obnovljivo i odgovorno korištenje resursa tog područja te nadalje to za sobom vuče posljedice kao što su siromaštvo i glad. Opet, brojni kritičari ističu kako je jedna od najgušće naseljenih zemalja Nizozemska koju zasigurno ne bi stavili na vrh ljestvice zemalja s problemima siromaštva i gladi. Kritika ovdje ističe da se radi o zamjeni teza te kako siromaštvo najčešće prethodi populacijskom rastu zbog loše socijalne situacije i neobrazovanosti same populacije. Također se ističe i puka nada ljudisiromašnih zemalja kako se povećanjem potomaka povećava mogućnost da netko od djece «usprije» u životu. Kao zaključak možemo navesti mišljenje kako siromaštvo i glad nisu posljedice populacijskog rasta, već političkog, ekonomskog i trgovinskog svjetskog sistema, pošto se danas proizvede dovoljno hrane kojom bi se moglo nahraniti sve stanovnike na svijetu. Prema podacima UN-ovog World Food Programmea danas proizvodimo dovoljno hrane da nahranimo za 1,5 više ljudi nego što ih trenutno ima na planeti (Anderson, 1999: 56). Čak se i iz Svjetske banke tvrdi kako možemo s 2350 kalorija, što je dovoljno za normalan i zdrav život, opskrbiti 6,4 milijardi ljudi na planeti (Kneen, 1999:25). Problem je što se ogromne prijeko potrebne količine hrane radije ostavljaju u skladištima ili propadaju, nego li da se daju onima koji gladuju. Ljudi nisu gladni zato što nema hrane, nego zato što je nemaju čime platiti. O tragičnom odnosu koje svjetske elite imaju prema problemu hrane dovoljno govori i podatak da danas 70 posto siromašnog stanovništva na planeti živi u ruralnim područjima, dakle tamo gdje se hrana proizvodi. U trenutku kada proizvodimo i više nego dovoljno hrane za nahraniti cijeli svijet, najsiromašnija populacija jesu seljaci i farmeri. Preko 80 posto pothranjenje djece živi u zemljama s viškom hrane. Indija u kojoj je 380 milijuna ljudi pothranjeno, istovremeno je i treći po

redu najveći proizvođač žita. U zemljama Trećeg svijeta 21 posto hrane proizvodi se za prehranu životinja. Indijska država Punjab proizvodi hranu za pse za europsko tržište, a u Haryani se uzgajaju tulipani za izvoz kako bi se otplatio vanjski dug Indije. Najbolje je takvu situaciju opisao nobelovac iz područja ekonomije Amartya Sen kada je rekao kako se «glad može dogoditi i kada su žitnice pune» (Hertz, 2002: 57). Peter Rosset, direktor Food First organizacije ističe kako «glad nije posljedica nedovoljne proizvodnje, već pristupa i distribucije hrane» (de la Perriere & Seuret, 2000: 62). Možemo zaključiti kako su «koraci u '90-ima prema pravednijem i ekološki pokretljivijem svijetu bili previše mali, previše spori i previše slabo ukorijenjeni» (Worldwatch Institute, 2002: 4).

Bez obzira na to i bez obzira na naše eventualne stavove o globalizaciji, trenutni opće humani, socijalni, politički, radnički, ekološki, rodni i drugi podaci o stanju u svijetu odražavaju razočaravajuću sliku. Naravno, rast većine ovih zabrinjavajućih i tužnih problema počeo je prije globalizacije, ali akteri tzv. antiglobalizacijskog pokreta ističu kako je danas taj rast ubrzan, ima sve jače temelje i zaista postaje globalan. Sukladno ovome nekakav zajednički stav pokreta o definirau procesa globalizacije mogao bi biti kako se radi o procesu koji potiče i širi socijalnu nepravdu te je ekološki neodrživ. Za takve trendove pokret uglavnom i najčešće krivi globalne financijske, trgovinske, političke i druge institucije.

3.2.3. Novo sveto trojstvo – MMF, Svjetska banka i WTO

Akteri tzv. antiglobalizacijskog pokreta za sada mogu biti barem s jednim zadovoljni. Institucije kojima štošta zamjeraju danas su predmet javne kritike. Do '90-ih godina prošlog stoljeća praćenje aktivnosti ovih institucija pa onda i eventualna kritika bile su uglavnom rezervirane za uski krug intelektualaca i aktivista te poneku

riječ u medijima. Danas su one predmet brojnih rasprava, analiza pa onda i pokušaja unutrašnjih reformi. Možda je tome pridonijela i sve veća globalna moć koju ove institucije imaju, pa ih nemali broj aktivista smatra i svojevrsnim začecima «nove svjetske vlade» koju nitko nije izabrao. Pošto sve tri institucije predstavljaju dio osnovne kritike pokreta, u shvaćanju motiva, vrijednosti, ciljeva i dometa pokreta pomoći će nam i objašnjenje razloga protivljenja politici i djelovanju tih institucija. MMF i Svjetska banka stvorene su nakon trodnevnog sastanka u SAD-u u Bretton Woodsu 1944. godine. Bez obzira što rat još nije bio gotov, bilo je jasno kako je pobjeda saveznika sve bliže i SAD su kao najjača sila proizašla iz tog rata željele stvoriti i nove temelje za budući ekonomski i financijski svjetski sistem. Tada je zapisano kako će Svjetska banka pomoći siromašnim zemljama tako da kreditira projekte strukturalne rekonstrukcije i razvoja. MMF je trebao kreirati stabilno okruženje za međunarodnu trgovinu nadziranjem i usmjeravanjem monetarne politike svojih članica. Najveću ulogu imali su predstavnici dviju sila, mogli bismo reći jedne na zalasku Velike Britanije i jedne u usponu SAD-a. Uglednih ekonomisti John Maynard Keynes s britanske strane i Dexter White s američke strane vodili su timove koji su kreirali budući svjetski ekonomski i financijski sistem. Priča je trebala biti jednostavna, Svjetska banka kao cilj imala je pripomoći u kreditiranju velikih projekata kao što su izgradnje autocesta, mostova, energentskih postrojenja, brana i slično. MMF je trebao osiguravati pomoć zemljama koje imaju teškoća s ravnotežom plaćanja, dakle kad su više trošile nego zarađivale. S obzirom da su SAD izašle iz rata kao najjača sila bilo je jasno da će dolar zamijeniti funtu kao glavno sredstvo plaćanja te je stvoren tzv. zlatni standard. To je značilo stabilan monetarni sustav, u kojem je dolar bio vezan za zlato, te je svaka zemlja mogla čuvati svoje rezerve ili u dolaru ili u zlatu, pošto je bilo dogovoreno kako će odnos biti fiksiran. Time se

osiguravala stabilnost prijeko potrebnog poslijeratnog razdoblja bez opasnosti od neočekivanih finansijskih potresa ili kriza. Naravno, svima je bilo jasno kako će se plaćati s dolarima. Prvi korak trebala je biti pomoć u obnovi porušene Europe, kako bi se što prije stvorila stabilna i utemeljena barijera prema istočnom bloku. No, Europa je zapravo namirena posebnim Marshallovim planom vrijednim 41,3 milijarde dolara s početkom u 1947. godini, tako da je ta ideja otpala. Problem je bio što druge zemlje, koje su započele s procesom dekolonijalizacije također nisu imale potrebu uzimati kredite Svjetske banke ili tražiti pomoć MMF-a.³⁸ Europa se relativno oporavila postajući glavno područje za investicije. Prebogat američke banke koje su baratale ogromnim profitima od nafte ostavljale su novac u europskim podružnicama zbog većih kamata. Čak je i SSSR ostavljao novac u europskim bankama pretpostavljajući ih američkima iz straha od zapljene. Time je nastao eurodolarsko tržište i banke su postale preplavljene dolarima. Bretton Woods sistem stajao je na sve klimavijim nogama. Zlata je bilo sve manje, a dolara sve više. Počelo ih se i «nekontrolirano» štampati, jer je trebalo financirati i rat u Vijetnamu. Teoretski, da su svi tada za svoje dolare zatražili zamjenu u zlato, ne bi im moglo biti udovoljeno, jer zalihe zlata SAD-a su se smanjivale. Sve je to polako vodilo do uništenja sistema iz 1944. godine te je konačno 1971. godine kao predsjednik SAD-a Richard Nixon, objavio vijest kako se ukida vezanost dolara za zlato te kako se zapravo cijeli svijet prebacuje na dolarski standard. Time je bio otvoren put i tzv. fluktuirajućem tečaju, prelijevanju kapitala i finansijskim špekulacijama. Svega dvije godine nakon Nixonove odluke zemlje proizvođačice nafte okupljene u kartelu OPEC najavljuju tada nevjerojatno visoko povećanje cijena nafte. Do siječnja 1974. godine povećanje je iznosilo čitavih 400 posto.³⁹ U tako kratkom razdoblju toliko ogromno povećanje osnovnog izvora za energiju, transport i poljoprivredu nije moglo imati drugačije posljedice nego

devastirajuće. Nada koja se pojavila '60-ih godina prošlog stoljeća bila je u svega par godina uništena. MMF je tada zaključio kako gotovo da nije bilo zemlje u razvoju koja nije upala u ogromni trgovinski deficit i to koje slučajnosti deficit koji je bio četiri puta veći nego 1973. godine, točno onoliko koliko je porasla cijena nafte. Ovaj malo poduži uvod bio nam je važan iz razloga kako bismo shvatili gdje su temelji tolikog nezadovoljstva s politikom i djelovanjem MMF-a i Svjetske banke. Naime, već smo spomenuli kako je cijeli svijet poslije rata krenuo u obnovu i razvoj koji su bili prilično uspješni i više-manje nesmetano su tekli do početka '70-ih godina prošlog stoljeća. S obzirom da je Europa svoju obnovu pronašla kroz Marshallov plan, a zemlje u razvoju također nisu stajale u redu za kredite Svjetske banke i pomoć od MMF-a, u tim dvjema organizacijama kao da se stvarao svojevrsni vakuum. Karikirajući rečeno, netko je mogao upitati: «Dobro, što vi uopće radite?». No, nakon prvog naftnog šoka, velike europske i američke banke bile su preplavljenije dolarima koje je trebalo negdje usmjeriti. Time smo dobili «petrodolarski standard», a cijela operacija nazivana je «recikliranjem petrodolarima». Pošto su i SAD i Europa prolazile kroz više-manje kontinuirano stanje recesije, bilo je logično okrenuti se zemljama u razvoju. Njima je bila potrebna takva vrsta «pomoći», pošto je sada sirovina koja je bila presudna za razvoj poskupjela četiri puta, i manjak za normalan nastavak razvoja trebalo je negdje namaknuti. Tada se pojavljuju predstavnici MMF-a i Svjetske banke sa spasonosnim paketima kako bi dale jeftine kredite zemljama u razvoju. Istovremeno, cijena izvoznih sirovina (pamuk, kava, šećer, rude....) kojima su trgovale zemlje u razvoju jako je pala u istom tom razdoblju, tako da su dobivali sve manje novaca za svoj izvoz, a trebalo im je sve više novaca kako bi mogle kupiti skupu naftu. Drugi naftni šok krajem '70-ih godina prošlog stoljeća zacementirao je stanje, kako su ga ondašnji moćnici nazivali «kontrolirane dezintegracije». No, krajem '70-ih godina

prošlog stoljeća svijet je šokirao, a posebno zemlje u razvoju, ne samo drugi naftni šok, već i financijski šok s povećanjem kamata od 100 posto na tržištu petrodolara te uvođenjem tzv. «fluktuirajućeg tečaja» na međunarodnom tržištu kapitala, što je bila karta za otvoren put špekuliranju valutama. Dugovi zemalja u razvoju počeli su galopirajuće rasti. Ne samo da ih je opterećivala glavnica duga, već su sada praktički preko noći odjednom imali i još veći dug za otplati, zbog povećanja kamata na glavnice. MMF je istaknuo kako se ukupni dug zemalja u razvoju sa 130 milijardi dolara 1973. godine popeo na 550 milijardi dolara 1981 i dalje na 612 milijardi dolara sljedeće 1982 godine (Engdahl, 2000). Neoliberalni koncept kapitalizma uz Margareth Thatcher u Velikoj Britaniji i Ronalda Reagana u SAD-u postaje sve više prihvaćeni oblik razmišljanja i upravljanja svijetom. Dužnička kriza bila je na pomolu, premda su tada iz Citicorpa, jedne od banaka koja je najviše profitirala od cijele priče umirivali stanje tvrdnjama kako «vlade zemalja u razvoju imaju puno bogatstva veća od svojih dugova, a vlade, najkraće rečeno, ne bankrotiraju» (Krugman, 2002: 185). Već 1982. godine Meksiko objavljuje kako neće moći servisirati svoj dug. Pošto je cijela priča morala i dalje teći, nije dolazilo u obzir da se prihvati bankot Meksika, već se jednostavno išao pumpati balon kojem se do danas ne nazire kraj. Zemljama u razvoju omogućeno je «reprogramiranje duga», što je bio zapravo daljni mamac novih kredita, ali ovaj put uz brojne uvjete. Ti uvjeti poznati su pod nazivom «strukturalni programi prilagođavanja».⁴⁰ MMF i Svjetska banka su kroz «strukturalne programe prilagođavanja» zapravo omogućile zapadnim korporacijama da kroz frazu «dugovi za udjele» preuzmu gospodarstvo tih zemalja, financijski i bankarski sustav, te kontrolu prirodnih sirovina i proizvodnje.⁴¹ Kroz tu restrukturaciju zahtijevalo se prihvaćanje neoliberalnog koncepta i prepuštanje «tržištu da upravlja ekonomijom», smanjenje svih socijalnih izdataka

(školstvo, zdravstvo, komunalije, socijalna pomoć siromašnima...), deregulaciju financijskih tokova te privatizaciju proizvodnog sektora i prirodnih resursa.⁴² Nakon 1982. godine dugovi zemalja u razvoju skočili su na 839 milijardi dolara, a 1987. godine već su bili na bilijunu i 300 milijardi dolara. Ne samo da su dugovi i dalje rasli, već su sada kroz «prilagođavanje» zemlje u razvoju praktičke sve manje upravljale pojedinim sektorima u svojim društvima, i na kraju i svojom sudbinom. Istovremeno, banke u SAD-u i Europi zarađivale su kao nikad do tada i isplaćivale goleme isplate i dividende «najzaslužnijim» ljudima. Danas je dug kako smo rekli narastao na preko 2 bilijuna i 500 milijardi dolara. Dugovi su postali nenaplativi i svakome imalo ozbiljnome jasno je da se dugovi ovako zaduženih zemalja ne mogu smanjiti. Ne smoa to, svakome je jasno da se ukupin dug ne može niti naplatiti. Kritičari ističu kako je jedini razlog ovakvog gomilanja duga kontroliranje zemalja u razvoju, pošto ih se u svakom trenutku može ucijeniti dugom. Naime, u razdoblju između 1980. i 1986. godine skupina od 109 zemalja dužnica platila je samo na ime kamata svog vanjskog duga 326 milijardi dolara. Na ime glavnice tog duga otplaćena je 332 milijarde dolara, zajedno dakle 658 milijarde dolara. Usprkos tako nevjerojatnom iznosu, tih istih 109 zemalja 1986. godine još uvijek duguje 882 milijarde dolara (2000: 316). Cjelokupna politika dugova Svjetske banke i MMF-a te pridruženih najvećih zapadnih banaka time se realizira kao lihvarstvo dovedeno do savršenstva. U nekim slučajevima otplata duga je veća od zarade izvozom ili od godišnjeg BDP-ja. Od polovice '80-ih godina prošlog stoljeća sub-saharske zemlje su platile zapadnim kreditorima 150 milijardi dolara, od čega je trećina išla MMF-u, a opet je dug i dalje ostao na 135 milijardi dolara, dva i pol puta više od zarade koja se ostvari izvozom iz regije. I sam koncept pomoći postaje farsa, jer na primjer Zambija 70 posto pomoći koje dobija preusmjerava na otplaćivanje duga (Carley & Spapens, 1998). Zemlje u razvoju

godišnje na ime otplate duga usmjere prema bogatim zemljama 200 milijardi dolara, četiri puta više od ukupne pomoći koju godišnje dobiju od bogatih zemalja (Madeley, 2000). Poseban dio priče igra činjenica kako većina tog novca nikad niti nije napuštala bogate trezore banaka zapadnih zemalja. Novac je naime samo promijenio knjige, ali je ostao u bankama na zapadu, premda je zaveden kao dio pomoći razvitku zemljama u razvoju i time otplaćivanju duga. Kritičari MMF-a i Svjetske banke ističu kako nagomilani dugovi onemogućuju razvoj tih društava, jer je iluzorno očekivati kako je moguć razvoj nekog društva ako ono ne može ulagati u svoje na primjer školstvo ili zdravstvo. Zato većina aktera pokreta zahtijeva 100 postotno ukinuće duga zemljama u razvoju. Posebno se zamjera MMF-u i Svjetskoj banci činjenica da su dugove nagomilavali brojni diktatori i vojni režimi iz zemalja u razvoju pri čemu je novac završavao na njihovim privatnim računima u inozemstvu (ironično, vrlo često u iste banke koje su i davale kredit) te su ugnjetavali vlastiti narod bez ikakvog stvarnog ulaganja u kvalitetniji život ljudi. Ironija je kako su upravo SAD stvorile takav sistem oprosta nelegitimnog duga. Naime, kada su SAD osvojile Kubu 1898. godine i preuzele ovaj otok od Španjolske, ukinule su sve dugove Kube prema Španjolskoj zbog nelegitimitnosti duga, jer je on stvoren bez ikakve suglasnosti građana koji bi ga trebali otplaćivati. Ipak, Južna Afrika naslijedila dug iz vremena politike apartheida prema većinskom crnačkom stanovništvu, premda je svima jasno da ta populacija nije ništa vidjela od investicija ili poboljšavanja njihovih života, dapače, bili su višegodišnje organizirano ugnjetavani i ubijani. Sadašnja vlast Afričkog nacionalnog kongresa koja je tokom apartheida bila najaktivnija u otporu, naslijedila je dug bivše rasističke vlasti i sada ga otplaćuje. SAD, MMF i Svjetska banka ne žele niti čuti o ikakvom oprostima duga Južnoj Africi. Isti odgovor vrijedi i za druge zemlje u razvoju. Osim jedne. Vrlo brzo nakon skidanja Saddama Huseina s

vlasti u Iraku, SAD su zatražile od MMF-a, Svjetske banke, drugih privatnih banaka kreditora te zemalja koje su davale zajam Iraku da otpišu dug Iraka kako bi se mogao nesmetano razvijati. Također je napomenuto kako dug nije niti legitiman, jer ga je stvorio diktatorski režim.⁴³ Mnogi zajmovi kao takvi, neovisno o demokratičnosti središnje vlasti, doprinosili su smanjenju kvalitete života velikog broja ljudi.

Danas se vjerojatno, s obzirom na promijenjenu deklarativnu politiku i u samoj Svjetskoj banci srame projekata poput Polonoreste u Brazilu kada se financirala 1500 kilometara duga cesta kroz amazonske šume u državi Rodoniji. Posljedica tog projekta bilo je i naseljavanje tog dijela Amazone s velikim brojem ljudi što je uzrokovalo krčenje i nekontroliranu sječu tropskih kišnih šuma. slično se ponovilo i u Indoneziji za vrijeme Suhartovog diktatorskog režima kada je Banka financirala preseljenje 3,6 milijuna ljudi s otoka Jave na slabo naseljene otoke Sumatru i Novu Gvineju. Za svakog službenog naseljenika Banka je procijenila kako su došla dva neregistrirana. Ne samo da je došlo do uništavanja šuma, već je počelo i ugnjetavanje brojnih plemena koja su živjela u tim šumama te su se protivila uništavanju njihovog okoliša. Svjetska banka je također i najveći kreditor velikih brana koje se u zemljama u razvoju veže za prisilno raseljavanje ljudi, kršenje ljudskih prava, korupciju, uništavanje bioraznolikosti i malu korist za krajnjeg potrošača. Do danas je zbog gradnje takvih brana raseljeno između 40 i 80 milijuna ljudi, pri čemu je samo zbog projekata koje je financirala Svjetska banka raseljeno više od 10 milijuna ljudi. U Bankinom izvještaju iz 1994. godine *Resettlement and Development* ističe se pogoršanje ekonomskog stanja za «veliku većinu muškaraca, žena i djece koji su preseljeni zbog projekata financiranih od strane Svjetske banke» bez ikakve direktne koristi od tih projekata.⁴⁴ U izvještaju svjetske banke iz 1992. godine priznaje se kvalifikacija projekata kao neuspješnima u čak 37,5 posto

projekata završenih 1991. godine (Korten, 1995).⁴⁵ Uostalom, bilo je to doba kada se bez ikakvih negativnih posljedica glavni ekonomist Lawrence Summers mogao zapitati: «Samo između vas i mene, ne bi li Svjetska banka trebala ohrabrivati više migracija prljavih industrija u siromašne zemlje». Summers je svoj prijedlog potkrijepio sljedećim razlozima: sa neizbježnim zdravstvenim posljedicama lakše se i jeftinije nositi u zemljama gdje su troškovi života niži; siromašne zemlje su ionako «under-polluted», premalo zagađene, jer nisu prošle razdoblje industrijalizacije kao Zapad, pa na ovaj solidaran način trebaju preuzeti dio otpada sa Zapada; i na kraju, ljudi u siromašnim zemljama su toliko očajni u borbi za svakodnevno preživljavanje da im bavljenje opasnim odlagalištima neće biti visoko na listi prioriteta.⁴⁶ No, vremena se mijenjaju i danas je prilično nemoguće da netko iz Svjetske banke ili neke od bliskih institucija kaže na ovako otvoren način išta slično. Uostalom jedna od njihovih publikacija nosi naslov u kojem se ističe «učenje iz prošlosti, prihvaćanje budućnosti». Danas Svjetska banka ističe da je naučila slušati kritiku te najavljuje «10 stvari koje nismo znali o Svjetskoj banci». U istoimenoj publikaciji ističe se kako se Bankin fokus promijenio te kako je Svjetska banka institucija koja u cijelom svijetu najviše ulaže u: edukaciju; borbu protiv AIDS-a; antikorupcijske programe; nastojanja da se smanji dug najsiromašnijim zemljama; bioraznolikost; suradnju s drugim sektorima; programe koji ljudima osiguravaju pitku vodu, struju i zadovoljavajuće sanitarne uvjete; suradnju s civilnim sektorom; projektima kojima je cilj pomoći zemljama da oporave od ratnih sukoba; te otvorenost prema zahtjevima najsiromašnijih. MMF je također između mnogih sa sličnom namjerom i porukama, u izvještaju *Common Criticism: Some Responses* (2003), odgovorio na sve neutemeljene kritike koje pogađaju ovu instituciju. Gotovo da nema nijedne od ovih kategorija koju pripadnici tzv. antiglobalizacijskog pokreta ne kritiziraju kao laž ili kao

samoreklamerstvo bez pravog pokrića. U odgovoru na izvještaj MMF-a skupina nevladinih organizacija napisala je zajednički odgovor *Reality bites: A rebuttal of the IMF's «Common criticism: some responses»* (2003) u kojemu se poručuje MMF-u da se suoči s relanošću. Posebno su ismijavani pokušaji MMF-a da odgovori niječno na pitanja poput: Da li u MMF-u dominiraju interesi G7 skupine? ili Da li MMF nastoji prije svih zadovoljiti interese partnerskih banaka ili elite?. MMF je uhvaćen u pokušaju sprečavanja organiziranja sindikata čuvara u njihovog sjedištu u Washington D.C.-ju, a dvoje čuvara koji su bili najaktivniji u stvaranju sindikata dobili su otkaz. Isto je bio slučaj i u sjedištu Svjetske banke gdje je odbijen zahtjev čistača i čistačica u zgradi za malim povećanjem plaće, pošto se radi o jednom od najslabije plaćenih poslova. Kritičari ističu kako će ove dvije institucije riješiti problem siromaštva i nepravde u svijetu, kada ih ne mogu, ili bolje rečeno ne žele riješiti u svojim zgradama.⁴⁷ Također se kao nedvojbeno ističe netransparentnost ovih dviju institucija i nedvojbenost kontrole od strane najbogatijih zemalja, što se najjasnije odražava kroz strukturu glasova, odnosno moći unutar MMF-a i Svjetske banke. Naime, Svjetska banka ima 184 zemlje članice. Svaka država mora biti i članica MMF-a. Predsjednik Svjetske banke je uvijek osoba iz SAD-a, a MMF-a iz EU-a. SAD imaju 17 posto glasova, a zemlje G7 oko 45 posto.⁴⁸ S druge strane 47 siromašnih subsaharskih zemalja koje su česte «mušterije» programa MMF-a i Svjetske banke zajedno imaju pravo na svega 7 posto glasova. Samo SAD imaju pravo veta.⁴⁹ Važno je kako u MMF-u najviše moći imaju zemlje koje najviše mogu uplatiti. U MMF-u postoji tzv. «kvota pretplate» po kojoj se određuje koliko će koja zemlja imati glasova. Kod Svjetske banke to funkcionira tako što se financira od svojih članica sa 20 posto, a ostalih 80 posto prodajom svojih obveznica na tržištu. Važno je napomenuti kako se Svjetska banka sastoji od nekoliko institucija:

International Bank of Reconstruction and Development (IBRD) najčešće je poznata kao Svjetska banka; International Development Association (IDA), International Finance Corporation (IFC), Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) i International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). IBRD daje kredite siromašnim zemljama i zemljama u razvoju koje su etiketirane kao «creditworthy», vrijedne kredita. Za najsiromašnije zemlje određena je IDA. Dok je ovdje riječ o posuđivanju ili kreditiranju vlada, IFC daje novac korporacijama za određene projekte u zemljama u razvoju, odnosno surađuje s privatnim sektorom. MIGA je zapravo zaštita stranim investitorima i zajmodavcima koja ih štiti od eventualnog političkog rizika gubitka profita od investicije te se time ohrabruju strana direktna ulaganja (FDI) u zemlje u razvoju ICSID je vjerojatno najmanje spominjan dio Svjetske banke, a došao je posebno u središte pozornosti 2002. godine. ICSID riješava dakle sporove pri investiranju ukoliko dođe do njih. Korporacija Bechtel je 1999. godine preuzela vodoopskrbu bolivijskog grada Cochobambe te odmah nakon toga povećala cijenu za vodu za više od 200 posto. Time bi većina stanovništva izdvajala za vodu četvrtinu ili petinu svoje mjesečne plaće. Sljedeće godine u Cochobambi izbijaju neredi, vojska ubija jednog prosvjednika, ali nakon odbijanja povlačenja prosvjednika s ulica grada, vlada objavljuje da se raskida ugovor s Bechtelom te se upravljanje vodom vraća pod kontrolu grada i civilnih inicijativa. No, nakon toga Bechtel zahtijeva 25 milijuna dolara odštete od Bolivije zbog ukidanja ugovora te tuži Boliviju sudu Svjetske banke ICSID-u. Smatrajući i sam sud tajnim i netransparentnim prema javnosti, kritičari ističu kako se i samu Svjetsku banku ne može smatrati neutralnom u ovom slučaju, pošto je Svjetska banka ne samo poznata po promoviranju privatizacije izvora pitke vode, i vodoopskrbnih sustava već je upravo to i naložila vladi Bolivije kao dio «reprogramiranja duga». Također, je i sam predsjednik Svjetske banke, James

Wolfensohn izjavio tokom nereda u gradu kako je podizanje cijene za vodu bilo opravdano. Nadalje se ističe kako je i samo podizanje optužbe upitno, pošto je Bechtel dobivanje kontrole nad vodoopskrbom u Cochabambi, svoju tamošnju podružnicu registrirao kao nizozemsku korporaciju, čime je dobio pravo na tužbu ICSID-u, jer Nizozemska i Bolivija priznaju taj sud u svojim bilateralnim sporovima (NfN, 2003).⁵⁰

Svjetska banka je nakon određene pauze zbog čestih i jakih kritika prošle godine odlučila ponovno krenuti u financiranje velikih brana, premda je čak i *Svjetska komisija o branama*, osnovana između ostalih i uz inicijativu Svjetske banke, savjetovala da se izbjegava financiranje velikih brana. Humanitarna organizacija *Save the Children* u jednom od svojih izvještaja iz 2003. godine istaknula je kako banka troši previše novaca na svoje projekte brige za djecu i majke uz vrlo slabe rezultate i lošu efikasnost.⁵¹ Komisija Senata SAD-a pronašla je «tihe kanale» Svjetske banke kojima se pomagalo određenim korporacijama da dobiju poslove u zemljama u razvoju, specificirajući slučaj Enrona nakon bankrota te korporacije. Time se povećala i ranjivost projekata Svjetske banke na korupciju. UN-ovo tijelo koje se bavi naseljavanjem i stanovanjem, UN habitat, u svom izvještaju najavilo je kako će unutar sljedećih 30 godina svaka treća osoba živjeti u slamovima, posebno u siromašnim zemljama. Trenutno je to slučaj s jednom šestinom stanovništva, a za to je kriva «laissez-faire globalizacija i 'neoliberalne ekonomske politike koje se nameću siromašnim zemljama od institucija kao što su MMF i WTO», jer umanjuju mogućnost da žive izvan gradova u tim zemljama. Gradovi se nekontrolirano naseljavaju zbog potrage za poslom i siromaštva u ruralnim područjima (Vidal, 2003). Ističe se kako je krajnji cinizam da se institucije zbog čijih je politika nagomilano toliko dugova, hvale kako predano rade na smanjivanju dugova, da ne govorimo o oprostima. MMF i

Svjetska banka stvorili su 1996. godine Inicijativu za najzaduženije siromašne zemlje⁵² (HIPC) koja je trebala pomoći tim zemljama da izađu iz tako zvanog «neodrživog stanja duga», stanja u kojem zemlje nisu sposobne vraćati dugove. No, od 27 uvrštenih zemalja na listu najsiromašnijih, svega 8 ih je do 2003. godine došlo u priliku da «zasluže» ukidanje samo dijela duga.⁵³ Također se kritizira činjenica kako za nečiju kvalifikaciju da se uđe u HIPC inicijativu je potrebno proći kroz trogodišnji program strukturalnog prilagođavanja pod uputama MMF-a. Kritičari ističu kako je to ucjena te kako smo već vidjeli što to znači u prošlosti. No, čak se i unutar same Svjetske banke zaključuje kako je «shema oprosta duga 'previše optimistična'». U izvještaju koji citira novinar Financial Timesa Alan Beattie (2003), već se nazire prebacivanje odgovornosti za neuspjeh Inicijative upravo na humanitarne organizacije i civilni sektor koji je prvi zahtijevao ukinuće duga. Navodi se kako je «međunarodna inicijativa oprosta duga za najsiromašnije zemlje u svijetu postala žrtvom nerealističnih očekivanja kao posljedica političkog pritiska». Predstavnik SAD-a unutar Svjetske banka istaknuo je kako «smo zabrinuti s dovođenjem banke u poziciju neprestanog kruženja davanja zajmova i opraštanja».⁵⁴ Dapače, iz obje institucije češće se može čuti kako opraštanje dugova neće riješi problem siromašnih zemalja. Time se ignorira da nitko to uopće niti ne tvrdi, ali je zasigurno kako teret duga previše opterećuje te zemlje, dok im opraštanje vrlo praktično i konkretno pomaže. Na primjer, prema podacima UN-a kada bi samo pola od svojih dužničkih davanja uložio u zdravstvene usluge, Mozambique bi sačuvao živote 115000 ljudi svake godine te 6000 žena koje umiru pri porodu (Weisbrot, 1999).

Čak se sumnja i u predanost Svjetske banke u sprečavanju sukoba ili popravljanju ratnih rana koje mnoga društva danas imaju. Čak se u iščitavanju njenih izvještaja pronalaze i «priznanja» u stvaranju uvjeta za rat jer sami predstavnici te institucije

ističu kako bi bilo «posebno korisno» u spriječavanju ratova kada bi najsiromašnije zemlje mogle «učiniti raznolikijom svoju ovisnost o izvozu primarnih roba», dakle upravo ono što su MMF i Svjetska učinile određivši zbog vjerovanja u teoriju komparativnih prednosti svakoj zemlji određene sirovine kojima će trgovati i sudjelovati u svjetskoj ekonomiji, odnosno otplaćivati dug (Bretton Woods Project, 2004: 4).⁵⁵ Naime, ukoliko ekonomija neke zemlje ovisi samo o jednom ili o malom broju izvora, povećava se mogućnost ratova za resurse. Sve više se počinju javljati i glasovi koji osporavaju način računanja siromašnih u svijetu, jer se sumnja u namjeru Svjetske banke i MMF-a da svjesno umanjuju broj siromašnih kako bi opravdali konačne posljedice svoje politike. Dvoje znanstvenika s Columbia University, Sanjay Reddy i Thomas Pogge (2003) istaknuli su u svom istraživanju kako je računanje siromaštva pomoću «jednog dolara na dan» nije pošteno, jer se za jedan dolar ne mogu kupiti iste stvari u različitim zemljama, odnosno jedan dolar ne vrijedi svugdje isto. Time se izražava sumnja u tvrdnje iz Svjetske banke kako je tokom '90-ih godina prošlog stoljeća došlo do smanjenja postotka siromašnih ljudi na Zemlji s 29 na 23 posto u odnosu na ukupan broj. Dapače, ističe se kako bi broj siromašnih zapravo mogao biti veći za 30-40 posto.⁵⁶ Drugi kritičari slično ističu kako ljudi u zemljama Trećeg svijeta mogu biti u statusu siromaštva i s 3, 4 ili 5 dolara zarađenih na dan. Kritizira se i UN koji je prihvatio takav način računanja u svojim izvještajima i istraživanjima, jer uostalom takav način nije sukladan s onim koji se koristi u samim državama. Time se kontinuirano ponavlja da se u izvještajima Svjetske banke i UN-a pojavljuje manje siromašnih u pojedinim zemljama, nego li što je slučaj kada same te zemlje rade takve izvještaje. Tako se «minorizira svjetsko siromaštvo» kako bi se imidž pojedinih institucija poboljšao u očima javnosti (Chossudovsky, 1998).⁵⁷ Svjetska banka i zastupnici njene politike često ističu određene manjkavosti i

probleme zbog posljedica koje neoliberalni sistem ostavlja iza sebe, ali uvijek se negdje nameće zaključak kako samo one zemlje koje su integrirane u svjetsku ekonomiju i one koje prihvate politiku «slobodne trgovine» mogu prosperirati i naći brže od ostalih zemalja put iz siromaštva (Sach and Warner, 1995; Dollar and Kraay, 2001; Legrain, 2003). Kritičari pak ističu kako se nekoliko činjenica previđa u takvim zaključcima. Često se među zemlje koje se uspješno nose s razvojem i borbom protiv siromaštva stavljaju i one koje se i ne bi mogle staviti po definiciji u skupinu neoliberalnih, odnosno u skupinu onih koje su prihvatile koncept «slobodne trgovine» kao najbolji. Dapače, Kina i Indija, pa prije i tzv. azijski tigrovi imali su cijelo vrijeme prisutnu jaku državu koja je odlučivala kako će se i unutar kojih sektora ulagati investicije. Ironija je da se to ponekad prizna i u radovima i izvještajima same Svjetske banke (Milanovic, 2002).⁵⁸ Također po izvještajima Svjetske banke vidljivo je kako su zemlje u razvoju imale veći razvoj u tzv. neglobaliziranoj eri (1960-1980) nego u tzv. globaliziranoj (1980-1997). Zemlje Južne Amerike su u prethodnom razdoblju imale zamjetan razvoj, dok su u kasnijem razdoblju kao najbolji primjeri prihvaćanja neoliberalne politike bile praktički u stanju stagnacije. Afričke zemlje su opasno nazadovale, dok podaci pokazuju rast jedino za istočnoazijske zemlje gdje je država, kao što smo rekli, igrala značajnu ulogu u razvoju (Weisbrot, 1999; 2002; Murshed, 2003). Uostalom, i rezultati MMF-a pokazuju kako liberalizacija i ukidanje carina ne vodi do razvoja u siromašnim zemljama (Dresner, 2003).

Kriteriji koje koristi Svjetska banka u svojem djelovanju dovode se u pitanje i kod drugih kategorija. Ističe se kako nije čudno što Svjetska banka financira socijalno neosjetljive i ekološki neodržive projekte kad su joj i sami kriteriji niski u aspektima na koje utječu. Na primjer, kriteriji Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) za dozvoljenu količinu arsena u pitkoj vodi su 100 puta stroži, kriteriji Agencije za zaštitu

okoliša (EPA) SAD-a za proglašenje zagađenja živom su 14 puta stroži, a za olovo 12 puta stroži.

Svjetsku banku proglašava se licemjernom kada izražava brigu za okoliš, klimatske promjene ili ističe svoju prvorazrednu ulogu u očuvanju bioraznolikosti. Brojne organizacije, posebno iz zemalja u razvoju kritični su na poljoprivredne projekte Svjetske banke od kojih gotovo svi uključuju ogromno korištenje pesticida i herbicida, dok danas sve više projekata uključuje i GMO. Carol Welch iz ekološke udruge Friends of the Earth (2003) kaže kako je Svjetska banka 2002. godine ukinula svoju odluku iz '90-ih godina prošlog stoljeća o prestanku podupiranja projekata sječe drveća u tropskim kišnim šumama.⁵⁹ U tom kontekstu sve fraze i projekti Svjetske banke o klimatskim promjenama i bioraznolikosti izgledaju kao zavaravanje javnosti te povratak Svjetske banke tzv. high risk/high reward projektima i nastavak politike «kockanja s ljudskih životima».⁶⁰ I zaista, od 1992. godine i konferencije o održivom razvoju u Rijju pa do one u Johanesburgu nakon 10 godina, Svjetska banka je preko tri četvrtine svojih energetske projekata financirala kroz sektore nafte, plina i ugljena. Financirajući takve projekte s iskorištavanjem fosilnih goriva, Svjetska banka će doprinijeti ukupnoj svjetskoj emisiji CO₂ sa preko 48 milijardi tona koliko će se kroz te projekte emitirati CO₂ tokom njihova rada. Na te projekte potrošeno je čak 26,5 milijarde dolara, a na projekte iskorištavanja obnovljivih izvora te energetske efikasnosti potrošeno manje od 2 milijarde dolara u tom razdoblju. Odnos između prve i druge skupine projekata iznosila je tokom tih deset godina 18:1.⁶¹ Dapače, kritičari posebno ističu kako je problematična krajnja namjera takvih projekata od kojih lokalno stanovništvo nema koristi a čiji su krajnji cilj gladna zapadna tržišta. *Institute for Policy Studies* (2003) istražio je po podatke same Svjetske banke i dobili su podatak kako je preko 80 posto projekata vezanih za iskorištavanje nafte koje je

Svjetska banka financirala od 1992. godine, završilo kao izvoz nafte u SAD, EU, Kanadu, Australiju i Novi Zeland.⁶² Kao naručen krajnji dokaz ovim sumnjama i kritikama došao je i izvještaj Bankinog posebnog tima koji je trebao dati savjete Svjetskoj banci upravo za budući odnos prema iskorištavanju sirovina, posebno onih fosilnih. *Extractive Industries Review* (2003) stvoren je 2001. godine za vrijeme sastanka Svjetske banke i MMF-a u Pragu i trebao je odgovoriti koliko je iskorištavanje fosilnih goriva u skladu s Bankinom proklamiranom borbom protiv siromaštva. Nakon dvije godine u izvještaju je preporučeno da Svjetska banka: odmah prekine s financiranjem svih projekata vezanih za iskorištavanje ugljena; kroz tranzicijski period osigura potpunu podršku za radnike i zajednice (po)vezane za projekte iz gore navedenih sektora; postepeno prestane financirati projekte vezane za iskorištavanje nafte do 2008. godine (preporuka dana za veće investiranje u iskorištavanje plina); promijeni smjer između financiranja projekata vezanih za iskorištenje fosilnih goriva i onih koji se tiču obnovljivih izvora energije, očuvanja energije i efikasnosti koliko prije bude moguće; te se predlaže da zaštita ljudskih prava bude integralni dio projekata Svjetske banke (IPS, 2003). No, odgovor iz Svjetske banke bio je kako «prihvatanje takve politike ne bi bilo u skladu s misijom Svjetske banke u borbi protiv siromaštva i poboljšavanju životnog standarda ljudi u zemljama u razvoju». Također je odgovoreno kako bi «prestanak financiranja projekata vezanih za iskorištavanje nafte bio nepravedno kažnjavanje malih i siromašnih zemalja koje trebaju zaradu od iskorištavanja nafte kako bi stimuirale ekonomski rast i smanjile siromaštvo» (Beattie, 2004).⁶³ Kao prilog takvom stavu dan je primjer Čada i koristi koju lokalne zajednice i ljudi imaju od projekta naftovoda koji ide od Kameruna. No, da ironija bude veća, upravo je nezavisni inspekcijski tim angažiran od same Svjetske banke predložio povlačenje iz tog projekta, jer «dvije od

najsiromašnijih zemalja riskiraju uništavanje okoliša i uskraćivanje lokalnoj populaciji da sudjeluje u pravednom korištenju profita» (Beattie, 2002). Iz projekta su čak zbog mogućih negativnih socijalnih i ekoloških posljedica izašle i neke od naftnih korporacija (Shell, BP...), da bi danas u konzorcij ostao predvođen najvećom naftnom korporacijom na svijetu Exxon-Mobilom. Projekt vrijedan 4 milijarde dolara proći će kroz 13 riječnih slivova svom svojom dužinom od preko 1000 kilometara. Brojne grupe i organizacije iz regije i svijeta koje se bave zaštitom okoliša i ljudskim pravima prosvjedovale su protiv ovog projekta, ali u Svjetskoj banci ističu kako «projekt može biti katalizator za veću demokraciju». Nije naodmet ponovo spomenuti kako je predsjednik Čada Idriss Deby kupio oružje novcem kojeg je dobio od naftnih korporacija koje sudjeluju u izgradnji naftovoda kao bonus nagradu za podršku projektu.

Naravno, i većina kritičara Svjetske banke ističe kako ta institucija zaista je povećala svoja ulaganja u edukaciju, zaštitu okoliša i druge socijalne i ekološki vrijedne programe. Tokom '80-ih godina prošlog stoljeća projekti za edukaciju iznosili su 4,8 posto od ukupnih, a u sljedećem desetljeću taj iznos popeo se na 8,2 posto. No, premda ostaju tvrdnje da je to i dalje mali iznos s obzirom na ukupnu količinu novca kojim raspolaže Svjetska banka (godišnje više od 20 milijardi dolara kredita), napominje se da je i dalje kao konstanta ostala neefikasnost tih projekata. Usporedo s rastom kreditiranja edukacijskih programa, porastao je i stupanj njihove neefikasnosti i proglašavanja određenog projekta neuspjelim. Od 1992. godine s 11,8 posto u 1994. godini stupanj propalih projekata popeo se na 17,5 posto. Svjetska banka bila je jedna od osnivačica programa za razvoj održivog razvoja i politika Global Environmental Facility (GEF), osnovanog 1991. godine.⁶⁴ S početnim kapitalom od jedne milijarde dolara ulaganja u ekološki obazrivo projekte rastu pa je tako Klaus

Toepfer, izvršni direktor UN-ovog programa za okoliš (UNEP) na konferenciji u Johannesburgu oduševljeno najavio suglasnost 32 predstavnika najbogatijih vlada da povećaju investiranje u GEF fond na 3 milijarde dolara u razdoblju 2002-2006. No, kritika ističe kako se i ovdje radi o ne pretjerano točnim podacima te kako su i dalje cifre koje se odvajaju za ovakve projekte milijama daleko od onih koje se izdvajaju za projekte koji uništavaju prirodu. S druge strane neka zemlja može dobiti dozvolu sudjelovanja u GEF programu samo ako plati 4 milijuna dolara u fond programa. Tako kritika ističe da isto kao i moć glasova u Svjetskoj banci i ovaj projekt ostaje zatvoren za siromašne zemlje (Elliot, 2003). Ovdje je zanimljivo napomenuti kako su slični zaključci mogli biti isčitani čak i u analizi posljedica strukturalnih programa prilagođavanja koju je načinila Structural Adjustment Participatory Review Initiative (SAPRI) tijelo stvoreno kao izražaj zajedničke suradnje Svjetske banke i nevladinih organizacija. No, u izvještaju iz 2002. godine ističu se loše posljedice Bankinih projekata i politike na najugroženije skupine stanovništva: žene, male farmere i seljake, radnike, nezaposlene.

Svjetska trgovinska organizacija (WTO) zatvara ovaj trokut trenutno najnepopularnijih globalnih institucija unutar tzv. antiglobalizacijskog pokreta. Premda je i njen nastanak zamišljen u postratnom razdoblju, zanimljivo tada uz otpor SAD-a nije stvorena sve do 1995. godine kada je zamijenila GATT (General Agreement of Tarrifs and Trade).⁶⁵ Tada je stvorena WTO kojoj je cilj da «trgovini osigura da se kreće olakšano, slobodno, pravedno i predvidljivo». WTO se optužuje kako je zapravo paravan za svjetsku vladu, nereprezentativnu i nelegitimnu pošto odluke WTO-a sve više utječu na živote ljudi bez da ih je itko izabrao. Bez obzira što u WTO-u nema glasanja «novčanikom» kao u MMF-u i Svjetskoj banci, već svaka

država ima jedan glas, kritičari ističu da su mnogi sastanci za pripremu ili donošenje nekih važnih odluka rezervirani za najjače zemlje. «Slobodna trgovina» postaje nova sveta mantra, iznad ljudskih i radničkih prava, političkih prava i zaštite prirode. U tom smjeru kritika ide posebno na neke od ugovora unutar WTO-a. TRIPS (Trade-Related Intellectual Property Agreement) je ugovor koji uvjetuje pravila za patente, autorska prava i zaštitne marke određenog proizvoda ili korporacije. Kritika kaže kako je cilj WTO-a da nametne zapadnjački sustav zaštite intelektualnog vlasništva, gdje se intelektualno vlasništvo priznaje jedino kao privatna svojina, a ne zajednička, odnosno priznaje se jedino kada donosi zaradu, a ne kad udovoljava društvenim potrebama (Shiva, 2000). Ovaj ugovor je jedan od najopasnijih, jer uvjetuje svim zemljama potpisnicama da prihvate sve veću monopolizaciju par najbogatijih korporacija, a posebno je taj trend primjetan kod farmaceutskih i biotehnoloških korporacija. TRIPS ograničava mnogim zemljama "Trećeg svijeta" razvijanje vlastitih lokalnih farmaceutskih proizvoda, sprečavajući tako jeftine lijekove ili hranu za siromašne slojeve stanovništva. Trenutno smo svjedoci "znanstvenog apartheida", odnosno već spomenutog biopiratsva jer postojeći ugovori omogućuju korporacijama da krađu patentiranjem životinjske i biljne vrste pa čak i ljudski gen ili stanicu. Apsurdnost današnje globalne ekonomije i pravila koja vladaju u njoj ogledaju se u činjenici da se za korištenje usjeva koje je lokalno stanovništvo uzgajalo od davnina, naplaćuje licenca tom istom lokalnom stanovništvu, jer korporacija posjeduje patent za nešto što uopće nije stvorila. Brojnim seljacima, plemenima, urođeničkim skupinama pa i čitavim narodima potpuno je strano privatizirati nešto što je dio zajedničke baštine, rada i znanja. Uostalom, kako je objasnio Ralph Hardy iz DuPonta: «Konkurentna pozicija industrije SAD-a u biotehnologiji biti će poboljšana ukoliko će postojati međunarodne konvencije koje bi osiguravale veću uniformnost u

prihvaćanju patentiranja i vlasničkih prava». Zanimljivo je kako u pokušajima da pojača utjecaj ugovora koji trgovinski regulira patentna prava unutar WTO-a (TRIPs ugovori), korporacije kao jedan od glavnih razloga navode financijski gubitak zbog ilegalnog korištenja patentiranih proizvoda u zemljama trećeg svijeta. No, kada bi Zapad i korporacije iz bogatih zemalja platile za svo tradicionalno znanje korištenja raznih biljaka, kada bi zaista priznali pravo stvarnim inovatorima po pravilima TRIPs ugovora, bili bi dužni po izvještaju organizacije Christian Aid plaćati tim plemenima, urođeničkim skupinama i narodima 4,5 milijardi dolara godišnje. Ovako su uzele to znanje besplatno, odnosno ukrali su ga i sada tu krađu još i naplaćuju (Anderson, 1999). Nije samo zdravlje ljudi u zemljama u razvoju u opasnosti. Premda nije za usporedbu, ponekad je i stanovništvo industrijski razvijenih i bogatih zemalja u opasnosti. Nakon terorističkih napada na SAD-e vrlo ubrzo je slijedio strah od zaraze antraxom. Na lijek Cipro, koji se između ostalog koristi i kao antibiotik za liječenje oboljelih od antraxa, patent je imala korporacija Bayer AG (Goozner, 2002). Unatoč tome što je korporacija priznala vladi SAD-a i javnosti kako mogu zadovoljiti svega šestinu potrebe SAD-a za Ciprom, jer je uslijed opće panike i histerije došlo do povećane potražnje, vlada SAD-a je odbila proglasiti mogućnost zdravstvene krize i prestati priznavati patentno pravo korporaciji Bayer što je mogla učiniti po međunarodnom pravu. Umjesto toga, odlučila se na pregovore s Bayerom kako bi snizili cijenu Cipra, pošto je mjesečna cifra od 700 dolara bila preskupa za mnoge, pogotovo najsiromašnije stanovnike i stanovnice SAD-a. Nakon pregovora dogovorena je cijena bila za nekoliko desetina puta viša od ponude farmaceutskih kompanija iz Indije koje su ponudile generičku varijantu Cipra za manje od 10 dolara mjesečno. Ostalo je neodgovoreno kako je vlada SAD-a mislila osigurati dovoljne količine lijekova da je napad antraxom potrajao malo duže.

U rujnu 2003. godine WTO je donio novi sporazum o TRIPs ugovoru i pristupu lijekovima za najsiromašnije zemlje unutar tog ugovora. Naime, mnoge zemlje (Indija, Brazil, Južna Afrika...) koje pogađaju te bolesti, a imale su kapaciteta za proizvodnju vlastitih varijanti patentiranih lijekova, to su i učinile, nakon čega bi im bilo priječeno tužbom ili bi bile tužene od strane korporacija ili vlade SAD-a za nepoštivanje prava na patente. Uglavnom su te tužbe povlačene nakon velik prosvjeda brojnih udruga i javnosti te zgražanja zbog korporativnog protivljenja spašavanju ljudskih života. Osnovni problem mnogih ugovora poput TRIPs-a je njihova nejasnoća, odnosno mogućnost interpretacije ugovora kako kojoj strani odgovora. Tako je, naime i sa ovim novim dodatkom TRIPs ugovora. Dio civilnog sektora slavio je novu mogućnost koja se spominje u ugovoru, a to je sloboda zemljama koje mogu proizvesti generičke lijekove za najsmrotnosnije zarazne bolesti da to i učine, bez opasnosti da će biti tužene. Također nije prošla niti namjera SAD-a, Japana, EU-a i članova sekretarijata WTO-a da ograniči broj bolesti za koje se mogu proizvoditi generičke varijante lijekova te da se mogućnost proizvodnje generičkih lijekova dozvoli tek uz zadovoljavanje visokih standarda za proglašenje epidemije ili kriznih stanja (Love, 2003) Generalni direktor WTO-a Supachai Panitchpakdi je istaknuo kako se radi o historijskom ugovoru za WTO, a kanadski ministar za trgovinu Pierre Pettigrew je naveo novi ugovor kao «dokaz da WTO «može riješiti trgovinske izazove, isto kao i humanitarne» (Goar, 2003). No, premda se u ugovoru ističe kako TRIPs ugovor ne smije spriječiti članice zemlje WTO-a da zaštite zdravlje svojih stanovnika i stanovnica, istovremeno se ističe kako se proizvodnja generičkih lijekova smije koristiti samo za domaću upotrebu. To zapravo znači kako najpogođenije zemlje u Africi koje nemaju mogućnost za vlastitu proizvodnju, neće smjeti niti uvesti nekoliko desetina puta jeftinije generičke varijante od na primjer Indije ili Brazila. Nadalje se

tvrdi kako za najsiromašnije zemlje zaštita patenata ne vrijedi do 2016. godine, ali da će o uvozu za svaku zemlju posebno odlučivati sekretarijat WTO-ovo. Zbog svega toga je Elen t' Hoen iz Liječnika bez granica, zaključila kako i ovaj novi ugovor daje malo prostora za siromašne pacijente te da će globalna pravila na patente i dalje određivati cijenu lijekova, a 22 najsiromašnije zemlje predvođene Kenijom izrazile su svoju sumnju u funkcioniranje novog sporazuma u korist potreba najugroženijih.

SPS Agreement (Sanitary and Phytosanitary Standards Agreement) sadržava pravila o sigurnosti prehrambenih proizvoda (sastojci, pesticidi, proizvodi proizašli iz genetske manipulacije...) te zdravlja životinjskih ili biljnih proizvoda. SPS ugovor ograničava korištenje "mjere predostrožnosti" koji se upotrebljava kada nema znanstvenih dokaza da neki proizvod nije opasan za zdravlje ljudi. Ne samo to, SPS slijedeći svoju dogmu o slavljenju trgovine bez obzira na cijenu, traži od zemalja koje ograničavaju ulazak nekog «sumnjivog» proizvoda da znanstveno dokažu njegovu štetnost za zdravlje ljudi. Na osnovu ovog pravila SAD su tužile EU zbog zabrane uvoza hormonski stimulirane govedine i GM hrane, te su mnogim drugim zemljama, uključujući i Hrvatsku prijetile. Stoga nas ne treba čuditi da je Clintonova administracija pokrenula inicijativu da se državama članicama WTO-a uskrati pravo na popisivanje sastojaka nekog proizvoda i potpuno prepustiti u ruke gore spomenutoj agenciji, čime bi došla u opasnost mogućnost da ljudi znaju što jedu.

GATS (General Agreement on Trade in Services) zahtijeva od potpisnica da dereguliraju tržište uslužnog sektora, pri čemu se misli na zdravstvenu njegu, obrazovanje, mirovinsko osiguranje i druga socijalno osjetljiva i važna pitanja. GATS je svojevrsni globalni i prošireni oblik «strukturalnih programa prilagođavanja» MMF-a i Svjetske banke. Iz memoranduma EU-a koji je procurio u javnost u travnju 2002. godine vidljivo je kako je EU zahtijevala od 29 zemlje članice WTO otvaranje za

privatizaciju sektora vode, struje, telekomunikacija, financija, transporta i tako dalje. Nešto slično pronađeno je u memorandumu EU-a koji je procurio u javnost u veljači 2003. godine, gdje Europska komisija zahtijeva od čak 72 članice WTO-a (trenutno ih ima 146) da otvore za privatizaciju gore spomenute usluge i servise s posebnim naglaskom na vodu, pošto najveće globalne korporacije koje se bave trgovinom i distribucijom pitke vode dolaze iz EU (CEO, 2003).⁶⁶

Agreement on Agriculture (AoA) je ugovor o poljoprivredi koji su potpisale sve članice WTO-a. I premda se ovim ugovorom zahtijeva smanjenje restrikcija na uvoznu poljoprivrednu robu i smanjenje subvencija za domaću, najbogatije zemlje svijeta kroz subvencije izdvoje za svoje poljoprivrede više od 300 milijardi dolara godišnje. S druge strane, siromašne zemlje koje često trguju sa svega jednim ili par osnovnih namirnica otvorile su svoje granice uvoznoj robi sa Zapada koja je jeftinija i uništava lokalne proizvođače. Time poljoprivredni proizvodi iz SAD-a ili EU-a mogu biti i do tri puta jeftiniji od onih iz neke zemlje koja nema toliko novaca za subvencije (A SEED, 2003). International Food Policy Research Institute (IFPRI) je izračunao kako protekcionistički pristup tržištu najbogatijih zemalja i subvencioniranje njihove industrije kao posljedicu za zemlje u razvoju ima gubitak za potonje od 24 milijardi dolara godišnje zbog spriječavanja dolaska njihovih proizvoda na zapadno tržište (Hodur, 2003). Ističe se ne bez ironije kako EU po kravi subvencionira dnevno s 2,7 dolara, dok u Indiji pola milijarde ljudi živi s manje od 2 dolara na dan. Jedan jedini veliki farmer pamuka iz Arkansasa dobio je 1991. godine subvencije jednake ukupnoj godišnjoj zaradi 25000 farmera pamuka u Maliju (Sharma, 2003).⁶⁷ Najveći korisnici tih subvencija također nisu mali farmeri u bogatim zemljama, već velike prehrambene korporacije i velepoljoprivrednici. Pošto se subvencije dijele s obzirom na veličinu proizvodnje, najvećih jedan posto proizvođača dobije koliko i 80 posto najmanjih.⁶⁸

Upravo je zbog poljoprivrednih subvencija propala zadnja tzv. runda pregovora, odnosno bienalni sastanak WTO-a, jer bogate zemlje nisu pristale na smanjenje subvencija. EU godišnje potroši pola svog budžeta od 80 milijardi dolara na poljoprivredne subvencije, a SAD su 2003. godine izglasale novi plan subvencija od 180 milijardi dolara kroz 10 godina.⁶⁹

TRIMs (Trade-Related Investment Measures) zahtijeva od država članica WTO-a da se domaće kompanije, korištenje lokalnih resursa i proizvoda te zapošljavanje ljudi ne pretpostavlja nad stranim korporacijama. Dakle, nije dozvoljen posebni položaj koji bi diskriminirao globalne korporacije.

No da bi nam bile jasnije posljedice koje ostaju iza politke i odluka WTO-a, navest ćemo par konkretnih primjera koji pokazuju kako je profit privatiziran u samom vrhu piramide moći, a kako su rizici socijalizirani na obične ljude bez obzira na mjesto življenja. Sud WTO-a je 1997. godine osudio europsko preferiranje banana iz karipskog arhipelaga kao povredu pravila WTO-a o slobodnoj trgovini. Sud WTO-a je također dozvolio SAD-u da penalima (uvede sankcije) izvoz iz europskih zemalja s 200 milijuna dolara. Cijeli slučaj je prozvan u medijima «banana wars». Ovdje je potrebno spomenuti kako banane na Karibima uzgaja oko 200000 malih farmera kojima je to jedan od rijetkih mogućih izvora zarade, jer planinsko područje koje prevladava na tim otočjima ne pogoduje uzgoju drugih kultura. Tada je također ispostavljeno kako američka korporacija Chiquita koja ima goleme plantaze u Centralnoj Americi loše postupa sa svojim radnicima/ama po pitanju plaća, zdravstvenih uvjeta i mogućnosti da se sindikalno organiziraju.⁷⁰ Nije naodmet spomenuti da je ta korporacija za vrijeme državnih izbora u SAD-u 1998. godine donirala i republikanskoj i demokratskoj stranki preko pola milijuna \$ zajedno, a ukupno računajući i prijašnje i ostale donacije preko 5 milijuna dolara. Mnoge obitelji

s Kariba su ovakvom politikom WTO-a postale izravno ugrožene, a ako se ovaj pritisak realizira Karibi će postati i pogodno tlo za trgovinu drogom, što se na sličan način već dogodilo i Boliviji. Karipska otočja sudjeluju u europskom uvozu banana sa svega 9 posto, a velike korporacije sa plantažama u Južnoj Americi pokrivaju dvije trećine tog uvoza. Sankcije su trebale prisiliti EU da promjeni svoju politiku, no od polovice 1999. godine kada su prvi put uvedene, sankcije su se vratile SAD kao bumerang. Tadašnja američka trgovinska predstavica u WTO-u Charlene Barshefsky našla se pod bujicom kritika firmi iz njene matične zemlje, jer je preveliko carinjenje određene europske robe i proizvoda zaprijetilo gubitkom američkih radnih mjesta koja su povezana s prijevozom, prerađivanjem, distribucijom...tih proizvoda (cvijeće, mineralna voda, ječam...). Sud WTO-a odobrio je SAD-u penaliranje Europe od 117 milijuna dolara godišnje i zbog odbijanja europskih zemalja da prihvate govedinu čiji je razvoj potpomognut dodatnim količinama hormona.⁷¹ Da i u ljudi u SAD-u imaju razloga biti nezadovoljni politikom WTO-a dovoljno nam govori akcija usmjerena protiv SAD-ovog Clean Air Act-a koje su povele naftne industrije iz Venecuele. CAA zahtijeva od naftnih rafinerija da proizvode čišći benzin, što je naftnoj industriji iz Venecuele bilo dovoljno da optuže taj zakon kao anti-free trade. Environmental Protection Agency (SAD) je tako bila prisiljena od strane WTO-a na prilagođavanje tog zakona te je 1997. godine dozvoljeno stranim naftnim korporacijama da koriste i prodaju benzin po vlastitim procjenama i odlukama što se tiče sastava. EPA je priznala da se iz ove promjene zakona mogu očekivati negativne posljedice na okoliš.⁷²

No najveću tragikomičnost ipak pruža tužba WTO-u koju je 1996. godine podnijela Kanada protiv Francuske zbog odbijanja potonje da dalje uvozi azbest iz Kanade. Kanada je tu svoju tužbu opravdavala pozivajući se na slobodnu trgovinu. Danas je

Kanada najveći izvoznik azbesta i drugi po redu proizvođač, a 96% azbestatoga odlazi u zemlje “Trećeg svijeta”, koje nemaju razrađene higijenske i zdravstvene regulative. Naravno, korištenje azbesta u Kanadi je radikalno opalo zbog zabrinutih protesta javnosti, ali to nije smetalo Kanadi da u tužbi sudu WTO-a osudi francusku zabranu uvoza azbesta zbog nedovoljnih znanstvenih dokaza o štetnosti azbesta. Sve zemlje EU-a su poslije slijedile primjer Francuske. Sud je donio presudu u korist Francuske, odnosno u korist zaštite zdravlja ljudi, prvi put od svog osnutka.

O gore spomenutim i drugim sporovima zbog kršenja «slobodne trgovine», a u cilju smanjivanja zaštite okoliša, ljudskih i radnih prava, zdravstvenih i prehrambenih zakona, odlučuje sud sastavljen od troje ljudi koji nisu odgovorni prema javnosti. Sudovi rade u tajnosti, a svi dokumenti, istrage, prikupljene činjenice smatraju se povjerljivima. Također ne postoji mogućnost žalbe nakon odluke suda WTO-a, poražena zemlja može birati između tri podjednako loša, a samim time i lažna izbora: promijeniti zakone u skladu s WTO sporazumima o “slobodnoj trgovini”, isplatiti odštetu pobjedničkoj strani, ili se suočiti sa sankcijama dok se ne “urazumi”. Točnije, postoji mogućnost žalbe kroz glasanje protiv odluke suda. To mora biti izglasano konsenzusom svih zemalja članica WTO-a, odnosno sa stopostotnom podrškom, što je apsurdno, jer bi time zemlja ili zemlje koje su i pokrenule spor odjednom trebale glasati protiv njega.

3.2.4. Globalne korporacije

Zajednički stav aktera tzv. antiglobalizacijskog pokreta je kako od ovakve trenutne situacije najviše koristi imaju globalne korporacije. Mnogi smatraju kako danas korporacije imaju veću moć od suverenih država te kako od njih dolazi najveća opasnost za zloupotrebu moći. Stoga nas i ne treba čuditi što mnogi društveni

teoretičari i aktivisti etiketiraju cijeli pokret kao antikorporacijski (Starr, 2001; Danaher and Mark, 2004). Govori se o «tiranima 21. stoljeća» (Welton and Wolf, 2001), «moralno ambivalentnim institucijama koje «tiho preuzimaju» odlučujuću ulogu u svijetu i uzrokuju smrt demokracije (Hertz, 2002), jednakosti mafije i korporacija (Bello and Bullard, 2001), korporacijskom fašizmu (Chomsky, 1999), pa čak i o korporacijama kao «patološkim institucijama» (Bakan, 2004). Navode se podaci o moći globalnih korporacija koji zabrinjavaju: od 100 najvećih ekonomija na svijetu, 51 čine korporacije, a 49 države⁷³; ako izuzmemo devet najbogatijih država po BDP-ju, 200 najbogatijih korporacija ekonomski je moćnije od ostatka svijeta, korporacije drže 90 posto tehnologije i patenata; 500 najvećih korporacija kontrolira 70 posto svjetske trgovine, od toga se jedna trećina odvija unutar iste korporacije, a sljedeća trećina odvija se između podružnica različitih korporacija; i tako dalje (Šimleša, 2002; Danaher and Mark, 2003). Posebno zabrinjava monopol koji se sve više veže za korporacije s obzirom na činjenicu da u mnogim sektorima sve manje korporacija kontrolira sve više tržišta:

- deset farmaceutskih korporacija kontrolira 48 posto 317 milijardi dolara vrijednog svjetskog tržišta
- deset sjemenarskih korporacija kontrolira 30 posto 24,4 milijarde dolara vrijednog svjetskog tržišta
- deset agrokemijskih korporacija kontrolira 84 posto 30 milijarde dolara vrijednog svjetskog tržišta
- pet tzv. Gene Giants korporacija kontrolira 99 posto proizvodnje genetski modificiranih proizvoda, pri čemu najveća Monsanto ima sa svojim GM usjevima više od 90 posto od ukupne površine

- deset veleprodajnih korporacija kontrolira 513,7 milijardi dolara vrijednog tržišta
- tri korporacije kontroliraju 84 posto svjetske trgovine kakaom
- osam korporacija kontrolira do 60 posto svjetske prodaje kave
- šest korporacija kontrolira 85 posto svjetske trgovine žitom
- tri korporacije kontrolira 80 posto svjetske trgovine bananama
- sedam korporacija kontrolira 90 posto tržišta čajem na Zapadu
- četiri muzičke korporacije kontrolira 70 posto tržišta
- 40 posto najvažnijih svjetskih industrija (nafta, auti, kompjuteri, elektronika, čelik, avioni, mediji) kontrolira pet ili manje korporacija (Scholte, 2000; ETC, 2002)

Govori se kako naše doba karakterizira «merger mania» (Scholte, 2000), manijakalno spajanje korporacija kako bi ovladale tržištem i profitom. Od 1998. do 2000. godine spajanja u SAD-u dosegla su vrijednost od 4 bilijuna dolara, više nego u prethodnih trideset godina zajedno. Smatra se da ukoliko pet ili manje aktera kontrolira određeni sektor, onda možemo govoriti o monopolu. Dokazi da globalne korporacije najviše profitiraju od politike MMF-a, Svjetske banke i WTO-a (i od država dometnuli bi mnogi) nabrajaju se praktički u nedogled. Mi ćemo za ovu priliku izdvojiti nekoliko koje su važne za razumijevanje teme rada, mada je i iz već nekih dosadašnjih primjera jasno na što se cilja, poput namjere EU da otvori tržište pitkom vodom u ostaktu svijeta pošto su najmoćnije korporacije u tom sektoru europske: dvije najjače korporacije dolaze iz Francuske – Vivendi Environment (dio medijskog i komunikcijskog konglomerata Vivendi Universal) s godišnjom zaradom od preko 17 milijardi dolara, a druga je Suez Lyonnaise des Eaux s preko 5 milijardi dolara godišnje zarade; dalje dolazi španjolska Agues de Barcelona i britanske Thames

Water, Biwater i United Utilities (Shiva, 2002). Od već spomenutog investiranja Svjetske banke u projekte fosilnih goriva unutar razdoblja 1992-2002, najviše su koristi imale upravo korporacije koje kontroliraju taj sektor. Tako na primjer, bivša korporacija potpredsjednika SAD-a Dicka Cheneyja Haliburton je na drugom mjestu po dobivenim projektima i zaradom od njih na oko 2 milijarde dolara. Shell je na trećem mjestu, pa nadalje imamo na listi i Unocal, General Electric, Enron, BP, Exxon i druge korporacije, od kojih se gotovo sve povezuju sa kršenjem ljudskih prava i sustavnim uništavanjem okoliša (popis korporacija koje su dobile ekološki neodržive projekte od Svjetske banke dajemo na kraju rada).

Također korporativnom sektoru sve se više zamjera neviđena bahatost. Dok njihovi radnici i radnice rade za manje od 10 dolara na dan, a u zemljama u razvoju i za nekoliko centi ili dolar/dva na dan, plaće te honorari i dividende koje si isplaćuju vodeći direktori i menadžeri doseže nevjerojatne visine. Prosječni menadžer ili direktor korporacije u SAD-u, 2001. godine zaradio je više od prosječnog radnika za čak 350 puta i taj nesrazmjer se sve više širi. Poslije 2001. godine narastao je na omjer 411:1. Dapače, posebno bode u oči činjenica kako si veće «nagrade za dobar i težak rad» isplaćuju direktori korporacija koje se nalaze pod određenim istragama zbog sudjelovanja u nekim ilegalnim poslovima. Tako su direktori takvih inkriminiranih korporacija od 1999. do 2001. godine isplaćivali si za 70 posto veće plaće i nagrade nego što je tada bio prosjek (UFE, 2002). Premda nas bivši savjetnik u WTO-u Philippe Legrain pokušava iz iskustva uvjeriti kako korporacije nemaju nikakav utjecaj na odluke te institucije, te kako je «trgovina sluga, a ne gospodar vladama» (2003: 20), mnogi kritičari WTO-a i globalnih korporacija ga demantiraju.⁷⁴ Na primjer, predstavnik SAD za trgovinu Robert Zoellick se savjetuje s tijelom nazvanim Industry Sector Advisory Committees gdje je od 17 sektora, povezano s poljoprivredom te ih

većina dolazi iz korporacijskog sektora (A SEED, 2003). Također, trgovinski sporovi unutar WTO rješavaju se priznavanjem standarda koje je postavilo međunarodno tijelo «Codex Alimentarius» osnovan od strane UN-ovih tijela i Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) početkom '60-ih godina prošlog stoljeća. No, ističe se kako na odluke tog tijela sve više utječu korporacije kroz sudjelovanje unutar državnih predstavništava. Tako uz predstavnike izvršne vlasti SAD-a na sastancima Codexa kao predstavnici te države sudjelovale su svih ovih godina i korporacije prehrambenog sektora poput Nestlea, Coca Cole, Pepsi Cole, Krafta, kao i predstavnici lobističkih udruga za prehrambenu industriju (Dawkins, 1997), ali i Monsanto (FoEI, 2003). Čak i šire, brojne grupe i organizacije civilnog sektora optužuju i sam mehanizam za rješavanje sporova pri WTO-a kao inherentno protivan radničkim pravima, zaštiti prirode i zdravlja ljudi. Dodatno se nižu optužbe o netransparentnosti suda, zasjedanjima koja su zatvorena za javnost te odabiru ljudi koji sjede u vijeću koje odlučuje pri sporovima. Cjelokupnoj javnosti poznata je tužba koju su sudu WTO-a podnijele SAD zbog ustrajnosti Europske Unije na odluci da se GM hrana etikira kao takva. Osoba koja bi uvelike mogla utjecati na «paneliste» koji će ući u sud WTO nadležan za ovaj slučaj, kao i na selekciju vanjskih znanstvenika kao savjetnike za pitanja GMO-a jest Rufus Yerxa, najviši službenik za pravna pitanja u WTO-u. Gospodin Yerxa je inače prije nego je zaposlen u WTO-u radio kao međunarodni savjetnik korporacije Monsanto (Howse, 2003). Korporacije se optužuje da su pripremale, napisale i cijelo vrijeme imale kontrolu i nad pisanjem TRIPs ugovora WTO-a, kako smo vidjeli, jednim od najspornijih točaka u WTO-u. Naime, predložak ugovora kasnije prihvaćenog pisali su predstavnici korporacija Monsanto, DuPonta, Mercka, Pfizera, General Electrica, Johnson & Johnsona, General Motorsa, IBM-a i drugih, djelujući kroz udruženja biznis grupacija (Shiva, 1998). Kako je poslije

izjavio tadašnji generalni direktor korporacije Pfizer, Edmund Pratt: «Naša zajednička snaga omogućila nam je stvaranje mreže globalne vlade privatnog sektora koji je postavio temelje onoga što će postati TRIPs» (FoEI and CEO, 2003).⁷⁵

Mogi se pitaju gdje je kraj ovoj korporacijskoj kontroli. Naime, sporazumi i ugovori unutar WTO-a su dječja igra prema onome što se pokušalo s Multilateral Agreement of Investment (MAI) kojeg su promovirale 28 najbogatije zemlje svijeta okupljene unutar Organisation for Economic Cooperation and Development-a (OECD). MAI je zapravo proširenje TRIMs ugovora unutar WTO-a te je pripreman u tajnosti i bez ikakve rasprave u medijima kada je priprema za njegovo puštanje u pogon bilo u najvećem zamahu.⁷⁶ Pregovori o MAI-ju počeli su 1995. godine unutar WTO, ali nakon određenih protesta siromašnih zemalja, radi «mira u kući» cijeli proces prebačen je na OECD, gdje su se pregovori nastavili tajno. Ipak, 1997. godine kanadski aktivisti i aktivistkinje su došli do dokumenata koji su otkrili ciljeve i stavke MAI-ja te je nastala prava lavina protesta širom svijeta. MAI zahtijeva prednost globalnih korporacija pred lokalnim ekonomskim inicijativama, izuzeće za korporacije u odgovornosti prema lokalnom okolišu i ljudima po pitanjima čistoće i zaposlenja, zabrana reguliranja špekulacija, koje su jedan od uzroka organiziranog monetarnog udara na tzv. azijske tigrove 1997. godine kada je gotovo cijela jugoistočna Azija završila u kolapsu te šećer na kraju, zabrana odnošenja prema prirodi, radnim i ljudskim pravima kao stavkama za investiranje. Također, najviše je reakcije izazvala stavka koja dozvoljava korporacijama da tuže lokalne vlasti ukoliko procijene da im sputavaju budući profit (Danaher and Mark, 2003). Svjesni ove opasnosti gradovi San Francisco, Seattle, Geneva i drugi proglasili su «MAI Free Zones» za svoje područje. U prosincu 1998. godine nakon čestih i upornih protesta, OECD je objavio prekid pregovora za MAI, ali sada ga predvođene zemljama EU-a žele ponovno

ugurati u WTO. Mogućnost da korporacije same procjenjuju tko ih je, kada i zašto ošteti u ostvarivanju profita već postoji u nekim trgovinskim ugovorima. Unutar NAFTA-e postoji «poglavlje 11», koje daje korporacijama pravo da tuže direktno vlade ukoliko dođe do bilo kakve eksproprijacije njihove imovine. Problem je definiranje exproprijacije u NAFTA-i koje se prilično razlikuje od uobičajenog. Unutar NAFTA-e to znači bilo koju odluku vlade, čak i u smjeru povećanih zdravstvenih ili ekoloških zakona koji idu u suprotnom smjeru od profita korporacija. Da se ne radi o pretjerivanju dovoljno govore neki od slučajeva unutar NAFTA-e. Kanadska vlada je 1997. godine zabranila korištenje u benzinu kemijskog aditiva MMT, koji se povezuje s negativnim utjecajem na nervni sistem. No, Ethyl Corporation, proizvođač MMT-a iz SAD-a tužila je Kanadu sudu NAFTA-e pozivajući se na «poglavlje 11». Kao odštetu, od Kanade je traženo 251 milijun dolara. Da ironija bude veća, MMT je zabranjen u SAD-u, matičnoj državi Ethyl Corporationa, no to ih nije smetalo da istaknu kako je odluka kanadske vlade protivna pravilima NAFTA-e te protivna njihovom normalnom obavljanju posla. NAFTA-in sud je donio odluku kojom se Ethyl Corporation nagrađuje s 17 milijuna odštete nakon čega je kanadska vlada stopirala svoju odluku od zabrani MMT-a (Danaher and Mark, 2003). I kao u kakvom Brechtovom komadu teatra apsurdna Kanada nakon toga tuži Kaliforniju zbog odluke te savezne države SAD-a da u benzinu zabrani otrovni kemijski dodatak MTBE (methyl tertial butyl ether).⁷⁷ Methanex, kanadski proizvođač metanola, glavnog sastojka MTBE-a požalio se NAFTA-inom sudu kako će izgubiti 970 milijuna dolara ukoliko prođe odluka o zabrani tog aditiva u benzinu te je zatražio i takvu odštetu. U istom tonu, korporacija iz Kalifornije Metalclad tužila je Meksiko, jer nije dozvoljeno da gradi odlagalište otrovnog otpada u blizini naselja te im je sud NAFTA-e dodijelio odštetu od 16 milijuna dolara, što je platio Meksiko.⁷⁸ Poučeni iskustvom, aktivisti i aktivistkinje već

sada izražavaju protivljenje predloženom Ugovoru o slobodnoj trgovini između obaju Amerika (FTAA) za koji se tvrdi da će biti samo proširena verzija NAFTA-e koja će korporacijama otvoriti nova tržišta Srednje i Južne Amerike (za sada je samo Kuba izvan pregovora o FTAA).

Korporacijama se posebno prigovara da vode «utrku prema dnu», odnosno stvaranje svijeta u kojoj bi se ljudi, radnici, regije i zemlje natjecali u utrci prema dnu, kako bi se natjecali na aukciji u kojoj trebaju ponuditi najmanje u zaštiti radničkih prava, poreza, regulativa o zagađivanju i drugih važnih socijalnih i ekoloških prava. Po kritičarima savršen prikaz korporativnog sindroma "utrke prema dnu" u svim aspektima društvenog života, stav je Percyja Barnevika, predsjednika industrijske grupacije ABB, za njegovu funkciju neuobičajeno iskreno,: «Definirao bih globalizaciju kao slobodu za moju grupaciju kompanija da investiramo gdje želimo i kada želimo, da proizvodimo što god želimo, da kupujemo i prodajemo gdje želimo i da imamo što manja ograničenja koja bi dolazila od strane radničkih zakona ili socijalnih sporazuma» (Kurian, 2004). Takvo globalno natjecanje ogleda se u prijetnji korporacija kako će prebaciti proizvodnju u «za investicije povoljnije područje» ukoliko dođe do zahtjeva za organiziranjem nezavisnih sindikata ili povećanja poreza na profit. Uz «utrku prema dnu» veže se i porast tzv. eksportno procesnih zona, izvozno orijentiranih zona ili zona za slobodnu trgovinu koje su nastajale usporedo s stupanjem na scenu neoliberalnog kapitalizma, a predstavljane su kao rješenje za ekonomski spas zemalja u razvoju. Gotovo sve epz stvorene su nakon 1971. godine. Do polovice '60-ih godina postojale su samo dvije epz – u Portoriku i Indiji. Danas ih ima preko 200 i zapošljavaju oko 4 milijuna ljudi, a locirane su u nerazvijenim zemljama. (Dicken, 1998). Sektori zapošljavanja su dosta uniformirani. Skoro pola zaposlenih u azijskim epz-ima rade u elektroničkoj industiji. U Meksiku je 60 posto

unutar električnog sektora, a sljedećih 30 posto odlazi na tekstil i odjeću. Uglavnom rade mlađe osobe ženskog spola, jer kako je objašnjeno imaju «male i spretne prstiće». Gotovo 90 posto zaposlenih u nekim sektorima (odjeća, obuća...) čine žene.

Donekle su upitne široko popularne tvrdnje o «postindustrijskom dobu» ili «postkapitalističkom društvu» (Drucker, 1993), jer vrlo često manufakturna proizvodnja nije nestala, već je samo prebačena u zemlje u razvoju gdje su troškovi manji, a profit veći. National Labor Committee iz SAD-a je u svojim istraživanjima i proučavanju plaća u pojedinim industrijskim sektorima zemalja Trećeg svijeta, izračunao razmjere ogromnih profita koje globalne korporacije takvom politikom ostvaruju. Uspoređivanjem proizvodnje traperica u SAD-u i Nikaragvi vidljivo je kako su za taj isti posao radnik ili radnica u SAD-u plaćeni 8,31 američkih dolara na sat, dok se u Nikaragvi dobije 23 centa. Kada se taj dnevni profit pomnoži sa uglavnom 7 radnih dana u tjednu kroz cijelu godinu dobije se čisti profit samo na uštedi plaćanja radnika i radnica za jedan proizvod od 8,4 milijuna američkih dolara godišnje. Česti su slučajevi zloupotrebe i u bogatim zemljama, gdje takve poslove zauzimaju ilegalni imigranti koje se lako ucijeni s obzirom na njihov položaj. Najčešće rade u tekstilnoj industriji te na farmara za uzgoj hrane. Polovicom '90 ih godina pronađena su kršenja radničkih prava u preko polatvornica u San Francisku i Oaklandu, pri čemu je zabilježeno čak i prisiljavanje na rad bez ikakve plaće. Obični radnici u bogatim zemljama također su u sve gorem položaju. Studija Economic Policy Institutea u kojoj je izračunato u periodu između 1973. godine i 1998. godine smanjenje vrijednosti radnog sata s prosječno 11,61 na 10,82 američkih dolara (Weisbrot, 1999). Radnici i radnice sve više gube sigurne i bolje plaćene poslove, te dobivaju poslove s pola radnog vremena, privremena zaposlenja uz sve monotoniiji rad, bez mogućnosti

učlanjivanja u sindikate. Često su, pogotovo osobe ženskog spola prisiljene raditi i više poslova kako bi mogle zadovoljiti osnovne potrebe.⁷⁹ Danas je svega 12 posto američkih radnika i radnica učlanjeno u neki od sindikata i njihov broj se kontinuirano smanjuje. S druge strane tri četvrtine korporacija koje proizvode u SAD-u ne plaćaju nikakav porez. Također, prilikom svakog otpuštanja radnika i radnica korporacijama uvijek rastu dionice na burzama. Poruka je jasna, biznisu raste vrijednost kako baca radnike na ulicu.

Sve gore nabrojano doprinijelo je do vrlo čestog izjednačavanja tzv. antiglobalizacijskog pokreta s antikorporacijskim pokretom. Protivljenje sve većem utjecaju i moći globalnih korporacija zauzima visoko mjesto na listi prioriteta aktera pokreta. U knjizi o kojoj će se sigurno još govoriti, *The Corporation* (2004), profesor prava na University of British Columbia, Joel Bakan, ide tako daleko i definira korporacije kao patološke institucije po uzoru na definiranje patoloških osoba ili ponašanja u psihologiji.⁸⁰ Razlog za takvu tešku kvalifikaciju Baken nalazi u samom razlogu i cilju postojanja korporacija koji «nastoji zadovoljiti, nemilosrdno i bez iznimaka, svoj vlastiti interes, bez obzira na česte štetne posljedice koje može imati po druge» (2004: 1-2.). Baken zapravo želi reći kako u zadovoljavanju svoje pohlepe za profitom i nezasitnom željom za sve većim zaradama po svaku cijenu, korporacije se predstavljaju kao inherentno nesposobne da suosjećaju ili obrate pažnju na potrebe i želje običnih ljudi. To je opis patoloških osoba ili patološkog ponašanja. Baken navodi mnoge primjere, slučajeve ili afere kojima potkrepljuje svoju glavnu tezu. Nama se čini najindikativnijim spomenuti slučaj s najvećom automobilskom korporacijom na svijetu General Motorsom. Patricia Anderson se sa svoje četvero djece vozila doma 1993. godine kada je na nju dok su čekali na semaforu naletio s leđa pijani vozač. Sudar je izazvao zapaljenje rezervoara za benzin. Anderson i

njeno četvero djece zapaljeni su u autu od sudara te su pretrpjeli ozbiljne i teške povrede te opekline drugog i trećeg stupnja. Troje djece je imalo opekline na 60 posto tijela, a jednom djetetu je amputirana ruka. Premda je razumljivo najprije bila zahvlana što su uopće ostali živi, Anderson uz savjete svojih odvjetnika vrlo brzo podiže tužbu protiv GM-a, jer je vozila njihov model Chevrolet Malibu iz 1979. godine. Kroz suđenje postalo je jasno kako je taj model postao opasan za vožnju zbog želje GM-a da uštedi na proizvodnji kroz smanjenje sigurnosti automobila. Direktiva s vrha korporacije nalagala je da se u model koji je vozila Patricia Anderson rezervoar za benzin pomakne na manje od 27,94 cm od branika auta umjesto prijašnjih 50,08 cm, premda su na suđenju objavljeni interni dokumenti korporacije odavali sigurnosnu preporuku od stručnjaka korporacije da rezervoar mora biti na najmanje 43,18 cm udaljen od branika. Također na modelu koji je vozila Patricia Anderson nije bilo za prijašnje modele uobičajene metalne pregrade koja je odijeljivala rezervoar od branika kao dodatna zaštita. Ono što je po Bakenu karakteristično patološki za korporativno ponašanje jest činjenica da je GM potpuno svjesno došao do ovakve odluke smanjivanja sigurnosti u svojim automobilima.⁸¹ Naime, Edward C. Ivey, inženjer GM-a u Odjelu za unapređenje dizajna dobio je zadatak s vrha korporacije da analizira mogućnost zapaljenja u GM autima. U izvještaju «Analiza smrtnosti uslijed zapaljenja automobila» Ivey je izveo jednostavnu matematičku računicu:

$$\frac{500 \text{ poginulih} \times 200\,000\$ \text{ po poginulom}}{41\,000\,000 \text{ automobila}} = 2.40\$ \text{ po automobilu}$$

Dakle, godišnje pogine 500 ljudi vozeći automobile GM-a. Ako se svakome u prosjeku isplati odšteta od 200000 dolara, na 41 milijun GM-ovih automobila koliko ih ima na cestama SAD-a, po automobilu smrt svake osobe košta 2,40 dolara. Troškovi

koje je GM imao do tada s pravilnim razmakom rezervoara od stražnjeg branika i metalnom pregradom između rezervoara i branika po automobilu iznosili su 8,59 dolara. Ušteda od 6,19 dolara previše je primamljiv zalogaj za patološku instituciju smatra Baken. No, na suđenju 1999. godine porota je odredila ponašanje GM-a moralno neprihvatljivim te je uz prihvaćanje suca određena isplata Patriciji Armstrong u iznosu od 107 milijuna dolara plus kazneni iznos od do tada nezabilježenih 4,8 milijardi dolara. Kasnije je ukupna kazna koju je GM trebao isplatiti smanjena na 1,2 milijarde dolara, a korporacija je uputila žalbu sudu savezne države Kalifornije.⁸² Ovaj nas slučaj i ne bi toliko zanimao da se radi o izoliranoj aferi i načinu djelovanja jedne korporacije. No GM je u ovom sporu toliko paradigmatičnom za odnos korporacija i javnosti dobio podršku Trgovinske komore SAD-a koja okuplja sve značajnije korporacije u toj državi. To okupljalište velikog biznisa SAD-a smatra kako je odluka suda «nelegitiman ishod», «krajnje problematičan» zbog poruke da «se proizvođači ne upuštaju u cost-benefit analizu kada dizajniraju proizvode» čime se implicira kako je cost-benefit analiza kao takva «vrijedna prezira» (2004: 63). Cost-benefit analiza je , ističe se u potpori žalbi GM-a višem saveznom sudu, «pečat dobrog ponašanja korporacija» te se logika koja ju naglašava ne može dovoditi u pitanje» (2004: 64). Nadalje se tvrdi kako «porota nije dovoljno kvalificirana da može davati točne ocjene o slučajevima koji uljučuju procjenu rizika, a koji uključuju kompleksne aspekte inženjstva» (2004: 65). Ono što je u neku ruku šokantno jesu stavovi kako je «porota sklona staviti blokadu na svaki pokušaj da se ljudski život izrazi u dolarima» (2004: 65). Trenutno je slučaj zastao kroz birokratska i pravna otežanja te sud savezne države Kalifornije još nije zasjedao na ovu temu.

3. 3. AKTERI POKRETA

U posljednjih nekoliko godina, negdje od polovice '90-ih prošlog stoljeća desila se prava poplava literature o novom internacionalnim pokretu protiv globalizacije (Waterman, 2001).⁸³ Zbrojeno s ogromnom produkcijom dokumentarnih filmova, elektronskih lista i Internet stranica tema koju istražujemo postaje pravi izazov. Prije nego krenemo u detaljnu analizu pokreta potrebno je probati odrediti aktere koji se smatraju njegovim dijelom. Kao pomoć koristit ćemo hvale vrijedan rad Amory Starr koja je u knjizi *Naming the Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization* (2001) pokušala na sustavan i pregledan način predstaviti aktere, kako ona kaže «antikorporacijskog pokreta». Pošto se, koliko nam je poznato, radi o jednom od rijetkih pokušaja analize pokreta, rad Amory Starr zaslužuje poveću pažnju i kritički osvrt na neke polazišne točke i zaključke. Uporište u stavu kako je ukoliko opisuje pokret kojim se i mi u ovom radu bavimo, najtočnije govoriti o antikorporacijskom pokretu, Starr nalazi u stvaranju WTO-a 1995. godine. Time su korporacije dobile «pravo da slobodno trguju» i postale su «zaštićene obavezujućim i nametnutim međunarodnim ugovorima čija moć daleko prelazi (i kontradiktorna je) UN-ovoj Deklaraciji o ljudskim pravima...koja nije obavezujuća i ne može ju se nametnuti.... Korporacije sada imaju globalna prava. Ljudi još uvijek ne.» (2001: vii). Svi akteri pokreta na ovaj ili onaj način odnose se prema ovoj novoj situaciji koju spominje Starr. Unutar velikog globalnog antikorporacijskog pokreta imamo druge manje i specifičnije pokrete.

Starr je podijelila aktere antikorporacijskog pokreta u tri skupine s obzirom na način njihovog otpora prema «legalizaciji korporacijskog autoriteta preko svega drugoga»:

- Osporavanje i reforma
- Globalizacija odozdo
- Odvajanje/delokalizacija

Skupinu *Osporavanje i reforma* karakteriziraju pokreti koji nastoje «nametnuti zakonska ograničenja na korporacije ili prisiliti ih na samo-ograničavanje. Pokreti unutar ove skupine »osporavaju legitimnost neoliberalnog reformuliranja uloge države i neophodnost podčinjavanja socijalnih prioriteta 'međunarodnoj kompeticiji'». Starr ističe kako pojam reforme shvaća kao «strategijski pristup» koji se unutar ove skupine manifestira kroz «traženje nacionalnih propisa, pravne izazove, mobiliziranje međunarodnih agencija, bojkote i prosvjede» (2001: 45). Unutar ove skupine najvidljivija je i najjasnija antikorporacijska sklonost aktera. Skupinu *Globalizacija odozdo* karakterizira «globalizam ljudi», odnosno stav kako su ljudi širom planeta suočeni sa sličnim problemima te da je «potrebno stvoriti jaku globalnu koaliciju koja će učiniti korporacije i vlade odgovornima ljudima umjesto eliti» Pokreti unutar ove skupine «umjesto da koriste naciju-državu kao obranu protiv globalizacije, osjećaju potrebu za globaliziranjem otpora kako bi bili ravnopravni s globaliziranom strukturom neoliberalne eksploatacije» (2001: 83). Treću skupinu nazvanu *Odvajanje/relokalizacija* karakterizira stav kako čak ako «globalizacija odozdo» i uspije u kreiranju drugačijih i pravednijih međunarodnih ugovora i pravila, «dugoročna rješenja za današnje socijalne i ekološke probleme zahtijevaju niz malih,

lokalnih inicijativa koje su različite u kulturi i okolišu u kojima se nalaze» (2001: 111). Unutar velikog globalnog antikorporacijskog pokreta imamo druge manje i specifičnije pokrete. Aktere tih triju skupina, podijeljene po temama kojima se bave, možemo vidjeti u sljedećoj tablici⁸⁴:

Osporavanje i reforma	Globalizacija odozdo	Odvajanje/relokalizacija
⇒ <i>Strukturalne reforme Svjetske banke i MMF-a</i>	⇒ <i>Zaštita okoliša</i>	⇒ <i>Anarhizam</i>
⇒ <i>Mir i ljudska prava</i>	⇒ <i>Radnički pokret</i>	⇒ <i>Održivi razvoj</i>
⇒ <i>Reforma zemlje</i>	⇒ <i>Socijalizam</i>	⇒ <i>Sitno poduzetništvo</i>
⇒ <i>Explicitno antikorporacijske skupine</i>	⇒ <i>Borbe protiv FTAs (Free Trade Agreements) – ugovora o slobodnoj trgovini</i>	⇒ <i>Suverenost</i>
⇒ <i>Cyberpunk</i>	⇒ <i>Zapatizmo</i>	⇒ <i>Religiozni nacionalizam</i>

Izvor: Starr, A. (2001) *Naming the Enemy – Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, London: Zed Books: 149.

• **Osporavanje i reforma**

Unutar ove skupine Starr ističe: pokrete u zemljama Trećeg svijeta koji se bore protiv strukturalnih reformi Svjetske banke i MMF-a u njihovim zemljama, jer im uništavaju socijalnu sigurnost i okoliš; mirovni pokret i pokret za ljudska prava, jer sve više prati kršenja ljudskih prava i mira od strane korporacija. Pokrete za reformu zemlje ili redistribuciju zemlje Starr ubraja u ovu skupinu zato što «zahtijevaju od nacionalnih vlada da osiguraju pravednije korištenje zemlje unutar postojećeg ekonomskog sustava» (2001: 58). Pored takvih društvenih pokreta koji zahtijevaju «novu agrarnu reformu», Starr navodi i urbani dio traganja za raspodjelom nekorištenih prostora, koji je najpoznatiji pod pojmom skvotirski pokret. Nadalje nabraja brojne društvene pokrete i manje skupine koje smatra eksplicitno antikorporacijskim poput brojnih

grupa i organizacija koje se protive proizvodnji genetski modificiranih usjeva, «spontana» blokiranja prometa biciklima u gradovima poznatima pod nazivom kritična masa, anti-roads skupine i inicijative koje se protive izgradnji «nepotrebnih» novih cesta na uštrb prirode i okoliša, «okupiranja» gradskih trgova i cesta kako bi se organizirao prostor za zabavu, odmor i druženje ljudi poznatih pod nazivom Reclaim the Streets, nevladine organizacije koje pozivaju na bojkot proizvoda određenih korporacija zbog kršenja ljudskih prava ili uništavanja prirode, te čitav niz organizacija iz civilnog sektora koje imaju cilj nadgledati ili vršiti monitoring nad djelovanjem i politikom korporacija.

• **Globalizacija odozdo**

Unutar druge skupine pokreta svedenih pod naziv *Globalizacija odozdo* Starr ubraja prije svih ekološki pokret i sve inicijative ili organizacije za zaštitu okoliša pošto su «prekoračili nacionalne granice i ohrabruju globalno određivanje problema te internacionalna rješenja» (2001: 84). Radnički pokret je dio ove skupine pošto se shvaća kako je radništvo bez obzira gdje se nalazi najveći gubitnik neoliberalne «utrke prema dnu». Pod socijalizmom Starr ubraja brojne socijalističke i socijaldemokratske partije te kooperativna udruženja. Nadalje tu imamo brojne skupine i organizacije koje se kroz globalne koalicije protive ugovorima o slobodnoj trgovini, bez obzira govorimo li o više regionalno određenim ugovorima (NAFTA, FTAA...) ili globalnim (WTO). *Globalizaciju odozdo* završavamo sa zapatističkim pokretom iz južne meksičke pokrajine Chiapas koji pored toga što su pokret za prava urođenika, predstavljaju i otvoren poziv za globaliziranjem otpora.

• **Odvajanje/relokalizacija**

Posljednja od skupina pomoću kojih Starr analizira antikorporacijski pokret svedena je pod naziv *Odvajanje/relokalizacija*. Ovdje se korporacije smatraju prijateljom lokalnim zajednicama i kulturama te se kao spas nudi odvajanje lokalnih ekonomija i kultura od «korporacijski kontroliranih nacionalnih i internacionalnih ekonomija» (2001: 111). Anarhizam po mišljenju Amory Starr, predstavlja dio «socijalističke familije» te je stavljen u ovu skupinu, jer inzistira na političkoj autonomiji i pravu ljudi da sami upravljaju vlastitim životima. Također je kao ideja preko Kropotkinovog utjecaja uvijek bio karakterističan na lokalno orijentirana ekonomska rješenja, a danas se napominje Starr anarhistički principi uvelike koriste na mnogim poznatim prosvjedima, vrlo često i bez etiketiranja i svijesti da su određena načela i vrijednosti proistekle iz anarhističke tradicije (2001: 115). Održivi razvoj ovdje se ogleda kroz misao *Small is Beautiful*, a manifestira se kroz permakulturu, bioregionalizam, organsku ili ekološku poljoprivredu i urbane vrtove. Pod sitnim poduzetništvom misli se na udruženja malih trgovaca i poduzetnika protiv korporacija koje ih istiskuju s tržišta, brojne alternativne ekonomske sustave, uradi sam kulturu i drugo. Suverenost označava otpor korporacijama koji pružaju čitavi narodi, ali i etničke skupine, urođenici i ostale lokalne zajednice. S religioznim nacionalizmom završava ova skupina, premda Starr ističe kako mu je strani demokratski humanizam prethodno nabrojanih skupina i pokreta. Uglavnom ga shvaća u barberovskim motivima netolerantnog fundamentalizma, patrijahalnog moraliziranja i teorijama zavjere koje se svode na fraze o maloj skupini moćnih i bogatih pojedinaca koji upravljaju cijelim svijetom i žele uništiti «sveta uvjerenja i način života».

Već smo napomenuli kako je rad Amory Starr jedan od rijetkih koji nam daje detaljnu analizu antikorporacijskog pokreta. Prešlo bi potrebe našeg rada da krenemo u daljnje predstavljanje ove knjige, ali je potrebno napomenuti kako, premda čini temelj

njene analize, Starrova se ne zaustavlja na gore prikazanoj tablici i analizi, već «podebljava» svoje istraživanje pokreta kada dalje u knjizi započinje višestruku analizu odnosa ovih aktera prema nekim od najvažnijih pitanja koja bi ih mogla odrediti. Tako se propituje odnos ovih aktera prema: kritici kapitalizma, neoliberalizma i globalizacije; konceptu rasta i progresa, konzumerizma, ovisnosti i smatranju korporacija kolonizatorskima; korištenju alternativne epistemologije; borbi za ideološku hegemoniju i interesu za transformativni dijalog s neprijateljem; otvorenosti stvaranja veza preko identiteta ili ideologija; sklonosti uličnim akcijama, pravnoj borbi, direktnom pritisku na korporacije ili stvaranju stranaka; pozicioniranju prema pop-kulturi te borbi kao dijelu svakodnevnog otpora; traženje progresa, odnosno industrijski orijentiranog razvoja; pretpostavljanju granica rasta. Time se dobiva uvid u kompleksne odnose koje međusobno imaju akteri antikorporacijskog pokreta. Kao što smo rekli, nas bi detaljna kritika svakog od ovih aspekata odvela u suprotnom smjeru od potreba našeg rada, no radi korektnosti nudimo tablicu na kraju rada. Ipak, zasigurno bi se mogla uputiti pokoja kritika s obzirom ne samo na pozicioniranje pojedinih aktera, već i na neke polazišne točke. Već prva skupina u sebi krije svojevrstu zamku. Naime, ubacivanje u isti koš, koncepta osporavanja i reforme čini se problematičnim, posebno kada pogledamo manifestiranje u praksi. Osporavati korporacijsku moć može se doduše kroz reformu, no ostaje i velik dio konfrontacijskog oblika osporavanja kojeg mnogi pripadnici pokreta koriste. Naime, jedan povećani dio pripadnika skvoterskog pokreta sebe zasigurno ne vidi kao dio reformskog diskursa, dapače on im je krajnje odbojan i više je za, na primjer pojedine europske zemlje, karakterističniji militatniji pristup kod urbanih skvotera. Tako se i moglo dogoditi da u istoj skupini završe mirovne pacifističke organizacije i dio urbanih militatnih skvotera samo zato što i jedni i drugi osporavaju korporacijsku moć. Takva

analiza funkcionira, ali samo do određene granice, a kao što ćemo vidjeti dalje u radu, vrlo rijetki uspjesi prevladavanja odnosa reforma/revolucija ostaju i dalje kao jedan od izazova za cijeli pokret. Nadalje, nakon trećeg puta i gotovo samoizabranog odbacivanja bilo kakve aktivne socijalne, da ne govorimo o socijalističkoj politici, svrstavati socijaldemokratske stranke u antikorporacijski pokret čini se najblaže rečeno prenategnuto. Dapače, «zakašnjela» pojava nekih ljevičarskih partija i političara u «zahuktalom antiglobalističkom vlaku» prouzročila je tenzije između onih koji su okrenuti lobiranju i korištenju prevladavajuće političke paradigme za neke ciljeve pokreta i onih koji smatraju kako «smo sve dalje od naroda, što smo bliže parlamentu», odnosno sanjaju o «promjeni svijeta bez uzimanja moći» (Holloway, 2002). Također smo mišljenja kako je i pred radničkim pokretom još dug put dok se ne izdignu iznad deklarativnog nadilaženja obrane radničkih prava unutar granica nacionalnih država te započnu pravu globalizaciju odozdo, premda neka kretanja u tom smjeru ohrabruju. Naravno, ove kritike bi se lako mogle okarakterizirati kao sitničarenje, jer je Starr obavila golem posao svojom analizom antikorporacijskog pokreta, a uostalom i bila joj je namjera proći i kroz najmanji trag antikorporacijskog sentimenta i djelovanja pa su se u analizi našli i neki koji se uobičajeno ne vežu za pokret ili ih se ne stavlja skupa u spomenute tri skupine. No, Starrovoj je primarni cilj bio istražiti upravo to, antikorporacijsku politiku određenih skupina, organizacija i pokreta te se može zaključiti kako je taj cilj i ostvarila.

Što se tiče preglednosti aktera pokreta, teško da bi se mogla naći neka zamjerka, pošto je Starr navela manje-više sve poznate grupe i organizacije, neformalne inicijative i skupine koje se smatraju dijelom pokreta. Uvid u aktere koji su participirali na zadnjem Svjetskom socijalnom forumu, kao referentnom mjestu okupljanja pokreta, potvrđuje naš stav.⁸⁵ Nama tek kroz njenu shemu preostaje predstaviti neke

od aktera pokreta kako bi kasnije lakše pratili i samu analizu tih aktera i njihove uloge u pokretu.

3.3.1. Oспорavanje i reforma

a) Strukturalne reforme Svjetske banke i MMF-a

Brojne organizacije zahtijevaju kao prvi korak prema oporavku zemalja u razvoju brisanje duga koje te zemlje isplaćuju Svjetskoj banci i MMF-u. Dug se smatra nelegitimnim, jer ili je usmjeravan u projekte koji su pogoršavali kvalitetu života ljudi ili su ih «u ime razvoja» uzimali brojni diktatori i vojni režimi koji su novac prebacivali na privatne račune te često uzimali vojnu i policijsku opremu kojom su ugnjetavali vlastiti narod. Na sve veći vanjski dug zemalja u razvoju gleda se kao na omču oko vrata tih zemalja, kao na sve veći zatvoreni krug sve većeg iznošenja novca iz zemlje, a sve manje mogućnosti ulaganja u društveno korisne sektore poput obrazovanja, zdravstva i sličnog. Najpoznatija koalicija koja se bori za ukidanje ili barem osjetno smanjivanje duga je Jubilee 2000 koja okuplja organizacije iz zapadnih zemalja, a postoji i Jubilee South unutar kojeg su organizacije iz zemalja u razvoju, te koje zastupaju «tvrđi» stav prema MMF-u i Svjetskoj banci nego «bratska» organizacija iz bogatih zemalja. Na 50-u godišnjicu MMF-a i Svjetske banke stvorena je koalicija *50 Years is Enough* koja okuplja preko 200 organizacija iz SAD-a. Uz suradnju i savjete koje dobivaju od partnerskih organizacija iz zemalja u razvoju, *50 Years is Enough* zahtijeva «duboku transformaciju» MMF-a i Svjetske banke te 100 postotno ukinuće dugova siromašnih zemalja. U zadnje vrijeme iznimno je jaka i popularna kampanja World Bank Bonds Boycott unutar koje se apelira na prestanak kupovanja Bankinih obveznica koje ona nudi na tržištima širom svijeta, a što predstavlja značajan dio njenog financiranja. Ovdje je još potrebno spomenuti kako su protiv politike ovih dviju institucija te protiv strukturalnih reformi koje one provode, kampanje i akcije

organizirale i brojne organizacije koje se a priori ne bave politikom ovih institucija, ali ih je situacija prisilila na to. Tu možemo spomenuti sindikate, organizacije za prava žena, za prava urođeničkih skupina i manjinskih naroda, vjerske organizacije te druge organizacije koje obično svrstavamo u civilni sektor. Antikorporacijska poruka ogleđa se u prije spomenutoj činjenici kako od politike MMF-a i Svjetske banke najveće koristi imaju korporacije, uglavnom iz bogatih zapadnih zemalja.

b) Mir i ljudska prava

Premda su organizacije koje se bave promoviranjem mira i ljudskih prava vrlo se često bavile humanitarnim radom i saniranjem direktnih posljedica ratnih djelovanja ili kršenja ljudskih prava, uspoređo sa širenjem procesa globalizacije i korporatizacije svijeta, sve više se bave i praćenjem djelovanja i posljedica svjetskih trgovinskih i finansijskih institucija te korporacija. Praktički više ne postoji svjetski relevantna organizacija koja se bavi ovim pitanjima, a da ne uključuje u svoje analize i istraživanja ovaj aspekt. Amnesty International ili Human Rights Watch kao poznate organizacije koje se bave ljudskim pravima i Christian Aid, Oxfam, World Development Movement, Halifax Initiative kao organizacije koje se bave humanitarnim radom sve više uključuju kritiku «novog svetog trojstva» i globalnih korporacija kao najodgovornijih za loše socijalno i opće ljudsko stanje u pojedinim regijama i zemljama. Nakon terorističkih napada na SAD u rujnu 2001. godine te napada na Afganistan i Irak nakon toga, cijeli je antiglobalistički pokret poprimio vidljivi antiratni i mirovni prizvuk te je i sam prosvjed protiv napada u Irak 15. veljače 2003. godine označen kao najmasovniji prosvjed u povijesti organiziran na globalnom nivou.

c) Reforma zemlje

Najznačajnijim i najsnažnijim masovnim pokret (Chomsky, 1997) općenito u svijetu smatra se Movimento Sem Terra (Pokret [seljaka] bez zemlje) iz Brazila koji ima svoje temelje u zahtjevima za reformom zemlje. MST je organizirani pokret seljaka koji zaposjedaju nekorištene površine u vlasništvu zemljoposjednika. Brazil je zemlja broj jedan u svijetu s najvećom neravnopravnošću u raspodjeli zemlje pa tako manje od jedan posto populacije ima u vlasništvu skoro 50 posto zemlje. MST ove godine slavi 20 godina postojanja i unatoč brojnim atentatima i mučenjima koje su na aktiviste i aktivistkinje MST-a izvršile ili vladine trupe ili paramilitarne desne skupine, do danas je osiguran smještaj za 350000 obitelji. Na mjesta koja zauzmu organiziraju škole, zdravstvenu skrb, kooperative za proizvodnju hrane te ostale institucije za zadovoljenje osnovnih životnih potreba. U mnogim drugim zemljama u razvoju seljački pokreti ili organizacije farmera zahtijevaju pravedniju raspodjelu zemlje kako bi si mogli osigurati osnovne životne uvjete. Tako na primjer. sindikat seljaka iz države Karnataka (KRRS) u Indiji okuplja 10 milijuna ljudi i organizira već tradicionalne kampanje protiv globalnih prehrambenih korporacija koje optužuje da im otimaju zemlju te uništavaju neovisnost u proizvodni hrane. Najpoznatija je njihova akcija «kremiranja Monsanto» gdje su zapalili polja s GM usjevima u vlasništvu dotične korporacije te provalili u njene pogone. U ovu skupinu možemo staviti i brojna udruženja i organizacije za prava urođenika i plemenskih skupina koja zahtijevaju reformu zemlje te povrat prava na oduzete im teritorije, bez obzira radi li se o kolonijalnoj ostavštini ili o nekom novijem slučaju oduzimanja zemlje od strane neke korporacije. Najpoznatija seljačka koalicija u svijetu je Via Campesina koja zahtijeva «suverenost u hrani» i prestanak korporativne dominacije prehrambenim sektorom pošto produbljuje siromaštvo seljaka i malih farmera te pospješuje opasnost i širenje

gladi. Kao Međunarodni dan borbe farmera izabrali su 17. travanj, kada su vladine trupe u Brazilu 1996. godine ubile 19 i ranile 57 aktivista i aktivistkinja MST-a.

U ovu skupinu Starr ubraju i urbani skvoterski pokret koji zahtijeva reformu, odnosno redistribuciju urbanih praznih prostora koji se ne koriste. Zauzimanjem praznih zgrada skvoteri žele oživiti prazne i vrlo često uništene prostore, te stvoriti alternativne oblike organiziranja i načina života. Premda je skvoterski pokret doživio svoj vrhunac početkom '80-ih godina prošlog stoljeća i danas postoje jaki skvoterski centri u Njemačkoj, Nizozemskoj, Italiji, Španjolskoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji i nešto manje u Danskoj, Švicarskoj, SAD-u, Kanadi i Australiji. U urbane skvotere možemo ubrojiti i sve veću količinu ljudi u prenaseljenim gradovima zemalja u razvoju koji se zbog potrage za poslom naseljavaju u ilegalnim slumovima i prigradskim naseljima.

d) Eksplicitno antikorporacijske skupine

Ovdje se mogu nabrojiti brojne akcije i kampanje koje su imale eksplicitnu antikorporacijsku poruku. Nemamo prostora u radu ulaziti u konkretne slučajeve kampanja ili akcija protiv određenih korporacija koje su organizirali akteri tzv. antiglobalizacijskog pokreta. Biti će nam dovoljno spomenuti područja kojima su se bavile te kampanje ili akcije te korporacije kojima su se bavile: kršenje ljudskih prava (Shell, Enron, BP, Rio Tinto...), kršenje radničkih prava (Nike, Reebok, Gap, McDonald's...), korištenje dječje radne snage (McDonald's, Monsanto, Syngenta, Bayer...), zagađivanje prirode i ugrožavanje zdravlja lokalnog stanovništva (Shell, Unilever, Coca-Cola...), promoviranje GMO-a i biopiratstvo (najjače biotehnološke i farmaceutske korporacije), agresivan utjecaj na potrošače kroz reklame, posebno na mlađu populaciju (McDonald's, Nike, korporacije prehrambenog i sektora odjeće te obuće, industrija zabave...), te pljačku stanovništva zemalja u razvoju (Bechtel,

Nestle, Suez Lyonnaise des Eaux ...). Pored više ili manje nasilnih direktnih akcija kojima se pokušava prisiliti korporacije da promijene svoju politiku, vrlo česta taktika je pozivanje na bojkot proizvoda određene inkriminirane korporacije. Kao poseban oblik možemo istaknuti istraživački aktivizam brojnih grupa i organizacija koje nadgledaju djelovanje i politiku korporacija te širenjem informacija pokušavaju probuditi svijest ljudi i potaknuti na akciju protiv korporacija. U tom kontekstu najpoznatiji istraživački centri su: Transnational Resource Action Center iz SAD-a koji radi Internet stranicu Corpwatch (u Velikoj Britaniji također postoji istoimena organizacija i Internet stranica neovisna od one u SAD-u), Polaris Institut iz Kanade i Project Underground iz SAD-a koji posebno prate rad korporacija iz područja iskorištavanja ruda i nafte, Corporate Europe Observatory iz Amsterdama koji posebno prati odnos i utjecaj korporacija na regionalne i globalne političke i ekonomske institucije, Multinational Monitor iz SAD-a koji objavljuje godišnju listu 10 najgorih korporacija, te Third World Network iz Malezije i Oil Watch iz Ekvadora. Smatramo kako je zahvaljujući ovim tendencijama Starrova cijelu ovu skupinu okarakterizirala kao onu unutar koje je najvidljivija i najjasnija antikorporacijska sklonost aktera. Premda, sukladno definiranju cijelog pokreta antikorporacijskim treba istaknuti kako se unutar svake skupine u cijelom radu mogu naći jasne antikorporacijske tendencije.

e) Cyberpunk

Prvo što nam ovdje pada na pamet je široko rasprostranjeno korištenje Interneta unutar pokreta. Dapače, upravo je Internet i komunikacija preko mreže omogućila neke od najboljih akcija, kampanja i suradnji koje vežemo za pokret. Prihvativši Internet kao decentralizirani sustav komunikacije, aktivisti i aktivistkinje iz cijelog svijeta su vrlo rano počeli s korištenjem mreže kao područja prekogranične razmjene

informacija pa na kraju i konkretne suradnje. Vrlo brzo je na red došlo i korištenje Interneta i mreže kao poligona borbe pa se organiziraju blokade komunikacijskih puteva, ometa se normalan rad inkriminiranih institucija, sve do pravih subverzija na podatke ili vlasništvo moćnih globalnih institucija. Uobičajeni naziv za ovakav tip akcije je «elektronska građanska neposlušnost», što rezultira na primjer blokadom stranica WTO-a tokom prosvjeda u Seattleu s preko 100000 uključenih «net ratnika». Ili akcija izvedena prilikom sastanka Svjetskog ekonomskog foruma u New Yorku kada su net aktivisti ušli u sustav foruma i objavili osobne podatke sudionika foruma (Bill Gates, Madeline Albright...), između ostalih i brojeve kreditnih kartica, brojeve telefona, adrese i drugo. Jedna od najpoznatijih grupa koja prakticira ovo područje antikorporacijske borbe je Media Foundation s AdBusters časopisem i Internet stranicom unutar kojih davaju «točni» smisao korporacijskom imidžu i izvode subverzije na njihovim reklamama. Također se zbog sve većeg monopola u medijima krenulo u osnivanje vlastitih, pri čemu je najrašireniji pristup stvaranja nezavisnih medijskih centara koji se predstavljaju kao alternativa mainstream medijima, vrlo često kontroliranim od samih korporacija čiji bi rad trebali nezavisno pratiti.⁸⁶ Independent Media Centar možemo danas naći u 100-tinjak gradova i država, a specifično je postojanje zasebnog foruma na glavnoj stranici, gdje se prakticira tzv. otvoreni pristup za sve zainteresirane koji na taj način mogu utjecati na objavljivanje vijesti. Otvoreni pristup prakticira se i kroz GNU Manifesto unutar kojeg se ističe slobodna razmjena softwera, informacija i bilo kojeg drugog znanja i vještina stvorenih pod licencom GNU. Svatko može slobodno unijeti nove prijedloge i poboljšanja u postojeći sistem ili ga jednostavno koristiti, ali istovremeno pristati i dati to isto pravo i svim drugima bez mogućnosti patentiranja ili prisvajanja nekog znanja, jer se ono smatra plodom zajedničkog truda. Danas već poznati i razvikani Linux

sistem kao opozicija zatvorenom i monopolističkom Microsoftovom sistemu primjer je prihvaćanja GNU manifesta. U zapadnim zemljama sve se više aktivista okreće ovakvoj tendenciji antikorporativnog djelovanja, te se s obzirom na sve veći utjecaj tehnologije na živote ljudi u tim zemljama čak procjenjuje kako će ovakvi oblici otpora sve više zamjenjivati ulične prosvjede. Možemo pratiti i raspravu unutar pokreta između onih koji smatraju kako se puno više postiže ovakvim akcijama, jer je sama moć sve više u mreži ili je virtualno pospremljena, i onih koji smatraju kako ovakve akcije ne mogu predstavljati alternativu uličnim akcijama ili prosvjedima.

3.3.2. Globalizacija odozdo

a) Zaštita okoliša

Premda je s obzirom na poznatu frazu «misli globalno, djeluj lokalno» i s obzirom da je ekološki pokret svoje najslavnije trenutke upravo i ostvario kroz lokalne borbe za zaštitu prirode, u novom tisućljeću upravo su neki od ekoloških problema prekoračili nacionalne granice te samim time zahtijevaju i takva rješenja. To ne znači naravno da su nestale lokalno orijentirane akcije ili problemi, no sve je češća razmjena informacija i suradnja i između takvih. Na primjer, trend je ujedinjavanja borbe brojnih lokalnih zajednica protiv zagađivanja naftnih korporacija, premda imaju utemeljenje u lokalnom ekološkom problemu. Tradicionalni koncept NIMBY (Not in my BackYard – Ne u mojem dvorištu), sve se više zamjenjuje s konceptom NOPE (Not on Planet Earth – Ne na planetu Zemlja) ili NIABY (Not in Anybody Backyard – Ne u svačijem dvorištu) (Hajer, 2000). Ekološki pokret sve više djeluje globalno, jer uništavanje biljnih i životinjskih vrsta, klimatske promjene, osiromašenje ribljeg fonda i drugi nagomilani problemi zahtijevaju da se počne ne samo misliti globalno, već i djelovati. Upravo nam i najjače ekološke organizacije mogu poslužiti kao paradigmatički okvir i

nekih razlika unutar tzv. antiglobalizacijskog pokreta. Mnogi ironično nazivaju tri najjače ekološke organizacije «svetim trojstvom ekološkog pokreta». Ipak, World Wide Fund for Nature (WWF), Greenpeace i Friends of the Earth (FoE) imaju i nekoliko značajnih razlika između sebe. WWF predstavlja najbrojniju ekološku organizaciju na svijetu s 4,7 milijuna članova. Najpoznatiji su po svom radu na zaštiti i očuvanju prirode. Zbog toga ih mnogi kritiziraju, jer pri tome surađuju s institucijama poput Svjetske banke i s korporacijama koje zagađuju okoliš i krše ljudska prava. Od siromašnih zemalja se u zamjenu za otpisivanje dijela duga dio teritorija pretvara u nacionalne parkove i daje na upravljanje globalnim nevladinim organizacijama poput WWF-a i drugih. Ideja je i potekla iz WWF-a polovinom '80-ih prošlog stoljeća kako bi se smanjio dug siromašnih zemalja te je cijela ideja poznata pod imenom debt-for-nature-swap (zamjena prirode za dug). Dakle, nevladine udruge po povoljnim cijenama uz suglasnost prvotnih kreditora (Svjetske banke, MMF-a i drugih) i vlada siromašnih zemalja otkupljuju dio duga siromašnih zemalja, a u zamjenu dobivaju na gospodarenje šume ili slična bioraznolikošću bogata područja. Takvi se projekti čine kao situacija u kojoj svi pobjeđuju, jer siromašne države mogu smanjiti vanjski dug, a dio teritorija počinje ulaziti u programe zaštite prirode i bioraznolikosti. Ipak, sve su češće kritike da su i takvi projekti dio «ekokolonijalizma» (Paterson, 1996), pošto se navodno u ime zaštite životinjskih vrsta i prirode, žrtvuju lokalne zajednice koje žive u tim područjima. Vrlo često se radi o plemenskim indijanskim zajednicama koje se tjeraju iz novozaštićenih područja kao da su oni ugrožavali bioraznolikost. Naime, nije im dozvoljeno živjeti unutar granica novoproglašanih nacionalnih parkova. Pri tome se posebno apostrofira što te zajednice uopće nisu sudjelovale u nagomilavanju duga niti u eventualnim koristima od kredita ako ih je i bilo, a sada postaju žrtve smanjivanja tog duga (Elliott, 1998). WWF se dodatno kritizira zbog primanja

financijske pomoći od korporacija koje uništavaju prirodu, a čiji rad bi zapravo trebali nadgledati.⁸⁷ Greenpeace je najpoznatiji po svojim medijski atraktivnim direktnim akcijama, pa ih se često znalo okarakterizirati kao eko-ratnike. Smatraju se direktnom posljedicom mirovnog pokreta i '68-aških strujanja, a danas imaju 3 milijuna članova. FoE je za razliku od Greenpeace manje poznat po direktnim akcijama, a puno više po kampanjama koje provodi širom svijeta. Njihovi istraživački radovi i publikacije visoko su hvaljene i među radikalnijim dijelom pokreta koji ne gledaju na njih sa simpatijama. Imaju milijun članova, a njihove podružnice se ravnomjerno raspoređene po cijelom svijetu. Razlog što su toliko prisutni i u siromašnim zemljama jest njihova decentralizirana struktura, dok se na primjer Greenpeace često kritizira zbog svoje centraliziranosti pa se ističe kako nije čudno što su poznati po svojim eko-ratničkim akcijama, jer im je takva i struktura, gdje članstvo sluša vrh i odlazi u akcije. FoE imaju decentraliziraniju strukturu i priličnu autonomiju podružnica u odabiru tema kampanja i akcija. Ovdje bi smo još mogli spomenuti i Sierra Club, ekološku organizaciju stvorenu još krajem 19.stoljeća, a koja djeluje na području SAD-a. Premda je time ograničena, imaju veliki utjecaj u SAD-u te okupljaju 700000 ljudi. Radikalniji dio pokreta kritizira ih također zbog primanja financijske pomoći od naftnih i drugih korporacija, a mogu se čak čuti optužbe za «pozelenjivanje mržnje» pri čemu se misli na podršku organizacije ograničavanju imigracije u SAD zbog ekoloških razloga (Hartman, 2003).⁸⁸ Kao reakcija na «reformsko skretanje» velikih ekoloških organizacija nastajale su druge s radikalnijom retorikom povezujući borbu za zaštitu prirode s borbom protiv kapitalizma. Tako su u SAD-u veliki uzlet imali Earth First koji su obnovili koncept «eko-ratnika» i bili uvelike pod utjecajem biocentričnih stavova duboke ekologije. U Velikoj Britaniji Earth First je svojim direktnim akcijama donio novi polet pomalo zamrlim '80-ima. Posebno su bili javno napadani od centralnog

ureda FoE-a, što je prestalo isključivom pobunom članstva i nekih podružnica FoE-a te su kasnije organizirane i neke zajedničke akcije nakon što je koncept EF-a postao široko prihvaćen i raširen po cijeloj Britaniji (DoD, 2003). Na samom kraju možemo izdvojiti grupe poput Earth Liberation Fronta, grupe koja djeluje potpuno u tajnosti, bez javnog članstva i koja organizira sabotaze i subverzije na imovini institucija inkriminiranih za uništavanje prirode. FBI je stavio ELF na popis terorističkih organizacija. Ovo predstavljanje drugačijeg pristupa ekoloških organizacija korisno nam je u svrhu buduće analize cijelog pokreta, pošto i na širem planu možemo uvidjeti slične pozicije.

b) Radnički pokret

Prosvjedi u Seattleu odjeknuli su u cijelom svijetu i izazvali zadovoljstvo zbog dugo očekivane koalicije «teamstersa i turtlesa», pri čemu se kod prvih misli na pripadnike radničkih sindikata, a kod drugih na pripadnike ekološkog pokreta zbog njihovog angažmana u sporu SAD-a i Indije pri WTO-u, gdje su SAD izgubile slučaj zabrane uvoza rakova iz Indije, jer se love mrežama koje ugrožavaju i zaštićene kornjače. Radnički pokret je prvi na udaru «utrke prema dnu» i logično je njegovo aktivno uključivanje u antiglobalizacijski pokret. Kako je to rekao John Sweeney, tadašnji predsjednik sindikalne federacije ALF-CIO (American Federation of Labour and Congress of Industrial Organizations) koja broji 13 milijuna članova: «Naš zadatak nije učiniti društva sigurnima za globalizaciju, već učiniti globalni sistem sigurnim za društva».⁸⁹ Mnogi su skloni i tvrditi kako je upravo novo vodstvo ALF-CIO-a zaslužno za kretanje radničkog pokreta u SAD-u prema suradnju s civilnim sektorom, posebno ekološkim grupama i organizacijama za socijalnu pravdu (Burbach, 2001; Tabb, 2003). Svakako se mora spomenuti i International Confederation of Free Trade Union) kao najvećeg sindikalnog udruženja koje broji preko 150 milijuna članova.

Može se slobodno zaključiti kako gotovo da nema zemlje u kojoj su provedene reforme Svjetske banke i MMF-a, a da u njima nije došlo do sindikalnih nemira. Posebno su bile uspješne suradnje između sindikata i studentskih udruženja u SAD-u protiv iskorištavanja radne snage u zemljama u razvoju od strane korporacija koje dolaze iz njihovih zemalja. Pred radničkim pokretom je veliki izazov, pošto nisu navikli djelovati na globalnoj pozornici, već su donedavno bili usmjereni isključivo na zadovoljavanje potreba radništva u svojim matičnim državama. To je često išlo na štetu radnika i radnica u drugim regijama tako da je odnos ponekad više izgledao kao čista konkurencija, nego nedosanjani davni san o svjetskom ujedinjenju radnika. Najveće sindikate kritizira se za, velikom dijelu ostatku pokreta, suprotnu organizacijsku strukturu jasne i jake hijerarhije pa i za njihovo vječito uvjerenje u «društveno partnerstvo» s korporacijama (Moody, 2001). Mnogi ističu kako se sindikati kreću po stazi plitke kritike WTO i svjetskog trgovinskog i financijskog sistema, kritizirajući uglavnom neuvrštavanje poštivanja radničkih pitanja u međunarodne ugovore, dok se na druga također važna pitanja ne osvrću. Ironično, možda upravo proces globalizacije pomogne u želji sindikata da učine «sve što je u njihovoj moći da globalizacija postane ono što od nje očekuje radništvo širom svijeta: ekonomsko, socijalno i kulturno povezivanje naroda i država – na sreću i dobrobit svih ljudi» (Kolarić, 2000: 8).

c) Socijalizam

Već smo izrekli kritiku svrstavanja socijaldemokratskih stranaka u antikorporacijski pokret.⁹⁰ I dok se donekle nazire sve veće sudjelovanje lijevih partija na Forumima pokreta i sličnim okupljanjima, teško da bi se u duhu analize koju nudi Starr moglo nazrijeti ikakvo vidljivo antikorporacijsko djelovanje iz tog smjera. Možemo navesti neke rijetke iznimke poput brazilske Radničke partije, jednog od domaćina prvih

Svjetskih socijalnih foruma održanih u brazilskom gradu Porto Alegre. Mnogi su isticali kako bi Forumi bili praktički nemogući bez logističke i druge pomoći Radničke partije. Sama stranka već dugi niz godina plijeni pažnju svojim tzv. participativnim budžetom kojega koristi u gradovima gdje je na vlasti. Radi se o su-odlučivanju građana i građanki o tome kako će se i u koje društveno korisne svrhe koristiti dio gradskog budžeta. Na javnim sastancima s izabranim političarima, oni koji su ih izabrali daju usmjerenja kamo da se troši novac u njihovim zajednicama.⁹¹ Radnička partija je velikim dijelom i zbog ovakvog «služenja ljudima» dobivala sve više na popularnosti da bi sve rezultiralo pobjedom njihovog lidera Lule na predsjedničkim izborima 2002. godine. Mnogi sada kada je stranka na vlasti u Brazilu s velikim zanimanjem prate njen rad. Uz najavu borbe protiv gladi s nultom stopom tolerancije, trenutna brazilska vlada uvelike radi i na povezivanju siromašnih zemalja kako bi se određeni globalni problemi riješavali i na međudržavnom nivou. Brazilska je vlada jedna od inicijatorica stvaranja skupine G20 koja se oduprijetila politici SAD-a i EU-a na zadnjem sastanku WTO-a u Cancunu (Meksiko), zahtijevajući prije bilo kakvih daljnjih pregovora o liberalizaciji trgovine ukidanje ogromnih poljoprivrednih subvencija u bogatim zemljama.⁹² Ipak, sve se više spominju kritike kako se brazilska vlada zapravo šminka na vanjskim pitanjima, dok u onim unutrašnjim zbog kojih je i dobila izbore sve više prihvaća diktat globalnog tržišta (Bullard, 2004). Na posljednjem Svjetskom socijalnom forumu u Indiji, poznata svjetska književnica Arundhati Roy istaknula je kako «radikalne promjene neće donijeti vlade, već samo ljudi», žestoko napavši Lulu i njegovu vladu što prihvaća programe MMF-a, ukida beneficije umirovljenicima i izbacuje radikalnije prpadnike PT-a iz partije (Roy, 2004). Jedna od najprisutnijih grupa u tzv. antiglobalističkom pokretu je ATTAC (Asocijacija za oporezivanje financijskih transakcija kako bi se pomoglo građanima) iz Francuske

koja je nastala slijedeći učenje poznatog nobelovca Jamesa Tobina. Tobin je predložio taksu kojom bi se oporezivale financijske transakcije na burzama. Naime, na svjetskim burzama dnevno se obrne preko 1500 milijardi dolara, više nego što posjeduju zajedno sve središnje banke u svojim rezervama. To je pravo lice današnjeg globalnog kapitalizma ili kako se među aktivistima kaže «casino kapitalizma» (Strange, 1998). Od 1971. godine kada je 90 posto svih međunarodnih transakcija bilo vezano za stvarnu ekonomiju i ulaganja, a samo 10 posto je bilo vezano za špekulativni kapital, kroz kockanje u globalnom kasinu došli smo do stanja gdje je 95 posto međunarodnih financijskih transakcija vezano za špekulativni kapital, a svega pet posto odnosi se na stvarna ulaganja (Chomsky, 1999). Rast špekulacija počeo je s Nixonovim rušenjem brettowoodsovskog sistema i puštanjem da kapital putuje svijetom bez ikakve kontrole. Špekulativni kapital dakle nema veze s ulaganjima u konkretne projekte ili stvarne ekonomske investicije, već isključivo sa brzom zaradom na špekuliranju dionicama i tečajevima valuta. Ono što je potrebno naglasiti da tu nikakav konkretan novac ne cirkulira, već isključivo elektronske poruke «kupi ovo, prodaj ono za toliko i toliko». Novac putuje kroz virtualni svijet, ali devastirajuće posljedice mogu biti stvarne. Na primjer, da kupi robu u Tajlandu neka francuska tvrtka će potražiti tajlansku valutu na deviznom tržištu. Cijena ovisi o tečaju bahta u tom trenutku. Vrijednost tajlandske valute ne ovisi samo o inflaciji, trgovačkoj bilanci, vanjskom dugu...već i o brojnim psihološkim faktorima kao što su neke političke ili ekonomske afere, vrijeme nestabilnosti ili izborne neizvjesnosti. Isto tako, kada neki špekulant zna da tajlandski baht vrijedi manje u Parizu, a više u Londonu, on će pomoću elektronske mreže u svega nekoliko trenutaka kupiti baht u Parizu i prodati ga u Londonu. Zarade su još veće kada špekulanti kupuju devize za koje «pretpostavljaju» da će rasti, a prodaju one koje bi trebale padati. Time su u stanju

oslabiti, pa i ugroziti gospodarsku (a time i političku) stabilnost pojedinih zemalja (Šimac, 2001). Takvo kockanje može ugroziti ekonomije ne samo čitavih zemalja, već i regija kao što je bio slučaj u jugoistočnoj Aziji 1997. godine. ATTAC dakle predlaže da se takve špekulacije oporezuju sa svega 0,5 posto, što danas nije slučaj, a da se dobiveni novac investira u društveno korisne projekte. ATTAC je posebno popularan u Francuskoj, a povezuje s ekipom oko časopisa *Le Monde Diplomatique* i dijelom političke (trockističke) ljevice u Francuskoj. Danas se ta asocijacija uspješno širi i na druge zemlje EU-a. Vrlo slična po političkom opredjeljenju je u Britaniji *Socialist Workers Party* koja je više okrenuta na organiziranje radničkog otpora globalizacija, a koju se spominje kao jednu od osnivačica «nadstranačke» aktivističke koalicije *Globalise Resistance*, dosta popularne u Velikoj Britaniji. Starrova u skupinu socijalizma ubraja i kooperativna udruženja ili produktivne pogone, premda zaključuje to poglavlje kako mnoge kooperative više slijede anarhističku misao, nego centralističku misao socijalizma. Na žalost, kod socijalizma moramo zaključiti kako je puno više majica s likom Che Gevare i velikih govora, a mnogo manje konkretnih eksperimenata kao što je participativni budžet u Brazilu.

d) Borbe protiv FTAs (Ugovora o slobodnoj trgovini)

Praktički ne postoji grupa ili organizacija, neformalna skupina ili ad-hoc koalicija koja se nije kritički odredila prema sve brojnijim ugovorima o slobodnoj trgovini. Dapače, ističe se kako je ideologiziranje tzv. slobodne trgovine (*free trade*) obična doksa, jer svjedočimo svemu osim slobodi. Kako se može proklamirati politika slobodne trgovine, ako kao što smo rekli najbogatije zemlje na svijetu godišnje subvencioniraju svoje poljoprivrede s više od 300 milijardi dolara. Izgleda da najbogatije zemlje koje najviše i spominju pozitivan značaj slobodne trgovine, čine to samo onda kada njima odgovara. Čak kada bi bogate zemlje i pristale zaista prihvatiti slobodnu trgovinu, s

obzirom na trenutno stanje moći (političke, ekonomske...) u svijetu takva odluka bi izgledala kao da pravednom nazovemu utрку na 100 metara, pri čemu nekoliko natjecatelja počinje start s 80 metra, dok su drugi skroz iza na početku. Pojedini akteri unutar tzv. antiglobalizacijskog pokreta u odnosu na slobodnu trgovinu razlikuju se po dilemi «više trgovine vs. manje trgovine». Pri čemu su oni koji smatraju najvažnijim preduvjetom za razvoj neke zemlje ili regije, sposobnost za prehranjivanje vlastitih ljudi ili «suverenost u hrani», bliži zahtjevima za manje trgovine ili makar za njeno ograničavanje i lokalizaciju/regionalizaciju, a drugi pak poput nekih humanitarnih udruga, zahtijevaju potpunu pravu liberalizaciju trgovine kako bi siromašne zemlje mogle prodavati svoje proizvode na stranim tržištima bogatog zapada.

e) Zapatizmo

Zapatistima su nazivaju potomci plemena Maya u Meksiku koji su 1994. godine digli pobunu protiv meksičke vlasti i globalnog ekonomskog poretka. Indijanska populacija čini najsiromašniji sloj u najsiromašnijoj meksičkoj pokrajini Chiapas. Zahtijevajući vlastita prava i autonomiju, ali povezujući svoj nezavidan položaj s drugim potlačenim skupinama u svijetu, stekli su globalnu popularnost i inspirirali mnoge, od kojih je vjerojatno najpoznatija talijanska skupina Ya Basta (Dosta!), nazvana po istoimenom uzviku zapatističkih pobunjenika. Premda bi se u neku ruku zapatizmo mogao svrstati u skupinu *suverenost*, Starrova ih s pravom predstavlja kao jedne od najistaknutijih dijelova «globalizacije odozdo». Pošto je taj koncept, ali i cijela priča oko Zapatista iznimno važna za analizu cijelog pokreta, na ovu temu ćemo se vratiti kasnije u radu.

3.3.3. Odvajanje/relokalizacija

a) Anarhizam

Ne bismo mogli izdvojiti niti jednu grupu ili organizaciju koja se smatra anarhističkom, a da predstavlja zaista značajan dio tzv. antiglobalističkog pokreta. Ipak, bilo bi brzopleto zaključiti kako anarhizam kao određen sustav vrijednosti ne igra značajnu ulogu u pokretu. Dapače, mnoge inicijative inicirani su iz sustava vrijednosti i ciljeva proizašlih iz anarhističke kajdanke. Razlog relativnoj neprepoznatljivosti anarhizma možemo možda potražiti u njegovoj fluidnosti. Mnogi akteri, čak i oni neskloni anarhizmu kao ideji i praksi, priznaju kako pokret velikim dijelom odiše anarhističkim principima i vrijednostima. Starrova napominje kako je zapravo vrlo malo ljudi svjesno da danas široko prihvaćena strategija na prosvjedima podjelu u grupe afiniteta ili sklonosti potječe iz anarhističke tradicije. Umreženost pokreta, decentraliziranost, prihvaćanje različitih afiniteta ili sklonosti i poštivanje istih, protivljenje naredbama odozgo i stvaranju kultova ličnosti, usmjerenost na direktne akcije i drugo, danas su prihvaćene kao inherentne vrijednosti pokreta, a potječu iz što stare, a što nove tradicije anarhizma. Čak se tvrdi iz istih razloga kako je «anarhizam srce pokreta, njegova duša, kako je iz njega izašlo najviše onoga što je u pokretu novo i puno nade» (Graeber, 2003: 326). Ipak, zanimljivo je napomenuti kako istovremeno gotovo da ne postoji omraženija ideologija unutar jednog dijela pokreta, s obzirom na učestalo povezivanje najmilitantnijeg dijela pokreta black bloca s anarhizmom. Isto, kao i kod socijalizma, i ovdje često nailazimo na mnogo više parola, nego pažnje vrijednih projekata i inicijativa.

b) Održivi razvoj

Donekle nespretno odvajanje zaštite okoliša i ekološkog pokreta od održivog razvoja rezultiralo je prebacivanjem potonjeg u skupinu *odvajanje/relokacija*. Premda, gotovo da ne postoji pojam oko kojeg se više plete globalizirana mreža i oko kojeg se zahtijevaju i globalna rješenja. Ovako su oni koji zagovaraju održivi razvoj spali na

odvajanje. Starrova je riješila taj problem tako što je svela održivi razvoj na stvaranje od sadašnjeg političkog i ekonomskog sistema odvojenih ekoloških rajeva. O tome koliko smo uopće odvojeni od tog sistema ako govorimo o permakulturi, konceptu *small is beautiful*, bioregionalizmu, organskoj poljoprivredi i urbanim ekološkim projektima uzgajanja hrane i projektima osnaživanja lokalnih zajednica, što po Starrovoj simbolizira održivi razvoj, dalo bi se govoriti. Naravno, nije nam namjera sporiti pripradnost održivom razvoju gore spomenutih inicijativa, ali smo ipak stava kako je donekle redukcionistički pojam održivog razvoja koji praktički može konkurirati globalizaciji po učestalosti spominjanja, svesti samo na to. Starrova pak ističe kako «održivi razvoj naglašava lokalne resurse i potrebe, i fokusira proizvodnju gotovo potpuno na lokalnim osnovnim potrebama i jednostavnim zadovoljstvima, odvojenu od velikih ekonomija» (2001: 127). Čak i takve ogledna i na korporativne udarce neosjetljiva mjesta i prostori zapravo teže spajanju. Tako Global Ecovillage Network (GEN) okuplja ekološki održive prostore iz cijelog svijeta. Na njihovoj Internet stranici ističe se kako je GEN globalna konfederacija ljudi i zajednica koji se upoznaju i šire svoje ideje, razmjenjuju tehnologiju, razvijaju kulturnu i edukacijsku razmjenu...». Radi se o prostorima gdje su se među prvima u svijetu počelo razvijati korištenje obnovljivih izvora energije, ekološko graditeljstvo, brojne tehnike unutar ekološke poljoprivrede, odnosi između ljudi temeljeni na suradnji, a ne kompeticiji te poštivanju različitosti.

c) Sitno poduzetništvo

Možemo reći kako je zaštita malih gotovo opće prihvaćena je vrijednost unutar pokreta, pa tako se zagovara i zaštita malih poduzetnika, posebno u susretu s velikim globalnim korporacijama. Unutar ove skupine Starrova nabraja od neformalne ekonomije, preko sitnih poduzetnika i kampanja protiv izgradnje velikih trgovačkih

centara, jer će uništiti tzv. «mom and pop bussines», pa do alternativnih ekonomskih sistema poput LETS-a (Local Exchange Trading System) i uradi sam kulture.

d) Suverenost

Suverenost se odnosi na mnoge aspekte na samo na suverenost u westfalskom smislu. Već smo istaknuli «suverenost u hrani» Via Campasine, najveće organizacije koja okuplja seljake i farmere iz cijelog svijeta, Zapatisti zahtijevaju suverenost bez odvajanja od Meksika, posebno je često lobiranje za suverenost etničkih skupina ili plemenskih zajednica čija prava korporacije ne poštuju te im uništavaju okoliš ili ih čak osobno ugnjetavaju. ATTAC na primjer, zahtijeva pravo na suverenost država da mogu odlučiti žele li liberalizirati svoje financijsko tržište i dopustiti kapitalu da slobodno ulazi i izlazi iz zemlje. Značajan dio tzv. antiglobalizacijskog pokreta ne želi povratak na staro, već ističe kako globalni kapitalizam zahtijeva globalne odgovore. Jedna od najpoznatijih mreža aktivističkih grupa i organizacija iz cijelog svijeta Peoples' Global Action ističe: «Kao i kapitalizam, i naš otpor će biti transnacionalan». Ova dilema također prati pokret pa ćemo joj posvetiti dodatnu pažnju i kasnije.

e) Religiozni nacionalizam

Starrova ističe kako je «nezamislivo očekivati od religioznog nacionalizma doprinos humanitarnoj borbi za demokaciju i jednakost (2001: 138). Mi smo već u uvodu istaknuli zašto smatramo kako ovakav antiglobalizam nema veze s našom temom.

3.4. POKRET – razvoj kroz tri faze

Smatramo iznimno važnim za razumijevanje pokreta objasniti njegova nastajanja, uspjehe i krize. Takav kronološki pregled dati će nam dobar uvid i u promjene koje se događaju u samom pokretu. Napominjemo kako nemamo mjesta ući u baš svaku akciju ili kampanju, događaj ili projekt iniciran od strane pripadnika pokreta, te upućujemo na gust i detaljan prikaz u knjizi četvero autora okupjenih pod imenom *Notes from Nowhere (2003) We are Everywhere – The Irresistible Rise of Global AntiCapitalism*. Mi ćemo spomenuti ona događanja koja smatramo važnima za razumijevanje cjelokupnog pokreta, odnosno ona koja smatramo bitnima za potrebe ovog rada te za analizu pokreta. Nadalje, smatramo kako postoji dovoljno razloga da historijski pregled podijelimo u tri različite faze pokreta. Bez obzira što smo ovaj historijski pregled podijelili u tri faze, potrebno je naglasiti kako se neki osjećaji i stanje pokreta protežu kroz sva tri dijela. Ipak, razlozi za podijelu na tri faze nalazimo u različitim prevladavajućim tonovima unutar i oko pokreta. Prva faza nazvana je «dani ponosa i slave» i odnosi se na pojavu pokreta, grupiranje njegovih aktera te fazu velikih prosvjeda i uspjeha. Cijelo vrijeme je prevladavao osjećaj «mi pobjeđujemo» kako je pisalo na jednom zidu u Seattleu. Druga faza nazvana je «zastoj i pad», a obilježila su ga dva velika događaja. Masovni prosvjedi u Italiji za vrijeme sastanka skupine G8 u Genovi i teroristički napada na SAD. Prosvjedi u Genovi na kojima je ubijen jedan od prosvjednika (s obzirom na upotrebu pravih metaka od strane policije prava je sreća da nije bilo više žrtava), a za vrijeme i poslije prosvjeda na površinu su izašle sve podjele i nesuglasice unutar pokreta. Time je

pokret dobio probleme unutar sebe. No, napadom na SAD, pokret je dobio problem izvan sebe, pošto su nakon napada uslijedili, posebno u SAD-u medijski napadi povezujući pokret s napadačima na tornjeve WTC-a i Pentagon. Bilo je to vrijeme svojevrsne šutnje i iščekivanja unutar pokreta, posebno njegovog dijela u SAD, ali ta faza «zastoja i pada» nije dugo trajala. Vrlo brzo je uslijedilo novo pregrupiranje, preispitavanje vlastitih strategija i taktika te jače usmjerenje prema konkretnim rješenjima koje akteri pokreta vjeruju da mogu ponuditi. Stoga, treću fazu karakterizira «preispitivanje i konkretiziranje» stavova i ciljeva pokreta te ona traje do današnjih dana.

3.4.1. Dani ponosa i slave

Premda je donekle teško odrediti početak nečega tako fluidnog i disperznog kao što je antiglobalizacijski pokret, velik broj autora slaže se s neformalnim početkom i stavlja ga na datum 01.01.1994. godine (NfN, 2003; Kingsnorth, 2003) . Tog je datuma otpočela pobuna indijanskog stanovništva u najjužnijoj meksičkoj pokrajini Chiapas. Naime, potomci plemena Maya praktički su stoljećima šikanirani i čine najsiromašniji sloj ekonomski najsiromašnije, a u resursima najbogatije pokrajine u Meksiku. Ono što bi do tada prošlo ili nezapaženo ili bi zauzelo neki rubni dio zamjenjivih i prolaznih vijesti u medijima, poput mnogih pobuna indijanskih plemena ili skupina širom svijeta, u svega par dana proširilo se kao zaraza i inspiriralo mnoge aktere pokreta koji je tema našeg rada. Naime, na Novu godinu 1994. godine stupila je na snagu već spominjana NAFTA, kao ugovor o slobodnoj trgovini između SAD-a, Kanade i Meksika. Birajući taj datum, zapatistički pobunjeci, kako su se nazivali po svom uzoru revolucionaru Emilianu Zapati, istaknuli su svoje protivljenje NAFTA-i i neoliberalnom kapitalizmu napominjući kako će taj ugovor samo još više pogoršati

ionako očajno stanje starosjedilaca u Chiapasu, te je nazivaju «smrtnom presudom za indijansko stanovništvo». Još dok su turisti i stanovnici glavnog grada pokrajine Chiapas San Cristobal de las Casasa bili u dubokom snu ili mamurni od proslave Nove godine, iz džungle je izašlo 3000 zamaskiranih pobunjenika i pobunjenica te je zauzelo glavni grad pokrajine Chiapas. Na središnjem trgu stavljena je crna zastava s četiri crvena slova – EZLN (Ejercito Zapata of Libaretion National – Zapatistička vojska nacionalnog oslobođenja). Pročitani proglašenja o zauzimanju grada i pobuni protiv vojske, vlade, NAFTA-e i neoliberalnog novog svjetskog poretka završio je s urlikom Ya Basta! (Dosta!), što će postati sveprisutni motiv mnogih unutar pokreta u narednim godinama. U simultanoj akciji EZLN je zauzela sedam gradova u pokrajini te je proglašena autonomija u njima. Meksička vojska je reagirala vrlo brzo, pa se EZLN povukao nazad u džunglu već 24 sata nakon zauzimanja San Cristobal de las Casasa. Velika kontraakcija vojske rezultirala je napadom na sela koja su proglasila autonomiju i prebacivanjem 15000 vojnika u regiju. No, meksička vlada bila je prisiljena nakon svega 12 dana od pobune najaviti prekid vatre zbog velike podrške meksičkog društva za maskirane pobunjenike. Aktivisti i aktivistkinje i u svijetu su sve više počeli osluškivati što se to događa na jugu Meksika. Možemo postaviti pitanje što je to toliko inspiriralo aktere pokreta iz cijelog svijeta u naizgled već otrcanoj priči o pobunjeničkoj gerili koja galami protiv imperijalizma. Što je to najznačajnije u «prvoj postmodernističkoj revoluciji», kako su je neki odmah prozvali (Kingsnorth, 2003)? Zapatisti su odbili voditi suicidalnu politiku dotadašnjih gerila i odmah najavili – «naše riječi su naše oružje» - izbjegavajući direktni konflikt s vojno očito jačim neprijateljem.⁹³ Bilo je svakome jasno kako bi prihvaćanje otvorenog i direktnog rata završilo pogubno po zapatiste, ali još više i po ideje koje su širili. Također najveća promjena se ogledala u njihovim zahtjevima, gdje za razliku od uobičajenih i

dotadašnjih ljevičarskih gerila (da ne govorimo o desnim gerilskim skupinama) nisu zahtijevali vlastitu državu, već su naglasili kako upravo i dižu pobunu, jer ih se ne prihvaća kao integralni dio Meksika. Zapatisti i Zapatiskinje su zahtijevali samo da ih se poštuje, pravo na autonomiju koja uključuje slobodu da sami izaberu način na koji će živjeti. Konkretni ciljevi koje je postavio EZLN kao razloge svoje pobune nisu mogle biti «bolji mamac» za aktiviste širom svijeta. Njihova zamaskirana lica i urlik Ya Basta simbolizirao je dolazak u javnost «onih koji nemaju lica, onih koji nemaju svoj glas». Bilo je očito kako je indijansko stanovništvo zaista potlačeno i da su se odredili samo po tom pitanju ne bi puno pogriješili, no pitanje je da li bi dobili takvu podršku. Naime, pored svog potlačenog položaja EZLN je najavio borbu za obranu Članka 27, odredbe u zakonu koja je još od post-revolucionarnog ustava iz 1917. godine štitila pravo na zajedničku zemlju seljacima. Člankom 27 htjelo se zaštititi siromašne seljake od privatizacije zemlje i gomilanja posjeda u malo ruku, tradicionalnom situacijom u Južnoj Americi. Tako je vlada svakoj seoskoj zajednici osigurala *ejido* – zajedničku zemlju cijelog sela koja se nije mogla rasprodati i koja je osiguravala seljacima održivost u poljoprivredi i omogućavala im da ne upadnu u dužnički odnos prema zemljoposjednicima. Meksiko je početkom '90-ih godina prošlog stoljeća imao 28000 *ejidos*a. Ipak, 1992. godine kao uvod u dvije godine kasnije implementiranu NAFTA-u, *ejidosi* su ukinuti i dozvoljena je privatizacija komunalne zemlje. Povjesničar iz Meksika Eduardo Galeano komentirao je tu promjenu u ustavu kao «drugu smrt Emilijana Zapate» (Kingsnorth, 2003: 14). EZLN je tu misao proveo u praksu i zahtijevao povrat odlučivanja u lokalne zajednice. Nakon pobune tokom 1994. godine, 38 sela u pokrajini Chiapas proglasilo je autonomiju. Zapatisti su borbom za *ejidose* osigurali si i širu podršku u meksičkom društvu. Veliku podršku došla je i zbog težnje za emancipacijom žena, što je rezultiralo njihovom «borbom

unutar borbe». Žene sudjeluju u EZLN-u s više od 30 posto, a odmah nakon 1994. godine na zapatističkim područjima proglašen je i Revolucionarni zakon žena unutar kojeg su njihova prava izjednačena s pravima muškaraca, dozvoljeno im je slobodno participiranje u borbi kao i slobodni odabir partnera.⁹⁴ I sam napad na San Cristobal de las Casas vodila je žena, komandatica Ana Maria. Također, umjesto da zahtijevaju da ih se slijedi u samo njihovoj «pravednoj» borbi, oni su zatražili pomoć i savjete meksičkog i svjetskog civilnog društva. EZLN premda militantna gerilska skupina učinila je, s obzirom na dotadašnju praksu, svojevrsni apsurd u svojim pozivima lokalnim zajednicama i civilnom društvu da ih vode i savjetuju. Na primjer, čak je i odluka za pobunu donesena izvan EZLN-a. Zapatistička vojska sastavljena od 23 komandanta i komandatica što čine «Revolucionarni tajni komitet urođenika» nema legitimitet donositi takve odluke. Svi su oni indijanskog podrijetla i dobivaju «naredbe» od autonomnih zajednica iz koje su ih ovlastile da ih reprezentiraju. Tako odluka da se proglašati rat meksičkoj vladi i neoliberalizmu nije došla od tajnog 23-očlanog komiteta, već nakon višemjesečnih konzultacija s lokalnim zajednicama u Chiapasu. Zapatisti su time dobili legitimitet za svoje akcije, jer su oni «ti koji slušaju, a ne vode». Mnogi su isticali kako je podrška dobivena od šire meksičke javnosti, pa onda i one svjetske bila iznimno važna, no kako je upravo podrška koju su dobili od lokalnih zajednica bila presudna za njihov uspjeh, dapače za njihovo ikakvo preživljavanje. Primjera ima mnogo, ovdje možemo navesti ulazak meksičke policije u gradić San Andres 1999. godine, izbacivanje iz grada zapatističku autonomnu upravu i objavu kako je grad ponovno pod kontrolom i upravom meksičke vlade. No, sutradan su ne borci EZLN-a, već tisuće običnih stanovnika San Andresa i okolnih sela ponovo zauzeli grad i obnovili njegovu autonomiju te izbacili policiju. Uostalom, vrlo često su isticali kako je zapatizmo intuicija, osjećaj, i možemo slobodno zaključiti

kako bi bez toga bili odavno izbrisani.⁹⁵ U intervjuu časopisu *New Left Reviewu* (9, May-June, 2001) istaknuo je kako je zadovoljan što se u skraćenici EZLN slovo E koje označava vojsku, sve više steže pred slovom Z koje označava zapatizmo, ističući kako su oni ionako uvijek bili vojska kojoj je cilj raspustiti se. Njihovo korištenje Interneta kojim su zapravo dobili «medijski rat» s meksičkom vladom bio je jedan od primjera što su mislili pod najavom «naše riječi su naše oružje». Meksička i svjetska javnost gotovo je istovremeno bila upoznavana s događanjima u Chiapasu, te čim bi policija, vojska ili paramilitarne skupine počele s napadima na zapatistički orijentirana sela i područja, zahvaljući Internetu vrlo brzo su se mogle organizirati prosvjedi pred meksičkim ambasadama širom svijeta. Nije ih bez razloga Manuel Castells (1997) nazvao «prvim informacijskim gerilskim pokretom».⁹⁶ Velik dio svojevrzne zaštite za Zapatiste pružali su i brojni volonteri i humanitarni radnici koji su dolazi u Chiapas kako bi pomogli civilni i uobičajeni život indijanskog stanovništva. Ne treba nas čuditi što je meksička vlast od 1994. godine izbacila iz zemlje preko 450 ljudi, od takvih volontera, zdravstvenih radnika, novinara do svećenika uz optužbu da potpomožu zapatističku pobunu (Kingsnorth, 2003). Retorika koju su Zapatisti koristili, a posebno njihov karizmatični glasnogovornik podkomandant Marcos daleko je od bilo kakve prijašnje gerilske retorike o proletarijatu, revoluciji, organiziranoj avangardi – partiji i sličnim tradicionalnim frazama ljevičarskih revolucionarnih skupina. Tako je još više pojačana impresija o tajnovitim «modernim šumskim partizanima» koji govore postmodernim žargonom. Marcos uz izjave kako mu je najrevolucionarnije štivo *Don Quihot*, posebno je postao poznat po svojim poetskim revolucionarnim komuniquejima koje ispisuje noćima u planinama Lacandona džungle i šalje u cijeli svijet, ironičnim izjavama pa i ismijavanju samog sebe kao simbola te

crnom humoru. Nakon što su izašli iz anonimnosti i digli pobunu, nakon što su prestali šutjeti i trpiti, «najpoznatiji revolucionar u 21. stoljeću» poručuje:

*Dođi.
Imamo ime.
Sada nećemo umrijeti.
Zaplešimo.*

Ili: *Naša krv i naše riječi su osvijetlile malu vatru
u planinama i mi hodamo stazom protiv kuće
novca i moćnih.
Braća i sestre drugih rasa i jezika,
drugih boja, ali s istim srcem sada štite
naše svjetlo i pri tome piju iz iste vatre.*

Proglašivši hladni rat Trećim svjetskim ratom, borbu protiv neoliberalizma definirao je kao Četvrti svjetski rat. Takav pristup pobuni zainteresirao je puno više «grassroots» pokrete u svijetu i mnogobrojne socijalne i druge aktiviste, nego političke lidere lijevih partija, kojima je takav diskurs bio nešto potpuno strano. Nakon što su izrazili solidarnost s Zapatistima, aktivisti iz cijelog svijeta, razočarani «sušnim '80-ima» zavapili su: «Što želite da učinimo»? No, dočekao ih je odgovor: Nemamo pojima!, poručivši cijelom svijetu kako se Zapatisti ne mogu slijediti, već svatko u svojoj zajednici, u svom okruženju mora pronaći sebi najodgovarajući i najbolji put. Pri tome su eksploatirali sebe kao simbol globalne borbe protiv neoliberalizma pa smo mogli saznati kako je «Marcos gay u San Francisku, crnac u Južnoj Africi, Azijac u Europi, anarhist u Španjolskoj, Palestinac u Izraelu, Maya indijanac na ulicama San Cristobal de las Casasa, židov u Njemačkoj, cigan u Poljskoj, Mohawe indijanac u Quebecu, pacifist u Bosni, žena u metrou kasno navečer, seljak bez zemlje, član bande u slumovima, nezaposleni radnik, nesretni student i naravno Zapatist u planinama Chiapasa» (PGA, 2002). Time nisu htjeli reći kako bi ih oni sve trebali povesti u novu borbu, već kako se svi potlačeni nalaze u sličnoj situaciji te kako se trebaju globalno povezati. Tako su Zapatisti odgovorili na način koji su radikalniji aktivisti i aktivistkinje

širog svijeta najbolje i razumjeli, pozvavši ih da sudjeluju ne kao promatrači, a niti sljedbenici, već kao aktivni sudionici.⁹⁷ Za razliku od prijašnjih ili uobičajenih gerilskih pokreta, koji su govorili u ime većine predstavljajući se kao avangarda klase, naroda, pa i čovječanstva, Zapatisti su učinili potpunu dekonstrukciju političkog djelovanja i istaknuli kako su svjesni da govore u ime manjine, ali isto tako pozivaju ostale manjine na suradnju. Nisu se željeli zanositi vlastitim projekcijama kako predstavljaju sve, što bi po njima prije bila «otvorena uzurpacija». Pokušaj da govore u ime ikoga do samih sebe bio bi «politička masturbacija (Marcos, 2001).⁹⁸ Tako je započela «globalizacija odozdo» (Brecher et al., 2000).

Istovremeno, u SAD-u i Europi nove generacije aktivista i aktivistkinja ostvarivale su sve veće uspjehe. Već spomenuti Earth First označio je nova grupiranja na «uspavanoj aktivističkoj sceni u '80-ima». U SAD-u s utemeljenjem u filozofiji duboke ekologije, u Britaniji s većim naglaskom na povezanost socijalnih s ekološkim problemima. U Britaniji se od početka '90-ih godina najveća borba odvijala oko asfalta. Smatrajući kako u Britaniji već ima i previše cesta, apremalo prirode, radikalniji dio ekološkog pokreta krenuo je u obranu rijetkih preostalih zelenih površina. EF je imao mrežnu strukturu, demokaciju odozdo i praktički je bilo koja lokalna zajednica mogla osnovati EF što im je donijelo mnogo uspjeha i popularnost. Premda su mnoga područja zalivena asfaltom, sam ekološki pokret do polovine '90-ih osjetio je slast pobjede u najavi vlade da će prekinuti svoj nekoliko stotina milijuna dolara veliki program izgradnje preko 500 novih cestovnih ruta u Britaniji.⁹⁹ Nakon toga se pažnja prebacila malo više na urbana područja, ali s praktički istom pozadinom. Prijelaznim trenutkom možemo označiti akciju spriječavanja rute M11 kada je 1300 policajaca i redara četiri dana izbacivalo 500-tinjak dobro organiziranih aktivista koji su se protivili rušenju cijelog jednog kvarta, kuća i drveća te iseljavanju

dotadašnjih stanovnika. Osiguravanje ceste koja je trebala skratiti put do centra Londona za par minuta doseglo je sumu od 3,3 milijuna funti i takvi troškovi uvelike su doprinjeli odluci vlade da napusti agresivan program izgradnje novih nepotrebnih cesta i autoputeva.⁹⁶ Dio aktivista je nakon akcije M11 osnovao kolektiv Reclaim the Streets kojem je cilj bio oživiti urbane prostore s ljudima, ljudskom interakcijom i komunikacijom, umjesto s zagušenim cestama napučenima automobilima.

U Italiji u Milanu gradonačelnik iz neofašističke stranke najavljuje zatvaranje socijanog centra Leoncavallo uz poruku kako će od tog trenutka «skvoteri biti samo duhovi». Uspješan otpor uništenju Leoncavalla i skvoterske kulture obilježen je kroz formu *tutte bianche* (bijelih kombinezona) pošto su simbolizirajući duhove aktivisti obukli bijele kombinezone. Ispod njih, inspirirajući se Zapatistima, mogao je biti svatko tko je žrtva kapitalizma, svatko tko je nevidljiv. Tutte bianche će kasnije postati jedan od najuspješnijih eksperimentiranja s novim oblicima građanskog neposluha. Na proslavi 50 godina MMF-a i Svjetske banke u Barceloni stvara se već spominjana koalicija *50 Years is Enough* s namjerom da ugasi ove dvije institucije. Po prvi puta stvara se koalicija aktivista koji rade na različitim društvenim problemima, a nekoliko tisuća ljudi prosvjeduje na ulicama Barcelone. Suradnja se događa i u Londonu na prosvjedima protiv Criminal Justice Act-a, novog restriktivnog zakona britanske vlade, a koji je ujedinio različite društvene skupine pošto je svakoj ograničavao neke vidove slobode. Preko 100000 ljudi prosvjeduje protiv zakona u Londonu, od skvotera i ravera preko aktivista za prava životinja i anti-roads aktivista do gay/lesbian aktivista. Zapatisti organiziraju Nacionalnu demokratsku konvenciju na kojoj se pojavljuje 6000 pripradnika civilnog društva u Meksiku kako bi zajedno raspravljali o mogućnostima da se u Meksiku proširi i jače utemelji borba za demokaciju, mir i socijalnu pravdu. U Londonu je započelo suđenje između Davida Morissa i Helen Steel, dvoje aktivista

eko- anarhističke grupe London Greenpeace i korporacije McDonald's zbog letka koji je ova grupa napravila protiv politike, djelovanja i utjecaja McDonald'sa.

U SAD-u EF uspijeva u jednoj od svojih najvećih akcija. Aktivisti i aktivistkinje EF-a nakon skoro godinu dana prosvjeda protiv nekontroliranog rušenja šume u saveznoj državi Oregon uspijevaju ishoditi privremenu dozvolu prestanka nekontrolirane sječe tamošnjih šuma. Ono što je postalo karakteristično svih tih godina da se utemelji aktivna baza u području prosvjeda kako bi oni bili stalni i uspješniji i ovdje se pokazala uspješnom kroz život Cascadia Free State kampa. Preko 100000 ljudi prosvjeduje u Meksiko Cityju izražavajući protivljenje nalogu za hapšenje 11 «najvećih» EZLN-a te zahtijevajući povlačenje meksičke vojske iz Chiapasa. Iste godine u internom reportu, jedna od najvećih banka na svijetu Chase Manhattan Bank poručuje: «Premda Chiapas po našem mišljenju ne predstavlja osobitu opasnost za političku stabilnost u Meksiku, tako percipiraju mnogi među investitorima. Vlada će trebati eliminirati Zapatiste kako bi demonstrirala efektivnu kontrolu nacionalnog teritorija i sigurnosne politike» (Kingsnorth, 2003: 2). Ne treba nas to čuditi, jer smo već spomenuli kako je Chiapas jedno od najbogatijih područja u resursima. U pokrajini je 81 posto meksičkih izvora sirove nafte, 20 posto svih izvora pitke vode, u proizvodnji električne energije iz hidro izvora Chiapas sudjeluje s 55 posto, a u ukupnoj proizvodnji struje cijelog Meksika sudjeluje s 20 posto, dok u proizvodnji kave sudjeluje s 3 posto. Svega par mjeseci kasnije 1,5 milijun ljudi prosvjeduje u Meksiku protiv NAFTA-e i za EZLN.⁹⁷ Vlada objavljuje prekid vatre. Zapatisti održavaju prvo savjetovanje, neposredni referendum u kojem traže odgovor javnosti na njihove zahtjeve meksičkoj vladi. Na savjetovanje izlazi u Meksiku preko 1,2 milijuna «glasača», a još je 100000 prikupljeno u svijetu s velikom podrškom zahtjevima Zapatista. Na vladin službeni referendum o ekonomskom programu

zemlje izlazi svega 600000 ljudi. U svibnju te godine održan je prvi RTS party. Dva automobila u običnom danu sudaraju se jedan s drugim te oko njih nastaje strka i tulum. Na prvom partyju, kako će se poslije pokazati, okupilo se svega 500 ljudi, protiveći se privatizaciji javnih prostora od strane automobila. RTS kolektiv kao potporu liverpoolskim lučkim radnicima su-organiziraju blokadu zgrade uprave i cijelu luku na jedan dan. U Indiji KRRS kao dio svojih akcija protiv korporatizacije Indije, uspijeva zatvoriti Kentucky Fried Chicken, jedan od restorana brze hrane, u vlasništvu PepsiCo korporacije. Restoran je poslije ponovno otvoren uz trajni nadzor osiguranja. U cijelom svijetu, posebno u Europi ogromni prosvjedi protiv naftne korporacije Shell zbog umiješanosti u proces protiv devetero aktivista Ogoni naroda iz doline rijeke Niger koji su organizirali prosvjede protiv iskorištavanja nafte u njihovom području. Shell iz Ogonilanda crpi naftu od '50-ih godina prošlog stoljeća i na tome je zaradio 30 milijardi dolara, dok je lokalno stanovništvo dobilo zagađen okoliš, osiromašivanje, iseljavanje te brojna kršenja ljudskih prava i ugnjetavanje, pošto diktatorski režim generala Sani Abachea nije ni pomišljao da ugasi posao s naftnim korporacijama, posebno sa Shellom. Naime, prihod od nafte iznosi 90 posto izvoza Nigerije i 80 posto ukupne nigerijske ekonomije, a Shell u tome sudjeluje s 50 posto (Klein, 2002). Devetero aktivista na dirigitiranom suđenju osuđeni su na smrt te su pogubljeni. Premda se iz Shella negirala bilo kakva povezanost sa slučajem, kasnije je ispostavljeno kako su financirali naoružavanje nigerijske vojske te ih mnogo puta i pozivali da «smire prosvjede» u regiji kako bi mogli na miru nastaviti raditi. Nakon ubojstva devetero aktivista, od kojih je najpoznatiji bio kandidat za Nobelovu nagradu, pisac Ken Saro-Wiwa, Shell je time postao jedna od najomraženijih korporacija u pokretu. Prosvjedi su išli od Međunarodnog udruženja pisaca (PEN), organizacija za ljudska prava, ekoloških aktivista te najšire javnosti

koja je pozivana na bojkot, a u nekim europskim zemljama je uništavana i imovina korporacije te su im postavljeni požari na njihovim benzinskim crpkama.⁹⁸

U prvim satima 1996. godine Zapatisti ispunjavaju svoj cilj i osnivaju Zapatistički front nacionalnog oslobođenja (FZLN), civilnu i nenasilnu organizaciju koja će slušati. KRSS ponovno napada KFC restoran, i cijelog ga uništavaju. Preko 100 ljudi je uhapšeno, a profesor Nanjundaswamy, glasnogovornik KRSS-a biva optužen za ubojstvo. Policija u Brazilu otvara vatru na aktiviste i aktivistkinje MST-a. Devetnaest ljudi je ubijeno, 69 ranjena, a što je već spomenuto, u spomen na taj pokolj Via Campesina, najveća svjetska koalicija seljaka i farmera proglasila je Međunarodni dan borbe farmera. G7 se sastaju u Lyonu u Francuskoj uz prosvjede 25000 radnika zbog smanjivanja radničkih prava i «mračnog utjecaja globalne ekonomije» (NfN, 2003:125). Na blokadi auto-ceste M41, RTS okuplja do tada nevjerojatnih 10000 plesača na ilegalnom partyju. Cesta je blokirana cijeli dan, a na ulice su izneseni pjesak za dječja igrališta, fotelje i glazba. Ispod velikih lutki koje predstavljaju paravan i zaštitu od policije, sa pneumatskim bušilicama aktivisti buše cestu i sade drveća spašena s akcije M11. RTS koncept se počinje širiti po cijeloj Britaniji, a uskoro će i po Europi i šire, te se javljaju prvi znaci zabrinutosti kod policije da bi ovo moglo biti nešto šire od «ludističkog glupiranja protiv automobila». Dvije godine nakon pobune, Zapatisti se odlučuju na tada mnogima nevjerojatan potez. Šalje Internetom poziv u svijet za *Prvi međunarodni susret protiv neoliberalizma*, a za humanost. Ne očekujući veliki odaziv za dolaskom u poluratno okruženje, pojavljuje se neočekivanih preko 3000 aktivista i aktivistkinja sa svih pet kontinenata. Mnogi su istaknuli kako se tim susretom počela ostvarivati Zapatistička misao o pokretu «jednog ne i mnogih da» (Kingsnorth, 2003). Berlinski skvoteri sa zelenim irokezama raspravljali su o različitim taktikama s zamaskiranim mayanskim pobunjenicima, predstavnice majki koje traže

nestale u Argentini razmjenjivale priče s francuskim radnicima, a iranske izbjeglice slušale američki band Rage Against the Machine. Miješanje kultura je bilo toliko da se činilo nestvarnim. Marcos je u svom poznatom stilu izjavio kako će sljedeći put pozvati Marsovce (NfN, 2003). Unatoč snažnim osjećajima, vjerojatno je mali broj sudionika i sudionica shvaćao da sudjeluje na, kako će se poslije pokazati, povijesnom susretu. Na susretu se priprema stvaranje globalne mreže pokreta iz cijelog svijeta koji bi se zajednički suprotstavili neoliberalnom kapitalizmu. U deklaraciji je istaknuto stvaranje «svjetske mreže otpora, koja priznaje razlike i naglašava sličnosti, koja će tragati i za drugim otporima u svijetu. Svjetska mreža otpora nema organizacijsku strukturu; nema centralnu glavu ili vođu; nema centralnu komandu ili hijerarhije. Mi smo mreža, svi mi koji pružamo otpor» (NfN, 2003: 37). Meksička vlada pristaje na pregovore sa Zapatistima i potpisuje se mirovni ugovor u San Andresu s čijim implementiranjem će vlada početi odugovlačiti. U ugovoru se priznaje pravo autohtonom stanovništvu autonomno socijalno i političko organiziranje života, te kontrolu zemlje i resursa na područjima gdje žive. Krajem godine počinju prva uništavanja i sabotaze GM test polja u Njemačkoj.

Aktivisti dolaze do sadržaja tajno pregovaranog ugovora MAI i objavljuju ga na Internetu. Počinje velika kampanja protiv tog ugovora. Tog travnja ponovno u Londonu RTS u suradnji s pobunjenim lučkim i zdravstvenim radnicima organizira *The March for Social Justice*. Ističu se prvi puta masovno crveno/crne/zelene zastave koje su simbolizirale novo stvorenu koaliciju. Zastave su bile u dvije boje, pri čemu bi trećom bojom bila iscrtana munja preko cijele zastave. Crvena je simbolizirala radnike i radnice, crna anarhističu pozadinu cijelog događanja, a zelena rastući ekološki pokret. Pojavljuje se 20000 ljudi, zauzima se centar grada Trafalgar Square i organizira se «najbolji ilegalni rave party u povijesti». Akcija je bila tako golema da je

štampano 20000 lažnih kopija novina Evening Standard preimenovanih za tu priliku Evading Standard. Pošto je cijeli prosvjed/party imao obilježje protiv nadolazećih izbora i farse oko njih, na naslovnici lažnih novina pojavljuje se veliki naslov *Opći izbori otkazani*. Na samom događanju nakon prosvjednog marša za radnička prava ljudi se se okupili u središtu Londona da plešu. Ispred Nacionalne galerije visio je veliki transparent Never Mind The Ballots, Reclaim the Streets, čime se parafraziralo poznati album punk benda Sex Pistolsa. Time se željelo poručiti kako rješenje nije u glasanju na izobrima, već u «glasanju na ulici». Ipak, kako se i sam RTS počeo širiti, počeli su se pojavljivati i prvi problemi. Naime, dio prosvjednika se sukobljuje s policijom i to uglavnom na marginama događanja, dok središnji dio partyja za to vrijeme nastavlja s plesom. Prvi su slavili najbolji ikad održan party na otvorenom, i k tome još ilegalan, dok su drugi optuživali plesače na uživanje i hedonizam dok oni krvare. One koji su se sukobili s policijom optuživalo se kako su namjerno isprovocirali policiju i započeli sukob s njima te kako im uopće i nije bilo do partyja, već samo do tučnjave. Sam RTS kolektiv našao se u određenom nabujalom vakuumu i pukotini te je naredni očekivani RTS party otkazan. Te prve pukotine ostale su vidljive samo duboko unutar pokreta, premda će se sve više postavljati kao gotovo nepremostivi problem za cijeli pokret. Ipak RTS iz 1997. ostat će upamćen po silnoj energiji, upadu u prostorije Ministarstva vanjskih poslova i bacanju dokumenta kroz prozor te isticanju nove radničko/anarhističke/ekološke koalicije. U Brazilu godinu dana nakon masakra, na Dan međunarodne borbe farmera, 120000 ljudi dočekuje preko 1000 predstavnika MST-a koji su dva mjeseca pješačili do glavnog grada Brasilije. U indonezijskim tvornicama Nikeja počinju štrajkovi zbog loših radnih uvjeta i malih plaća. Internacionalizacija priče protiv eksploatacije radnika i radnica u zemljama Trećeg svijeta dobija na zamahu te se težište počinje seliti na sveučilišta u

SAD-u koja su veliki kupci odjeće i obuće najpoznatijih svjetskih marki. Orgaiziraju se i prve anti-GM akcije u Britaniji. U blizini Cambridgea aktivisti organiziraju kriket s GM usjevima. Na prosvjedima protiv nezaposlenosti, radne nesigurnosti i socijalne isključivosti tokom EU summita u Amsterdamu prosvjeduje 50000 ljudi. Nekoliko tisuća talijanskih aktivista povezanih s tutte bianche taktikom praktički usmjeravaju i vode (besplatan) vlak od Italije prema Amsterdamu. Slijede najveća hapšenja u Nizozemskoj od '60-ih (750 ljudi). McLibel slučaj završava u 314. danu i time postaje najduža parnica u povijesti Britanije. «Bitka Davida i Golijata» završava polovično što se tiče presude pošto je sudac neke optužbe iznesene u letku protiv McDonald's ocijenio dokazanima (iskorištavanje djece u reklamama, okrutnost prema životinjama i neprijateljski odnos prema sindikatima, te krivo prezentiranje hrane kao nutricionistički vrijedne), ali nije priznao optužbe o odgovornosti McDonald'sa za glad u zemljama Trećeg svijeta zbog krčenja šuma i korištenja dobivenih površina kao pašnjake za stoku čije meso se izvozi u bogate zemlje. Premda je sudac aktivistima odredio i plaćanje sudskih troškova od 98000 funti, cijeli slučaj je djelovao nepovoljno za imidž McDonald'sa, jer se percipiralo da želi uništiti bilo kakvu kritiku kao i prije u mnogo sličnih slučajeva. Na sastanku u Denveru (SAD), G7 prihvaća Rusiju u svoj klub čime postaju današnji G8. To ljeto jugoistok Azije pogađa neviđena financijska kriza koja će imati katastrofalne posljedice za život ljudi te regije, a utjecaj će se proširiti i na cijeli svijet.⁹⁹ Aktivisti krive politku MMF-a i špekulativog kapitala. Preko 3000 ljudi sastaje se na reprizi sastanka iz Chiapasa. U Španjolskoj na Drugom susretu za humanost, a protiv neoliberalizma, dogovoreni su prosvjedi protiv WTO za sljedeću godinu kada se ta institucija sastaje u Genevi gdje joj je i sjedište. U SAD-u koalicija radničkih, ekoloških, farmerskih i drugih organizacija uspješno lobira i blokira u Kongresu pokušaj Clintonove vlade da zadobije tzv. «fast track» mogućnost. «Brzi

put» omogućila bi predsjedniku da pregovara o novim trgovinskim ugovorima bez odobrenja Kongresa. Ova pobjeda ocijenila se kao prva velika pobjeda pokreta. Aktivisti MST-a organiziraju kamp ispred zgrade Sekretarijata za ruralni razvoj i drže ga dva tjedna, dok ih u drugom pokušaju 1000 pripadnika vojne policije napadne i potjera. Prosvjedi širom svijeta zbog ubojstva 45 nenaoružanih seljaka u selu Actael u Chiapasu od strane paramilitatnih desničarskih skupina, što je bio najveći incident od početka zapatističke pobune. Aktivisti MST-a zauzimaju ured Ministarstva za upravljanje sa zemljom i zahtijevaju pravedniju raspodjelu zemlje.

Na Filipinima se organiziraju veliki prosvjedi protiv iskorištavanja dječje radne snage. 10000 ljudi prosvjeduje od kojih mnogi posebnu pozornost stavljaju na velike korporacije koje također koriste djecu u proizvodnji. U tom kontekstu spominju se McDonald's, Nike, Reebok, Levi Strauss, De Beers, Walt Disney, Sears, Wal-Mart, Union Carbide i druge velike korporacije.¹⁰⁰ Nakon dva Međunarodna susreta za humanost, a protiv neoliberalizma, u Genevi se osniva People's Global Action, koalicija različitih grupa i pokreta iz cijelog svijeta. PGA je tada okupila pored Zapatista i druge skupine i inicijative za prava urođeničkog ili autohtonog stanovništva iz Nigerije, Ruande, Kongoa, Ekvadora, Novog Zelanda itd.; zatim su tu bili militantniji sindikati iz Kanade (pošta), Argentine (školstvo), Nikaragve (središnji sindikat), Bangladeša (tekstilna industrija), Nepala (trgovina) itd.; ekološke grupe i organizacije iz Bolivije, Pakistana, Australije, Izraela i drugdje po Europi; organizacije seljaka iz Francuske, Južne Afrike, Brazila, Filipina, Indije, Indonezije, Šri Lanke itd.; studentske organizacije (i one za mlade) iz Zimbabvea, Meksika, Bolivije, Paname itd.; razne anarhističke i antifašističke grupe, inicijative nezavisnih medija, za prava žena, za zaštitu potrošača te ostale aktivističke skupine. Bilo je svima jasno da

dolaze iz različitih priča s drugačijom pozadinom, iskustvom i načinom života. Ipak, unutar PGA doneseno je 5 zajedničkih temeljnih odrednica s kojima se svi slažu:

1. Jasno odbijanje kapitalizma, imperijalizma i feudalizma; svih trgovinskih ugovora, institucija i vlada koje promoviraju destruktivnu globalizaciju.
2. Odbijanje svih oblika dominacije i diskriminacije (patrijarhat, rasizam, religijski fundamentalizam svih oblika...). Priznavanje dostojanstva svih ljudi.
3. Konfontacijski pristup, nepovjerenje da lobiranje može išta postići kod antidemokratskih institucija punih predrasuda u kojima je transnacionalni kapital jedino mjerilo
4. Poziv na građanski neposluh i direktnu akciju, podrška borbi društvenih pokreta, promoviranje oblika otpora koji maksimalno podržavaju život i prava potlačenih ljudi, kao i stvaranje lokalnih alternativa globalnom kapitalizmu.
5. Organizacijska filozofija utemeljena na decentralizaciji i autonomiji.¹⁰¹

Ono što je još vezalo članice PGA koalicije je grassroots inicijativa, isticanje sebe kao utemeljnih u pokretima ili u inicijativama odozdo. To se naglašavalo iz želje da se odvoje od, na primjer hijerarhijski strukturiranih partija ili NGO-ova koji su se sve češće pojavljivali kao dio pokreta.¹⁰² NGO svijet se često podrugljivo nazivalo CONGO (Coopted NGO, dakle oni koji su kooptirani s državom). Sve se spajalo s istovremenim poštivanjem lokalne specifičnosti i posebnosti, ali i razvijanjem osjećaja globalne solidarnosti i razumijevanja različitosti. Njihov najpoznatiji slogan je: "Kao kapitalizam i naš otpor je globalan". Koncept koji je promovirao kolektiv RTS s istoimenim akcijama, sve se više širio usporedo s razvijanjem i stvaranjem PGA. Bilo je za očekivati s obzirom na vrijednosti i ciljeve PGA da će se vrlo brzo početi događati koordinirani globalni prosvjedi. PGA je za svibanj najavila događanje prvog Globalnog uličnog partyja. Datum je izabran zbog sastanka WTO-a u Genevi i

sastanka skupine G8 u Birminghamu. Na sastanku G8, organizacije koje zahtijevaju ukidanje duga zemljama u razvoju rade lanac od 75000 ljudi oko zgrade sastanka. Istovremenu na RTS-u u centru grada blokiran je Birmingham sa 6000 plesača. Lideri zemalja skupine G8 odlaze izvan grada na mirnije mjesto za sastanak. Kao prosvjed protiv nadolazećeg sastanka WTO-a, 10000 ljudi u Genevi prosvjeduje. Razbijaju se i banke, McDonald'sovi restorani i sukobi s policijom traju tri dana. Aktivisti su posebno bili ponosni što su se dočepali mercedesa generalnog direktora WTO-a. Auto je uništen, porazbijan i preokrenut s zabijenom crvenom Che Guevara zastavom. U Indiji 200000 ljudi prosvjeduje protiv WTO-a, a u Brazilu 50000 aktivista MST-a, radnika i nezaposlenih kreće iz četiri točke prema gradu i kako se kroz tjedan približavaju upadaju u supermarkete i dijele hranu siromašnima. U Pragu se na partyju okuplja 3000 ljudi, također sa sukobima s policijom. U Londonu 500 biciklista kroz kritičnu masu blokira promet, a 5000 ljudi ovaj put ima miran party. Akcije i prosvjedi održani su istovremeno u preko 70 gradova u cijelom svijetu s preko 30 uličnih partyja. Gotovo je nevjerojatno da većina medija nije opazila koordiniranost prosvjeda i zajednički odabir simboličnih datuma. Tek China Daily objavljuje komentar kako će prosvjedi protiv WTO sastanka biti manje zapamćeni zbog slavlja WTO-a pedeset godina svjetskog trgovinskog sistema (prijašnjeg GATT-a), a više zbog «preokreta u jurnjavi prema globalizaciji» (NfN, 2003: 105). Unutar pokreta sve više se osjeća euforično raspoloženje i kroz brojne mailing liste, Internet stranice i dokumentarne filmove izražava se osjećaj uspjeha i optimizma. Dapače, ističe se zadovoljstvo što je proklamirani «kraj povijesti» trajao tako kratko.

Te godine aktivisti pokreta ostvaruju prvu veliku globalnu pobjedu. Zemlje OECD-a se progalsile odgađanje ugovora MAI-ja «za neka bolja vremena». Ad-hoc koalicije od preko 600 organizacija iz cijelog svijeta vršile su pritisak na svoje matične vlade i

globalne. Aktivisti su slavili ovu pobjedu kao još jedan dokaz da mogu postići mnogo kada se ujedine na konkretnim pitanjima.

Pleme Penan iz Sarawaka (Malezija) nakon godina prosvjeda i represije prema njima, uspijevaju izbaciti iz šuma koje nastanjuju korporaciju za preradu drva Lajung Lumber company uz prihvaćanje korporacije za plaćanje odštete i potpisivanje ugovora da ne mogu ponovno sjeći u tom području bez dozvole plemenskih tijela. Kao podrška Ogoni narodu u Nigeriji, na njihov dan aktivisti u Britaniji ulaze u centralu Shella i zatvaraju se u blokiranim uredima. S digitalnim kamerama i laptopom snimaju cijeli događaj i šalju uživo snimku iz zaboraniranih ureda. U uredu pronalaze interni dokument za zaposlenike Shella u kojem se nalaže što manja upotreba riječi globalizacija, posebno za one koji kontaktiraju s medijima i javnosti, jer ona postaje nepopularna i gotovo kontraproduktivna. Također se napominje kako je primjerenije naglašavati lokalne potrebe i okrenutost lokalnim potrebama zajednice ove naftne korporacije. Studenti u Georgetown Universityju okupiraju ured dekana zahtijevajući da fakultet prestane kupovati odjeću i obuću dobivenu iskorištavanjem radne snage u zemljama u razvoju. 5000 predstavnika zapatističke civilne organizacije putuje Meksikom pripremajući veliki referendum ili konzultacije (*consulta*) s javnosti. Preko tri milijuna Meksikanaca i Meksikanki izlazi na konzultacije i glasaju da se mirovni ugovor iz San Andresa prihvati. Par mjeseci kasnije u Chiapasu ponovni susret zapatista i predstavnika civilnog društva. Na sastanu se raspravlja o rezultatima konzultacija i planovima za budućnost. Karavana farmera i seljaka iz siromašnih zemalja putuje Europom u organizaciji PGA. Na putu govore o svojim iskustvima, zajedno s francuskim farmerima uništavaju GM usjeve, prosvjeduju u Bruxellesu pred sjedištem NATO-a, da bi sve kulminiralo prosvjedom u Kölnu protiv G8 sastanka. Globalni dani akcije ove godine proglašavaju se 18. lipnja

za vrijeme sastanka G8. Od tada će postati uobičajeno da se takvim globalnim prosvjedima da naziv po datumu – J18 (June 18). Širom svijeta po uzoru na RTS proglašavaju se *Karnevali protiv kapitalizma*. Upravo su ponukani uspjehom prvog takvog dana godinu prije, ljudi okupljeni oko RTS-a, EF-a i McLibel kampanje pozvali na «Međunarodni dan prosvjeda, akcije i karnevala u samom srcu globalne ekonomije». U Londonu 10000 ljudi potpuno blokira financijsko srce grada te zatvaraju burzu. Pokušaj da se uđe u zgradu londonske burze uzrokuje velike sukobe s policijom. Ponovno se štampaju lažne novine u 30000 primjeraka. Burze i financijski centri su «atakirani» i u Madridu, Amsterdamu, Vankuveru, Melbourneu, New Yorku, Buenos Airesu, Genevi, Bordeauxu, Eugenu (SAD) i drugdje. U Nigeriji nekoliko tisuća ljudi na aerodromu dočekuje Owensa Wiwu, brata ubijenog pisca Kena Saro-Wiwe. Pridružuju se drugim prosvjednicima na Karnevalu potlačenih i blokiraju Port Harcaut, glavnu luku za izvoz nafte iz zemlje. U Seulu aktivisti organiziraju ulični teatar gdje debatiraju Subcomandante Marcos i George Soros, implicirajući Sorosevu upletenost u financijsko špekuliranje na istočnoazijskom tržištu, što je bio jedan od razloga velike krize u toj regiji 1997. godine. U 40 zemalja slavi se Karneval protiv kapitalizma, a po prvi put se događaji snimaju, fotografiraju i dijele te šalju preko Interneta, što će kasnije se pretvoriti u Indymedia centre širom svijeta. Internet aktivisti organiziraju prosvjed protiv meksičke vlasti zbog odnosa prema Zapatistima i u akciji blokade meksičke ambasade sudjeluje 18000 virtualnih aktivista iz 49 zemalja. London Times predviđa: «Neprijatelji kapitalizma će se vratiti» (NfN, 2003: 187). Vjerojatno nisu bili ni svjesni koliko su pogodili, pošto su prosvjedi u Seattleu protiv sastanka WTO-a došli nakon svega pet mjeseci. Na prosvjedima protiv MMF-ove politike u Ekvadoru policija ubija 13 prosvjednika, a država proglašava izvanredno stanje. Druga PGA konferencija u Indiji u organizaciji KRRS-a

završava sloganom «ubijmo WTO prije nego WTO ubije nas» s pozivom na prosvjede u Seattleu. Krajem studenog prosvjedi u Seattleu šokiraju SAD. Niti sami organizatori prosvjeda nisu očekivali više od 50000 ljudi koliko ih se pojavilo, potpunu blokadu grada pa još i uspjeh zbog propasti sastanka. Policija ljuta zbog nemogućnosti nošenja s decentraliziranim grupama afiniteta i uspješnom blokadom prilaza mjestu sastanka WTO-a, pretvorila je miran prosvjed u kaos pun dima i nasilja. Naime, aktivisti su imali namjeru spriječiti sastanak tako da blokiraju ceste koje voda iz hotela u kojima su smješteni delegati, kao i one koje vode do mjesta sastanka. U skladu s anarhističkim vrijednostima podijelili su se u razne i disperzne grupe afiniteta (ili sklonosti) od kojih je svaka preuzela odgovornost za određeni dio velike akcije. Policija je reagirala nasilno mičući prosvjednike sa ceste, no čim bi maknuli jedne, druga grupa afiniteta je već čekala spremna da ju zamijeni.¹⁰³ I dok su mainstream mediji u SAD-u uglavnom govorili o uličnom nasilju stotinjak pripadnika black bloc skupine koja je uništavala izloge određenih korporacija, pokret je bio spreman za vlastiti medij te je u Seattleu po prvi put rođena Indymedia Centar, nezavisni medijski centar koji je trebao pružiti aktivističku verziju uličnih prosvjeda. Koncept Indymedie će se poslije proširiti po cijelom svijetu sa 112 podružnica i postati će jedno od glavnih oblika komunikacije cijelog pokreta. U Genevi su aktivisti provalili usjedište WTO-a i izazvali kratki spoj, što je prekinulo rad kompjutera i komunikaciju u WTO-u na nekoliko sati. Prosvjedi solidarnosti održani su širom svijeta. Unatoč policijskom nasilju, aktiviste je zahvatila totalna euforija kada je objavljeno da je sastanak završio neuspjehom te da nije postignut dogovor o daljnjoj rundi liberalizacije trgovine. Los Angeles Times je objavio kako su «elitisti izgubili te kako je debata promijenjena zauvijek», a Le Monde Diplomatique objavljuje velikim riječima na naslovnici - 21. stoljeće započelo je u Seattleu. Neki su zaključili kako se

«može reći da je u Seattleu rođeno svjetsko civilno društvo. Na javnoj sceni prvi put se pojavio zabrinuti građanin svijeta» (Šimac, 2001 :24). Nama se točnijim čini promatrati prosvjede u Seattleu kao svojevrsnu kulminaciju višegodišnjeg nakupljanja energije i aktivnosti ljudi u pokretu. Dodatni problem je interes medija za događanja u zapadnim zemljama, posebno u SAD-u. Ovim prosvjedima za mnoge se stvar zaokružila, pošto je sve vraćeno u centar, u samo srce neoliberalnog kapitalizma, SAD. Premda smo daleko od toga da zaključimo kako je to bio početak nekakvog globalnog aktivizma i građanskog društva, ostaje činjenica gotovo općeg iznenađenja i u nekim slučajevima i preneraženosti zbog ovog uspjeha pokreta. Počela se sve više osjećati nervoza i zabrinutost mnogih zastupnika i promotora neoliberalnog kapitalističkog poretka.

Neočekivana brojnost i šarenilo opozicije neoliberalnom kapitalizmu u SAD-u dala je daljni zamah cijelom pokretu. Osjećaj zadovoljstva, slavlja i «nabrijanosti» mogao se iščitati sa svih usana. Pokret postaje tema za sebe i nastaje pravi boom literature koja se njime bavi. *Battle of Seattle* ili bitka za Seattle, kako su se kasnije nazvali prosvjedi u Seattleu, postaje mamac za mnoge društvene teoretičare, komentatore, da ne govorimo o samim aktivistima i aktivistkinjama.

No, to je početak i puno suptilnijih i podmuklijih napada na pokret, upravo zato što i je iskazao snagu na tako jasan i konkretan način. Naime, nakon završetka prosvjeda u Seattleu krajem 1999. godine, možemo slobodno zaključiti kako je nastala prava panika u vrhu globalnih financijskih i političkih centara, a naravno samim time i u najutjecajnijim mainstream medijima. Nitko nije očekivao onoliku količinu ljudi, a pogotovo nitko nije očekivao da će zasjeniti događanja na samom sastanku.¹⁰⁴ Čak i propali pregovori između industrijski razvijenih zemalja i zemalja Trećeg svijeta, koji su barem djelomično uzrokovali prekid sastanka dan prije predviđenog i to bez

donošenja neke zajedničke deklaracije, pali su u drugi plan zbog događanja na ulicama. Vodeći su pak političari i birokrati globalnih institucija, zbog čijih postupaka su i sazvani prosvjedi, odjednom počeli isticati kako se neke pritužbe i zahtjeve prosvjednika moraju početi razmatrati i uvažavati, naravno uz dijalog i osudu nasilja na ulicama.¹⁰⁵ Panika je posebno bila vidljiva među brojnim komentarima najutjecajnijih medija. Magazin Forbes koji otvoreno naginje neoliberalnom poimanju svijeta objavio je komentar kako je «demokracija dobra stvar, ali sada je došla u ruke krivih ljudi» (NfN, 2003:207), misleći na prosvjednike. Iz Reutersa je tih dana izašlo 27 članaka koji su se ticali anarhizma, Peter Wallman iz Wall Street Journala na National Public Radio postaji «zaprepašteno» je upozoravao kako anarhistički pokret u SAD-u raste i postaje «nacionalni fenomen», a u New York Timesu se nakon Seattlea iz jednog članka isticao naizgled nepojmljiv zaključak: «anarhisti su bili organizirani».¹⁰⁶ Premda se u svim medijima osuđivalo uništavanje imovine od strane black bloca, ne može se poreći da je njihov selektivni i organizirani pristup uništavanju ponukao mnoge na gore spomenuti zaključak. Listajući redom korporacije čiji su izlozi razbijeni, dok bi drugi pored ostajali čitavi, naveo je mnoge da se zapitaju što je to loše baš u Starbucksu, McDonald'su, Nikeju i drugim korporacijama čiji su izlozi razbijeni. Čak se i poznati kulturni časopis krupnog kapitala *Financial Times* morao pozabaviti ovim protestima i posvetiti im svoj uvodnik. Pod naslovom *Kritika kapitalizma* uvodnik zapaža da «suprotstavljanje globalnom kapitalizmu dobija snagu i moć» i da «protesti imaju veliku važnost kao znak upozorenja da narodno nezadovoljstvo kapitalizmom i snagama globalizacije dostiže zabrinjavajuću visinu» (Medojević, 2000). Dapače, uskoro kreću optužbe iz *Financial Timesa* i *The Economist* o prosvjednicima kao «neprijateljima siromašnih», a u potonjem časopisu se posebno počinje ponavljati teza kako civilne inicijative i

organizacije «predstavljaju opasno prebacivanje moći na neizabrane i neodgovorne posebne interesne grupe». S obzirom na moć koju posjeduju neizabrane financijske i trgovinske globalne elite i institucije, ovakav komentar opasno se pribižava otvorenom cinizmu. Pored neodgovornosti i nelegitimnosti kao optužbi protiv civilnog sektora općenito, nizale su se i optužbe kako će prosvjednici samo pogoršati stanje u temama za koje se navodno zalažu (Zakaria, 1999). Glavni urednik New York Timesa, poznati novinar Thomas Friedman, išao je tako daleko i zaključio kako «protivnici/e neoliberalizma su vrijedni prijezira i zaslužuju šamar» (George, 2001).¹⁰⁷ U svom komentaru u New York Timesu nazvanom «bezumni u Seattleu», Friedmann je zaopčeo svoj rat s akterima pokreta koji će trajati do danas.¹⁰⁸ Tu ih je usporedio, s obzirom na stavove, sa zastupnicima Sovjetskog saveza, luditima 21. stoljeća i osobama koje i dalje misle da je Zemlja ravna, nazvavši ih sindikatlijskim protekcionistima te «hippijima kojima treba fiks iz '60-ih» (Friedman, 1999). Par mjeseci nakon prosvjeda u Seattleu, Cordell Hull Institute iz Washingtona koji je poznat po svojem zagovaranju «slobodne trgovine» organizira konferenciju *After Seattle: Restoring momentum in the WTO*, koju pohode brojni ministri, predstavnici korporacija, agencija za odnose s javnošću i drugi, na kojoj su davane smjernice budućeg djelovanja WTO-a. Tako su Cecil Parkinson, ministar trgovine u vladi Margaret Thatcher i Clayton Yeutter, bivši ministar trgovine SAD-a isticali kako se slični sastanci nikada više ne smiju organizirati u SAD-u gdje se prosvjedi lako organiziraju te da treba birati mjesta koja će držati prosvjednike na distanci. Na to se zaista vizionarski nadovezao brazilski ministar vanjskih poslova, koji je napomenuo kako se sljedeći sastanak treba organizirati «usred pustinje», što se i dogodilo u studenom 2002. godine s glavnom konferencijom WTO-a u Kataru (George, 2001) i mnogim drugim sličnim okupljanjima koja se počinju događati na mjestima

nepristupačnima za prosvjednike. Ovakva gotovo histerična, ali očito pomno organizirana kampanja ne treba nas čuditi, pošto su praktički po prvi put u SAD-u zajedno prosvjedovali ulicama pripadnici i pripadnice različitih aktivističkih skupina i pokreta: ekološki zajedno s radničkim, gay zajedno s imigrantskim, anarhisti zajedno sa studentima.... Jedna od parola na zidovima Seattlea – *We are winning* – ostala je duboko prisutna unutar pokreta.

Ya Basta u Italiji na nekoliko mjesta organizira akcije upada u centre za imigrante omogućujući novinarima i predstavnicima organizacija za ljudska prava da vide nehumano stanje u kojima talijanske vlasti drže imigrante. Zbog trodnevne okupacije krova, jedan kamp pored Milana vlast zatvara, da bi kasnije bio ponovno otvoren. Po prvi puta organiziraju se veći prosvjedi za vrijeme održavanja Svjetskog ekonomskog foruma u švicarskom mondenom skijalištu Davosu. I ovdje prosvjednici uništavaju McDonald's. Konzultiranje javnosti oko nekih važnih pitanja postaje nepisano pravilo unutar pokreta. U već spominjanoj Cochabambi u Boliviji održano je konzultiranje sa stanovnicima grada i tek kada je njih preko 90 posto odgovorilo kako se ugovor s Bechtelom mora prekinuti, Coordinadora, inicijativa koja je pokrenula protivljenje ugovoru o privatizaciji vode, pokrenula je pobunu.¹⁰⁹ Također u Španjolskoj preko tri milijuna ljudi izlazi na neslužbeni referendum i njih 97 posto glasa kako Španjolska treba oprostiti sav dug koji prema njoj imaju zemlje u razvoju. Referendum ne uspijevaju spriječiti niti zabrana španjolskog izbornog komiteta niti pokušaji policije da zatvore neka «birališta». Godinu dana prije na prosvjedima u Washington D.C.-ju protiv redovnog zasjedanja MMF-a i Svjetske banke pojavilo se svega 50-ak ljudi. Nakon Seattlea galopirajući zanos u pokretu dovodi 30000 ljudi na ulice glavnoga grada SAD-a. Policija izmišlja priču s dojavom o nesređenoj protupožarnoj zaštiti i upada u zgradu koja je služila kao centar okupljanja za aktiviste, gdje se jelo,

pripremale akcije, radile lutke i transparenti za prosvjede. Uhapšeno je 678 ljudi, a 1000 organiziranih black bloc pripadnika održava na ulici policiju na distanci od drugih prosvjednika. Politika MMF-a i Svjetske banke postaje jedna od glavnih tema svjetskih medija. U Genovi protiv konferencije pro-GM znanstvenika i korporacijskih direktora prosvjeduje 10000 ljudi. Savršeno organizirani tutte bianche uspijevaju odgurati redove policije sve do ulaznih vrata zgrade, gdje se konferencija održava. Zahtijevaju da im se omogući ulaz u dvoranu kako bi i oni mogli raspravljati o GMO-u. Konferencija se prekida, talijanska vlada povlači suglasnost za održavanje konferencije i kreće prema zabrani GMO u zemlji, a mediji cijeli događaj karakteriziraju «talijanskim Seattleom». Sličnu stvar kasnije će ponoviti i u Bologni, par mjeseci kasnije za vrijeme zasjedanja OECD-a. Aktivisti napadaju Nikeovu Internet stranicu tako da svi posjetitelji Nikeove službene stranice automatski se prebacuju na stranicu koja daje po ovu korporaciju nepopularne informacije o iskorištavanju radne snage u jugoistočnoj Aziji te najavljuje prosvjede u Melbournu protiv sastanka Svjetskog ekonomskog foruma. U samo šest sati koliko je trebalo Nikeovim web stručnjacima da poprave kvar, na anti-Nike Internet stranicu bilo je 900000 ulaza. G8 se sastaje na Okinawi (Japan), a svijet je zgoržen troškovima sastanka i osigranja od 750 milijuna dolara, što bi bilo dovoljno da se ukine dug Gvajani, Ruandi, Laosu, Zambiji, Nikaragvi, Beninu, Kambodži i Haitiju zajedno. Gotovo 30000 ljudi istovremeno prosvjeduje i protiv američke vojne baze na otoku. U Brazilu se preko pet milijuna ljudi pojavljuje na neformalnom referendumu o pitanju odnosa prema MMF-u. U organizaciji Nacionalnog vijeća biskupa i Jubilee 2000, gotovo svi izašli na referendum zahtijevaju izbacivanje MMF-a iz Brazila, a iz solidarnosti prosvjeduje stotine tisuća ljudi širom Brazila i drugdje po Južnoj Americi. Brazilska vlada ističe kako je referendum «glup, izoliran projekt organiziran od

manjine» (NfN, 2003: 295). 10000 prosvjednika protiv WEF-a u Melbournu uspijevaju prekinuti zabavu u čast sastanka pa čak i neke od prezentacija zbog straha od njihovog ulaska u dvoranu. MMF i Svjetska banka održavaju svoj godišnji sastanak u Pragu kako bi podržali ulazak ove zemlje u ekonomske i političke integracije. Češka policija dobiva instrukcije i obuku od FBI-ja, te zatvara granice za aktiviste. PGA poziva na decentralizirane akcije solidarnosti i preko 110 gradova sudjeluje u ovim «globalnim danima akcije». U samom Pragu, euforija među 20000 aktivista je na vrhuncu, pošto je sastanak MMF-a i Svjetske banke jedan dan ranije zatvoren zbog prosvjeda. Zadnji dan aktivisti slave u centru grada, jer je to prvi put da su uspjeli baš zatvoriti, odnosno prekinuti neki sastanak globalnih financijskih i trgovačkih institucija. Cijeli sastanak je vrlo brzo počeo propadati pošto su i sami delegati više osluškivali događanja na ulicama Praga, nego li što su bili skoncentrirani na teme sastanka. Drugi dan je mnogo delegata ostalo u svojim hotelskim sobama iz straha pred prosvjednicima. Treći dan je otkazan. U Nici 90000 prosvjeduje protiv antisocijalne politike EU, a policija koristi toliko suzavca da ulazi u dvoranu gdje se održavao sastanak. U svom nastupnom govoru, francuski predsjednik Chirac kašlje od suzavca. Te godine je i skupina od 39 biotehnoških korporacija odustala od tužbe vlade Južne Afrike zbog korištenja generičkih lijekova u liječenju oboljelih od AIDS-a. Još 1997. godine korporacije su tužile vladu Južne Afrike zbog kršenja njihovih patenata, a povukle su se tek nakon ogromnih prosvjeda i u Južnoj Africi i drugdje u svijetu.

Sljedeća godina započinje s prosvjedom 20000 ljudi za vrijeme Busheve inauguracije u Washingtonu DCju, uz izražavanje otvorene optužbe za izbornu krađu. Osiguranje na WEF-ovom zasjedanju u Davosu zbog takvog zahtjeva SAD-ove delegacije, toliko je iziritiralo druge delegate da su kao u nekakvom teatru apsurdna sami učinili

prosvjed sjedanjem na pod i odgodili početak Clintonovog govora. Za to vrijeme odvija se po prvi put Svjetski socijalni forum (WSF) u Porto Alegreu. WSF je trebao odigrati ulogu alternative WEF-u i okupiti aktiviste kako bi raspravljali o alternativama agresivnoj globalizaciji i kapitalizmu. Farmeri za vrijeme WSF-a odlaze uništiti Monsantoove GM usjeve. WSF je time otvorio put za pokret, gdje će biti manje usmjeren na druge prekidajući i blokirajući njihove sastake i konferencije, a više na kritičko preispitivanje vlastitih strategija i ciljeva.

Zapatisti ponovno šokiraju svijet. U veljači 2002. godine, 23 najtraženijih ljudi u Meksiku, zapovjednici EZLN-a, izlaze iz ilegale džungle i kreću na prosvjedni *Marš za dostojanstvo urođenika* prema Meksiko Cityju.¹¹⁰ Putujući preko 1000 kilometara u karavani od 50-ak autobusa, Zapatisti i njihovi suputnici organizirali su u 13 meksičkih pokrajina 77 javnih događanja, rasprava i fešti. Kako su približavali glavnom gradu raslo je i uzbuđenje, a od ulaska u grad pa do glavnog trga 2 milijuna ljudi dočekalo ih je na ulicama kako bi im poručili *No estan solos* (Niste sami). Komandatica Esther po prvi put u povijesti kao predstavnica žena autohtonog stanovništva drži govor u kongresu, zastupnicima i zastupnicama. Globalni dani akcije proglašeni su za travanj, kada će se održati sastanak predstavnika vlada američkih kontinenata o slobodnoj trgovinskoj zoni (FTAA) od Aljaske do Patagonije. Šesti sastanak o ugovoru FTAA održan je u Quebec Cityju (Kanada). Bez obzira što bi takav ugovor utjecao na živote 800 milijuna ljudi, glavne odredbe i značajke ugovora i dalje ostaju tajne, što samo dodatno pojačava nepovjerenje pa nas ne treba čuditi da se FTAA naziva NAFTA-om na stereoidima. Mjesto održavanja sastanka o FTAA ograđuje se velikom žičanom ogradom, te je prigodno nazvana «zidom srama» pri čemu je isticano odijeljivanje političke i ekonomske elite od ljudi. Na prosvjede izlazi 20000 ljudi unatoč zatovrenim granicama, ali se prosvjednici

dijele na predstavnike sindikata i nekih NGO-ova koji odlaze od ograde i suzavca u mirniji park da poslušaju 22 govora, te na druge prosvjednike koji sudjeluju na *Karnevalu protiv kapitalizma* te se zajednički koncentriraju na «zid srama» i kreću u njegovo rušenje kao protest protiv granica. Prosvjedi solidarnosti održavaju se i drugdje po Sjevernoj i Južnoj Americi, a nikakav konkretniji ugovor o FTAA nije potpisan, što je ostavilo još jednom osjećaj zadovoljstva unutar pokreta. Tisuće ljudi prosvjeduje u Johannesburgu u Južnoj Africi, zbog vladine odluke da prepusti vodovod i vodoopskrbu cijelog grada francuskoj korporaciji Suez Lyonnaise des Eaux. U Švedskoj, zemlji simbolom uređene demokracije i socijalne države, za vrijeme prosvjeda protiv EU-a u Göteborgu, policija puca s pravim mecima na prosvjednike i ranjava ozbiljno troje od njih. Već prije su započeli sukobi s policijom, pošto je unatoč prethodnom dogovoru, nasilno upala u mjesto sastanka aktivista, prebila zatečene i uhapsila 200 ljudi. Švedska policija pušta u medije snimku kako bi prikazakla pucnjavu kao samoobranu, a sami mediji snimku komentiraju kao lošu montažu te puštaju originalne snimke gdje se vidi da policija puca direktno u leđa nenaoružanih prosvjednika (Neale, 2002). Sindikati i aktivisti prosvjeduju u Barceloni kako bi unaprijed odagnali Svetsku banku da u tom gradu održi svoj godišnji sastanak. Na prosvjedu slave, jer je iz Svjetske banke objavljeno da se sastanak odgađa te da će biti obavljen virtualno. Mediji objavljuju fotografije gdje se policijski agenti vide kako razbijaju izloge i i zazivaju nereda kako bi isprovocirali sukob policije i prosvjednika. Nekoliko tisuća ljudi prosvjeduje u Salzburgu protiv sastanka WEF-a. Policija dobija odriješene ruke da puca na prosvjednike s pravim mecima ukoliko to procijene potrebnim.

Sastanank G8 u Genovi označen je kao poseban «globalni dan akcije». Tezije s policijom u zapadnim zemljama počele su se opasno približavati vrhuncu.¹¹¹ U

Göteborgu je policija pucala na prosvjednike, u Salzburgu imala dozvolu upotrijebiti prave metke, a pred Genovu je objavljena vijest kako je talijanska vlada naručila 100 mrtvačkih vreća. Dapače, čak su i sami prosvjedi nekoliko mjeseci prije sastanka G8 bili okarakterizirani od strane Berlusconijeve vlade kao ilegalni. Vijesti poput onih o bombama pronađenima u blizini državnih agencija samo su još više pojačavale takvu atmosferu. Ipak, nakon što aktivisti okupljeni u koaliciju preko 1000 raznih grupa i organizacija Genoa Social Forum nisu popustili u namjeri da prosvjeduju na ulici, talijanska vlada i policija dozvoljavaju određene rute za prosvjede i osiguravaju smještaj za prosvjednike. Sve ta nervoza i tenzije normalno se prebacuju i na sam pokret. Unutar GSF-a postoje nesuglasice kako prosvjedovati i postupiti u trenutku sve izvjesnijeg policijskog nasilja. Par tjedana prije prosvjeda najjača aktivistička organizacija u Italiji Ya Basta, povezana s tutte bianche taktikom, objavljuje «deklaraciju rata» protiv G8 sastanka. Mnogi unutar GSF-a ne odobravaju takvu «ispraznu ljevičarsku retoriku» koja u stvarnosti ništa ne znači te se ističe da su se u Ya Basti malo previše i zapravo krivo zaniјeli svojim zapatističkim idolima. Premda je svima bilo jasno kako Ya Basta ne misli započeti pravi rat s G8 i policijom, dio grupa u GSF-u smatra takav potez nepotrebnim provociranjem policije ili zadovoljivanjem Berlusconijeve vlade koja uporno plaši javnost kako će prosvjednici biti nasilni. I sam način prosvjedovanja bio je predmet brojnih debata. Naime, pacifisti su zahtijevali da se policija ne provocira, dok su mnoge druge grupe, uključujući Ya Bastu s tutte bianche taktikom, Globalise Resistance, radikalni sindikat COBAS i drugi, najavili rušenje žičane ograde kao simbola nejednakosti i neravnopravnosti u svijetu. Isto kao u Quebecu oko tzv. crvene zone u koju nije smio ući niti jedan prosvjednik, a gdje je bio sastanak skupine G8, podignute su ogromne ograde kroz brojne ulice i uličice Genove. To je uključivao čitav niz različitih pristupa i taktika koje su trebale biti

zadovoljene. No da bi dobili pravi uvid u izvjesnu kaotičnost pomirivanja svih tih vrijednosti, želja i ciljeva dobro nam može poslužiti zaključak jednog sudionika tih predprosvjendih sastanaka GSF-a: «Časne sestre će se moliti za ukidanje duga zemljama u razvoju pet kilometara daleko od crvene zone; dio pacifista će prosvjedovati, ali neće niti pokušati ući u crvenu zonu; dio prosvjednika okrenutih prema nenasilnoj direktnoj akciji, uglavnom okupljenih unutar pink bloc taktike će ući u crvenu zonu i pokušati prekinuti sastanak G8; Globalise Resistance će pokušati ući u crvenu zonu, ali se neće sukobljavati s policijom; Tutte bianche i COBAS su izjavili kako će pokušati probiti se u crvenu zonu i kako si zadržavaju pravo na samoobranu ako ih policija napadne» (Neale, 2002: 26). Na kraju se dogovorilo kako GSF neće koristiti ratnu retoriku, kako neće biti nikakvog oružja (pod čim se misli na štapove, kamenje, molotovljeve koktele...), kako neće biti niti uništavanja izloga i druge imovine u gradu. Također je donesen zaključak kako se neće napadati niti policija. GSF je time postigao svoj cilj da poštuju svoje različitosti, ali i da donesu neke temeljne odluke. Upravo zbog poštivanja svačijeg stava, odlučeno je kako će s obzirom na različite taktike prosvjedovati zajedno na ulicama, ali odvojeno u različitim dijelovima. Aktivisti su se dogovorili o međusobnom poštivanju i ne kritiziranju drugačijih izbora i taktika. Premda danas kada se gleda na odluke GSF-a, nije jasno kako se mislio ući u crvenu zonu, a ne sukobiti se s policijom. Također predstavnici GSF-a su imali, kako će se kasnije pokazati još jedan problem. U GSF-u nisu sudjelovale, pa niti željele sudjelovati militantne anarhističke i druge radikalno lijeve skupine, posebno ne oni koji su na prosvjedima namjeravali participirati u black bloc taktici. Ovaj najmilitantniji dio prosvjednika što zbog samodovoljnosti i vlastitog getoiziranja, a što zbog propusta samih ljudi u GSF-u da ih uključe u razgovore prije prosvjeda, na kraju nije imao svoju dogovorenu rutu s ostalim prosvjednicima. Takva

katastrofalna organizacija prosvjeda kakvih dugo nije bilo viđeno u Europi pa i šire, s današnje točke gledišta čini se nevjerojatnim propustom. Naime, black bloc kao integralni dio svoje taktike ima i uništavanje imovine, a i sukobe s policijom kao slugama sistema i čini se kao pravo bacanje pod tepih pretpostavka ili ponašanje u GSF-u da se ovakva taktika može ignorirati u Italiji i Europi, gdje black bloc taktika ima svoje temelje i početke. Ipak, svi su imali jednu zajedničku odluku – da na prvom danu kada su proglašeni prosvjedi za prava imigranata neće biti nikakvog nasilja kako se imigrante ne bi dovodilo u potencijalno opasnu situaciju hapšenja i deportacije. Drugi dan je bio određen za razne oblike građanske neposlušnosti i pokušaja ulaska u crvenu zonu, dok je treći dan trebao biti finale, ali bez ulaska u crvenu zonu, već kao zajednički prosvjed svih unutar pokreta. Unatoč svim tenzijama i organizacijskim problemima, unutar pokreta je Genova označena kao «moraš ići» mjesto, i zbog optimizma unutar pokreta, a i specifičnosti Italije kao zemlje gdje je pokret u svim svojim varijantama i dimenzijama jak dodatno je mamila. U Njemačkoj je po novinskim anketama podršku prosvjednicima u Genovi davalo oko 70 posto ispitanih, u Grškoj 67 posto, u Francuskoj preko 60 posto. Jedan od najpozantijih slogana bio je «vi ste G8, mi smo 6 milijardi» (Neale, 2002), pri čemu se mislilo kako aktivisti predstavljaju cijeli svijet. Odluka o mirnim prosvjedima na prvi dan, kasnije je od svih ispoštovana i 50000 ljudi prvog dana u Genovi mirno prosvjeduje u zaista karnevalskoj atmosferi.

3.4.2. Zastoj i pad

Prosvjede u Genovi smo podijelili na pola jer se različita atmosfera u pokretu prije i poslije mogla lako osjetiti. Dok su u Genovu stotine tisuća aktivista dolazile puni samopouzdanja i optimizma, iz Genove su svega par dana izlazili s umornim licima,

iscrpljenim tijelima i osjećajem da napuštaju ratnu zonu. Premda bi se moglo proglašiti sitničarenjem podjela jednih prosvjeda na dva dijela i njihovo različito karakteriziranje, zbog niza razloga odlučili smo se za ovakvu odluku. Premda su neki od tih problema bili vidljivi, pa i raspravljani i prije Genove, smatramo kako su u Genovi upravo ti problemi preuzeli kompletne osjećaje i diskusiju, što je prije bilo zatomljeno zbog toga što «mi pobjeđujemo». Naime, U Genovi je nasilje policije za zapadne aktiviste došlo kući i suočili su se s dugo neviđenim policijskim nasiljem. Već na samim ulicama u Genovi treći dan, a pogotvo nakon prosvjeda, nagomilano potiskivanje suprotnosti između raznih strategija i taktika možemo reći da je eksplodiralo te su čak i u mainstream medijima akteri pokreta počeli s međusobnim optužbama. Kaos je zaista stanje kojim bi se najbolje mogli opisati prosvjedi u Genovi. U gradu je drugog dana prosvjeda uništavanje imovine počelo već rano tokom dana, no vrlo brzo je bilo jasno kako black bloc uopće nema neku uobičajenu taktiku selektiranja meta, već je počelo uništavanje grada. Razbijani su semafori, mali dućani, autobusne stanice, pošte, obični obiteljski automobili i druga nekorporacijska i nedržavna imovina. Problem neimanja vlastite rute za prosvjed, doveo je i do miješanja pripradnika black bloca s drugim prosvjednicima od kojih mnogi nisu htjeli niti čuti za bilo kakve sukobe s policijom. Black bloc se optuživalo kako je mnoge druge aktere u pokretu doveo na rukohvat policije, a ova nije birala u batinanju. Nastali su opći neredi i nasilje u gradu, a sve je eruptiralo nakon što se među aktivistima proširila vijest o smrti jednog prosvjednika. Posebno je zgrozila javnost prljavost i podmuklost ubojstva. Naime, policija je ubila prosvjednika s metkom u glavu na svega metar-dva udaljenosti, ali nakon ubojstva policijski džip nekoliko puta prelazi preko nepomičnog i beživotnog tijela. Prvu vijest o smrti jednog prosvjednika policija je upakirala u priču o kaosu, neredima i smrtnom stradalom mladiću pod

gumama džipa, nastojeći cijelu priču smjestiti u kontekst slučajnih nesreća u nekontroliranim uvjetima. Policija nije znala da se cijeli događaj snima i tek nakon objavljenih snimki ubojstva, počinje priča sa samoobranom policajca koji je pucao.¹¹² Nakon toga aktivisti svoj bijes i tugu iskaljuju, gotovo na bilo kakvim ciljevima. Black bloc je optuživan za provociranje policijskog nasilja te su treći dan na velikim prosvjedima zbog ubojstva Carla Gulianija, dio prosvjednika napadao ljude maskirane u crno te su ih tjerali od sebe. Bilo je tužno gledati kako se fraza o prihvaćanju «različitosti taktika» gubi u međusobnom naguravanju i ograđivanju. Došlo je i do nekih manjih fizičkih sukoba među prosvjednicima. Iz black bloca su pak odvrćali kontraoptužbama da su ih mnogi takvim ograđivanjem gurali u ruke policije. Premda je činjenica kako je zbog nespremnosti i nepripremljenosti na suradnju s drugim prosvjednicima i sam black bloc doprinjeo ogromnom nepovjerenju unutar pokreta. Tako se i moglo dogoditi da miran fair trade sajam i jazz koncert nakon prolaska ljudi u crnom, odjednom bude zasut suzavcem i policijskim pendrecima po šokiranim ljudima. Ipak, nama se čini nategnuta fraza o odgovornosti black bloca za policijsko nasilje, jer je policija bila nasilna i prema potpuno mirnim prosvjednicima i prema onima daleko od crvene zone. Dapače, snimke policijskog nasilja pune otvorene brutalnosti i sadizma te svjedočanstva nekih od uhapšenih o torturi u zatvorima koji podsjećaju na logoraške iskaze, bili su razlog što su neki progovorili o «otvorenom fašizmu» Berlusconijske vlade usporedive jedino s latinoameričkim diktaturama. No, postavljalo se pitanje kako se uspješno nositi s takvim očito novim smjerom odnosa prema akterima pokreta. Treći dan na ogromnim prosvjedima zbog ubojstva od prethodnog dana, 300000 ljudi se pojavljuje na ulicama Genove, a policija ponovno započinje udarati na sve što naiđe. Tu noć je i insceniran napad na «sjedište terorista» Indymedia centar, gdje je nakon prolaska policije sve ostalo

krvavo. Policija je kreirala predstavu za medije te na stol poslagala palice, noževe i slično i objavila kako je to sve pronađeno u Indymedia Centru koji je bio sjedište najmilitantnijih prosvjednika. Kasnije je potvrđeno iz same policije kako su podmetnuli «terorističku aparaturu». Svima koji su makar jednom prošli tih dana kroz zgradu Indymedia centra bilo je jasno o kakvoj izmišljotini se radi, jer je ulaz u zgradu bio potpuno otvoren za sve i sigurno je da je time bio nadgledan od policije u civilu. U crvenu zonu nije se probio nitko, premda je bilo par pokušaja rušenja ograde, ali uz pomoć vodenih topova, ogromnih količina suzavaca i batinanja policija je otklanjala takve pokušaje. Mada je i u Genovi na zidu pisalo *We are winning*, s obzirom na nikad veću podijeljenost pokreta takve fraze činile su se više kao samoironiziranje, a manje kao realna situacija. Posebno je u tom kontekstu čudno čitati izjave kako su u Genovi stotine tisuća «članova sindikalnih organizacija, socijalista, anarhista, eko-aktivista, boraca za ljudska prava, vjerski orijentiranih aktivista i drugih pokazali kako su ujedinjeni u akciji i kako su solidarni (Birchman, 2001). Jedan od aktivista iz regije u razgovoru za vrijeme pisanja rada komentirao je cijelu priču kako je zapravo nevjerojatno da se 300000 ljudi nađe na jednom mjestu i da ne uspiju postići određene kvalitativne ciljeve. Dapače, počeli su se sve glasnije javljati i prijedlozi, između ostalih i od Ya Baste, kako bi trebalo prekinuti s velikim globalnim prosvjedima i okrenuti se lokalnoj zajednici te radu i borbi u njoj. Bilo je jasno kako pred pokretom stoje mnoga neodgovorena pitanja, od kojih mnoga već dugo čekaju da se odgovori na njih, ali zauzetost euforijom i osjećajem nepobjedivosti nisu im davali da dođu do izražaja.

Svega dva mjeseca nakon «zastoja i pada» u Genovi, cijeli svijet se suočio s još jednim šokom – terorističkim napadom na SAD 11.09., što će dovesti pokret u još teži položaj. Mnogi su jedva dočekali novu mogućnost za etiketiranje pokreta kao

nazadnog i opasnog. Dapače, situacija je otišla još i dalje, pošto su se sada prosvjednici i aktivisti pokreta morali opravdavati od besmislenih i čisto ideoloških optužbi za bliskost terorizmu i Al-Quaidi. Robert Zoellick, SAD-ov predstavnik za trgovinu pri WTO-u prvi je počeo s etiketiranjem protivnika «slobodne trgovine» kao nepatriota. Komentirajući napade na SAD Zoellick je počeo s pripremom terena: «Nećemo dopustiti da nas zastaše oni koji zauzimaju ulice kako bi okrivljavali trgovinu i Ameriku za svjetska zla.» Kongresmen s Aljaske Don Young sugerirao je tih dana kako umjesto islamskih terorista postoje «jaki izgledi» da su to učinili antiglobalizacijski prosvjednici. Silvio Berlusconi, talijanski predsjednik vlade u svom tradicionalnom tonu istaknuo je kako «Islam napada Zapad izvana, a antiglobalizacijski prosvjednici ga napadaju iznutra». Najdalje je pak otišao Reginald Dale zaključivši u International Herald Tribuneu kako su «teroristi zapravo ostvarili neke od najdražih ciljeva antiglobalizacijskih prosvjednika». Dale nastavlja: «Dok ne planiraju promišljeno krvoproliće tisuća nevinih civila, prosvjednici koji pokušavaju spriječiti održavanje sastanaka MMF-a ili WTO-a žele proširiti vlastitu političku agendu kroz zastrašivanje, što je klasično terorističko odredište» (Karlner, 2001). Takvi stavovi odmah su dobili pokriće u stvarosti i na trećoj konferenciji PGA u Cochabambi, gdje su aktivisti koji su išli na konferenciju označeni od guvernera pokrajine kao «potencijalni teroristi», dok su ih na granici dočekali s porukom kako «vize za ljude iz PGA-a više ne vrijede» (NfN, 2003: 377). Jedan od uglednih komentatora *Financial Timesa* John Lloyd, objavljuje knjigu protiv pokreta, začinjenu njegovim već poznatim stavom kako je taj pokret opasan za društvo, pa je sva sreća što će nestati nakon 11. rujna. Sve je to začinjeno ratnim pokličima za predstojeći napad na Afganistan i širenje antimirovnog raspoloženja. Tako Martin Kelly u Washington Postu zaključuje: Američki pacifisti...su na strani budućih masovnih

ubojstava Amrikanaca, oni su objektivno pro-teroristički, zli i lažljivi.» Thomas Friedman je u svom tradicionalnom stilu zaključio: «Trebamo se boriti protiv terorista kao da nema pravila. I preobraziti stari slogan – dajmo šansu miru - u novi – dajmo šansu ratu» (Mokhiber i Weissman, 2001).¹¹³ Građanske slobode i tolerancija opasno su se pogoršali u SAD-u pa i drugdje u svijetu. Izjave koje bi do svega tjedan dana bile izvrgavane općem podsmijehu u najboljem slučaju, a uglavnom i totalnoj osudi, sada postaju temelj hrabrenja za sulude postupke Busheve vlade. Pored svega u ovom tekstu nabrajanog, ovo je bilo dodatno breme na leđima ikakve alternative «globalizaciji odozgo». Terorizam i globalne ratne trube zaustavile su odjeke pokreta i u medijima, i pokret prestaje biti jedna od važnijih tema. Šest tjedana nakon Genove Financial Times počinje objavljivati feljton o pokretu *Capitalism under Siege: globalization's children strike back*. U njemu su između ostalog tvrdi: «Prosvjednici pobjeđuju. Oni pobjeđuju na ulicama. Uskoro će pobjeđivati i u argumentima». Nekoliko sati nakon izlaska prvog od pet dijelova feljtona, teroristi napadaju SAD. Feljton je odmah prekinut. Urednik Guardian piše: «Od 11. rujna, nema više apetita za antikapitalizam, nema interesa, i teme koje su svi zajedno pratili par mjeseci ranije sada se čine irelevantne» (NfN, 2003: 502). John Lyoyd iz Financial Timesa ističe kako je konačno došlo do smrti pokreta uz poruku kako je «jedina politička skupina koja sada koristi taktiku razvijenu od globalnih [anti-kapitalističkih] pokreta – povremeno korištenje nasilja i otpor kroz nekontrolirane i nepredvidljive mreže – Bin Ladenova al-Qaida» (Callinicos, 2003: 134-135). No i u samom pokretu, posebno u SAD-u također dolazi do tapkanju u mjestu i gotovo prestanka djelovanja. Najavljeni prosvjedi protiv Svjetske banke i MMF-a u Washingtonu su otkazani, a u organizaciji prosvjeda protiv sastanka Svetskog ekonomskog foruma u New Yorku odbili su sudjelovati sindikati, poznate ekološke i humanitarne organizacije i drugi NGO-i, jer

su smatrali kako je još prerano u New Yorku prosvjedovati ili su odabrali sigurniju varijantu i otišli u Brazil na drugi WSF. Ako se govori o ovom dijelu pokreta svakako je upalila igra organizatora WEF-a kako se nitko neće usuditi prosvjedovati protiv WEF-a u New Yorku i sumnjati u njihov «akt solidarnosti». Također na sastanku WTO-a u Dohi (Katar) u studenom te godine, SAD su iskorištavajući događaje od 11. rujna uspjele nametnuti lažnu dilemu «slobodna trgovina ili terorizam» te je sastanak prošao uspješno s potpisanom i završenom novom rundom o liberalizaciji trgovine, jer se nitko nije usudio suprotstaviti SAD-u. Robert Zoellick je tjednima prije sastaka u Dohi upozoravao lidere i predstavnike zemalja u razvoju «kako naša nova koalicija (protiv terorizma) ovisi o ekonomskom rastu» (NfN, 2003: 418). Nakon završetka sastaka slavodobitno ga je zaključio riječima kako su «maknuli ljagu sa Seattlea» (2003: 419). Prije svega četiri mjeseca, direktor WTO-a Michael Moore upozoravao je kako bi «budućnost WTO-a kao foruma za pregovore mogla postati upitna», jer su članice WTO-a i dalje predaleko jedne od druge u početnim pozicijama (Denny, 2001). Posebno u usporedbi sa Seattleom, Doha je bila uspjeh za predstavnike političke i financijske moći. O nekakvim prosvjedima u toj autokratskoj državi nije mogli niti biti govora, a svega par stotina probranih predstavnika pokreta, i to uglavnom onih iz NGO-ova dobilo je dozvolu ulaska u zemlju. Premda je PGA i za ovaj događaj pozvala na «globalne dane akcije» neki komentatori su zaključili kako to nije bilo niti izbliza prethodnim karnevalima. U EU u Italiji za vrijeme Berlusconijevog skupa potpore Bushevoj politici nazvanom «Danom SAD-a» na 30000 njegovih pristaša dolazi 150000 protivnika rata. U Genevi 10000 ljudi na prosvjedima optužuje WTO za bijeg od javnosti, u pustinju autokratske države. U Južnoj Koreji već tradicionalno militantni sindikati dovode 20000 ljudi na ulice, a dva dana kasnije 10000 farmera sukobljava se s policijom. U Sloveniji prosvjeduje 2000 ljudi.

3.4.3. Preispitivanje i konkretizacija

Možemo reći kako je već i nakon Genove kod vizionarskih i bistrih glava u pokretu započelo preispitivanje vlastitih odluka, strategije i taktike te ostvarivanja nekih ciljeva. Bez obzira što je od svakog isticano kako se pokret u zapadnim zemljama susreo nakon dugo vremena s terorom, isticana je potreba za pregrupiranjem i prilagođavanjem situaciji. Također je ispravno kritizirana lažna dilema između velikih prosvjeda i rada u lokalnim zajednicama, kao da je za kvalitetan pokret i aktivizam bilo kada ji bilo gdje jedno isključivalo drugo. Uostalom, pravi pokret i ne može biti stvoren bez predanog, konkretnog i svakodnevnog rada, koji najčešće organiziramo u našem najbližem okruženju. Premda se i prije Genove mogla uočiti prisutnost tzv. revolucionarnog ili protestnog turizma», gdje bi ljudi iz bogatih zemalja bez financijskih poteškoća letjeli od sastanka do sastanka, od prosvjeda do prosvjeda. Takav oblik «aerodromskog aktivizma» logično je vodio do gubitka ikakvog utemeljenog i realog aktivizma, jer je iluzija očekivati da će prosvjedi za vrijeme sastanaka WTO-a ili Svjetske banke riješiti konkretne probleme ljudi. Ipak, takve tendencije premda iritantne, ostajale se na marginama pokreta. Također, pravilno je primijećeno kako niti jedan rad u lokalnoj zajednici ne bi mogao delegitimirati moć globalnih financijskih i trgovačkih institucija kao što je uspjelo velikim prosvjedima (Starhawk, 2001). Moćne globalne institucije su tek velikim prosvjedima izvučene na svjetlo dana, njihov rad su mainstream mediji tek dana počeli kritički promišljati, a javnost je kao nikad prije bila upoznata s devastirajućim posljedicama njihove politike. Globalni problemi, očito su zahtijevali globalna rješenja ili možemo reći u duhu pokreta globalne akcije. Isto tako, poneki ljuti glas iz zemalja u razvoju zbog

«šokiranosti» policijskim nasiljem među zapadnim aktivistima, naglašavao je kako se za njih novim «ratom protiv terora» zapravo ništa ne mijenja, pošto se protiv njih svakodnevno vodi neki rat koji im uskraćuje osnovna prava. Rečenica koja najbolje odražava situaciju kako za aktiviste zemalja u razvoju novi rat nije ništa novo jest: «Recite to predstavniku sindikata u Kolumbiji, osobi koja pokušava istražiti istinu u zločinima u Gvatemali, Južnoafrikancima koji imaju AIDS, a nemaju novaca platiti patentima zaštićene lijekove, Palestincima u izbjegličkim kampovima, odvjetniku za ljudska prava u Meksiku...recite svima njima da je rat tek počeo» (NfN, 203: 408). Poticalo se aktiviste u bogatim zemljama da se maknu iz «razmažene pozicije nekakvih velikih žrtava» te da krenu dalje.¹¹⁴ Doduše, mogli bismo ovakve opaske ocijeniti pretjeranima, jer je u neku ruku očekivan šok događajima na koje ljudi nisu navikli i koji im nisu bliski. Najveći privremeni muk dogodio se zapravo u SAD-u, gdje je opća atmosfera i medijska kampanja zaista stavila pripadnike pokreta u marginalan, a počesto i u opasan položaj zbog gore spominjanih kvalifikacija. Stvaranje osjećaja kako je protivljenje «slobodnoj trgovini» jednako neimanju sućuti za žrtve 11. rujna, omogućilo je Bushu osvajanje fast track politike u Kongresu za svega jedan glas. Time je Bush na krilima 11. rujna dobio ono što Clinton nije mogao niti u ludilu, mogućnost da vodi i potisuje nove ugovore o slobodnoj trgovini bez sudjelovanja izvršne odluke Kongresa, koji se samorazvlastio. Drugdje u svijetu su se borbe protiv neoliberalizma i globalne militarizacije vrlo brzo povezale. Da pokret u globalnom smislu ima nekakvu snagu, može nam dočarati i kratkoća trajanja ovog svojevrsnog «zastoja i pada pokreta». Dapače, odbijajući zašutiti i zažmiriti pred sve očitijem globalnom teroru protiv terorizma, ubrzo su i aktivisti u razvijenim zemljama počeli dobivati podršku veću nego ikada prije. Doduše, orijentacija na razne sastanke pokretu mrskih insitucija ustupila je mjestu većem okretanju pokreta samom sebi i

preispitivanju vlastitog puta. Socijalni forumi, i svjetski i regionalni, postali su izraženije mjesto okupljanja, gdje je ionako glavna pažnja na samim akterima pokreta, a manje na prosvjedima protiv neke od globalnih institucija. To ne znači, kako smo napomenuli prije da se prestalo s organiziranjem velikih prosvjeda i globalnih koordiniranih akcija, dapače, ali je doprinjelo da pokret zaviri dublje u svoje srce i ruke, i pogleda gdje su i koje su to konkretne, realne i praktične alternative koje on može ponuditi ovom svijetu.

Premda smo prethodni dio povijesti pokreta navali «zastojem i padom» i unutar te faze pokret nije stajao sa svojim zahtjevima i akcijama. Jednostavno je postao prevelik da bi se cijeli pokret zaustavio, ako je slučajno jedan njegov dio bio u određenoj krizi (kao na primjer, onaj u SAD-u).¹¹⁵ Odmah poslije Genove, upravo su društveni pokreti i aktivisti iz zemalja u razvoju isticali solidariziranje s aktivistima u Genovi, ne pristajući na kriminaliziranje pokreta uz marginaliziranje neviđenog policijskog nasilja. Poslije Genove, za vrijeme UN-ove konferencije protiv rasizma u Durbanu (Južna Afrika), 20000 ljudi prosvjeduje zbog promjene «rasnog apartheida u ekonomski apartheid» (NfN, 2003: 371). Na neformalnom referendumu u Brazilu, preko šest milijuna glasača određuje da Brazil treba stati s otplaćivanjem vanjskog duga. U Indiji je za vrijeme globalnog dana akcije protiv WTO-a prosvjedovalo 500000 ljudi, a prosvjedi su održani u preko 70 zemalja u nekoliko stotina gradova u cijelom svijetu. SAD je ostao relativno izvan ovog nastavka pobune, te je zbunjenost i paraliziranost i dalje prevladavali među mnogim aktivistima.

I kao u slučaju sa Zapatistima, pokret na zapadu opet je morao ići po inspiraciju u jednu od zemalja u razvoju. U Argentini se već godinama nakupljalo nezadovoljstvo ljudi zbog vladinih politika provođenja svakog zahtjeva MMF-a. Argentina je kao «najbolji učenik MMF-a» tonula sve dublje u siromaštvo, recesiju i nagomilani vanjski

dug. Erupcija nezadovoljstva krajem godine pretvorila je Argentinu u svjetsku vijest. Par dana nakon generalnog štrajka siromašni ljudi stjerani financijskim politikama nacionalnih i globalnih elita u kut gladi i neimaštine počinju upadati u supermarkete i iznositi hranu. Milijun ljudi je prosvjedovalo nekoliko dana unatoč proglašenom izvanrednom stanju i otvorenoj pucnjavi policije i vojske na nenaoružane ljude. Najmanje trideset ljudi je ubijeno i nebrojeno ih je ranjeno, ali je val nezadovoljstva bilo nemoguće zaustaviti oružjem, tako da je ministar financija podnio ostavku, a predsjednik Argentine pobjegao iz svoje rezidencije helikopterom. I dok su svjetski mediji razglabali o ekonomskoj krizi u Argentini i stavljali naglasak na gotovo konstantne sukobe s policijom, akteri pokreta, posebno oni koji naginju anarhističkoj strani pokreta, inspirirali su se organizacijom života i konkretnim projektima započetim u Argentini u to nemirno doba. U direktnim akcijama na samim prosvjedima posebno su se isticali *piqueterosi*, pripadnici pokreta nezaposlenih koji su organizirali blokade ulica i držali straže od čega su i dobili ime (pickets – na engl. član štrajkačke straže, agitator za radnički štrajk). *Piqueterosi* su postali simbol dobro organizirane horizontalne direktne akcije, jer je blokiranjem ulica vrlo mala količina ljudi na različitim mjestima u vrlo kratkom roku uspješno onemogućavala policiju i vojsku da se probijaju kroz grad i napadaju prosvjednike. Došlo je do situacija kada bi odbijali ići na pregovore o prestanku blokada s gradskim vlastima te ih natjerali da se spuste u njihova siromašna naselja kako bi vidjeli konačno kako obični ljudi žive te kako bi svi mogli čuti što im gradske strukture nude. Imali su poziciju da mogu dobiti, unatoč protivljenju MMF-a, subvencije za nezaposlene koji se ne bi dijelili individualno, već za projekte u zajednicama gdje živi najviše nezaposlenih i siromašnih ljudi. Drugi dio činila je radikalizirana srednja klasa koja je izgubila svoje životne uštede u propalim bankama. Oni su nazvani *cacero/azo*, po svom lupanju

lončićima i tavama.¹¹⁶ U pozadini uličnih direktnih akcija događale su se još zanimljivije stvari. S obzirom da nikakve gradske ili komunalne službe nisu funkcionirale, tog prosinca ljudi su si sami organizirali živote unutar koncentričnih krugova, od svojih zgrada, naselja, dijelova grada pa šire. U medijima su potpuno nezapaženo prolazile vijesti o stvaranju «solidarne ekonomije», gdje bi se po kvartovima i naseljima organizirali timovi za nadgledanje kanalizacijskih sistema, krovnih popravaka i ostalih kućnih radova, pekare i javne kuhinje, kooperative čija je jedina uloga bila da se svakom djetetu osigura čaša mlijeka na dan i jedan besplatan topli obrok, dućani s besplatnom odjećom, ambulante, urbani vrtovi, Indymedia centri, knjižnice, nezavisne škole, centri za uzbunjivanje ako dođe do napada policije u blizini. Sedam milijuna ljudi sudjeluje u alternativnom ekonomskom sistemu razmjene proizvoda i usluga bez novaca. Poseban vid direktne demokracije bila su radnička autonomna vijeća, odnosno normalan nastavak rada tvornica nakon što bi prijašnji vlasnici otišli ili ostavili tvornice u stečaju zbog katastrofalne ekonomske situacije. Također glavno polje rasprava i razgovora o organiziranju života premjestilo se iz parlamenta u tzv. «kvartovske skupštine» u kojima su sudjelovali svi koji su željeli na način koji im je odgovarao uz jedan uvjet – svačija sloboda ograničena je tuđom slobodom. Kvartovske skupštine tako su prerasle davni san mnogih u pokretu, mogućnost realizacije organizacije života na principima direktne demokracije i to ne za malu skupinu ljudi, što je najčešće navođeno kao mana direktne ili aktivne demokracije. Ljudi koji bi prije bili izolirani u svojim kutijama, gledajući po cijele dane u drugu kutiju – tv, sada su provodili vrijeme ispred svojih zgrada raspravljajući o politici, sljedećim prosvjedima, nabavkama cipela za djecu iz kooperativnih radničkih tvornica, nesuglasticama u kvartovima i drugim životno važnim i nevažnim pitanjima i problemima. Takva kretanja najbolje su se ogledala u zajedničkom stavu i paroli

«que se vayan todos» (van sa svima njima) pri čemu se mislilo na odbacivanje političara svih partija, argentinsku političku i ekonomsku elitu, kao i na predstavnike MMF-a, globalnih korporacija i sličnih. Na Staru godinu prosvjedi ponovno izmiču kontroli, provaljuje se u parlament, podmeće požar i pada još jedna vlada.

Kolaps energetske diva Enrona, umiješanog u brojna kršenja ljudskih prava i podmićivanje te bliske veze s Bushovom vladom, označit će početak urušavanja brojnih korporativnih giganta na papiru, od čega su ogromne profite uzimali najviši direktori i menađeri. U Bologni, aktivisti pokreta Disobbedienti (neposlušnih) ulaze na gradilište centra za imigrante u Bologni i potpuno ga uništavaju. U kaosu policija prebija i neke zastupnike parlamenta pa i vlastitog pregovarača s prosvjednicima. WEF kao dio «solidarnosti sa stanovnicima New Yorka», odlučuje godišnji sastanak premjestiti iz Davosa u New York. Svjetski ekonomski forum tradicionalno se održavao u švicarskom mondenom skijalištu Davosu, da bi se te godine lukavo prebacio u New York predstavljajući to pijatetom prema civilnim žrtvama terorističkog napada na SAD 11. rujna. Posljednjih godina za vrijeme sastanka u Davosu okupljali su se i prosvjednici, što je sudionicima ovog neformalnog globalnog think-thanka otežavalo kretanje i miran rad, tako da je s obzirom na događanja od 11. rujna bilo teško mobilizirati ljude da prosvjeduju u New Yorku.¹¹⁷ Kako smo naveli većina NGO-ova, sindikalnih lidera, humanitarnih organizacija odlučuje otići u mirniji Porto Alegre na socijalni forum. Dio pokreta u SAD-u koji zastupa antikapitalističku poziciju odbija šutjeti i organizira prosvjede u New Yorku protiv sastanka WEF-a povezujući kapitalističku globalizaciju sa sve većim zveckanjem oružjem. Prosvjede organiziraju grupe okrenute direktnim akcijama, studentske organizacije, ekološke i druge uz poruku: Vi ste Enron, mi smo Argentina». U atmosferi opće paranoje, širenja straha i optužbi za nepatriotizam 20000 ljudi sudjeluje u potpuno mirnim prosvjedima, ali uz

policijsko nasilje. U Brazilu na WSF-u pojavljuje se neočekivanih 60000 aktivista iz cijelog svijeta kako bi raspravljali o budućnosti pokreta i izrazili svoje protivljenje terorizmu i nadolazećim ratovima SAD-a. Prisutni su predstavnici gotovo 5000 organizacija i pokreta, a glavna parola foruma postaje «Drugačiji svijet je moguć». Čak i Financial Times priznaje kako je vrijeme «zastoja i pada» pokreta prošlo: «Snažni povratak pokazuje da je pokret opet osvojio trenutke zaleta, izgubljenih zbog terorističkih napada u rujnu» (NfN, 2003: 411). Počinju se širiti i regionalni forumi. Unatoč zatvorenim granicama, pa i najpopularnijoj utakmici između Barcelone i Reala, u španjolskom gradu Barceloni za vrijeme sastanka EU-a prosvjeduje oko 500000 ljudi. Organizirajući decentralizirane akcije aktivisti ističu kako će nastaviti istraživati fleksibilne, decentralizirane i kreativne oblike otpora odbijajući ući u zamku države sukoba aktivističke elite i policije. Nakon što je vlada Južne Afrike počela s rasprodajom energetske mreže, u izvještaju vladine agencije ističe se kako je skoro 10 milijuna stanovnika ostalo bez struje, a preko dva milijuna je moralo se iseliti zbog nemogućnosti plaćanja računa za struju ili vodu. Aktivisti u Sowetou ilegalno prikapčaju siromašne stanovnike u mrežu i pozivaju na bojkot plaćanja računa korporaciji Eskom. Oko 85 posto stanovnika Sowetosa participira u bojkotu. Preko 1000 aktivista odlazi u australsku pustinju Woomera kako bi na njihov poziv, pomogli zarobljenim i zatvorenim imigrantima da pobjegnu iz kampa. Kamp vodi korporacija G4 (Grupa 4), vlasnica privatnih zatvora i sličnih kampova u SAD-u i Britaniji te dnevno dobiva 65 dolara za svakog imigranta koje zatoči u bilo kojem kampu u svijetu. Kamp u Woomera pustinji poznat je po pobunama zatočenih, štrajkovima glađu, pokušajima samoubojstva, seksualnom nasilju i masovnim pokušajima bijega. Aktivisti organiziraju Woomera 2002 Festival slobode te uništavaju žičanu ogradu i pomažu zarobljenim imigrantima da pobjegnu. Oko 50-ak imigranata uspjelo je

pobjeći. Većina imigranata naknadno je ulovljena, a kamp u Woomera pustinji je zatvoren. Širom svijeta započinju solidarne akcije s palestinskim stanovništvom i njihovom patnjom pod Izraelom. Šest godina od Free State Cascadia, aktivisti slave konačnu pobjedu prestanka krčenja šuma u tom dijelu Oregona. U Indiji u pojedinim pokrajinama započinju pobune protiv Coca Cole. Tamošnje punionice vode u vlasništvu ove korporacije s ogromnim bušotinama i prekomjernim radom iscrpili su lokalne bunare, a mnoge onečistili. Coca Cola zove osiguranje, a nakon nekoliko dana policija napada prosvjednike, uglavnom lokalne žene. Iz Coca Cole poručuju da su na «meti nekoliko ekstremnih prosvjednika» (Mohaiemen, 2004).¹¹⁸ Nakon ugnjetavanja lokalnog U'wa plemena i naručivanja osiguranja od vojske, naftna korporacija Occidental Petroleum objavljuje da se povlači s njihove zemlje, jer nema nafte. Oko 80000 ljudi prosvjeduje u Izraelu u najvećem mirovnom prosvjedu od početka druge Intifade zahtijevajući povlačenje izraelske vojske s okupiranih palestinskih teritorija. G8 se sastaju u Kanadi u teško dostupnim planinama Kananaskis. Na dva odvojena mjesta nekoliko tisuća ljudi prosvjeduje bez većih sukoba s policijom. U Nigeriji nekoliko stotina žena iz plemena Ijaw okupiraju terminale naftne korporacije Chevron/Texaco i zahtijevaju od korporacije investiranje u zdravstvene, edukacijske, energetske i druge projekte korisne za zajednicu. Nakon 11 dana okupacije korporacija potpisuje dokument prihvaćanja svih zahtjeva. Nekoliko dana kasnije žene iz drugih plemena okupiraju još četiri postrojenja Chevron/Texaca s istim rezultatom. Kao protivljenje Puebla Panama planu koji bi od savezne države Puebla u Meksiku do granice s Panamom trebao postati jedna velika zona ekonomskog rasta usmjerena na izvoz, i kao protivljenje FTAA ugovoru seljaci spriječavaju gradnju novog aerodroma izvan Meksiko Cityja. Blokiraju autocestu i sukobljavaju se s 10000 policajaca. Kao taoce uspijevaju zarobiti 13 državnih i

policijskih službenika i zahtijevaju zamjenu zarobljenika. Nekoliko dana kasnije, vlada objavljuje da odustaje od gradnje aerodroma na tom mjestu. San Salvador Atenco, mjesto pobune protiv gradnje aerodroma, nakon par dana proglašava svoju autonomnost u odnosu na državu i prihvaćanje zapatizma. U Strasbourgu se organizira No Border kamp s 3000 sudionika. Strasbourg je izabran za prosvjed protiv granica jer je tamo sjedište Schengen Information Systema, gdje su informacije o svim imigrantima u EU. Unatoč napadima i sukobima s policijom kamp se uspjeva održati i ukazati na problem odnosa prema imigrantima i porasta rasizma u EU. Milijuni ljudi širom planeta prosvjeduju protiv najavljenog rata u Iraku. Antiratni pokret raste i u SAD-u, te se u San Francisku okuplja 100000 ljudi. Sljedeći mjesec dogodio se Europski Socijalni Forum u Firenci. Forum kulminira s prosvjedom protiv rata u Iraku na kojem sudjeluje 500000 ljudi. Pod najvećim nadzorom ikada i pod represijom nadgledanja, u Češkoj su organizirani prosvjedi za vrijeme NATO-vog sastanka. Prosvjedi su okupili 4000 ljudi u nezahvalnom položaju opravdavanja od napada državnih službenika i medija kako će ponovno u grad doći huligani kao i 2000. godine za vrijeme sastanka MMF-a i Svjetske banke. Ipak, uz lupanje loncima i tavama kao oblik solidarnosti s argentinskim aktivistima i prosvjednicima, cijeli prosvjed je prošao mirno.

Početakom 2003. godine na godišnjicu NAFTA-e 30000 Zapatista sastaje se u San Cristobal de las Casasu i slave prestanak svoje nevidljivosti i šutnje. Treći WSF u Porto Alegreu okuplja do 100000 ljudi, najviše do tada. Istovremeno, zbog brojnih korporacijskih skandala u prošloj godini i kritiziranja korporacija sve većeg broja ljudi za pohlepu i bahatost, glavna tema WEF-a u Davosu bila je «Ponovna izgradnja povjerenja». Za potrebe WEF-a provedeno je istraživanje na svim kontinentima na preko milijardu ljudi. U istraživanju se ističe kako je povjerenje prema svim

institucijama palo, te kako je ono najmanje prema nacionalnim vladama i korporacijama. Dvije trećine ispitanika vjeruje kako njihove zemlje «nisu vođene voljom ljudi», a pola ih sumnja da WTO i MMF djeluju u korist društva (NfN, 2003: 391).

15. veljače ostat će zapamćen kao najveći svjetski prosvjed ikada, održan istovremeno s istim ciljem. Paravan traganja za nepostojećim oružjem za masovno uništenje, a zapravo s ciljem osvajanja bogatih naftnih polja, izvukao je na ulice svjetskih gradova mirovne povorke od preko 20 milijuna ljudi. Spektakularni i do tada neviđeni prosvjedi proširili su se po cijelom svijetu, a najveći su bili u Europi i SAD-u: Rim – 2,5 milijuna ljudi, Madrid 2 milijuna ljudi, London milijun i pol, Barcelona milijun, Pariz 800000, New York 500000.... Čak i New York Times ističe: «Veliki antiratni prosvjedi u cijelom svijetu podsjećaju nas kako možda još uvijek postoje dvije supersile na svijetu: SAD i svjetsko javno mnijenje». Ne treba nas čuditi ovakva još i veća prihvaćenost vrijednosti pokreta nakon kratkotrajnog «zastoja i pada». Uostalom, svi problemi koji su se prije naglašavali, a to su siromaštvo, nejednaka raspodjela bogatstva, uništavanje prirode, monopoliziranje moći, odlučivanje u ime drugih ljudi sada je postajalo još izraženije, brutalnije i krvavije na globalnom planu. Može se donekle zaključiti kako je i bahatost političke, ekonomske i vojne elite SAD-a pomogla ponovni oporavak pokreta. Stavljanje ljudi pred Bushev sud «ili s nama ili protiv nas» mnoge je ljude zapravo više približio, a ako ne pokretu, barem poziciji protivnoj vladi SAD-a i država koje su ju pomagale. Posebno su bijes i ljutnja prema eliti SAD-a porasli nakon napada na Irak, osvajanja i početka okupacije. U rujnu pokret ostvaruje još jednu veliku pobjedu. Aktivisti dobivaju «drugi Seattle» (Bello, 2003) kako je odmah prozvana propast pregovora na sastanku WTO-a u Cancunu (Meksiko). Pregovori su uglavnom propali zbog odbijanja bogatih zemalja SAD-a i

EU-a da smanje svoje poljoprivredne subvencije čime krše WTO-ova pravila o slobodnoj trgovini. Aktivisti su oduševljeni i ponovno se ispisuje po zidovima «mi pobjeđujemo».¹¹⁹ Thomas Friedman je u svojoj kolumni zaključio kako je «rat protiv terorizma koji vodi SAD doživio težak udarac – ne u Bagdadu ili Kabulu, već na plažama Cancuna» (Friedman, 2003).

2004. godine navršeno je 10 godina od početka pobune Zapatista, 10 godina pokreta. Započinje četvrti WSF u Indiji u Mombaiju s preko 100000 ljudi koji sudjeluju u njegovim radionicama, programima i raspravama.

Ovaj historijski pregled najvažnijih akcija i događaja vezanih za pokret treba nam poslužiti kao temelj boljeg razumijevanja pokreta. Sve pobjede i padovi, uspjesi i porazi, susreti i sukobi unutar pokreta učinili su ga dobrom temom za znanstveni rad. Historijski pregled nam je i dobra poveznica s analizom motiva, stavovi, ciljeva i dometa pokreta.

3.5. DIMENZIJE POKRETA

Rad da se ublaže globalni problemi poput socijalne nejednakosti ili uništavanja prirode i zaustavi njihov rast nešto je što unutar pokreta smatraju zajedničkim svim akterima unutar njega. Borba protiv institucija ili protiv politike institucija koje se smatra odgovornima za te probleme predstavlja također nešto što sve ljude unutar pokreta veže i oko čega se svi slažu. Dakle, konsenzus praktički postoji u stavu da treba mijenjati politiku “novog svetog trojstva”, odnosno da se treba suprotstaviti politici koju provode “četiri jahača apokalipse” kada se u prvi plan pored gore

spomenutih globalnih institucija stavljaju i korporacije. No, to je lakši dio. Naći zajednički jezik oko nečega što nam smeta puno je lakše, nego li se okupiti oko zajedničkih ideja i ciljeva. Stoga nam sada preстоји izvući i razjasniti područja na kojima se odvijaju neslaganja, rasprave pa i žestoki sukobi između raznih pripadnika i pripadnica pokreta. Za tu svrhu, poslužit će nam rad *Dealing with Difference* (2000), uvijek inspirativnog Michaela Alberta, urednika Z Magazina (ZMag) i pripadajuće mu Internet stranice ZNet, koji spada među najpoznatije i najbolje medije koji se bave temama koje obrađujemo. U spomenutom tekstu Albert navodi četiri područja koje mogu ugroziti efektivnost pokreta. To su: fokus, vizija, strategija i taktika. Nakon što prenesemo Albertovo značenje svakog od njih, pokušat ćemo ih kritički sagledati, odnosno predočiti i razjasniti stvarnim primjerima i situacijama koje se događaju unutar i oko ovog pokreta.

3.5.1. Dimenzija fokusa

Pripadnici i pripadnice pokreta ponekad stavljaju vlastiti fokus, odnosno usmjerenje ispred drugih, neovisno o kojemu se radi (rasni, rodni, klasni, antikapitalistički, mirovnjački...) Kao da bismo trebali sve druge fokuse shvatiti polezeći od tog prvotnog. Često se pokušava razriješiti ili tako da svatko radi svoju stvar nepovezano ili tako da se stvara koalicija koje će se temeljiti na najviše zajedničkom nazivniku. Albert umjesto ovih pokušaja predlaže građenje blokova, pri čemu bi svatko izabrao u kojem bloku želi biti i raditi na promicanju ideja tog bloka. Istovremeno bi dobivao podršku, u smislu zajedničke podrške svih blokova uključenih u pokret. Svrha toga je, po Albertu, da cijeli pokret, odnosno cijeli jedan veliki blok tako postaje suma ideja svih svojih manjih blokova. Time se prakticira najveća moguća zajednička suma politika, razlika i drugoga.

3.5.2. Dimenzija vizije

U dimenziji vizije nema previše neslaganja ističe Albert, jednostavno jer zanemarivo mali broj pripadnika/ca zastupa viziju u kojoj nema osvrta na nejednakost u društvu, siromaštvo, rasne i rodne probleme.... Najčešći sukob oko vizije odvija se u dualizmu: ili želimo izlječiti bolesti zdravih temelja sadašnjih institucija i cijelog društva, čime nas karakteriziraju kao reformiste, ili pak smatramo kako su i sami temelji tih institucija i društva nezdravi te zahtijevamo njihov potpuni nestanak i nova rješenja, čime nas karakteriziraju kao revolucionare. Albert se pita je li ova podjela nepremostivi most ili je moguć susret ovih dviju struja te zaključuje kako to ovisi. Ukoliko reformistička struja ne uključuje u svoje analize i rad, zavidne položaje sadašnjih elita, već samo "čišćenje njihovog smeća", onda će se od strane revolucionarne struje, po Albertu s pravom, stvoriti nepremostivi most prema reformistima. Ako pak reformistička struja pored svoga "čišćenja" ima i svijest o zagađivačima, onda je po Albertu suradnja moguća. Isto tako, ukoliko je revolucionarna struja okrenuta samo dugoročnim vizijama slobodarskog društva i pukom parolašenju, zanemarujući istovremeno da ljudi neka pitanja i probleme moraju riješavati sada i tu, također će se stvoriti nepremostiv most. Revolucionarna struja će tada po Albertu biti sličnija nekoj zatvorenoj i društveno neefikasnoj sekti, nego li dijelu aktivnog pokreta. Albert navodi da bi radnike neke tvornice trebalo podržati u ostvarivanju njihovih prava kada su ugrožena, bez obzira što istovremeno ne zahtijevaju npr. ukidanje kapitalizma. Ukoliko pak revolucionarna struja uključi u svoje vizije i potrebu zadovoljavanja nekih neodgodivih osnovnih potreba, onda je suradnja isto tako moguća kao u prvom slučaju susretanja. Jedino što ih u tom

slučaju odjeljuje je što za reformističku struju borba za bolja i sigurnija radna mjesta, ekološki održive inovacije, bolju zdravstvenu uslugu, širenje mira i slično ne znači i transformaciju sadašnjih institucija i društva, za razliku od revolucionarne struje, ali ovako barem mogu raditi zajedno. Preduvjet za taj susret nalazimo u prihvaćanju i jednih i drugih da mogu biti u krivu te prihvaćanje i jednih i drugih da su oboje motivirani za smanjivanje nepravde i uništavanja u društvu i prirodi. Albert ovdje zaključuje kako ne treba sakrivati različite vizije, dapače. No to isto tako ne znači da nije moguće argumentirano raspravljati i stvarati suradnju kad je ona moguća. Nadodaje kako se mogu pojaviti dodatni problemi u našim različitim percepcijama stvarnosti, što se često događa. Gledamo u istu sliku, ali vidimo različite stvari. No, tu je isto potrebno umjesto vrijeđanja, uključiti se u javnu raspravu, kako bi uostalom i širi krug ljudi imao uvida u problem, ali Albert zaključuje ovdje kako forsiranja nisu potrebna.

3.5.3. Dimenzije strategije i taktike

Strategija je način kojim mislimo dobiti širu podršku za neki naš cilj. Strategija uključuje široku lepezu aspekata poput: određivanja fokusa, načina organiziranosti, područja djelovanja.... Taktika je metoda koju svakodnevno koristimo u našem djelovanju i ponašanju kako bi se izrazili, uključujući tu i prosvjede, štrajkanje, dijeljenje letaka, komuniciranje, sudjelovanje na tribinama i konferencijama, (ne)glasanje na parlamentarnim i drugim izborima, civilnu neposlušnost.... Jedini način da se zaključi koji je od ovih načina uspješan i funkcionira je eksperimentiranjem i metodom pokušaja. Nema drugih načina, smatra Albert, da se jedna strategija ili taktika ocijeni superiornijom drugima. Ono što nas treba određivati je kontekst, specifičnost situacije, ne univerzalna pravila. Ista je stvar, nastavlja Albert

i na prosvjedima, potreban nam je multi-taktični, baš kao i multi-fokusni pokret. To sve naravno ne znači da se čine stvari bez svijesti kako one imaju posljedica i na druge, pogotovo kada govorimo o prosvjedima. No, ukoliko imamo stalno na umu dvije skoro najbitnije odrednice ovog pokreta, a to su solidarnost i različitost, onda su dogovor i suradnja mogući. U svom nastupnom govoru na drugom Svjetskom socijalnom forumu u Potro Alegreu (Brazil), Albert je cijelu tu svoju ideju podveo pod misao «autonomija unutar solidarnosti».

3.5.4. Kritika Albertovih četiriju dimenzija

Michael Albert je zaista jedan od najproduktivnijih aktivista pokreta za globalizaciju odozdo. Sudjeluje u brojnim raspravama i debatama, otvoren je u komuniciranju sa svima pri čemu ogoljuje svoje stavove i pozicije bez ikakve zadržke kako bi i sama rasprava bila transparentnija i kvalitetnija. Također, stvara i razmišlja o mogućim alternativama, od kojih se najviše proslavio s participativnom ekonomijom. Njegov pokušaj olakšavanja razumijevanja i suradnje unutar pokreta što smo ga gore ukratko predstavili također je vrijedan pažnje. No ipak, neke od tih smjernica u stvarnosti se teže ostvaruju i još uvijek su bliže njegovim željama. Mi ćemo sada preko stvarnih primjera i situacija pokušati predočiti i razjasniti razloge za to.

Dimenzija fokusa je možda vjerojatno najmanji problem unutar pokreta, odnosno da budemo precizniji, postaje sve manji. Danas govoriti o ekološkim problemima, a ne uključiti tu socijalne, političke, vrlo često i rasne ili rodne probleme, ne usuđuje se gotovo nitko unutar pokreta. Svi ti apsekti ili problemi tek zajedno posloženi daju pravu sliku ukupnih problema u svijetu, te samo holistički pristup može ponuditi rješenja za njih. Dapače, svjedočimo čitavom nizu koalicija i okupljanja različitih interesnih skupina u drušvu, civilnih inicijativa, radničkih sindikata, pripadnika

urođeničkih naroda....od kojih možemo izdvojiti možda najpoznatije koalicije kao što su 50 Years is Enough, Peoples' Global Action, Our World is not for Sale, i posljednje najpoznatije okupljanje World Social Forum. Kao tipičan primjer takve suradnje neovisno o velikim prosvjedima kada je to sveprisutno, možemo navesti primjer iz Kanade. Akteri su OCAP (Ontario Coalition Against Poverty) i sjevernoameričko indijansko pleme Mohawe koje je podijeljeno američko-kanadskom granicom te su za vrijeme prosvjeda u Quebecu u travnju 2001. godine protiv dogovora o proširenju ugovora o «slobodnoj trgovini» na obje Amerike, proglasili slobodan prolaz za sve prosvjednike i prosvjednice uz pomoć aktivista i aktivistkinja OCAPa (suprotno odluci kanadske vlade koja je zatvorila granice za prosvjednike). No, potonji su nedavno i pobacali/deložirali kroz prozor gotovo sav uredski namještaj Mike Harrisa koji predsjedava njihovom pokrajinom, a koji je posebno poznat po brojnim deložacijama siromašnih obitelji. Skrećući tako pažnju na problem deložacija, završili su u zatvoru što ne iznenađuje, ali je svakako vijest da im je sindikat javnih službi izrazio podršku uz pohvalu prakticiranja takvih direktnih akcija te buduće pridruživanje OCAP-u. Spoj takvih različitosti koje proizlaze iz iskustva i misli jednog indijanskog plemena, aktivističke grupe protiv siromaštva i sindikalne organizacije postaje sve više indikativan za pokret koji živi «globalizaciju odozdo». Doduše, i unutar pokreta postoje sumnje u takav trend. Tu se posebno misli na pokrete koji su se realizirali i bili razvijeni već i prije ovog današnjeg globalnog pokreta. Također se mnoge kritike baziraju na već ustaljenim frazama o ekolozima koje nije briga za sudbinu radnika ili o radničkom pokretu kojem je sve u redu dok korporacije daju dobre plaće. Tako Walden Bello, jedan od poznatijih aktera pokreta, kritizira najveću sindikalnu uniju na svijetu ICFTU, zbog njenih stavova o ojačanom i dobrom WTO-u ukoliko prihvati carine i radnička prava. Bello (2004) smatra kako je takav pristup kratkoročan te da

WTO ne treba jačati, već promijeniti. Također se sumnjalo i u toliko hvaljenu koaliciju sindikata i ekoloških aktivista u Seattleu. Naime, premda je sindikalni blok bio najveći s nekih 25 000 ljudi, mnogi su isticali kako su uspjehu Seattlea najviše doprinjele direktne akcije blokade hotela i ulica koje su izvodili anarhistički, radikalni, ekološki, studentski i drugi aktivisti. Dapače, ističe se kako su se i radnici koji su se pridružili blokadi i kasnijim sukobima s policijom zapravo oglušili na savjete i naloge svojih sindikalnih lidera koji su njihovu povorku vodili u pravcu daleko od dima suzavca i i bilo kakve konfrontacije s policijom (Cockburn and Clair, 2001). Kasnije su zeleni optužili sindikate za napuštanje «staze Seattlea» zbog podrške energetskej politici Bushe vlade što je rezultiralo skandalom i bankrotom korporacije Enron. Optužba nazad je išla kako se mainstream zelene organizacije u SAD-u puno više bave očuvanjem divljine (kako bi dalje mogli loviti), a manje stvaranjem održivih radnih mjesta (Gould et. al., 2004: 105). Ipak, većina aktera unutar pokreta naglašava nadilaženje ovakvih podjela.

Oko **dimenzije vizije** ima puno više problema i sukoba. Vječiti spor između tzv. revolucionara i reformista nije mimoišao niti ovaj pokret. Jednostavno rečeno, prvi smatraju kako su potrebne korjenite promjene te bi potpuno zamijenili postojeće institucije i krenuli novim stazama, dok drugi smatraju kako uz neke preinake i promjene naglaska, može se nastaviti ovim sadašnjim stazama. Posebno su te podjele vidljive u odnosu prema najmoćnijim financijskim institucijama. To najbolje možemo vidjeti kroz suprotstavljene slogane koji se upućuju tim institucijama: «fix it or nix it», «shrink it or sink it», «chill it or kill it» itd. Dakle neki unutar pokreta smatraju kako bi bilo dovoljno da se «popravi, stegne ili ohladi» postojeće institucije i globalni kapitalizam, dok drugi smatraju kako bi ih trebalo «pretvoriti u ništa, potopiti ili ubiti» u smislu da nestanu ili da ih se ukine i zamijeni nekim novim institucijama i

pravilima. Posebno je to izraženo prilikom prosvjeda na one koji su unutra i lobiraju, te na one koji su vani i prosvjeduju «ili dobivaju batine od policije». Te podjele bile su vidljive i na Svjetskom socijalnom forumu u Porto Alegreu (Brazil) 2001. godine. Socijalni forum tada se održao po drugi put s oko 60000 ljudi koji su sudjelovali u njegovom programu ispisanom na preko 160 stranica. Svjetski socijalni forum je zamišljen kao konstruktivna alternativa općinjenosti ekonomskim parametrima i aspektima kao na Svjetskom ekonomskom forumu (WEF), pri čemu se zanemaruju ili stavljaju u drugi plan ostali društveni aspekti. Također je trebao poslužiti i kao mirno okupljalište za aktiviste i aktivistkinje iz cijelog svijeta gdje bi mogli razmjenjivati ideje, informacije i planove, pogotovo s obzirom da su uobičajeni prosvjedi za vrijeme sastanaka nekih političkih, ekonomskih i drugih globalnih institucija postajali sve više obilježavani nasiljem i kaotičnom atmosferom. Michael Hardt, suator proslavljenog *Imperija* (2003), u tekstu *Porto Alegre: Today's Bandung?* koji je napisao za časopis *New Left Review* 14 (March-April 2002) opisuje neke vizionarske podjele unutar Svjetskog socijalnog foruma o kojima ovdje želimo govoriti. Osnovna podjela koja je bila vidljiva već na prvi pogled je pitanje nacionalnog suvereniteta. Po Hardtu, na Forumu je bila prisutna struja koja smatra nacionalni suverenitet branom globalnom kapitalu i u slabim državnim kontrolnim mehanizmima vide najveći problem danas, dok druga struja vidi problem u kapitalu kao takvom, neovisno da li je pod patronatom države ili ne te zahtijeva globalnu demokraciju.

Dakle, prva struja u Porto Alegreu je u neku ruku blago kontrolirala tijek događanja na Forumu i preuzela primat, premda su po Hardtu, zastupnici te struje bili u manjini. No, s obzirom na centraliziranu i visoko hijerarhijsku strukturu organizacija te struje koju su predvodili domaćini brazilska Radnička partija, koja je imala vlast u gradu i regiji te francuski ATTAC, Hardt smatra da su preko svojih glasnogovnika nametnuli

nacionalnu suverenost kao presudno pitanje, premda je većina participatanata Foruma više bliža globalnom pogledu na rješavanje problema.¹²⁰ Hardt ističe da je to u neku ruku i razumljivo, jer tko će predstavljati sve te nove umrežavajuće skupine i grupe, tko će predstavljati mrežu? Prema tome, tu se ne radi o geografskoj podjeli, već o podjeli u poželjnim načinima i oblicima organiziranja. Pomalo podrugljivo Hardt prvu skupinu povezuje s Pokretom nesvrstanih koji je neslavno završio. Stoga Hardt čak prvu struju naziva antiglobalističkom, bez obzira što je međunarodno povezana, dok je druga skupina posebno bila obilježena sloganom argentinskih kvartovskih skupština koje su ljudi počeli stvarati nakon krize u državi krajem prošle godine – que se vayan todos – u kojem se zastupa odbacivanje cijele političke klase, a ne samo nekog izdvojenog političara, političarke ili stranke. Njih bi mogli spojiti s konfrontacijskim pristupom kakav se gaji unutar PGA koalicije, odnosno ne vjeruje se uspješnost lobiranja. Na to se nadovezuje teza o «vratima koja se okreću» koju je razvila Sharon Bader u svojoj knjizi *Global Spin – A Corporate Assault on Environmentalism* (1998: 84-85, 118-119, 200-201). To znači da nam može biti potpuno svejedno tko je na vlasti, odnosno za koga smo glasali, jer uopćeno moć se uvijek provuče kroz «vrata koja se okreću». Ljudi u vladinim tijelima i političkom vrhu, predsjednici i direktori korporacija, oni koji sjede u nadzornim odborima, zaposlenici globalnih financijskih i političkih institucija, medijski moguli i najutjecajnije osobe u raznim medijima, znanstvenici, posebno oni regrutirani kroz think-tank institute itd., svi se ovi akteri kreću kroz vrata i stalno se vrte kroz njih mijenjajući svoje položaje, ali osnovne pozicije moći ostaju netaknute. Na kraju Hardt zaključuje kako je podjela između tih dviju skupina cijelo vrijeme bila gurana pod tepih i kao neka tiha prijetnja provačila se kroz cijeli Forum do samoga kraja. Razlog zbog koje nije došlo do neke vidljive konfliktnosti, što je po Hardtu bilo potrebno, jest što je sam Forum s obzirom

na veliki broj participanata bio veselo, karnevalsko i svečarsko druženje pa je cijeli program bio obilježen raspršenošću i donekle kaotičnošću što je samo po sebi spriječavalo ikakve ozbiljnije konflikte. Tom Mertes, jedan od urednika *New Left Reviewa*, odgovorio je Hardtu kako je pretjerao s konceptom «sve ili ništa» te kako ne shvaća kako WSF nije nova internacionala koja će voditi imaginarnu svjetsku revoluciju do pobjede, već «prostor u kojem crkve i anarhisti, punkeri i farmeri, sindikati i zeleni mogu istraživati područja zajedničkih interesa, bez potrebe da stvaraju novu mrežu (Mertes, 2004: 244). I drugi autori su isticali u povijesti toliko puta viđenu odijeljenost državnih socijalista i antidržavnih, među kojima je bio veliki broj anarhista (Adams, 2002). Dapače, potonji su bili zastupljeni na Forumu isključivo kroz, od strane organizatora marginalizirane, Peoples' Global Action koaliciju i kamp mladih nazvan po Carlu Gulianiju. Cinici bi rekli da je to ipak napredak pošto su godinu prije bili potpuno izdvojeni pa su i poremetili manifestaciju otvaranja samog Foruma prosvjednom povorkom kroz sveučilište gdje je bilo sjedište Foruma. Time su htjeli istaknuti opasnost «ljevičarskog korporatizma» na Forumu. Godinu kasnije su unutar Peoples' Global Action koalicije za vrijeme jednog od mnogih marševa na par minuta blokirali kamion Radničke partije sa muzikom kao prosvjed iz istog razloga kao i prošle godine. Nakon toga prišli su im ljudi iz partije te zaprijetili, a dogodio se i manji fizički sukob. Nedugo poslije par stotina osoba je zauzelo nekoliko napuštenih zgrada, počelo raditi barikade na ulicama uz poruke kako «Porto Alegre nije socijal-demokratski raj kakvim bi ga željela Radnička partija» (Adams, 2002), da bi ih odmah zatim opkolila policija pod upravom ljudi iz partije uz prijetnju da će ih napasti. Nekako je ova situacija riješena mirnim putem, pa nije došlo do konfliktnosti kakvu vjerojatno niti Hardt nije imao na umu. Posljednje godine Foruma u Porto Alegreu 2003. godine, policija je krenula uhapsiti jednu od pripadnica argentinskog Mapuchu

plemena, jer se kupala gola u rijeci i time vrijeđala javni red i moral. Drugi sudionici Foruma tome su se usprotivili i ponovo se desio sukob s policijom. Pošto policiju postavlja PT koji je bio na vlasti u gradu i regiji, mnogi su uperili kritiku ponovno prema njima.¹²¹ Također je bilo velikih protesta zbog prisutnosti političara. Forumu je prisustvovalo nekoliko stotina gradonačelnika, gotovo svi iz ljevičarskog backgrounda, te mnogi političari lijevih stranaka, pa čak i iz degolističke desne stranke iz Francuske. Pošto je ATTAC bio jedan od organizatora, na Forumu je došlo čak šest ministara francuske vlade, i tri predsjedničkih kandidata na predstojećim izborima. Mada su organizatori napominjali kako političari nemaju pravo sudjelovati u radu Foruma, već su na njemu kao gosti ili znatiželjnici, mnogi su izražavali nezadovoljstvo u ovako otvorenom lovu na buduće birače te pomakom od prvotne aktivističke ideje Foruma. Na Forumu je bila i VIP soba, za važne sudionike i goste. Naravno, velikom broju participanata Foruma postojanje VIP sobe je nešto prilično slično Svjetskom ekonomskom forumu te su neki od njih ušli u jednu takvu sobu uz galamu i prevrtanje stvari. Nadalje, neki od političara iz Francuske su na jednoj od svojih govora/konferencija dobili pite u glavu od strane nezadovoljnih njihovim prisustvom na Forumu. Sljedeće, 2003. godine isto je prošao i predsjednik Radničke partije Brazila uz kritiku kako prisvajaju i zloupotrebljavaju Forum za vlastitu promociju. Na to su se nadovezale i kritike kako su nevladine organizacije koje imaju prijateljski stav prema državi i globalnim institucijama preuzele cijeli Forum društvenim pokretima koji su prvi i pokrenuli «globalizaciju odozdo». U organizacijskom komitetu prva dva Foruma sjedilu su isključivo predstavnici nevladinih organizacija, a i oni koji su predstavljali društvene pokrete, poput MST-a i sindikata trgovine CUT-a, smatrani su previše povezanim s PT-om (Sader, 2004). Neki su čak optuživali Socijalni forum da ima istu kopiranu hijerarhijsku strukturu kao

onaj ekonomski te da teži centralnoj agendi za cijeli svijet (Milstein, 2002). Unatoč gore spomenutim problemima, ovakve posljednje stavove bismo mogli okarakterizirati kao pretjeranima, jer za njih nema dokaza ili činjenica, pošto Forum niti nema ovlasti da bilo kome nameće ili preporučuje nekakav politički program. «Centralna agenda foruma» pokušala se pronaći u njegovoj glavnoj poruci – «Drugačiji svijet je moguć», pri čemu se isticalo kako je takva misao u suprotnosti s onom prvotnom zapatističkom o «svijetu kojem pristaje mnogo malih svjetova», pri čemu množina svjetova zauzima presudno mjesto, dok Forum ističe samo jedan jedini svijet koji je moguć. Ovakva optužba Forumu za nedovoljno osnaživanje pluralnosti u ovom kontekstu prije zvuči kao filozofiranje oko pojmova ili uobičajeno aktivističko prepucavanje, i kritičarima Forumu korisnije bi bilo da se drže konkretnih problema kojih Forum zaista ima, a koje smo spomenuli ranije. Potrebno će biti uložiti još mnogo novog truda kako bi Socijalni forum postao demokratskije i pluralnije mjesto na što se posebno upozoravalo na radionicama unutar kampa mladih. Treba napomenuti kako unatoč ovim «trzavicama» svi prisutni na Forumu su uspjeli se naći pod zajedničkom deklaracijom u kojoj se posebno isticala solidarnost unatoč razlikama, slavljenje različitosti i nastavak zajedničke borbe.¹²²

Može se reći kako nekada zaista nije jasno oko čega se spore akteri ovog pokreta. Kada predstavnici koalicije 50 Years is Enough koja nije poznata po nekim pretjerano radikalnim skupinama ili organizacijama zahtijevaju «duboku transformaciju» MMF-a ili Svjetske banke, nije li to eufemistički izražen zahtjev za totalnom promjenom ili ukidanjem tih i na takav način vođenih institucija. 50 Years is Enough bi po uvriježenim pravilima bila svrstana u reformističke skupine, a opet ona zahtijeva «duboku transformaciju». Isto tako, mnogim grupama i skupinama unutar revolucionarnog dijela pokreta, revolucija jedino izlazi kroz usta, a eventualni sadašnji

rad obilježava daleki futur. Ispada, da je mnogo revolucionarnije učinit nešto ovdje i sada, unatoč tome što se time neće «srušiti temelji kapitalističkog poretka». Već smo prije napomenuli kako unatoč proklamiranom stavu PGA koalicije o konfrontističkom pristupu i posebnom isticanju kako se radi o «pokretima ljudi», a ne «sumnjivim i poslušnim nevladinim organizacijama», stvarnost suradnje s političkim partijama i NGO-ima nekih od članica PGA-a ostavlja dojam kontradiktornosti. Ispada kako mnogi u pokretu ne shvaćaju kako se na lepezi reforma-revolucija odvija čitav niz prelaza s jedne strane na drugu i obratno.

Prije nego što završimo s dimenzijom vizije u Albertovoj analizi, potrebno je spomenuti kako posljednjih godina niču vizije koje nadilaze ovdje razmatranu debatu reforma-revolucija. U tim uzburkanim vodama pokušavaju se na površinu izbaciti više praktične alternative koje će funkcionirati u stvarnom životu, a manje stari ideološki diktati i doktrine neovisno o kojoj varijanti ljevičarske ideologije govorili. Tako da često sve to i slično na nekakvo hibridno preklapanje i uzimanje najsvrhovitijeg od starih ideologija uz otvorenost i eksperimentiranje te prilagođavanje novim društvenim uvjetima. Tako su Zapatisti i odbili se etiketirati već nekom poznatom ljevičarkom ideologijom, već jednostavno oni žive *zapatizmo*, pri čemu njihov glasnogovornik Subcomandante Marcos objašnjava kako «Zapatizmo nije ideologija, već intuicija». To znači da unatoč borbi protiv meksičke vlasti i neoliberalizma, pristaju doći početkom 2001. godine u meksički kongres kako bi se direktno s tog mjesta obratili kongresmenima i čitavoj javnosti te pokazali kako nisu protiv dijaloga, kako ne žele odvojiti se od Meksika, već dapače predstaviti se kao njegov integralni, ali često zanemaren i šikaniran dio.¹²³ Anarhističke skupine u Južnoj Americi također razvijaju neku svoju verziju, nazvanu specifizmom. Jedna od zanimljivijih ideja je također i ona MST-a, brazilskih seljaka bez zemlje koji svoju borbu smatraju

«proširivanjem dna kaveza», što je poslije širio i popularizirao posebno Noam Chomsky. Tu se ističe kako treba biti svjestan svoje omeđenosti kavezom, pri čemu se ne ide na uništavanje kaveza kada je pokret slab, tada je to ravno samoubojstvu.¹²⁴ Umjesto tog sumanutog jurišanja ide se na postupno širenje dna kaveza pri čemu se rešetke savijaju dok eventualno ne puknu te kavez nestaje. Dapače, po ovoj teoriji kavez je čak moguće i štititi ukoliko je napadnut od još većeg zla, pošto je on ipak kakva-takva arena za djelovanje, dok u npr. samici vlada potpuni mrak. To su osnovne pretpostavke za ikakvo, odnosno potpuno uništenje kaveza.¹²⁵ U kontekstu dosadašnje analize pokreta mogli bismo ovakav pristup nazvati reformama do revolucije. Dakle postupnim promjenama teži se nekim stalnim i dugoročnijim promjenama.

Oko različite vizije također nam može poslužiti i debata među samim prosvjednicima o (ne)važnosti globalne trgovine. Već smo istaknuli kako sistem «slobodne trgovine» zapravo uopće ne postoji, jer svoje brojne i najvažnije proizvode bogate zemlje uvelike subvencioniraju. Stoga mnogi upravo u ukidanju tih ograničenja za proizvode zemalja Trećeg svijeta vide spas za njih. Tako je humanitarna organizacija Oxfam 2002. godine predstavila svoju globalnu strategiju u kojoj se isticalo kako izvoz proizvoda iz tih zemalja smataju presudnom potrebom za njihov izlazak iz siromaštva. Dočekala ih je prava bujica kritika kako su upali u zamku neoliberalizma te da ne shvaćaju kako bi se te zemlje trebale okrenuti prvo zadovoljavanju svojih potreba i proizvodnji za sebe, a tek onda može na red doći izvoz.¹²⁶

Što se pak **dimenzije strategije i taktike** tiče, eventualne podjele aktera pokreta ovdje se najvidljivije manifestiraju, pošto se sve često događa za vrijeme prosvjeda na ulici pred očima javnosti. Stoga će dimenzija strategije i taktike i ubuduće biti plodno tlo za promatranje eventualnih podjela i razmimoilaženja u poželjnom načinu

otpora «globalizaciji odozgo». Ugrubo rečeno, možemo strategiju i taktiku koju prosvjednici koriste podijeliti na nekoliko različitih:

- a) militantnu/nasilnu koja se često veže za taktiku black bloc
- b) pacifističku/nenasilnu koju zagovaraju najpoznatiji sindikati, ekološke i humanitarne organizacije, mirovanjačke i antiratne grupe i skupine itd.
- c) taktika koju David Graeber u tekstu *New Anarchists* (2002) naziva 'new language' of civil disobedience, što bismo mogli prevesti kao novi jezik civilne neposlušnosti, a po kojoj su najpoznatije skupine Ya Basta i taktika tutte bianche iz Italije, Reclaim the Streets iz Britanije, Direct Action Network, Ruckus Society iz SAD-a, OCAP iz Kanade, taktika pink silver blok te brojne druge. Naravno, skupine iz zemalja u razvoju koje smo spominjali, poput Zapatista, piqueterasa ili MST-a već odavno govore originalnim, praktičnim i realnim jezikom.¹²⁷

Prije nego dublje uđemo u prikazivanje svake od njih, potrebno je istaknuti na koji se način najčešće manifestiraju. Oni koji koriste nasilnu taktiku često je radije opisuju kao konfrotacijsku. Dakle, oni koji sudjeluju u takvoj taktici ne libe se od direktne konfrotacije s npr. policijom. Prosječnom gledatelju će s obzirom na slike koje dobija preko najutjecajnijih medija, glavna pomisao za pokret biti nasilje. Uostalom, dokumentarni film *Breaking the Bank* koji je sniman za vrijeme demonstracija protiv sastanka Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda u Washington D.C.-ju 2000. godine, slikovito prikazuje komentar jednog od čelnika neke od američkih najpoznatijih televizijskih kuća, gdje on tvrdi kako će njegova TV kuća uvijek prije snimati razbijanje izloga, negoli mirne demonstracije, jer ljudi žele krv i razbijeno staklo. Nasilna/konfrotacijska taktika od prosvjeda u Seattleu najpoznatija je postala po neformalnoj skupini black blocu. Nećemo ići predaleko u povijest black bloca, tek

da napomenemo kako se black bloc rodio još krajem 60-ih minulog stoljeća kao najradikalniji dio pokreta Autonomija (ili Radnička autonomija negdje) u Italiji da bi se poslije proširio uglavnom u Njemačkoj kao Autonomen i drugdje po Zapadnoj Europi. George Katsiaficas u svome djelu *Subversion of politics* (1997) daje izvrstan pregled i povijest black bloca ističući dakle, kako su već u drugoj polovici dvadesetog stoljeća nametnuli se kao taktika koja je odbijala prihvatiti otpor kroz ubijanja, odnosno ljevičarski terorizam, ali isto tako je odbijala prihvatiti i «cvrkutanje nenasilnih reformista koji zapravo koriste sistemu» (Porcu, 1988). Prepoznatljivi po crnom uniformiranom odijevanju i skijaškim maskama ili motorističkim kacigama koje nose preko lica (sve u cilju anonimnosti i jednakosti) u anarhističkoj tradiciji razlikovanja osobne i privatne svojine smatraju ovu potonju legitimnim ciljem za napad. Jednostavnije rečeno državna i korporacijska imovina smatraju se poželjnim i legitimnim metema za uništavanje, prema konačnom uništenju, a pogotovo onih institucija koje su izravno odgovorne za devastirajući utjecaj na prirodu i ljude. Pritom se izričito u komunikacijama black bloca navodi kako je ugrožavanje ičijeg života isključeno kao i uništavanje imovine običnih ljudi. Od prosvjeda u Seattleu postaju sinonim za anarhiste premda treba reći kako i unutar samog anarhizma predstavljaju manje brojniji blok.

Pacifistička/nenasilna taktika prepoznaje se po želji da se ne sukobljavaju s policijom i da se ne ide izvan legalnih okvira prosvjedovanja koji bi se mogli ocijeniti kao provokacija ili jednostavno nepoželjnima od strane policije. U Genovi je npr. bila karakteristična po rukama obojenima u bijelo, čime su simbolizirali mir, premda im to nije kasnije pomoglo kada je policija krenula u mlaćenje prosvjednika na koje je nailazila. Kao što se protive nasilju u samim institucijama koje imaju moć u društvu, tako ga niti sami ne žele koristiti u ostvarivanju svojih ciljeva. Kako inače izgleda

njihov odnos prema policiji možda dovoljno govori podatak kako je jedino njima policija dozvolila da se u Genovi približe pet-metarskoj čeličnoj ogradi koja je odijeljivala prosvjednike od tzv. «crvene zone», vjerojatno ih percipirajući kao bezopasne za eventualni pokušaj prodora u samu «crvenu zonu» što su neki drugi prosvjednici s nekim drugim taktikama najavili. Treća taktika pokušava nadići tu siromašnu debatu nasilje/nenasilje i u teoretskom smislu i u praktičnom smislu, a koju Graeber naziva «novim jezikom civilne neposlušnosti». Ovdje akteri razvijaju radikalni pristup civilnog društva ili kako više vole reći usvajaju taktiku direktnih akcija. Ovdje civilna ili «građanska neposlušnost uključuje nelegalna djela, obično kolektivnih aktera, koja su javna i principijelna po karakteru, te se oslanjaju prvenstveno na nenasilna sredstva protesta, apelirajući na sposobnost razuma i osjećaj pravde kod javnosti. Građanska neposlušnost smjera uvjeriti javno mnijenje u civilnom i političkom društvu (ili ekonomskom društvu) da su određeni zakon ili politika nelegitimni, pa se opravdava promjena» (Mesić, 2001). Unutar ove taktike koju možemo smjestiti negdje između nasilja i pacifizma, kao jedne od najkarakterističnijih predstavnika možemo izdvojiti talijanske tute bianche. Kao što je black bloc taktika koja se stvara i postoji direktno na ulici, isto možemo reći i za tute bianche. Inspirirajući se radovima Michela Foucaulta i Antonija Negrija zastupaju biopolitiku na ulici, dakle nude svoja tijela kao jedino što posjeduju naspram policije i represije države i cijelog neoliberalnog kapitalizma. Time žele istražiti mogućnosti za direktnu akciju u 21. stoljeću, primjerenu današnjim mogućnostima i uvjetima uz odbijanje starih ideologija. Kako kaže svećenik Don Vitaliano, koji je participirao u akcijama tute bianchea: «S našim tijelima, što smo mi, dolazimo braniti prava milijuna...Nasuprot totalne kontrole svijeta koju šire vlasnici novca, mi imamo samo naša tijela za prosvjede i pobunu protiv nepravde» (NfN, 2003: 202). Bijele

kombinezone oblače, jer time simboliziraju nevidljivost, pa ih se često i naziva «pokretom nevidljivih» čime naglašavaju međusobnu solidarnost i jednakost (slično kao i block bloc sa crnom bojom).¹²⁸ Naime, 1994. godine milanski gradonačelnik iz postfašističke stranke je rekao kako su ljudi koji se nadahnjuju idejama vanparlamentarne ljevice iz 70-ih (ne misleći na terorističke skupine, već općenito na pokret Autonomije) duhovi. Nakon toga aktivisti odlučuju obući bijelu boju koja simbolizira duhove, odnosno bijele kombinezone ispod kojih kako kažu može biti bilo tko - i radnik i imigrant i student i.... Vlastita tijela, kao jedino sa čim odlaze u prosvjede i akcije, štite od napada policije time što tijela «oblače» u razno-razne «uradi sam» oklope od pleksiglasa, spužve, gume, oblače i kacige, štitnike, gas maske i slično Time postaju prilično neranjivi na udarce palicama i slično. Često dižu ruke u zrak da pokažu kako nisu nauružani. Pritom su opremljeni i videokamerama kako bi uslijed napada policije pokazali svima tko koristi nasilje. Mora se priznati kako tute bianche djeluju vrlo efikasno u svojim «pohodima» kada odlaze probijati policijske kordone ili rušiti ograde centara za azilante. Djeluju kao dobro organizirana vojska koja izgleda poput igrača američkog nogometa. Kao dodatne primjere novojezičnosti možemo izdvojiti još neke akcije. U Quebecu su prosvjednici inicirali i “uradi sam” katapult, kojim su bacali medvjediće i slična plišana stvorenja na policajce iza čelične ograde, nazvanom zidom srama. Da ironija bude veća jedan od sudionika demonstracija je zbog korištenja takvog katapulta optužen zbog posjedovanja smrtonosnog oružja i držan u pritvoru 19 dana. U Genovi su skupine prosvjednika nadahnute Arhimedom šetale se s povećim zrcalima koja su reflektirali prema helikopterima koji su snimali prosvjednike. Skupina «urbanih gerilskih vrtlara» često za vrijeme RTS-a i drugih prosvjeda sade biljke u uniformiranim gradskim parkovima, a nemalo se puta dogodilo i bušenje betona i asfalta pa potom sađenje

biljaka u tim rupama. Kreativnost, maštovitost, eksperimentiranje, upotreba simbola, fleksibilnost, okrenutost prema konkretnim ciljevima direktne akcije....sve su to obilježja «novog jezika civilne neposlušnosti». Veliku popularnost na prosvjedima dobila je taktika pink bloca, koji se ponegdje nazivao pink silver bloc ili pink green bloc. Ova taktika vuče svoju povezanost s karnevalskom atmosferom prvih prosvjeda ili partyja protiv kapitalizma. Aktivisti i aktivistkinje se oblače u najčešće rozu boju, bojaju kose i šaraju tijela s rozom ili sličnim veselim bojama. Na prvi pogled, izdvojeni iz konteksta političkih prosvjeda, mogli bi ih vrlo lako zamisliti kao dio riječkog, samoborskog ili nekog drugog karnevala. Ovako, za razliku od današnjih komercijaliziranih karnevala, oni traže subverzivno u samim temeljima karnevalske subverzivnosti i postaju «dionizijski politički teatar». Slično, kao i tute bianche i unutar pink bloca naglašavaju svoja tijela kao jedino čime prosvjeduju. No, za razliku od taktike proistekle od talijanskih aktivista, unutar ove taktike naglašava se upravo ranjivost i krhkost naših tijela. Dakle, «naglašavanjem ranjivosti tijela, pjevanjem i plesanjem, širenjem vedre i opuštene atmosfere, uz obilje ironiziranja i glupiranja, ne samo da potkopavaju ideju konfrotacije, već zahtijevaju i od policije da gleda na njih kao na ljudska bića» (NfN, 2003: 290). Zanimljivo je napomenuti kako je vrlo često ova taktika pokazala se najuspješnijom na prosvjedima u smislu dolaska do određenog cilja ili prolaska kroz policijske kordone.

Razlike između ove tri taktike posebno su vidljive, kao što smo napomenuli prije, za vrijeme prosvjeda, pošto su onda eventualno i upućeniji jedni na druge. Ono što posebno otežava komunikaciju i određivanje jest nepostojanje opće prihvaćene definicije nasilja. Prave debate se vode na svim aktivističkim listama i drugim kanalima o tome što je nasilje, gdje ono počinje, gdje je granica nasilja, a gdje početak samoobrane.... Već smo prije istaknuli kako i sami aktivisti često ne zvuče

suvislo i jasno pa tako prije Genove zahtijevaju mir na ulicama bez sukoba s policijom, ali neki od njih najave prodor u zabranjenu «crvenu zonu» koju čuva policija. Mnogi aktivisti poput indijskih KRSS ističu kako se ne može biti nasilan protiv stvari, već samo protiv ljudi, pri čemu navode i Gandhijev sud kako dizanje u zrak britanskog vlaka koji prevozi municiju nije nasilje (NfN, 2003: 99). I dok će neki poput Pera Hengrena ostati dosljedni radikalno pacifističkom stavu kako je "nasilje bilo koja akcija koja uzrokuje psihološku ili fizičku štetu, uključujući akcije koju uzrokuju paničnu situaciju, drugi "nenasilni" aktivisti će krenuti na pravac aktivizma gdje se kao na primjer u ekološkom aktivizmu uništenje buldožera smatra unapređenjem osobina nekog područja. U datom kontekstu McDonaldsova, Shellova ili imovina drugih korporacija ne bi bila daleko od statusa buldožera. Kada pitamo socijalne, ekološke, političke, humanitarne i ostale aktiviste što osjećaju prema ogromnoj ekonomskoj moći koju imaju današnje korporacije, velika većina izražava stav kako je ona nedopustiva te kako ju je potrebno preusmjeriti, odnosno vratiti u projekte i procese od kojih imaju koristi obični mali ljudi. Uostalom takav stav već dugi niz godina izražavaju upravo ti obični mali ljudi u godišnjoj anketi Bussines Weeka. Kada bismo zatim upitali sve one ljude koji su proživljavali (bilo kada) svakojake oblike policijskog izivljavanja i torture prilikom hapšenja, također bi velika većina smatrala apsolutno potrebnim zaštititi identitet pred policijom, jer policija ne bira kada krenu hapšenja, a posebice ne bira kada krenu optužbe i kazne. Pa u čemu je onda problem - black bloc radi upravo to, ekonomski kažnjavaju određene korporacije koje guše radnička i općeljudska prava te uništavaju prirodu čineći im matrijalnu štetu, pritom štiteći vlastiti identitet kao pojedinačnih osoba. Dapače u izjavi za medije ističu kako im nikada ne bi palo na pamet uništavati "mom & pop businesses" ili osobnu imovinu radničke klase ili običnih ljudi, već dakle samo imovinu korporacija koje uništavaju prirodu i

unesrećuju ljude te imovinu države koja to sve štiti. Kako sami kažu: «Smatramo privatno vlasništvo krađom, državna imovina je oruđe za zaštitu korporacijskih interesa i oboje moraju biti uništeni ukoiko želimo stvoriti društvo temeljeno na međusobnoj pomoći i individualnoj slobodi» (Kingsnorth, 2003: 55). Pošto policija čini nasilno lice kapitalizma i štiti bogate, u black blocu sukobe s njima vide kao očekivane i razumljive. Identitet svakoga od njih se krije, ističu također, zbog namještenih optužbi od strane policije. Poput Zapatista, nadaju se danu kada se maske neće morati nositi. Dapače, oni koji smatraju kako se o nasilju može govoriti isključivo ukoliko je nečiji život u opasnosti, ističu pošto to nije slučaj s black blocom, o njihovom eventualnom nasilju bespredmetno je previše razglabati (Graeber, 2002).¹²⁹ Drugi se baš i ne slažu s Graeberom i taktikom black bloca i možemo te sukobe pratiti još od Seattlea, mada su tada zbog euforije koja je pratila pokret nekako padali u drugi plan. Mnogi su već tada prosvjedovali što se par stotina pripadnika black bloca uopće usudila doći na od organizatora najavljene nenasilne prosvjede i uništavati imovinu od određenih korporacija. Premda je policija započela sa suzavcima i nasiljem, neovisno od black bloca dio aktivista optužio je black bloc da su svojim ponašanjem omogućili policiji da opravda vlastito nasilje. Također su kritizirani što su time omogućili medijima da počne etiketirati cijeli pokret nasilnim, umjesto da se raspravlja o trenutno gorućim problemima koje pokret pokušava staviti na dnevni red. Dapače, već u Seattleu su predstavnici sindikata i drugih organizacija sprječavali black bloc u uništavanju izloga i druge imovine. Dapače, događale su se donekle i ironične situacije da aktivisti koji su najviše radili na raskrinkavanju radnih uvjeta u Nikeovim tvornicama i najviše učinili u borbi protiv te korporacije, u Seattleu stoje pred izlozima Nikeja i sprječavali pripadnike black bloca da razbiju izloge Nikea (Danaher and Mark, 2003). Lori Wallach, kao direktorica nevladine organizacije

Public Citizen u jednom intervjuu čak se pohvalila kako su zajedno sa sindikatima predavali «te anarhiste» policiji da ih uhapsi (Davis, 2001). Drugi isto zahtijevaju da se policija odlučnije postavi prema black blocu pa tako koordinatorica humanitarne organizacije Halifax Initiative, Pam Fosters, se pita: «Zašto policiji treba puno duže da se obračuna s anarhistima za razliku od mirnih prosvjednika?» (Bello, 2001). Dapače, Anne Summers kao članica glavnog odbora Greenpeace, zahtijevala je da ih se nedvosmisleno osudi (McQuinn, 2001). Tako je nakon najave talijanske vlade, kako će ne samo Italiju kao državu, već i Genovu kao grad zatvoriti dva dana prije početka sastanka G8, što je opravdavano strahom od ponovljana uličnog nasilja iz Göteborga, Greenpeaceov povjerenik za Europu požurio požaliti što ga se gura u isti koš s "putujućim anarhističkim cirkusom" pa on neće dan prije sastanka moći doputovati s standardnim avionskim cirkusom, pošto niti aerodromi neće raditi. Predstavnica WWF-a prosvjedovala je protiv «urlajuće rulje bez forme» (NfN, 2003: 66). Ponekad se nasilje black bloca čak stavlja u isti rang s onim policije pa su ih mnogi smatrali suodgovornima za ubojstvo Carla Guilanija u Genovi (George, 2001). Drugi aktivisti ocijenili su ovakve izjave «lovom na anarho-vještice» (NfN, 2003: 369). Iz black bloca uzvraćaju kako se time patronizira represija države, prihvaća taktika «podijeli pa vladaj» te obavlja posao za državu i medije. Tu se posebno navode slučajevi koji se se događali za vrijeme prosvjeda u Seattleu i Genovi kada su pojedini «nenasilni aktivisti» prema pripadnicima black bloca reagirali zapravo prilično nasilno te je zabilježeno i par fizičkih napada na black bloc. Osobno smo se mogli uvjeriti kako su zadnjeg dana prosvjeda u Genovi neki aktivisti i aktivistkinje prilično se nepovjerljivo, ako ne i neprijateljski odnosili prema «ljudima u crnom» zbog nasilja prethodnog dana, a navodno je bilo i fizičkih napada na njih od strane «mirnih prosvjednika». Tu «mirovnu policiju» ili običnim jezikom rečeno redare počesto

problematiziraju i sami kritičari black bloca (Dominick, 2000). Na optužbe kako njihova taktika služi policiji i medijima da ocrne cijeli pokret, iz black bloca uzvraćaju kako su upravo njihove akcije inspirirale mnoge pred TV ekranima.

Tu siromašnu i nekvalitetnu debatu, zapravo više natjecanje u međusobnom optuživanju tko je više zadužio pokret i tko je pravi prosvjednik možemo pratiti, kako smo rekli, već od prosvjeda u Seattleu. Mora se priznati kako sami pripadnici black bloca rijetko kada prihvaćaju dobronamjerne i tako očite kritike od strane drugih ljudi u pokretu poput onih kako ne mogu koristiti svoju taktiku ako to ljudima u čijoj blizini je koriste ne odgovara (Albert, 2000). Dapače, mnogima je šokantno da se black bloc usuđuje doći na službeno deklarirane nenasilne prosvjede te potom ulično nasilje opravdavati vlastitim pravom na izbor, premda to njihovo pravo u datom trenutku ugrožava one koji u tome ne žele sudjelovati. Posebno je iznenađujuće kad potom pročitate divljenje samima sebi što je za razliku od drugih prosvjednika koji su zasipani suzavcem i pendrecima, njihov blok uspio izbjeći napade (ili odgovore) policije pošto su «stalno u pokretu». Što bi se trebalo dogoditi s onima koji nisu u stanju biti tako brzi ili jednostavno naivno vjeruju u vlastitu nevinost pa uopće niti ne bježe od policije, iz black bloca ne odgovaraju. Tako da se ostavlja dojam kako black blocu ostali aktivisti koji dođu prosvjedovati više služe kao štit i zaštita u «hit and run» taktici, nego li partneri, suradnici ili saveznici. Također, black bloc često ne uspijeva ostaviti dojam dosljednosti kada na ulici provode praksu svojih principa o nediranjima imovine običnih ljudi. Kaos u Genovi smo već spomenuli, a uništavani su i mali osobni automobili običnih ljudi, mali dućani, autobusne stanice, telefonske govornice i slično. Na prosvjedima protiv G8 sastanka u Francuskoj u Evianu 2003. godine, pripadnici black bloca uništili su cijelu jednu ulicu i sve u njoj, od automobila (osobnih), centra za djecu, dućan i druge strašno kapitalističke simbole. U apoteku je

ubačen molotovljev koktel, ali se nije zapalio pa se na svu sreću nije dogodila situacija kao u Genovi da obični građani panično zovu vatrogasce kako bi ih spasili.¹³⁰ Neki pripadnici black bloca i nakon toga imaju odgovor pa ističu kako među njima ima i onih koji žele uništiti svu imovinu ne praveći razliku između korporativne i tzv. obične. Ističu kako smo bez obzira idemo li u Marks & Spencer ili u mali obiteljski dućan «okruženi svijetom roba koje samo novac može kupiti» pa su samim time sve prodavaonice legitiman cilj.¹³¹ Čini se prilično licemjerman pristup. Također se javljaju problemi i sa (samo)kritikom pa čak i kad to čine sami pripadnici i pripadnice black bloca. Četvero aktivnih sudionika ove taktike je 2001. godine napisala otvoreno pismo *Stick it to the Manarchy*¹³² u kojem su pokušali upozoriti na sve vidljivije tendencije «izigravanja mačističkih ratnika koji elitistički gledaju na ostatak pokreta». Bez obzira što su autori i autorice tog pisma podastrijeli realne pokazatelje i osobno iskustvo s prosvjeda, jedino što ih je dočekalo su kontraoptužbe za nerevolucionarnost, nemilitantnost i mržnju prema muškarcima(?!).¹³³ Naravno, ovdje treba napomenuti kako i unutar black bloca postoje razlike i drugačiji pristupi samoj taktici. Na dokumentarnom filmu IMC-a iz Genove vidi se sukob nekoliko pripadnika black bloca oko odluke treba li zapaliti potpuno razbojeni izlog u podnožje jedne zgrade s obzirom da iznad žive stanari. Također, još dok prosvjedi u Genovi nisu niti završili, dio aktivista iz Njemačke koji su poznati po korištenju black bloc taktike, odbio je dalje sudjelovati na taj način u prosvjedima, jer se počeo uništavati grad, a to po njima nema veze s organiziranom i svjesnom militantnom taktikom. John Blair, aktivist anarhističkog Syndicalist Solidarity Networka iz Britanije kao jedan od uhapšenih pripadnika black bloca u Genovi napomenuo je u jednom od svojih kasnijih intervjuja kako su u Genovi postojala dva black bloca te kako su osobno imali problema s nekontroliranim nasiljem pojedinih maskiranih ljudi.¹³⁴ Također, treba

napomenuti kako takav oblik prosvjedovanja nije samo odlika zapadnih zemalja, barem što se tiče maskiranja i sklonosti uništavanju imovine. Od Zapatista/kinja koji se niti u «civilnom» životu ne žele slikati za javnost zbog straha od posljedica, do uništenja GMO polja biotehnološke korporacije Monsanto kada je u Indiji 200000 ljudi protestiralo unutar prvog Global Street Partyja 1998. godine.

Ovaj problem različitog gledanja na značenje i svrsihodnost nasilja neće se niti moći riješiti bez želje za međusobnim razumijevanjem i poštivanjem kako je apelirao Albert. Jer, što je s Greenpeaceovim čestim okupiranjem brodova koji prevoze opasni otpad ili GMO hranu - sprečavanje slobodnog kretanja, što bi na to rekao Per Hørgren? Također mnogi pacifistički, pa i vjerski orijentirani aktivisti ulaze u vojne baze i uništavaju imovinu vojske. Mnogi od njih nakon takvih akcija dobiju višegodišnje zatvorske kazne. Uostalom, sada već najpoznatiji seljak na svijetu Jose Bove, zbog iste je stvari, uništavanja McDonald'sovog restorana, postao planetarno popularni heroj, osoba koju bi po jednoj anketi trećina Francuza izabrala za predsjednika, a on otvoreno slavi Bakunjinu i anarho-sindikalizam. No, Bove je to učinio bez ugrožavanja ikoga, potpuno svjestan svog čina uz odgovornost za svoje postupke.¹³⁵

Upravo se tu nalazi osnovni problem black bloca. U svom nagomilanom bijesu i mahnitosti, zaboravljaju često na potrebu da se određena situacija smješta u politički kontekst, u društveno okruženje, u širu lepezu stavova i u orijentiranost na kvalitetne posljedice. Neosjetljivost na kontekst jedna je od osnovnih zamjerki koje se upućuju black blocu (Podur, 2001). Rijetko se među zastupnicima te taktike otišlo do razmišljanja o štetnosti i kratkovidnosti takvog oblika borbe u konkretnim situacijama, što je razvidno iz zbornika tekstova s genovljanskih ulica *On Fire – the Battle of Genoa and the Anti-capitalist Movement* (2001).¹³⁶ No, upravo zato se navodi važnost konteksta i važnost slobode da svatko ima pravo samostalno odlučivati o

dubini i obliku osobne participacije u prosvjedima i otporu općenito. Također, prosvjednici se danas više ne mogu oslanjati na faktor iznenađenja kao u Seattleu ili prosvjedima odmah nakon Seattlea. U Seattleu su prosvjednici čak i najavili policiju da će blokirati nekoliko desetaka ulica oko mjesta održavanja sastanka WTO-a i hotela u kojima su smješteni delegati, ali im policija jednostavno nije vjerovala da su u stanju učiniti nešto takvo, a pogotovo da će biti uspješni. U dokumentarnom filmu *Two Trevors Go to Washington*, koji prati prosvjede protiv sastanka Svjetske banke i MMF-a u glavnom gradu SAD-a, policijski šef u jednom kadru objašnjava kako imaju velikih problema u «ograničavanju» prosvjednika, jer se nikada nisu susreli s takvom horizontalnom i umreženom koordinacijom malih grupa afineteta. No, već odavno je prošlo vrijeme iznenađene policije koja ne zna što bi učinila s tim brzim i efikasnim «rojevima», a količina nasilja od strane policije rapidno se povećala u cijelom svijetu. Dodatni problem s black bloc taktikom pojavio se s dokazanim infiltriranjem običnih huligana ili policije u njihovim redovima kako bi se isprovocirao sukob i našlo opravdanje za samo nasilje policije. Smjenjeni šef policije u Genovi na kasnijem saslušanju pred parlamentom priznao je kako su znali da u Genovu dolazi nekoliko stotina ultradesničarski nogometnih huligana. Također brojne su snimke osoba u crnom koje normalno prolaze kroz policijske kordone i nestaju iza njihovih redova.¹³⁷ Čak i na tako očite primjere neuspješnosti i neefikasnosti vlastite taktike, na što su ih upozoravali i njima skloni akteri pokreta (Starhawk, 2001), neki iz black bloca odgovaraju kako to ništa ne govori o njihovoj taktici.¹³⁸ Mora se priznati kako su tute bianche puno poštenije i vizionarski kvalitetnije usvojili pouke iz Genove. Naime, tute bianche su kao taktika u Genovi bili bez premca, imali su blok od preko 25000 ljudi. Prvi dio najiskusnijih aktivista išao je na čelo kolone te su bili zaštićeni ne samo uobičajenom opremom, već i posebnim štitovima od pleksiglasa. Još dok se nisu niti

spustili do grada, policija je napala njihovu povorku, podijelila ju na pola te je nastao pravi ulični rat. Najuže vodstvo tute bianchea nije očekivalo takvu brutalnost od strane policije, te je stanje bilo puno zbunjenosti i bez plana što učiniti. Pogotovo to nisu očekivali ostali ljudi u bloku, koji uz to nisu niti bili zaštićeni «oklopima» niti su imali gas maske. Mnogo aktivista iz ovog bloka je premlaćeno i uhapšeno, zbog čega su se ljudi koji su pokrenuli tute bianche osjećali odgovornima. Ispalo je kako je tute bianche taktika savršena za mali broj aktivista ili prosvjednika do negdje 1000 ljudi kada svi znaju što treba raditi u svakom trenutku i koji je cilj, ali da problem nastaje kada se taj broj poveća. Ljudi koji su daleko iza prvih redova uglavnom mogu samo pasivno stajati i čekati da netko naprijed obavi posao.¹³⁹ Njihov glasnogovornik Luca Casarini, kojeg mnogi smatraju liderom cijele skupine istaknuo je kako smatraju da napadi policije nisu uopće imali veze sa konkretnim prosvjednicima kao takvima, već je to bio izraz političke poruke, koja je krajnje izmilitarizirana i vodi u fašizam.¹⁴⁰ U takvom stanju tute bianche nisu naučeni da funkcioniraju, a s obzirom na mogućnost pogibelji, niti ne žele. Luca Casarini je takvu poziciju objasnio stavom kako «ne žele svoj dio revolta pretvoriti u ratnu zonu...već akciju uvijek otvorenu za eksperimentiranje, transformaciju i promišljanje pokreta...To je ono što moć želi: pretvoriti konflikt u rat». Poslije Genove i dugo neviđenog nasilja policije u Europi, tutte bianche su se nakon ozbiljne i teške interne diskusije odlučili ugasiti i rasformirati. Zaključili su kako im je potrebna nova strategija i taktika s obzirom na sve jače nasilje države te su osnovali «pokret neposlušnih».

Na kraju, trebamo spomenuti kako se naporno radi na praktičnom funkcioniranju Albertove «autonomije unutar solidarnosti» te je potrebno izdvojiti i uspješne primjere suradnje među različito orijentiranim prosvjednicima kada govorimo o strategiji i taktici. U Quebecu za vrijeme prosvjeda zbog dogovora o proširenju ugovora o

«slobodnoj trgovini» na obje Amerike, među aktivistima je dogovoreno poštivanje različitosti taktika. To naravno ne znači da sve prolazi ili da svatko radi što hoće, jer tu dolazimo do solidarnosti i kreiranja prostora za vlastitu slobodu, ne ugrožavajući tuđu. Dakle svatko je mogao birati stupanj i opseg vlastite involviranosti u prosvjedovanju. Dapače, proglašena je i «zona bez hapšenja» u kojoj nije bilo nikakvih za policiju problematičnih radnji, kako bi sami prosvjednici koji ne žele osobno doći u situacije opasne za njih, imali svoj prostor. Zona bez hapšenja je bila poruka suradnje i sigurnosti i samom lokalnom stanovništvu, pošto su im organizatori željeli poručiti kako od prosvjednika ne moraju strahovati za normalan život u gradu. Ne treba nas čuditi što su ih iz lokalnih dućana dočekale poruke podrške, a čak su davani i privatni wc-ji na korištenje. Tako nešto je, unatoč lijepom dočeku s puno podrške i razumijevanja, nedostajalo u Genovi, gdje je skoro cijeli grad bio nesigurna zona. U Quebecu nadalje moramo izdvojiti jasnu i vidljiviju nego inače, zajedničku orijentiranost prosvjednika na rušenje zida srama, na vraćanje suzavca nazad na policiju i na međusobno pomaganje kada je bilo potrebno. Manje je bila usredotočenost na uništavanje simboličnih meta kao što su izlozi banaka, korporacija i slično. Obično se ističe na svim velikim prosvjedima - kako nije počelo u Seattleu, a neće završiti u – pa se navodi ime grada gdje se demonstracije događaju. No moramo se složiti sa Cindy Milstein (2001) koja je u tekstu *Something Did Start in Quebec City: North America's Revolutionary Anti-Capitalist Movement* navelu tu posebnost prema razumijevanju ne samo prosvjednika između sebe, već i prosvjednika i šire javnosti.

Na prvi pogled, zaista je teško ustanoviti pozicije i najmjere svih aktera unutar ovog raznolikog pokreta, posebno kada govorimo o strategiji i taktici. U Seattleu mala skupina black bloca krene u razbijanje izloga na što u datom trenutku većina

prosvjednika ne gleda s odobravanjem pa ih čak i tako zvani nenasilni aktivisti napadnu; u Washingtonu za vrijeme sastanka Svjetske banke i MMF-a dođe puno više pripadnika black bloca pa sve prođe s isključivom represijom policije, a black bloc se suzdržava od uništavanja imovine iz respekta prema drugim prosvjednicima; na inauguraciji George W. Busha par mjeseci poslije pripadnike black bloca policija opkoli u slijepoj ulici pa ih spasi poveća povorka koja je naišla, a koju su predvodile Nacionalna organizacija žena i organizacije za kontrolu izbora; u Quebecu se stvori veliki antikapitalistički blok s jednom jedinom namjerom da se ide u rušenje zida srama, bez uništavanja imovine, što je ponukalo mnoge da pomaknu granice vlastite involviranosti u prosvjedima (La Journal de Quebec su objavile na naslovnici fotografiju mladića kako u majici s likom Ralpa Nadera – kandidata Zelene stranke na izborima za predsjednika SAD-a – uzima suzavac koji je policija netom bacila na prosvjednike i vraća ga prema policiji); odmah potom dio black bloca odlazi na prosvjed u Washington u organizaciji Nacionalne organizacije žena za pravo na abortus; u Genovi potpuni kolaps te nepovjerenje prema black blocu i obrnuto, itd.¹⁴¹

Na kraju kao početak zaključka jedno nam treba biti jasno – black bloc će izgubiti, ili preciznije ne može pobijediti. Ne zbog toga što razbijaju McDonald'sove izloge. Jer kao što smo prethodno uočili i mnogi drugi akteri u pokretu, pa čak i mirovni, pacifistički i vjerski orijentirani aktivisti uništavaju imovinu korporacija, vojnih baza i slično. No tu opet dolazimo do potreba za shvaćanjem konteksta i trenutne klime u pojedinom društvu. Black bloc će izgubiti, jer će se (ili će ih) uvlačiti u zatvoreni krug nasilja, prakticiranju nasilja kao principa moći i sektarenju pravovaljanih. Neki od odgovora na tekst *Stick it to the Manarchy* i neki od komentara događanja u Genovi objavljenih u *On Fire – The Battle of Genova and the Anti-capitalist Movement* (2001), idu upravo u tom smjeru, a pogotovo idu u tom smjeru stvarni događaji na

ulici. Pritisak za sve većim nasiljem, za sve većim suludim i rušilačkim nasiljem neće se moći izdržati s tih pozicija, a pogotovo ne uz «nesebičnu pomoć» razno raznih provokatora, neovisno da li se radi o desničarskim skupinama ili policiji. Dapače, svo to nasilje često skrene pozornost s pravih i važnijih pitanja, a pogotovo skrene pozornost s konkretnih i provedivih alternativa u ekološkim, socijalnim, političkim i drugim dimenzijama, pa čak i globalnog društva. Isticanje kako je to nasilje i privuklo pažnju spektakla i senzacija gladnih medija, dovoljno govori o neozbiljnosti pojedinih aktera u pokretu. Bez problema može se prihvatiti ta konstatacija, no ostaje neodgovoreno pitanje: ide li se u građenje pokreta pa onda i u građenje nekih alternativa sadašnjem lošem sistemu zbog pažnje medija ili zbog običnih ljudi u čije ime se navodno sve i radi. Stvar je još tragičnija pošto većina ljudi koji participiraju u black bloc taktici zaista u svom «civilnom» životu iskreno svakodnevno radi u brojnim projektima i inicijativama te davanju konkretnih alternativa naspram sve većeg siromaštva i nejednakosti te uništavanja prirode.

Akteri pokreta mogu biti sigurni iz istraživanja vlastite povijesti kako su najuspješnije akcije stvarali onda kada su nadilazili površne razlike i pristajali na suradnju i međusobno razumijevanje. Između ostalog, upravo takav način komunikacije trebao bi i pokazati «ostatku» svijeta kako drugačiji svijet zaista jest moguć. Premda donekle pojednostavljeno, jedan od aktivista je u dobrom smjeru zaključio kako «unatoč svim razlikama, jedni druge trebaju. Bez 'radikalnih' cijeli pokret ne bi niti postojao i već bi bio kooptiran. Bez 'reformista' bili bi izolirani i izbrisani» (NfN, 2003: 372). Oni koji zastupaju radikalne promjene trebali bi shvatiti kako je danas manje radikalno razbiti McDonald'sov izlog, a puno više pokazati vlastitim primjerom i otpor i alternativu neoliberalnom sistemu. Radikalniji dio pokreta često vuče ostale upravo kretanjima u tom smjeru. Na primjer potpuno mirne prosvjede protiv sastaka WEF-a u New Yorku

organizirali su oni koje se inače optužuje za najmanje takta i promišljenosti, razne anarhističke grupe i inicijative zajedno s ostalim grupama okrenutima direktnoj akciji. Možda su u to doba ti prosvjedi bili i važniji od sastanka u Porto Alegreu s obzirom na atmosferu u kojoj su se organizirali, a protekli su jedino u znaku nasilja policije, a bez ikakvog nasilja od strane samih prosvjednika te uz veliku dozu suosjećanja i približavanja jednih drugima neovisno o razlikama u strategijama i taktikama.¹⁴² Dapače, frcalo je sve od pohvala inače najvećih kritičara tog dijela pokreta pa se tako isticalo kako je «najradikalniji dio antikorporacijskog pokreta - duša pokreta – pokazao da može biti nenasilan u New Yorku» (Bruno, 2002). Već smo napomenuli važnost tih prosvjeda s obzirom na kontekst, posebno za pokret u SAD-u. Nakon najave sindikata i drugih organizacija kako neće prosvjedovati, mnogi su i unutar samog pokreta, poput Eda Gressera iz Progressive Policy Institutea zaključili kako to znači da je pokret mrtav.¹⁴³ Osjetivši se prozvanima neki su istaknuli kako je zbog situacije u SAD-u odluka o neprosvjedovanju jedina prilična trenutku te su stav Gressera nazvali «sramotnom uvredom» (Lee, 2002). No, nama se čini kako je puno sramotnije za bilo koji pokret koji teži mijenjanju odnosa moći u svijetu prihvatiti ucjenu WEF-a i elite oko Busha te se povući s ulica upravo onda kada je tim istim ulicama potreban prosvjed, naravno mirni uz poruke mira, protivljenja ratu i neodustajanja od zahtjeva za socijalnom pravdom i zaštitom okoliša. Možemo zaključiti kako još uvijek čekamo da se unutar pokreta Albertova autonomija zaista podeblja solidarnošću.

3.5.4. Primjer Hrvatska

Kada bi si željeli skratiti posao odmah bismo ovdje zaključili kako tzv. antiglobalizacijski pokret ne postoji u Hrvatskoj. Ipak, razloge za to prije treba potražiti u nerazvijenom civilnom društvu, slabom osjećaju individualne odgovornosti kod prosječnog građanina ili građanke, pa i stagnacije aktivizma na tim pitanjima zbog gotovo desetogodišnjeg bavljenja ratom i ratnim posljedicama. Poseban problem predstavlja loša komunikacija i razumijevanje između različitih generacija aktivista. Velik dio aktivista starije generacije razvijao se tokom ratnih godina i dugo se bavio pitanjima vezanim za posljedice rata te ljudskih prava. S druge strane dio mlađe generacije, upijao je slike iz Seattlea i drugih prosvjednih okupljališta, te ih puno više zanima protivljenje globalizaciji. I dok je prvoj skupini često trebalo dugo da poveže loše stanje s ljudskim pravima u regiji te izmilitarizirani govor koji je prevladavao s posljedicama procesa globalizacije, drugi su vrlo često zanosili se aktivizmom svojih zapadnih kolega, ne razmišljajući o lokalnom kontekstu. Tek se posljednjih godinu dvije počelo s nadilaženjem tih dviju pozicija u svijest o lokalnoj situaciji i globalnoj solidarnosti. Unatoč činjenici kako u Hrvatskoj ne postoji pokret koji bi se bavio pitanjima globalizacije, mi ćemo ukratko spomenuti neka grupiranja oko tih pitanja te organizacije ili inicijative koje se njima bave. Akteri su slični kao i u svijetu: mirovne i antiratne organizacije, grupe za ljudska prava i prava manjina, ekološke organizacije, ženske organizacije, anarhističke grupe i neformalne skupine, alternativne kulturne inicijative, sindikati, aktivisti koji se bave komunikacijskim tehnologijama i tako dalje. Dakle, ne mislimo kako u Hrvatskoj ne postoje akteri pokreta kao i drugdje u svijetu, već više ističemo još uvijek određenu nezrelost i slabost tih aktera da se zajedno odrede prema temeljnim pitanjima oko procesa

globalizacije. Komunikacija između njih odvija se po ad-hoc principima, a suradnja nije vidljiva osim ako se ne radi o nekoj većoj akciji. Ova kritika se ne odnosi na funkcioniranje tih organizacija i grupa samostalno, gdje imaju sve više uspjeha, već samo ukazujemo na nepostojanje vidljivog pokreta u Hrvatskoj, pokreta koji bi se bavio pitanjima procesa globalizacije. Također, da nas se krivo ne shvati, razlozi tomu i nisu toliko odluka i volja samih aktera, koliko neke objektivne prilike da se radi o zaista malom broju ljudi, slabo razvijenoj potrebi ljudi da se aktivnije odrede prema pitanjima koja ih se tiču, vrlo čestom nedostatku sredstava i vremena te drugi.

Kao prvu pojavu aktera pokreta možemo navesti Inicijativu protiv ekonomske globalizacije (IPEG) stvorene 2000. godine. IPEG je bio prvi izlazak u javnost aktera civilne scene pa niti samo ime nije slučajno odabrano, jer je preuzeto od čeških aktivista koji su isto nazvali svoju inicijativu protiv tadašnjeg sastanka MMF-a i Svjetske banke u Pragu. Time su aktivisti iz različitih organizacija i skupina u Hrvatskoj željeli pokazati gdje vide suradnike u globalnim razmjerima. IPEG je i stvoren kako bi se kroz tri dana predavanja, direktnih akcija i prosvjeda izrazila podrška aktivistima u Pragu. Način rada i okupljanja takvih inicijativa biti će korišten i kasnije isto kao i na početku kod IPEG-a. Dakle, stvara se nekakva neformalna ad-hoc koalicija ili inicijativa koja se vrlo brzo ugasi nakon konkretnog događanja. Iz razgovora s pojedinim akterima može se saznati kako su neki tada mislili da će takve inicijative ili okupljanja poprimiti stalan karakter, ali vrlo brzo su uvidjeli da je takvo što još uvijek teško očekivati u Hrvatskoj. Kroz tri dana IPEG-a organizirana je kritična masa, brojna predavanja vezana za globalizaciju, eko plac s proizvođačima zdrave hrane, prosvjed na Cvjetnom trgu, dijeljenje besplatne hrane i direktna akcija blokiranja MMF-ovog ureda u Zagrebu na više od pola sata. Javnost je uglavnom reagirala s čuđenjem, jer su teme o kojima su akteri civilnog društva počeli govoriti

bili novi i tek nakon sve intenzivnijeg upletanja MMF-a u ekonomiju, afera s Enronom, Deutsche Telekomom i slično počeo se općenito osjećati prodor globalizacije i u Hrvatskoj. Možemo reći kako se se aktivisti u Hrvatskoj i civilna scena globalizirali i prije same Hrvatske i njene javnosti. Slična akcija ponovljenja je dvije godine kasnije kroz inicijativu *Drugačiji svijet je moguć*. DSM je bio samo veći, ozbiljniji, međunarodnog karaktera i s prosvjednom povorkom kroz grad. Povod je bilo porast nasilja na Bliskom Istoku i sastanak Svjetske banke i MMF-a u Washington D.C.-ju. Možemo reći kako je kulminacija svih tih nastojanja i djelovanja bila inicijativa *Dosta je ratova*, stvorena 2003. godine s namjerom protesta protiv tada sve izvjesnijeg rata protiv Iraka, ali i pritiskom na vlast u Hrvatskoj kako bi što više ostala izvan tog rata. Jedna od najefektnijih poruka je bila – Prošli smo rat, ne želimo ga drugima. *Dosta je ratova* okupila nekoliko tisuća ljudi na glavnom zagrebačkom trgu, što je do tada, ne računajući radio 101 s kojim se i ne može uspoređivati, bilo nezamislivo za civilnu scenu. Ono što je posebno karakteristično za Hrvatsku je «dijalog gluhih» između sindikata, farmera i civilne scene. Dok u gotovo svim zemljama gdje pokret ima ikakve uspjehe te skupine čine temelj pokreta i usmjerene su na međusobnu suradnju, u Hrvatskoj ukoliko ne računamo neke zajedničke seminare, konferencije ili slično, nije bilo značajnije suradnje između ovih društvenih aktera. To dovoljno govori i o samim tim akterima. Doduše, bilo je pokušaja od strane anarhističkih grupacija da pomognu radnicima u štrajkovima pa se donosila hrana radnicima i radnicama za vrijeme Štajka u tvornici NIK, Croatibusu, a organizirana je i tribina s radnicima iz PPK Valpova. Premda je svaki od tih susreta bio pun nade i međusobnog poštivanja te zahvaljivanja nema kontinuiranog i vidljivog nastavka.

Što se tiče nekih konkretnih alternativa tek se tu od aktera civilnog društva očekuje drugačiji svijet. Treba priznati kako je danas situacija s aktivizmom u Hrvatskoj puno

bolja nego prije deset, pa i pet i manje godina. No, od uspoređivanja s prošlim vremenima malo ostaje zadovoljstva ako se u sadašnjosti ne izgrađuju temelji za budućnost. Trenutno u Hrvatskoj počinju projekti koji spajaju socijalna i ekološka pitanja i biti će zanimljivo gledati razvoj tih verzija drugačijih svjetova u Hrvatskoj.

4. ZAKLJUČAK

Kao zaključak ostaje nam odgovoriti na pitanje postoji li uopće antiglobalizacijski pokret? Nakon svega što smo rekli o pokretu za «globalizaciju odozdo» na to je pitanje zaista bespredmetno odgovoriti, osim ako ne želimo biti «peckavi» poput Hardta pa nazvati jedan dio pokreta zaista antiglobalizacijskim. Hardtovim putem cijela priča se cijepa na dvije sve jasnije i vidljivije struje koje će dolaziti u sukobe. Možda će tako i završiti. Teško je u ovom trenutku reći u kojem smjeru će se dalje kretati «sitne čarke» kakvima smo svjedočili na nekim prosvjedima i Socijalnim forumima. Ono što su Brecher i dr. (2000) nazvali «globalizacijom odozdo» zaista to i je – umrežavanje aktivista i aktivistkinja iz cijelog svijeta kako bi zajedno izrađivali realne i praktične alternative «globalizaciji odozdo» i razmijenjivali solidarnost, iskustvo i osjećaje. Mrežna organiziranost, globalna usmjerenost, poštivanje različitosti i specifičnosti, odsutstvo operacionalnih lidera ili vođa, okrenutost direktnoj akciji...sve su to odlike pokreta za «globalizaciju odozdo».

Oni koji pripadaju stvaranju «globalizacije odozdo» ne zagovaraju lokalno-komunitarnu odbojnost prema globalizaciji i posve su im strane ideje o retradicionalizaciji kao formi očuvanja identiteta. Naprotiv, oni iz lokalnih i svjetskih prilika kritički sagledavaju modernizacijske potencijale globalizacije i drže da ih odmah, bez oklijevanja, univerzalno valja privesti svrhama pravedne redistribucije, mira i solidarnosti. A to je, s obzirom na sredstva i ciljeve, posve drukčija, uistinu *alternativna globalizacija* (Kalanj, 2001). Stoga bismo zaključak o pokretu mogli svesti kroz kategorije koje nam i stoje u podnaslovu:

1. Stavovi

Stavovi pokreta zaista se mogu sažeti u zapaštističko «jedno ne, mnogo da». Ostaje neupitan zajednički stav kako se ne izriče neoliberalnom kapitalizmu, sadašnjem sistemu globalizacije kakvim ga kreiraju najmoćnije institucije na svijetu, iskorištavanju svijeta za sve veći profit u sve manje ruku. Takav smjer se gotovo konsenzusom smatra socijalno nepravednim i ekološki neodrživim. Zato se i stvorio «pokret svih pokreta» ili «koalicija svih koalicija», masovnija i globalnija od svih prethodnih zajedno. No, kao što smo vidjeli i iz analize pokreta kroz Albertove dimenzije, definiranje i pozicioniranje ovih mnogih da, ponekad predstavlja prepreku i poteškeće pokretu u realizaciji ciljeva. Od zajedničkog stava da nešto treba mijenjati do zajedničke odluke kako i kojim putem veliki je korak. Mogli bismo ga usporediti kao građenje mosta između dva odvojena otoka pri čemu izvođači radova zbog nepažnje, nestrpljivosti ili nepromišljenosti vrlo često otkinu već izgrađeni dio mosta pa krenu opet ponovo. Ukoliko se stavovi, pa čak i različiti ne počnu uskoro kristalizirati i realizirati, mnogi će zaključiti kako je cijeli pokret i njegovo kretanje jedan veliki globalni Sizifov posao. Najveća pouka akterima pokreta trebala bi biti kako se i sam pokret počeo stvarati, razvijati i jačati upravo zahvaljujući vlastitoj različitosti. Potrebno je samo, kako je na posljednjem Svjetskom socijalnom forumu u Indiji zaključila poznata svjetska književnica Arundhati Roy, «minimalna agenda» koju pokret može prihvatiti. Unutar «minimalne agende» pokret bi vrlo brzo našao konkretne probleme na kojima treba raditi. Ukoliko prihvatimo Albertovu «autonomiju unutar solidarnosti», potpuno je nebitno što će se isti problem rješavati različitim pokušajima i akcijama, dok god postoji međusobno poštivanje i težnja za susretom i razumijevanjem. Ukoliko pokret ode u smjeru pretjeranog sanjarenja o ljepšem novom svijetu ili krene prema apstraktnom promišljanju svake sitnice nakon velikog

«dana poslije», ostat će visoko među oblacima, što je intelektualno možda i stimulativno i ugodno, ali neće riješiti nagomilane probleme ovdje i sada. Ovime ne želimo reći kako određena svijest i promišljanje nisu potrebni i dapače presudni za dobre temelje, no kako smo iznijeli u trećem poglavlju trenutna situacija sa ljudskim pravima, socijalnim pravima, globalnim mirom, održivim razvojem i zaštitom okoliša zahtijeva neodgodivo djelovanje te rješenja. Posebno bi pokret ponovio grešku ukoliko bi kao mnogo puta prije išao u stvaranje zajedničkog programa za sve i svuda, ne obazirajući se na lokalne specifičnosti i posebnosti. Pokret je toliko vitalan pa često i uspješan upravo zbog solidarnosti svojih razlika, a ne zbog potrebe za «alternativnim hegemonijskim projektom» kako predlaže Sader (2004: 254).

2. Motivi

Oko motiva aktera pokreta vjerojatno je najmanje nedoumica. Jasno se izražavaju motivi protivljenja «globalizaciji odozgo» i posljedicama koje ona ostavlja. Motiv je spriječiti i promijeniti neke od trenutnih odnosa i situacija u svijetu, kakve smo opisali u osvrtu na osnovna kritička stajališta pokreta. Motiv je i pokazati kako je drugačiji svijet moguć, ili možemo reći ukoliko želimo zadovoljiti i radikalniju struju pokreta, motiv je pokazati kako su drugačiji svjetovi mogući. Doduše, nakon ulaska u analizu pokreta može se uočiti sukob unutar pokreta kojeg možemo nazvati tihom borbom, pošto je većina medija uopće ne prati. Naime, ispod površine uličnih spektakla ili zajedničkih deklaracija s ovog ili onog susreta, unutar pokreta tinja sukob između tzv lijeve antiautoritarne struje i lijeve autoritarne struje koje su prisutne u pokretu. Uvjetno rečeno to je sukob i PGA i WSF koncepcije. Pripadnici ove prvotne koncepcije optužuju tradicionalne ljevičarske organizacije, ljevičarske partije pa dijelom i NGO scenu kako su se ubacili u sve popularniji vlak pokreta s motivom osobne koristi i promocije. Pri tome se posebno misli na posustale (reformirane)

komunističke, trockističke i ostale ljevičarske političke partije pa se niže prvoboračka pitanja: «Kako to da ste otkrili pokret tek kad je postao vidljiv svima? Gdje ste bili prije šest, sedam ili osam godina kada su mnogi od nas izgrađivali ovaj pokret?» (Kingsnorth, 2003: 232). Na primjer, mnogi su prosvjedovali što je među najužom organizacijom Europskog socijalnog foruma u Firenci bila stranka reformiranih komunista. Također u Britaniji su konstante optužbe koje dolaze s anarhističke i antiautoritarne strane kako je popularna skupina koju smo spomenuli Globalise Resistance, zapravo paravan iza kojeg stoji utjecaj Socijalističke radničke partije (WSP). Time se WSP optužuje kako zaobilaznim putem želi zagospodariti aktivističkom scenom koja se bavi procesom globalizacije, a sve u korist vlastite promocije na izborima. U tom kontekstu tiskao se i prigodan pamflet *Monopolise Resistance*. Donekle se može shvatiti ogorčenost i ljutnja onih koje smo spominjali u historijskom pregledu još tamo polovinom '90-ih prošlog stoljeća, daleko prije «naroda Seattlea». Na primjer, PGA je čak i unutar aktivističkog svijeta donekle marginalizirana, jer je većinu prostora i u medijima pa i unutar pokreta zauzeo WSF. WSF je puno veći i širi događaj, s više uložениh novaca pa nas i ne treba čuditi što je dobio više prostora. Za sada su se aktivisti i pokreti koji djeluju unutar PGA koalicije stavili u poziciju prema WSF-u koju su nazvali «jedna noga unutra, jedna noga van». Dakle participiramo u radu i programu WSF-a, ali i ne baš. Ipak, nije jasno zašto ljudi okupljeni oko PGA koalicije jednostavno ne nastave izgrađivati svoju priču. S obzirom na proklamirane stavove i motive, oni bi trebali biti zadnji koji bi uopće i pomislili ko bi mogao biti dio pokreta, a tko ne. Ukoliko ne prihvaćamo avangardu u vođenju ili odlučivanju, zašto bismo je prihvatili u vremenskom smislu. Ovdje je važno napomenuti kako kritiku smatramo važnim aspektom tokom izgradnje i kristaliziranja pokreta, no vrlo se često stječe dojam prilikom istraživanja ovog pokreta kako se

mnogi unutar njega više bave drugima i kritikom drugih, a manje svojim osobnim doprinosom drugačijem svijetu. Također unatoč svom mogućem cijenjenju i razumijevanju onih koji su stvarali pokret kad je bilo neizvjesno i najteže, fraze tipa «gdje ste bili kad je grmilo» ili «mi smo bili prvi pa...» mogle bi skrenuti u elitistički i sektaški način komuniciranja i odnosa. Naravno, ovime nam nije namjera osporiti potrebu kritike stvaranja novih samoproglašениh avangardi koje ne samo da bi htjele ući u popularan vlak pokreta, već i zauzeti lokomotivu. Zaista se kod mnogih aktera koji spadaju ili bi mogli potpasti pod rubriku *Monopolise Resistance* može uočiti težnja da se predstave kao «Patije Ljudi opskrbljenje Velikim Idejama za Novu Utopiju» (Kingsnorth, 2003: 313). No, nakon kritike takvih pokušaja, najbolja alternativa će im biti izgraditi nešto drugačije i funkcionalnije.

3. Ciljevi

Kako smo vidjeli u radu ciljeve raznih aktera pokreta ne možemo svesti pod neki zajednički nazivnik. Osim ako im cilj ne reduciramo na puko protivljenje nečemu, što nam se ne čini odviše pravedno. Naravno, i ovdje bi veća okrenutost prema realnim i konkretnim ciljevima pomogla dijelu pokreta koji svoje ciljeve smješta u dalekosežne okvire. Isto tako, bilo kakve kratkoročne ili privremene pobjede i uspjesi pokreta ne bi trebali odvratiti aktiviste kako uvijek može bolje čemu trebamo težiti. Immanuel Walerstein (2004) ponudio je četiri komponente za uspješan antisistemiški pokret u 21. stoljeću: a) proces transformacije mora sadržavati konstantnu i otvorenu debatu o promjenama i ciljevima koje očekujemo

b) pokret ne može negirati kratkoročne ciljeve koje nameće sistem u kojem pokret djeluje. Bilo koji pokret koji zanemari da ljudi žive u sadašnjosti te da imaju želje zadovoljiti određene potrebe riskira da izgubi široku podršku koja je presudna za dugoročne ciljeve. Wallerstein tu na primjer spominje i potrebu da se

izađe na izbore. Ali, naglašava dalje, motivi i opravdanje za takve kratkoročne akcije ne bi trebali biti izlječenje sistema koji treba otići, već jednostavno prevencija negativnih posljedica da postanu još gore u kratkom periodu.

c) potrebno je odrediti srednjoročne ciljeve i usmjeriti ih u pravom smjeru. Ovdje Wallerstein ima na umu borbu za dekomodifikaciju svih onih prava i javnih sektora koji prije nikada nisu bili komodificirani poput pitke vode, gena i bioraznolikosti, sveučilišta, bolnica i tako dalje. Pod tim ne misli na nacionalizaciju istih, jer je po njemu to isto komodifikacija, već na stvaranje struktura čiji je cilj djelovati, a ne profit.

d) na kraju je potrebno kreirati i biti svjestan i dugoročnih ciljeva. Trebamo prestati pretpostavljati kakav i kako je drugačiji svijet moguć, već početi eksperimentirati s alternativnim strukturama za realizaciju tog boljeg svijeta.

4. Dometi

Krajnji dometi pokreta su razumije se još neistraženi i postavljati ih ovdje bilo bi čisto špekuliranje. Ipak, može se sa sigurnošću zaključiti kako pokret nije niti izbliza iskoristio sve svoje mogućnosti. Tu bismo trebali obratiti pažnju na odnos između prosvjeda i svakodnevnog rada ljudi uključenih u pokret. Prosvjedi pogotovo ukoliko su obilježeni nasiljem, dobivaju puno veću pažnju u medijima, dok s druge strane konkretni projekti i alternative koje razvijaju akteri pokreta vrlo se teško probijaju u glavne vijesti. Što se tiče prosvjeda, aktivisti moraju biti na čisto s činjenicom kako je završeno doba izvlačenja «prljavog veša» procesa globalizacije na površinu. Nema nikakvih prepreka da pokret dobije i čestitku za taj obavljeni posao. Do prije deset godina, teme kojima se bavi pokret bile su rezervirane za uski krug aktivista i dijela nezavisnih intelektualnih krugova, dok su danas velikim dijelom zahvaljujući i prosvjedima postale predmetom javne i otvorene rasprave. Također je zanimljivo

primjetiti kako su mediji na zapadu počeli pratiti sve te teme tek kad su uočili sam pokret u svojem najbližem vidokrugu. Nećemo puno pretjerati ako zaključimo kako je pa skoro sve do polovine devedestih, glavne teme današnjeg pokreta puno više problematizirane u zemljama u razvoju i zemljama Trećeg svijeta. Po izvještaju *States of Unrest* koji svake godine načini organizacija World Development Movement, može se vidjeti kako su prosvjedi o kojima govorimo česti u siromašnim zemljama, ali takve vijesti ne zanimaju najveće medije na Zapadu. Dapače, nude i tablicu s detaljnim opisom razloga prosvjeda. U izvještaju iz 2003. naveli su čak 111 incidenata i prosvjeda povezanih s otporom programima Svjetske banke ili MMF-a (WDM, 2003). (tablicu nudimo u prilogu pri kraju rada)

Time padaju u vodu sve one teze kako se protiv «globalizacije odozgo» bune samo razmažena i objesna dječica bogatog Zapada koja više ne znaju što bi sa sobom, dok navodno ljudi siromašnih zemalja maltene uživaju u posljedicama brojnih «strukturalnih prilagođavanja» i «utrke prema dnu». Tako da Stanley Fischer, jedan od glavnih ljudi MMF-a potpuno krivo zaključuje kada tvrdi da «kritičari globalizacije uglavnom dolaze iz bogatih zemalja» (Kingsnorth, 2003: 209). Gotovo bi se moglo zaključiti kako su se na Zapadu aktivisti dugo oporavljali od «suih '80-ih». No, pokretu se može postaviti sasvim legitimno pitanje: Dobro, a što poslije prosvjeda?. Već smo zaključili ranije kako je i među aktivistima postala sve jasnija ideja o kraju tzv. «summit hoppinga» (Marco, 2002) ili čekanju sumita i sastanaka omraženih institucija kako bi se pokrenuli i prosvjedovali. Definiranje pokreta samo u odnosu na sastanke WTO-a ili Svjetske banke neće ga odvesti prema navodno drugačijem svijetu kojeg je spreman ponuditi. Naravno, ovime ne želimo reći kako je s prosvjedima gotovo ili još manje kako su nepotrebni. No, akteri pokreta morat će promijeniti neke ustaljene sheme prosvjeda, ponovo zaviriti u svoju bogatu maštu,

pronaći nove strategije i taktike koje će funkcionirati u novim okolnostima balansiranja između terorizma suludih svetih ratnika i terora najmoćnijih država i globalnih institucija. Jednostavno, i sami akteri pokreta zapali su u kolotečinu ukoliko govorimo o prosvjedima i stvari su postale predvidljive. Već se očekuje da bude šareno, očekuje se da dođe do sukoba s policijom, očekuje se da black bloc opsjednuto juriša na Mcdonald's i očekuje se da sve to bude u prvim i glavnim vijestima. Jedan predstavnik američke delegacije na sumitu o FTAA u Quebecu 2001. godine to je iskreno opisao: «Ne možete danas imati trgovinske sumite bez suzavca. To je kao imati cheesburger bez sira» (Kingsnorth, 2003: 50). No, pokret koji ne nudi ništa novo, koji nije spreman na samokritiku i preispitivanje vlastitih strategija i ciljeva, na konstantno ekperimentiranje i fleksibilnost, osuđen je na izumiranje. Također, već je odavno poznata činjenica kako pokret izranja iz ljudi koji rade konkretne stvari, a ne obrnuto. Uvidom u te projekte, programe i realne životne alternative koje razvijaju pojedini akteri unutar pokreta, mora se osjetiti stanovito razočaranje što pokret nije uspio pronaći model da ti uspješni pomaci dođu do više ljudi. Zaista je široka lepeza, kako kaže Walerstein «alternativnih struktura» kojima pokret dokazuje ne samo da drugačiji svijet jest moguć, već da je on i tu. Na jednom od mnogobrojnih foruma posložene su «alternative korporativnoj globalizaciji» u sljedeće sektore: organizacija društva, ekonomija, okoliš, političke strukture, edukacija, mediji, zdravstvo, pravo, međunarodni odnosi/obrana, osobni izbori i smišljanje alternativa.¹⁴⁴ Premda nemamo prostora opisati baš svaki dio, jer se radi o pravoj enciklopediji svih projekata i alternativa pokreta te premda smo neke primjere već i naveli (participativni budžet, MST, Linux softverski programi...) s obzirom na opseg koji zahvaćaju i kvalitetu efikasnosti, pojedini projekti zaista su vrijedni da ih spomenemo.

Fair trade (poštena ili pravedna trgovina) je oblik trgovine zamišljen kao alternativa «slobodnoj trgovini» i prevladavajućim odnosima u današnjim financijskim i trgovinskim odnosima. Pojavu fair tradea možemo smjestiti na početak '80-ih godina prošlog stoljeća. Osnova fair trade je da se odgovorni potrošači iz bogatijih zemalja solidariziraju sa siromašnim proizvođačima iz zemalja u razvoju ili zemalja Trećeg svijeta. Pristankom da određeni proizvod plate nešto više direktno pomažu ljudima u siromašnim zemljama da opstanu i izdrže nepravedan pritisak subvencioniranih proizvoda sa Zapada. Principi fair trade su: pravedna plaća unutar lokalnog konteksta, transparentnost prema javnosti, angažiranje u ekološki održivim projektima, građenje dugoročnih trgovinskih odnosa, sigurnost da fair trade proizvodi nisu stvarani dječjom random snagom i drugi. Žene kao proizvođači zauzimaju 60 do 70 posto unutar fair tradea. Proizvođaču se garantira da će dobiti od kasnije cijene u trgovinama najmanje 30-40 posto. Na primjer, na Haitima radnice koje proizvode odjeću zarade manje od jedan posto od kasnije cijene kad proizvodi stignu na police. Danas fair trade vrijedi svega 400 milijuna dolara, što je udio od 0,01 posto ukupne svjetske trgovine, no zadnjih godina u pojedijim zemljama bilježimo porast u trgovini fair trade proizvodima za 30 posto godišnje. Premda se fair trade može kritizirati kako ima više veze sa trgovinom, a manje s mijenjanjem socijalnih odnosa te kako bi bilo bolje ljudima u siromašnim zemljama da ne budu ovisni o zapadnim potrošačima, fair trade u ovom trenutku predstavlja direktnu akciju i konkretan oblik solidarnosti s ljudima kojima se kao alternativa predstavlja rad za korporacije.¹⁴⁵

Mnogo dalekosežnija alternativa je Local Exchange Trading Systems (LETS). LETS je zamjena za mainstream ekonomiju, gdje unutar alternativnog ekonomskog sistema ljudi stvaraju vlastiti novac. Radi se o umreženom sistemu gdje ljudi razmjenjuju proizvode i usluge bez upotrebe službene valute određene države, već ljudi koriste

vlastiti novac koji izmisle. Prvi LETS stvorio je Michael Linton 1983. godine u Kanadi za vrijeme velike nezaposlenosti. LETS se upravo i pokazao iznimno vrijednim u uključivanju marginaliziranih skupina (nezaposlenih, manjina, osoba s određenim stupnjem invaliditeta, starim osobama...) koje se osjećaju isključeno iz uobičajenog društvenog života. Unutar LETS-a ponovo su se osjetili vrijednim članovima svojih zajednica, jer zapravo svatko ima određene sposobnosti, pitanje je samo da li ih i osobe same i društvo razvija te prihvaća. Ideja je dakle da ljudi unutar alternativne ekonomske mreže razmjenjuju proizvode i usluge ovisno o potrebama. Ne radi se o klasičnom tipu razmjene, jer unutar LETS-a je važno da postoji cirkulacija unutar mreže. Danas LETS-ovi uključuju hotele, taxi službe, prehrambene kooperative, firme za selidbe, firme za gradnju kuća, internet klubove i druge. Koliko nam je poznato jedino je nafta do sada bila izuzeta iz LETS-ova, no s obzirom na ulogu tog resursa to nas ne treba čuditi. Nakon pojave biodizela i drugih decentraliziranijih pogonskih goriva i taj problem će biti riješen. Danas u svijetu postoji nekoliko stotina LETSova. U Britaniji u LETSovima sudjeluje 35000 ljudi, u Švicarskoj 80000, a već smo spomenuli Argentinu s nekoliko milijuna ljudi uključenih u sličan sistem tokom posljednje ekonomske krize.¹⁴⁶ Ovakvi sistemi posebno se koriste u siromašnim zemljama, jer osigurava proizvođačima da će uvijek dobiti istu cijenu za svoj proizvod, a potrošače da cijene neće skočiti preko noći, što se događa zbog nestabilnosti globalnog financijskog sustava i špekuliranja na burzama. Najuspješniji LETS nalazi se u Australiji i zove se Blue Mountains. Kao druge zanimljive ekonomske sisteme možemo spomenuti Albertovu participativnu ekonomiju po kojoj je najviše poznat posljednjih godina, a u Aziji se razvija i tzv. Proutova «solidarna socioekonomija».¹⁴⁷

Kooperative so danas prevladavajući organizacijski model unutar alternativnih ekonomskih programa. Postoje kooperative potrošača i proizvođača, ali i tzv. samoupravne kooperative.¹⁴⁸ Ove prve su donekle i češće, a radi se o uobičajenim oblicima udruživanja ili kako se kod nas češće kaže zadrugarstva prilikom proizvodnje određenih proizvoda, te udruženja potrošača koji organizirano kupuju dotične proizvode. Samoupravne kooperative imaju nekoliko presudnih faktora koje moraju zadovoljiti, a to su: radna snaga posjeduje i upravlja kompanijom; sve odluke donose se demokratskim izborima na principu jedna osoba-jedan glas; rad i plaće dijele se na demokratskim temeljima (Estey and Bowman, 2001). Prvi dokazi kooperativnog odnosa između ljudi pronađeni u starom Egiptu, Babilonu, Grčkoj, Rimu, među plemenima Sjeverne Amerike i Afrike, kao i kasnije među poljoprivrednicima drugdje u svijetu. U Europi prva kooperativa kakve danas poznajemo bila je Rochdale Pioneers iz 1844. godine. Najpoznatija kooperativa na svijetu nalazi se u španjolskoj pokrajini Baskiji. Kooperativu Mondragon osnovao je Jose Maria Arizmendi koji je nakon Španjolske revolucije zatvoren. Nakon izlaska iz zatvora postaje svećenik i povezuje kooperativni način proizvodnje sa katoličkom socijalnom doktrinom. Zajedno sa svojim učenicima, 1956. godine osniva kooperativu koja je danas pojam uspješnosti čak i u poslovnom svijetu. Danas kooperativa Mondragon ima 60000 zaposlenih, a okuplja 86 proizvodnih jedinica (obrazovni centre, poljoprivredne, građevinske, uslužne, potrošačke kooperative i vlastitu banku). Ukupna vrijednost Mondragon kooperative iznosi preko 14 milijardi eura. U kooperativama se pokušavaju plaće i zarade balansirati, naravno uz poštivanje i osobnog doprinosa tako da je u Mondragonu razlika između najveće i najmanje plaće 4,5 prema 1. Podsjećamo da direktori i menadžeri najpoznatijih korporacija zarađuju za u prosjeku preko 400 puta više od običnih radnika.¹⁴⁹ Možemo spomenuti i

uspješnu Kerala Dineshi Beedi kooperativu u Indiji u kojoj radnici i radnice motaju cigarete. Ovdje je zanimljivo napomenuti kako se radi i o jednom od najslabije plaćenih poslova u Indiji u kojem se radnici i radnice uvelike iskorištavaju te rade u teškim radnim i zdravstvenim uvjetima.¹⁵⁰ Ovaj projekt je zanimljiv jer je stvoren u suradnji s lokalnom upravom savezne države Kerala u Indiji. Radnici u glavno tijelo kooperative biraju pet predstavnika, a lokalna vlast dva. Kooperativa zapošljava 46000 ljudi uz mnoga prava o kojima drugi indijski radnici u tom sektoru, pa i ostalima, mogu samo sanjati. Zbog sve veće nepopularnosti cigareta, kooperativa sve više usmjerava svoju proizvodnju prema poljoprivredi te se trenutno provodi plan prebacivanja 25 posto radnika na neduhansku proizvodnju tokom deset godina. U tom restrukturiranju nijedna osoba ne smije dobiti otkaz. Nevjerojatnih 700 milijuna ljudi participira u kooperativama danas. Kao što je Porto Alegre poznat po participativnom budžetu, tako je Kerala poznata po tzv. «Kerala razvojnom modelu», gdje su zbog pravednije redistribucije zadovoljene mnoge potrebe njenih stanovnika, unatoč relativno malom BDP-ju.¹⁵¹

Što se tiče ekoloških alternativa moramo spomenuti Global Ecovillage Network (GEN) najveću koaliciju urbanih i ruralnih socijalno pravednih i ekološki održivih prostora. Mjesta koja su okupljena u GEN-u među prvima u svijetu počela su eksperimentirati i razvijati korištenje obnovljivih izvora energije poput vjetra, sunca i drugih; permakulturni dizajn i razne ekološke tehnike u poljoprivredi; te solarnu pasivnu gradnju i ekološko graditeljstvo. Nekad dio alternativnog svijeta danas ta znanja i tehnike postaju dio državnih, regionalnih i gradskih razvojnih politika. U gradskim prostorima sve više se razvijaju urbani vrtovi, zeleni krovovi, kooperative potrošača i drugi oblici koji doprinose održivijem i ljepšem životu u gradovima. Posebno vrijedi spomenuti grad od preko dva milijuna stanovnika Curitiba u Brazilu,

kao primjer velikog urbanog centra koji usvaja politiku održivog razvoja na najbolji način. Projekt gradonačelnika Jaimea Lenera, njegovih suradnika, ali i svih stanovnika Curitibae danas postaje ogledni primjer upravljanja gradom na način da zadovoljava potrebe ljudi i odgovorno se odnosi prema okolišu. Grad je podijelio 1,5 milijuna stabala građanima da ih sade u svojim kvartovima i četvrtima, a reformom gradskog prometa i prevoza smanjili su korištenje automobila za četvrtinu. Stvaranjem pravih avenija isključivo za autobuse i jeftinijom kartom za siromašne stanovnike grada došli su u poziciju da od putnika koji svakodnevno koriste autobuse njih 28 posto ističe kako imaju svoje automobile, ali je javni prijevoz brz, jeftin i komforan te stoga radije ostavljaju automobile doma. Zbog toga se u Curitibau sačuva godišnje 7 milijuna godišnje galona benzina. Socijalna komponenta grada ogleda se u projektu gdje siromašni skupljaju zeleni otpad, odnose ga na velik broj lokalnih kompostana i za uzvrat dobiju topli obrok ili hranu za doma. Curitiba ima najviše zelene površine po stanovniku, a recikliraju čak dvije trećine svog otpada po čemu su prvi na svijetu. I na ovom primjeru možemo vidjeti kako je pitanje dobrog života, više stvar odluke, a manje financijskih sredstava i ekonomskog bogatstva.

Pokret je definitivno krenuo u dobrom smjeru zbog stavljanje većeg naglaska na zajedničke susrete, promišljanja i rasprave kao što su Forumi, a manje na prekidanje sastanaka globalne političke i financijske elite. Naravno, Forum zato predstavlja veliku odgovornost u spajanju mostova, razmjeni iskustva, dijeljenju dobrih prijedloga, upijanju međusobne inspiracije i definiranju vlastitih ciljeva kako je ih je postavio Wallerstein. Ova nova faza pokreta zasigurno će biti teža od prve. Na početku je za pažnju bilo dovoljno dati kritiku, sada su potrebna rješenja. Potrebno je naučiti balansirati između prosvjeda i stvaranja alternativa u najbližoj okolini. Pri tom, mnogi aktivisti s pravom upozoravaju kako pri okretanju konkretnim projektima u

zajednicama gdje žive akteri pokreta, ne smije se skrenuti s globalnog umrežavanja i suradnje. Po njima «otpor i dalje treba biti transnacionalan kao i kapital, kao financijske špekulacije, kao klimatske promjene, kao dugovi, kao korporacijska moć» (NfN, 2003: 505). Naravno, pokret bi nesumnjivo ponovio grešku ukoliko bi se ponovo uljuljkao u teze o vlastitom pobjedonosnom kretanju koje će imati linearni smjer. Možemo zaključiti kako nas tek očekuje procijeniti domete pokreta na osnovu relanih pokazatelja. I kao što smo napomenuli ranije, u neku ruku čudi što se više ne iskorištavaju pozitivni projekti i programi koje pojedini akteri pokreta stvaraju širom svijeta. Tek ćemo vidjeti hoće li Forum i akteri pokreta uspjeti umjesto «supermarketa ideja» (Bendaña, 2002), zaista pokrenuti tvornicu ideja koje će proizvoditi drugačije svjetove, utemeljene na socijano pravednijim i ekološki održivijim osnovama.

BILJEŠKE

¹ U rječniku engleskog jezika (Školska knjiga, 1987) prevedeno kao pučki, narodni, bit, suština. U ovom kontekstu misli se na inicijative odozdo, akcije gdje inicijativa dolazi od samih ljudi zainteresiranih za nju, a nije inicirane odozgo, izvan samih ljudi.

² Na kasnijoj međunarodnoj konferenciji Verhofstadt se ispričao na nedovoljnoj razumljivosti i izrazio žaljenje zbog pogrešnog tumačenja te ponovno pozvao na dijalog. Za cijelu debatu i druge odgovore vidjeti *Open Letter on Globalisation. The Debate*, Laeken: European Council of Laeken, 2001.

³ Upitnik je Bond stavio pored imena koja se mogu naći i u drugom tipu reakcije.

⁴ A. Giddens tu svoju tezu slikovito opisuje na drugom mjestu prilikom predavanja nazvanim *Globalizacija* koje je održao u Londonu 1999. godine, a unutar ciklusa od pet predavanja koje je nazvao *Runaway World*. Kako bi potkrijepio proces rastezanja svijeta ili prekoračivanja granica, predavanje je započeo anegdotom o svojoj prijateljici koji je prilikom posjeta jednoj zajednici u centralnoj Africi očekivala saznati nešto o tradicionalnoj povijesti tih ljudi, ali je provela večer gledajući s domaćinima film *Sirove strasti* koji tada još nije niti stigao u londonska kina. Kako bi dokazao i vlastitu globaliziranost Giddens je sljedeća četiri predavanja pod različitim nazivima održao u Hong Kongu, Delhiju, Washingtonu te posljednje ponovno u Londonu. Profesor sociologije na University of Tasmanija, Australija, Malcolm Waters, daje i bizarniji ili ako hoćemo tužniji primjer globaliziranosti današnjeg svijeta kada ističe kako su Tasmanci svjesni da su dio jedne planete, jer su drugi ljudi korištenjem aerosolnih sprejeva stvorili kancerogenu rupu iznad njihovih glava. Vidjeti Anthony Giddens (1999): «Globalizacija» u *Diskrepancija*, sv. I (2); 59-67 i Malcolm Waters (2001) *Globalization*, London and New York: Routledge.

⁵ Cijela fama oko prestanka postojanja koncepta distance potpomognuta je razvojem tehnologije ili konkretnije Interneta gdje sve počinje i završava Microsoftovom ponudom «Gdje želite ići danas?». Dakle, pristup kroz Microsoftova pomagala donosi nam «svijet bez granica», mogućnost da kao potrošači-putnici zavirimo u svaki ugao na svijetu. Time dolazimo do idealizirane mobilnosti, pošto svugdje idemo, mada se nigdje ne krećemo. Baudrillard se tim gubitkom razlike između autentičnog doživljaja (pa i života) i njegove simulacije. Vidjeti Lisa Nakamura 'Where Do You Want To Go Today?' *Cybernetic tourism, the Internet and transnationality* u Nicholas Mirzoeff (ed.) (2002) *The Visual Culture Reader*, London: Routledge: 255-264.

⁶ Tome treba dodati i Friedmanu tezu o «zlatni stezulji» koja znači svođenje političke volje na izbor između Coca-Cole i Pepsi-Cole – neznatne nijanse okusa, neznatne nijanse politika.... Vidjeti Thomas Friedman (2003) *Lexus i maslina – razumijevanje globalizacije*, Zagreb: Izvori: 100-101.

⁷ Premda treba istaći kako Negri i Hardt priznaju SAD-u povlašten položaj u Imperiju, ali to ne zato što su naslijedili bivše europske imperijalističke sile, već upravo zbog razlika kako su SAD-e ustanovljene i kako su širile svoju moć. Hardt i Negri dobili su mnogo kritika zbog «ignoriranja» činjenice kako su SAD jedina svjetska i odlučujuća sila. Pored rata u Iraku, često se navodi i činjenica kako jedino SAD imaju vojne baze po cijelom svijetu, u čak 59 zemalja. Vidjeti Michael Hardt i Antonio Negri (2003) *Imperija*, Zagreb: Arkzin. Za kritiku vidjeti Tom Mertes (2004) *Grass-Roots Globalism*, u: Mertes. T. (ed.) *A movements of Movements – Is Another World Really Possible?*, London: Verso: 237-247.

⁸ Siromaštvo u SAD-u je zapravo jedna tiha i neispričana priča. Svaki 20-i Amerikanac nije u stanju pravilno i nutricionistički vrijedno prehranjivati se. Preko 20 milijuna ljudi ovisi u javnim kuhinjama sličnim programima za pomoć u prehranjivanju, a 60 milijuna radi u nesigurnim, slabo plaćenim poslovima. Njihove plaće i dalje padaju. Vidjeti Michael Carley & Philippe Spapens (1998) *Sharing the World – Sustainable Living / Global Equity in the 21 Century*, London: Earthscan Publications Ltd.: 32.

⁹ Dapače, hiperglobalisti poput Kenichija Ohmaea i samu globalizaciju smatraju «novim dobrom u kojem su ljudi svugdje sve više subjekt podanici sljedbenika globalnog tržišta», odnosno globalnih korporacija. Vidjeti David Held at all. (1999) *Global Transformations*, Cambridge: Politiy Press: 2.

¹⁰ To nas vodi i do sve češće kritike humanitarnih nevladinih organizacija gdje ih se optužuje kako iskorištavaju nezavidnu poziciju siromašnih zemalja te se nastoje pozicionirati kao posrednici između vlada siromašnih zemalja, vlada zemalja iz kojih potječu ili međunarodnih agencija te samih ugroženih ljudi. Optužbe se nižu prema karijerizmu, oportunističnosti, bezosjećajnosti, nestručnosti pa čak i što otvorenom što prikrivenom rasizmu. Posebno se ističu mali rezultati s obzirom na ogromni novac kojim raspoložu pojedine humanitarne nevladine organizacije. Vidjeti Graham Hancock (1992) *Lords of*

Poverty – The Power, Prestige, and Corruption of the International Aid Business, New York: Atlantic Monthly Press.

¹¹ Premda je i sam Brzezinski uvelike doprinio tom svijetu «izvan kontrole». U jednom od intervjua sam Brzezinski je priznao kako je SAD naoružavao najbrutalnije skupine u Afganistanu koje su po izvještajima SAD-ove vlade provodile «neopisivi horor». Uz napomenu kako je ponosan na takvu taktiku, jer je trebalo «baciti Ruse u afganistansku zamku». Vidjeti William Blum (2002) *Rogue State*, London: Zed Books: 4-5.

¹² Dovoljno je spomenuti samo neke slučajeve poput Shella u Nigeriji, BP-ja u Kolumbiji, Rio Tinta u Indoneziji i tako dalje.

¹³ Ritzer gotovo da je slušao tumačenje generalnog direktora McDonald'sa za Singapur: «McDonald's prodaje sistem, ne proizvod. 'Sistem' se uči na Hamburger Universityju do najsitnijih detalja poput načina osmjehivanja kupcima. Vidjeti John Urry (2003) *Global Complexity*, Cambridge: Polity Press: 57-58.

¹⁴ Na nekoliko mjesta u knjizi Barber naglašava i posebno ističe kako koncept Jihad ne treba brkati s islamom, već kako taj koncept možemo naći u različitim zemljama, pa i društvenim skupinama. Tako Barber pod konceptom Jihada ubraja i brojne desničarske radikalne skupine, vjerski isključive fundamentalističke kršćane i druge. Barber se čak i ispričava ukoliko je nekoga povrijedio s takvim određenjem Jihada. To mu sve nije pomoglo od lavina kritika kako je time stigmatizirao brojne muslimane širom svijeta te kako je pogriješio i u shvaćanju jihada. Vidjeti Nicholas Guyatt (2000) *Another American Century? The United States and the World after 2000*, London: ZED Books: 190.

¹⁵ Potrebno je dodati kako Barber ističe i određene pozitivne odrednice ta dva svijeta, Jihada i McWorlda, no ističe da oni ne smiju prevladavati u odnosu na neke druge važne odrednice u demokratskim građanskim društvima.

¹⁶ Na pitanje postoji li globalna kultura, Mike Featherstone odgovara kategorički ne ukoliko pod globalnom kulturom mislimo nešto slično kulturi nacija-država. Vidjeti Mike Featherstone (ed.) (1990) *Global Culture – Nationalism, Globalization and Modernity*, London: SAGE Publications.

¹⁷ Neki primjeri koje navodi Legrain zaista su smiješni. Tako ističe kako se i Hollywood čini amerikaniskijim nego što zapravo jest. Argument za to su ne-američki glumci zvijezde poput Penelope Cruz, Catherine Zeta-Jones, Ewana McGregora i Arnolda Schwarzenegera, koji spadaju u sam vrh glumačke scene. Vidjeti Phillippe Legrain (2003) *Open World:// The Truth about Globalization*, London: Abacus: 304. Ovdje Ritzer dobro zapaža kako SAD kao najveća globalna sila ima mogućnost ponuditi ostatku svijeta baš sve što poželi. Jedan Brazil, na primjer je manje u takvoj mogućnosti. Također sve većem broju ljudi u svijetu, američka kultura je druga kultura. Vidjeti George Ritzer (2004) *Globalization of Nothing*, Thousand Oaks: Pinge Forge Press: 89-90.

¹⁸ U skladu sa svojom tezom i o mcdonaldizaciji, Ritzer i ovdje ističe kako je za mnogim ljudima «ništa» privlačno. Također ističe i određene prednosti ničega poput: neskupoće, udobnost, efikasnost.... Vidjeti George Ritzer (2004) *Globalization of Nothing*, Thousand Oaks: Pinge Forge Press: 141-142.

¹⁹ Kaplan cijeli svoj apokaliptični pogled na svijet zaključuje s tezom kako je dok su svi slavili pad Berlinskog zida, on bio kao reporter na Kosovu i pratio sukobe Srba i Albanaca, već onda znao da je budućnost na Kosovu, a ne u Berlinu. Vidjeti Robert D. Kaplan (1994) *Coming Anarchy*, URL: <http://www.theatlantic.com/politics/foreign/anarchy.htm>. (23.03.2004.).

²⁰ Tomilson daje odličan primjer važnosti koncepta teritorijalnosti unatoč našeg globaliziranom svijetu. Naime, na međunarodnim letovima koji uopće ne slijeću, već samo nadlijeću nebo iznad Saudijske Arabije, stjuardesa obavijesti putnike kako tokom prelaženja Saudijske Arabije u avionu nije dozvoljeno ispijanje alkohola. Vidjeti John Tomilson (1999) *Globalization and Culture*, Chicago: The University of Chicago Press: 5.

²¹ Sam termin društveni pokreti ušao je u upotrebu početkom 19. stoljeća, prvo u Zapadnoj Europi. Konkretnije se spominje i obrađuje prvi put u knjizi Lorenza von Steina (1842) *Povijest socijalnog pokreta u Francuskoj od 1789. do danas*. Vidjeti Tom Bottomore (1987) *Politička sociologija*, Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor hrvatske: 69.

²² Dobar pregled «predpolitičkih» pokreta daje Clifford Harper (2000) *Anarhija – Grafički vodič*, Zagreb: Z@P.

²³ Negdje između možemo smjestiti Toureina koji nastoji pomiriti ta dva aspekta te ističe kako je «društveni pokret u jednom i društveni konflikt i kulturalni projekt». Vidjeti Alain Touraine (1995) *Critique of Modernity*, Cambridge: Basil Blackwell Inc: 240.

²⁴ Sličnu analizu, mada nešto pojednostavljenju nudi Scott. Ključne razlike po njemu između radničkog pokreta i novih društvenih pokreta jesu: a) Lociranost - radnički je pokret tražio unutar politike, a novi društveni pokreti unutar civilnog društva; b) Ciljevi – prije politička integracija i ekonomska prava, a

kasnije promjene u vrijednostima i životnom stilu te obrana civilnog društva; c) Organizacija – kod radničkog pokreta je bila formalna i hijerarhijska, a kod novih društvenih pokreta imamo mrežu i inicijative odozdo; d) Uobičajene akcije – prije u okvirima političke mobilizacije, a poslije kao direktna akcija i kulturalna inovacija. vidi tablicu u Alan Scott (1990) *Ideology and New Social Movements*, London: Unwin Hyman Ltd.: 19.

²⁵ Kao iznimku mogli bismo navesti Kevina Hetheringtona kojemu je sporna i sama konstrukcija «novi socijalni pokreti» pri čemu ističe kako su mirovni, ženski, ekološki, antirasistički te pokret za prava životinja nisu nikakva novina, već postoje dva stoljeća unutar Zapadnih društava. Vidjeti Kevin Hetherington (1998) *Expressions of Identity*, London: SAGE Publications: 29-30.

²⁶ Ukoliko se uračuna rast stanovništva radi se o smanjenju za svega 123 milijuna ljudi, što u UNDP-ju zaključuju kao malom brojkom nedovoljnom da se eliminiira siromaštvo. Velik dio zapravo otpada na Kinu koja je imala velikih uspjeha u borbi protiv siromaštva. Ukoliko se isključi Kina iz ukupne brojke, radi se o porastu broja ekstremno siromašnih ljudi za 28 milijuna. Vidjeti UNDP (2003) *Human Development Report 2003 Millennium Development Goals: A Compact among nations to end human poverty*, URL: <http://www.undp.org>. (23.03.2004).

²⁷ Gini koeficijent s kojim se mjeri nejednakost u nekom društvu stavlja na mjesto države s najvećom nejednakošću Južnu Afriku koja je prestigla donedavno prvu zemlju po pitanju nejednakosti Brazil. Što se tiče ekonomski razvijenih zemalja najveću nejednakost imaju SAD. Najbogatija petina američkog stanovništva 1995. godine zauzimala je 49 posto od ukupne zarade, dok je najsiromašnija petina imala samo 3,6 posto. Također, nejednakost se povećala u svim bogatim zemljama od 1975. godine, osim u Njemačkoj. Vidjeti UNDP (2003) *Human Development Report 2003 Millennium Development Goals: A Compact among nations to end human poverty*, URL: <http://www.undp.org>, Michael Carley & Philippe Spapens (1998) *Sharing the World – Sustainable Living / Global Equity in the 21 Century*, London: Earthscan Publications Ltd.: 32-33 i Worldwatch Institute (2003) Rich-Poor Gap Widening, URL: <http://www.worldwatch.org/topics/vsow/2003/11/12/> (23.03.2004).

²⁸ Od tih 54, 20 zemalja dolazi iz sub-saharske Afrike, 17 iz istočne Europe i Srednje Azije (zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza), 6 iz Južne Amerike i karipskog otočja, 6 iz istočne Azije i Pacifika te 5 iz arapskih zemalja. Te 54 zemlje negativnog stanja čine 12 posto svih zemalja, dalje slijedi 71 zemlja s rastom od 0-3 posto koje zauzimaju 26 posto, te 30 zemalja koje su imale rast veći od 3 posto koje zauzimaju 47 posto. Vidjeti UNDP (2003) *Human Development Report 2003 Millennium Development Goals: A Compact among nations to end human poverty*, URL: <http://www.undp.org>. (23.03.2004.).

²⁹ Vrlo dobar prikaz globalne militarizacije ili militarističke globalizacije može se vidjeti na Held at all. (1999) *Global Transformations*, Cambridge: Polity Press: 87-148.

³⁰ Uglavnom je to toga došlo zbog prestanka proizvodnje frižidera, raznih sprejeva i ostalih proizvoda koji su emitirali te plinove. No. Čak i taj uspjeh u oporavku ozonskog omotača osjetit ćemo tek za 50 godina upozoravaju stručnjaci zbog prevelike akumulacije u atmosferi. Vidjeti Ed Ayres (2000) *God's Last Offer – Negotiating for Sustainable Future*, New York: Four Walls Eight Windows: 133.

³¹ Kyoto protokol je još uvijek neobavezujući dogovor o smanjenju emisije štetnih plinova u atmosferu koji je stvoren u japanskom gradiću Kyoto 1997 godine. Dogovor još uvijek nije pravno važeći, odnosno nije stupio na snagu, jer ga nisu potpisale SAD i Rusija koje zajedno imaju dovoljno velik udio u emisiji štetnih plinova da bez njihovog potpisa Protokol ne vrijedi, pošto se bez njih ne može skupiti dovoljan broj zemalja koje emitiraju 55 posto svih štetnih plinova, što je uvjet za postajanje Protokola pravno važećim ugovorom. Kyoto, protokol, naime zahtjeva smanjenje emisije od samo 5,2 posto u odnosu na 1990 godinu do razdoblja 2008-2012. Inače, IPCC kao međunarodno tijelo s više od 2500 znanstvenika i znanstvenica iz područja vezanih za klimu istaknuli su kako nam je zapravo za potpuni oporavak ozonskog omotača i klimatskih promjena potrebno smanjenje emisije štetnih plinova od 60 do 80 posto. Vidjeti Worldwatch Institute (2002) *State of the World 2002*, London: Earthscan Publications Ltd.: 24-50.

³² Glavni savjetnik vlade Velike Britanije Sir David King istaknuo je u jednom od svojih intervjua kako su «od svih problema s kojima se danas suočavamo, klimatske promjene ozbiljniji problem od terorizma» te je u skladu s tim optužio SAD Bushevu vladu zbog odbijanja prihvaćanja borbe protiv klimatskih promjena, a čemu uvelike doprinosi.

³³ Pri tom je karakterističan stav senatora iz Kalifornije, Rubena Ayale koji odgovarajući na temu izumiranja, ili točnije rečeno uništavanja brojnih biljnih i životinjskih vrsta rekao: «Dinosaurusi su također izumrli pa mi ne fale». Vidjeti Ed Ayres (2000) *God's Last Offer – Negotiating for Sustainable Future*, New York: Four Walls Eight Windows: 30.

³⁴ Brojne druge organizacije ističu kako je ova procjena FAO-a zapravo zamaglivanje stvarnosti i zatvaranje očije pred još većim problemima. Naime World Resource Institute ističe kako FAO u svoju procjenu prekrivenosti šumama uključuje i plantaže drvećem, premda je jasno kako plantaže drveća

nisu šume te ne mogu osigurati takvu biološku raznolikost i usluge eko-sistemu. Također FAO je smanjio postotak prekrivenosti drvećem potreban da se neko područje proglašuje šumom sa 20 posto na 10 posto. WRI ironično zaključuje kako se takvim procjenjivanjem neka područja koja u Australiji smatraju pustinjama po FAO-u mogu smatrati šumama. Vidjeti Worldwatch Institute (2002) *State of the World 2002*, London: Earthscan Publications Ltd.: 8-9.

³⁵ Do 2025. godine procjenjuje se porast na dvije trećine stanovništva koje će imati problema s pristupom i opskrbom pitkom vodom. Vidjeti Worldwatch Institute (2002) *State of the World 2002*, London: Earthscan Publications Ltd.: 6.

³⁶ Obrazlagajući svoje protivljenje potpisivanju Kyoto protokola, Bush je zaključio kako «američki način života nije za pregovaranje». Time se jasno dalo do znanja da se neodrživi životni stil najbogatije zemlje svijete neće preusmjeriti prema ekološki obazrivijem. Ironični komentatori samo bi dodali kako je time Bush upao u niz apsurdnih anti-ekoloških izjava kojima obiluje pro-neoliberalna elita u SAD-u. Predsjednik Reagan je tako u kampanji za predsjednika SAD-a koju je kasnije i osvojio izjavio kako »približno 80 posto svog zagađenja zraka dolazi od emisije ugljikovodika od biljaka» te «kako drveća uzrokuju više zagađenja od automobila». Nešto slično je još prije izjavio i jedan od glavnih ideologa neoliberalizma ekonomist Milton Friedman tvrdeći kako bi «...bez moderne tehnologije zagađenje bi bilo još mnogo gore. Zagađenje od konja je bilo mnogo gore od onog kojeg dobivamo od automobila». Vidjeti Simon Dresner (2003) *The Principles of Sustainability*, London: Earthscan:27 i 39; Carla Ravaioli (1991) *Economist and the Environment*, London: Zed Books.

³⁷ Neke podatke zaista vrijedi spomenuti. Tako se ističe u 2003. godini u SAD-u ima više automobila nego osoba s vozačkom dozvolom. Također prehrana orijentirana na mesu doprinosi emisiji stakleničkih plinova za devet puta više nego prehrana bazirana na povrću koje se lokalno proizvodi. Vidjeti Worldwatch Institute (2004) *State of the World 2004*, New York: W.W. Norton & Company.

³⁸ Do 1953. godine Banka je kreditirala sa svega 1,75 milijardi dolara, a europske zemlje sa svega 49 milijuna dolara.

³⁹ F. William Engdahl iznosi tezu kako je cjelokupno povećanje nafte bilo smišljeno od male skupine najmoćnijih američkih i britanskih bankara i naftaša. Premda Engdahl očito pati od ovisnosti o teorijama zavjere pa po njemu bi se i u okupljanju Beatlesa moglo tražiti tajnu ruku koja namamljuje mlade na duge kose i drogu, a ne na prirodne znanosti i vjeru u progres, valjalo bi obratiti pažnju na analizu koju nudi o početku naftnog šoka. Vidjeti F. William Engdahl (2000) *Stoljeće rata – Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, Zagreb: AGM: 209-241.

⁴⁰ Strukturalni programi prilagođavanja postali su toliko nepopularni da su zamijenjeni s praktički istim programom, ali uz promijenjeno ime *Poverty Reduction Strategy Initiative*, a zemlje trebaju provoditi *Poverty Reduction Strategy Papers* (PRSP).

⁴¹ Kao primjer «utrke prema dnu» koje su tada siromašne zemlje započele kako bi se «svidjele» MMF-u, Svjetskoj banci i korporacijama možemo navesti oglas filipinske vlade objavljen u biznis časopisu Fortune 1975. godine u kojem se nudi: «Kako bismo privukli korporacije kao vašu....mi smo srušili planine, iskrčili đungle, napunili močvare, pomaknuli rijeke, premjestili gradove...sve to kako bismo olakšali vama i vašem biznisu ovdje». Vidjeti David C. Korten (1995) *When Corporations Rule the World*, West Hartford: Kumarian Press, Inc.:159.

⁴² Neke primjeri «strukturalnih programa prilagođavanja su zaista apsurdni. Tako je vlada Brazila tokom procesa privatizacije u razdoblju 1991-1998 zaradila 85 milijardi dolara od prodaje «obiteljskog srebra», odnosno kompanija i tvrtki u njenom vlasništvu, ali je istovremeno potrošila 87 milijardi dolara na pripremu tih kompanija za privatizaciju i investiranje u njih. Vidjeti [URL:http://www.wdm.org.uk](http://www.wdm.org.uk) (31.03.2004).

⁴³ Posebno je također indikativan slučaj Istočnog Timora čiji su stanovnici također patili za vrijeme diktatorske vlasti Suharta. Indonezija je 1974. godine okupirala Istočni Timor i do 1999. godine indonezijska vojska ubila je trećinu stanovnika otoka. SAD su osigurale 90 posto svog oružja za indonezijsku vojsku. Nakon što su se 1999. godine na referendumu opredijelili za samostalnost Istočnog Timora, njegove građane i građanke počele su terorizirati sigurnosne službe i brojne paravojne formacije uz blagoslov središnje vlasti u Indoneziji. Pritom je uništeno 75 posto infrastrukture ionako siromašne zemlje, raseljeno dvije trećine stanovništva i ubijeno oko 2000 ljudi. Kao jedno od najsiromašnijih područja na zemlji, s nepismenošću od 60 posto i prosječnim životnim vijekom od svega 48 godina, odmah nakon samostalnosti Istočni Timor došao je u opasnost da bez odlaganja dobije vanjski dug, jer u budžetu nije bilo dovoljno novaca. Aktivisti su pokrenuli veliku kampanju da se Istočni Timor oslobodi ulaska u dužničko stanje te da mu se bezuvjetno pomogne. Pri tom je važno napomenuti kao Australija ubire ogromni profit raspolažući crpljenjem i trgovinom naftom s otoka. Vidjeti arhivu liste 50 Years is Enough na datum 06.05.2002, *Last chance ALERT: keep E.Timor out of IMF/WB clutches!* (30.04.2004.).

⁴⁴ Vidjeti [URL:http://www.whirledbank.org](http://www.whirledbank.org). Ovdje je važno napomenuti kako se u SAD sve više bilježi trend dekomisije brana zbog njihovih negativnih ekoloških utjecaja, na primjer na riječne tokove i bioraznolikost. Radi se o nekoliko stotina brana, što je mali broj u odnosu na ukupan broj, ali trend je u porastu u '90-im godinama prošlog stoljeća. Vidjeti Worldwatch Institute (2002) *State of the World 2002*, London: Earthscan Publications Ltd: 5-6.

⁴⁵ U jednom drugom izvještaju Banka priznaje kako se 12 od 25 projekata proglašeni uspješnim, moglo proglasiti neuspješnim u trenutku kada su došli do svog završetka. Vidjeti David C. Korten (1995) *When Corporations Rule the World*, West Hartford: Kumarian Press, Inc.:168.

⁴⁶ Vidjeti [URL:http://www.whirledbank.org](http://www.whirledbank.org) (30.03.2004). Gotovo je nevjerojatno, ali gospodin Summers nikada nije imao ikakvih problema zbog ovakve izjave. Dapače, poslije je služio kao ministar financija za vrijeme Clintonovog predsjednikovanja da bi završio kao rektor Harvarda. Posljedice prihvaćanja Summersove vizije možda se najbolje vidi u financiranju spalionica koje emitiraju dioksin, živu i ostale otrovne plinove i elemente. Takve otrovne spalionice građene su samo u zemljama u razvoju, upravo onako kako je predložio Summers. U zadnjih deset godina WB je financirala 158 projekata spalionica. Od toga na Afriku otpada 49 %, Aziju i Pacifik 22 %, Južnu Ameriku i Karipska otočja 19% i Istočnu Europu 10 %. Zanimljivo je znati kako je predsjednik Svjetske banke, Jim Wolfenshon uplatio 50000 dolara donacije lokalnoj ekološkoj organizaciji koja se borila protiv gradnje slične spalionice u saveznoj američkoj državi Wyoming. Naime, Wolfenshon živi u Wyomingu. Vidjeti [URL:http://www.no-burn.org/campaigns/wb.html](http://www.no-burn.org/campaigns/wb.html) (01.04.2004.).

⁴⁷ MMF je dobio i veliku kritiku najveće unije sindikata u svijetu International Confederation of Free Trade Unions (ICFTU) koji broje preko 150 milijuna članova, jer je iz MMF-a predloženo da Europa prihvati sistem rada i zapošljavanja kakav je i u SAD-u kako bi povećali konkurentnost. Također se u tom smjeru predlagalo i smanjenje socijalnih i radničkih prava. Vidjeti [URL:http://www.icftu.org/displaydocument.asp?Index=991218936](http://www.icftu.org/displaydocument.asp?Index=991218936) (01.04.2004.).

⁴⁸ SAD je prije imao oko 20 posto, ali je pod pritiskom pristao smanjiti svoj udio na 17 posto, ali je kao osiguranje u pravila ušla odredba kako je za promjenu bilo koje odluke potrebno 75 posto glasova. Praktički to znači da su si time osigurali pravo veta. Hrvatska je u skupini zemalja koje imaju 4,87 posto glasova.

⁴⁹ U tom smjeru možemo navesti pokušaj Japana da se još i prije kolapsa tamošnjih monetarnih sistema kao preventiva osnuje Azijski monetarni fond s težinom od 100 milijardi dolara s kojima bi se pomoglo krizom zahvaćenim zemljama da se održe. Inicijativu je spriječio predstavnik SAD-a u MMF-u i kriza je zatim počela s devastirajućim posljedicama za zemlje u regiji. Vidjeti Weisbrot, M. (1999) *Globalization: A Primer*, [URL:http://www.cepr.net/GlobalPrimer2.htm](http://www.cepr.net/GlobalPrimer2.htm) (02.04.2004.).

⁵⁰ Vidjeti i arhivu mailing liste 50 Years is Enough od 20.08.2002., Important SIGN-ON: Bolivia/Cochabamba/Water.

⁵¹ Daje se primjer s projektom Svjetske banke u Bangladešu koji se kritizira, jer zahtijeva od majki uključenih u projekt da svaki dan dolaze na dogovoreno mjesto kako bi im se djeca nahranila što im je nepraktično. Vidjeti arhivu mailing liste 50 Years is Enough od 04.06.2003., *WB nutrition programs:wasteful failures* (30.04.2004.).

⁵² Misli se na zaduženost u odnosu na ukupan BDP, a ne na ukupan dug. Odnos između tih dviju kategorija vidjeti na karti na kraju rada.

⁵³ Pritom treba istaknuti kako od tih osam zemalja najmanje tri – Uganda, Mauritanija i Burkina Faso - još uvijek imaju neodrživ teret duga. Vidjeti Bretton Woods Project, Center of Concern, Halifax Initiative Coalition, New Voices on Globalization/50 Years is Enough (2003) *Reality bites: A rebuttal of the IMF's «Common criticism: some responses»*, [URL:http://ifiwatchnet.org/doc/realitybites.pdf](http://ifiwatchnet.org/doc/realitybites.pdf) (31.03.2004.).

⁵⁴ Vidjeti arhivu mailing liste 50 Years is Enough od 13.02.2004., *Doing nothing for Ethiopia* (31.03.2004.).

⁵⁵ Jedan od trenutno najspornijih projekata Svjetske banke je zasigurno financiranje preko 100 kilometara dugog naftovoda Čad-Kamerun koji prolazi uz ili kroz 13 rijeka te se naglašava njegov loš utjecaj na lokalne zajednice. Ističe se kako je čadanski predsjednik Idriss Deby kupio oružje novcem kojeg je dobio kao bonus nagradu za projekt od naftnih korporacija koje sudjeluju u projektu. Predstavnički organizacija za ljudska prava i ekološke grupe ističu kako će se to oružje iskoristiti protiv vlastitih građana ukoliko budu previše aktivni u borbi protiv naftovoda. Vidjeti Bretton Woods Project (2004) *World Bank, IMF and armed conflicts: Helping peace or creating the conditions for war?*, [URL:http://www.brettonwoodsproject.org/article.shtml?cmd\[126\]=x-126-35157](http://www.brettonwoodsproject.org/article.shtml?cmd[126]=x-126-35157) (30.03.2004.).

⁵⁶ Rad ovo dvoje znanstvenika, kao i raspravu između njih i Martina Ravalliona iz Svjetske banke može se vidjeti na Reddy, S. and Pogge, T. (2003) *How Not to Count the Poor?*, [URL:http://www.socialanalysis.org](http://www.socialanalysis.org) (01.04.2003.).

⁵⁷ Nešto slično rekla je i predstavnica jedne od sindikalnih središnjica u Hrvatskoj na temu računanja nezaposlenosti. Naime, po međunarodnim kriterijima dovoljno je da nas se svrsta u sektor zaposlenih ako samo jedan sat tjedno za neki određeni posao primimo novac. Time i brojka od milijardu nezaposlenih s kojom barata ILO, što čini trećinu radne snage, ne daje pravu sliku nezaposlenosti pa onda samim time i siromaštva. Vidjeti Michael Chossudovsky (1998) *Global Poverty in the Late 20th Century*, URL:<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/chossu.htm> (01.04.2004.).

⁵⁸ Također se ističe kako se pri tome zanemaruje autokratski, a u najmanju ruke nedemokratski državni sistem koji upravlja cijelim ekonomskim sistemom, kao u slučaju Kine na primjer. Dodatno se ističe kako razvoj ako je do njega i došlo, isto kao i u globalnim razmjerima i ovdje ostavlja veliku masu gubitnika. Na primjer, u razvoju Kine uglavnom sudjeluju priobalne regije, dok je unutrašnjost i dalje obilježena siromaštvom.

⁵⁹ Nekontrolirana sječa šume Alice Blondel (2004) *The Logs of War*, URL:<http://www.globalwitness.org/reports/download.php/00044.pdf> (04.03.2004.) uzrokovala je i uzrokuje neke od najgorih ratova u svijetu. Izravno je povezana s ratovima u Kambodži, Siera Leoneu, Obali slonovače, Demokratskoj Republici Kongou, Burmi i Liberiji. Vidjeti Alice Blondel (2004) *The Logs of War*, URL:<http://www.globalwitness.org/reports/download.php/00044.pdf> (04.03.2004.).

⁶⁰ Na jednom od memoranduma koji su «procurili» iz Svjetske banke vidi se kako su u Svjetskoj banci svjesni opasnosti koju sa sobom nose projekti s iskorištavanjem nafte i plina, ruda, šuma te neodrživih resursa koji su svrstani u crvenu skupinu «jasne i stalne opasnosti». Sektori su poredani po stupnjevima s obzirom na njihove posljedice, ali i s obzirom na «globalnu zabrinutost» i prosvjede protiv takvih projekata. Ipak, u Svjetskoj banci u istom dokumentu ističu kako su upravo ti sektori nafta, plin i rudarstvo najisplativiji. Vidjeti URL:<http://www.seen.org> (01.04.2004.).

⁶¹ Tako je Svjetska banka dala zajam Kini od 2 milijuna dolara za smanjenje emisije stakleničkih plinova. Iste godine Kina je dobila u kreditima 630 milijuna dolara za projekte iskorištavanja fosilnih goriva. Vidjeti Lorraine Elliot (1998) *The Global Politics of the Environment*, New York: New York University Press: 203.

⁶² Vidjeti URL:<http://www.seen.org>. (01.04.2004.).

⁶³ Iz britanskog Odjela za Međunarodni razvoj (DFID) čestitano je na radu i rezultatima timu za EIR izvještaj, ali je nakon toga par rečenica kasnije istaknuto kako su «zabrinuti pretežno negativnim tonom izvještaja». Također je napomenuto kao iz Svjetske banke da same zemlje ne bi željele prekid takvih projekata te kako nema smisla da Svjetska banka izađe iz njih kada bi se oni provodili i bez njenog sudjelovanja. Vidjeti pismo upućeno iz DFID-a 30. prosinca, 2003.

⁶⁴ Drugi partneri su dvije agencije UN-a, od kojih UNDP osigurava tehničku podršku i priprema projekte, UNEP osigurava integritet projekata, a Svjetska banka ima ulogu upravitelja projekta. Vidjeti Jennifer A. Elliott (2003) *An Introduction to Sustainable Development*, London: Routledge: 78-79.

⁶⁵ Kritičari ističu kako Kongres nije odmah poslije Drugog svjetskog rata ratificirao sporazum o Međunarodnoj trgovinskoj organizaciji, jer SAD tada još nisu kontrolirale dovoljno područja i sektora u svijetu.

⁶⁶ Cijeli memorandum sa svim zahtjevima može se vidjeti na URL:<http://www.polarisinstitute.org> ili www.gatwatch.org (05.04.2004.).

⁶⁷ Svjetska banka procjenjuje kako bi u slučaju ukidanja poljoprivrednih subvencija u bogatim zemljama to doprinijelo novih 500 milijardi dolara ukupnoj godišnjoj svjetskoj zradi do 2015. godine uz izlazak iz siromaštva za 114 milijuna ljudi. Posebno se ističe kako bi 60 posto toga mogle zaraditi zemlje u razvoju. Vidjeti Daryll E. Ray (2003) *World Bank Study: Trade Liberalization would shut down two-thirds of EU grain and oilseed production*, URL:<http://www.agpolicy.org> (06.04.2004.).

⁶⁸ Popis prehrambenih korporacija u SAD-u koje dobivaju veliki novac iz državnih subvencija vidjeti Kevin Danaher (1996) *Corporations Are Gonna Get Your Mama*, Monroe: Common Courage Press: 27-28.

⁶⁹ To nije spriječilo SAD čak ni od zahtjeva upućenog zemljama u razvoju kako bi ukoliko žele smanjenje subvencija za poljoprivredu bogatih zemalja razliku trebale kompenzirati same zemlje u razvoju. Također se od strane predstavnika SAD-a moglo čuti kako oni zagovaraju smanjenje poljoprivrednih subvencija za 100 milijardi godišnje.

⁷⁰ Zbog izloženosti opasnim pesticidima više od 20000 radnika u Hondurasu postalo je sterilno za vrijeme rada na plantažama Chicquite. Vidjeti Noreena Hertz (2002) *The Silent Takeover – Global Capitalism and the Death of Democracy*, London: Arrow Books: 111.

⁷¹ EU je 2003. godine predala nove studije u kojima se dokazuje štetno djelovanje korištenja hormonski stimulirane govedine te zatražila od SAD da u skladu s tim ukine sankcije. Vidjeti Worldwatch Institute (2004) *State of the World 2004*, New York: W.W. Norton & Company: 158-159.

⁷² Mnogi ipak ističu da od WTO-a najviše profitiraju SAD. Od svih dosad prijavljenih 150 tužbi sudu WTO-a sam SAD podnio je 50-ak, a sve zemlje u razvoju zajedno 40. Vidjeti John Madeley (2000) *Hungry for Trade*, London: Zed Books.

⁷³ Mnogi autori kritiziraju ovakvo uspoređivanje korporativnog prihoda i državnog BDP-ja. Bivši savjetnik u WTO-u Philippe Legrain ističe kako je to kao uspoređivanje krušaka i jabuka, odnosno kao da tvrdimo da prodavač voća i povrća koji proda 1000 funti robe tjedno je bogatiji od advokata koji zaradi 900 funti tjedno. Ipak, advokatu ostaje sve za potrošiti, a prodavač mora dalje ulagati. Slično tvrde i David Held i Anthony McGrew koji nude i «točnu» tablicu najvećih svjetskih ekonomija. Ipak, antikorporacijski aktivisti tvrde kako je čisto zamagljivanje istine, jer se navodno BDP-ju dodaju i vrijednosti. Za njih je BDP kruto računanje ekonomske aktivnosti koja se percipira kao pozitivna i uključuje sve robe i usluge koje se kupuju i prodaju. Za kritiku usporedbe vidjeti Philippe Legrain (2003) *Open World :/ The Truth about Globalization*, London: Abacus: 139-140; David Held and Anthony McGrew (2003) *Globalization/Anti-globalization*, Cambridge: Polity Press: 43-44; a za obranu usporedbe vidjeti Kevin Danaher and Jason Mark (2003) *Insurrection – Citizen Challenges to Corporate Power*, London: Routledge: 3.

⁷⁴ Ukoliko vlade jedino odlučuju o sporovima u WTO-u neovisno o korporativnog sektoru iz svoje zemlje, kako to da su SAD podnijele tužbu WTO-u zbog uvoza banana u EU kada SAD nemaju niti jednu plantažu banana na svom teritoriju, pitaju kritičari?

⁷⁵ Vidjeti FoEI and CEO (2003) *Business Rules: Who Pays the Price?*, Mexico and Uruguay: Central de Impresiones Ltda: 14.

⁷⁶ Aktivisti ističu kako su mediji namjerno izbjegavali tu temu kako bi suzbili javnu raspravu o tako škakljivoj temi. Naime, New York Times i The Washington Post zajedno su objavili svega osam članaka o ugovoru MAI u 1998. godini. Vidjeti Kevin Danaher and Jason Mark (2003) *Insurrection – Citizen Challenges to Corporate Power*, London: Routledge: 260.

⁷⁷ Zanimljivo je kako je MTBE dodan benzinu kako bi se smanjilo zagađenje zraka. No, ispalo je kako MTBE zagađuje vodu te uzrokuje rak, te neurološke i dermatološke probleme kod ljudi. U SAD-u se trenutno vode tužbe protiv 22 korporacije povezane s proizvodnjom ili korištenjem tog aditiva. Iz Lyondell Chemical Co., proizvođača aditiva iz Houstona prebacili su krivnju na druge tvrdeći kako nije ništa sporno u MTBE-u, već u šupljim tankovima iz kojih se benzin izlije u zemlju. Vidjeti [URL:http://www.flora.org/mai/forum/all?subject=NAFTA&from=](http://www.flora.org/mai/forum/all?subject=NAFTA&from=) i [URL:http://www.wired.com/news/technology/0,1282,38718,00.html](http://www.wired.com/news/technology/0,1282,38718,00.html) (07.04.2004.).

⁷⁸ Jedna od najvećih poljoprivrednih korporacija Archer Midland Congres najavio je tužbu Meksika zbog odluke da se posebno oporezuju bezalkoholna pića koja sadrže fruktozu, umjesto šećera iz Meksika. Vidjeti [URL:http://www.admworld.com/news/articles/10_14_03_intent.htm](http://www.admworld.com/news/articles/10_14_03_intent.htm) (07.04.2004.). Također korporacija koja se bavi iskopavanjem zlata Glamis Gold Ltd. tužila je Kaliforniju zbog zabrane iskopavanja zlata u jednom od rudnika u toj saveznoj državi.

⁷⁹ O kvaliteti tih poslova dovoljno govori i situacija na Clintonovoj press konferenciji gdje navodi uspjehe u rastu zapošljavanja u SAD-u na što mu jedna žena iz publike odgovora: «Znam, ja ih imam četiri». Vidjeti Sharon Bader (2000) *Selling the Work Ethic*, London: Zed Books: 131. Također mnogi ističu kako je upitna mala nezaposlenost za vrijeme Clintonove vladavine u trenutku kada se 2 milijuna ljudi, 3 posto radne snage nalazi u zatvorima SAD-a te ih se time briše iz evidencije nezaposlenih. Vidjeti Noreena Hertz (2002) *The Silent Takeover – Global Capitalism and the Death of Democracy*, London: Arrow Books: 65.

⁸⁰ Po radu Joel Bakena i njegovoj knjizi snimljen je već i dokumentarni film *The Corporation* koji je osvojio već neke nagrade na filmskim festivalima. Proriče mu se sudbina i uspjeh koji je imao i film Michael Moora, *Bowling for Columbine*.

⁸¹ Sličan primjer također s automobilskom industrijom spominje Russell Mokhiber sa gotovo 20-godišnjom opstrukcijom korporacija koje proizvode automobile da pod obavezno ugrađuju zračne jastuke u aute. Stručnjak za sigurnost automobila Byron Bloch procijenio je kako je zbog takve politike korporacija u automobilskim nesrećama od '70-ih godina prošlog stoljeća poginulo 140000 ljudi u SAD-u. Vidjeti Russell Mokhiber (1996) *Corporate Crime: Underworld USA*, u Kevin Danaher (1996) *Corporations Are Gonna Get Your Mama*, Monroe: Common Courage Press: 61-69.

⁸² Trenutno je slučaj zastao kroz birokratska i pravna otežanja te sud savezne države Kalifornije još nije zasjedao na ovu temu.

⁸³ Waterman čak ističe kako je tokom devedesetih često morao i izmišljati vlastite nazive za neke pojmove i tendencije, dok se danas možemo upustiti u pravo istraživanje na temu društvenih globalnih pokreta.

⁸⁴ Starr daje tablicu antikorporacijskog pokreta koja prati tok misli cijele knjige. Kako bismo ju učinili lakše razumljivom i bez čitanja knjige, tablica koju donosimo u radu reducirana je na najbitnije. Za

detaljnju kartu vidjeti Amory Starr (2001) *Naming the Enemy – Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, London: Zed Books: 149.

⁸⁵ Vidjeti URL:<http://www.wsf.org>.

⁸⁶ U tom kontekstu zanimljiv je odgovor potpredjelnika NBC-ja Richarda Gittera zaduženoga za reklame, na pitanje zašto ne želi pustiti u eter svoje tv kuće plaćenu reklamu Media Foundationa o po planet pretjeranom konzumerizmu stanovnika i stanovnica SAD-a. Gitter je odgovorio kako «ne žele nikakve reklame koje su protivne našem legitimnom poslovnom interesu». Jedan od vlasnika NBC-ja je naime, General Electric. Iz CBS-a su bili još izravniji i otvoreniji istaknuvši kako dotičnu reklamu, unatoč namjeri da se plati, ne žele pustiti na svojoj tv kući, jer je «u opoziciji sa trenutnom ekonomskom politikom u SAD-u». Vidjeti Noreena Hertz (2002) *The Silent Takeover – Global Capitalism and the Death of Democracy*, London: Arrow Books: 7.

⁸⁷ Mnogi ističu kako nije niti čudna uloga velikih ekoloških organizacija u ovom poslu s obzirom da neke od njih raspolazu s više novaca nego što mnoge siromašne zemlje mogu izdvojiti za zaštitu prirode. Tako se na primjer Greenpeaceov godišnji proračun polovinom '90-ih godina prošlog stoljeća kretao oko 25 milijuna dolara. Sierra Club raspolaze s više od 40 milijuna dolara godišnje. Vidjeti Lorraine Elliot (1998) *The Global Politics of the Environment*, New York: New York University Press: 138.

⁸⁸ Doduše, može se reći kako niti Earth First (SAD) nisu zaobišle slične optužbe, posebno njihovog utemeljitelja Davea Foremana. Za EF (SAD) bio je karakterističan sukob Foremanove struje koja je naglašavala sabotaze i sindrom ratnika i struje koju je simbolizirala Judi Bari, jedna od najpoznatijih aktivistkinja EF-a, koja je više naglašavala suradnju s lokalnim zajednicama i širi koncept od «mačističke poze vječitog ratnika». Kako je rasla snaga potonje struje Foreman je na kraju izašao iz EF-a, a na Judi Bari je izvršen atentat.

⁸⁹ Vidjeti URL: <http://www.theglobalist.com/DBWeb/StoryId.aspx?StoryId=1314> (11.05.2004.).

⁹⁰ Ovdje treba istaknuti kako na jednom mjestu i sama Starr daje kritiku nedovoljnog kritičkog određenja socijaldemokratskih i socijalističkih stranaka prema velikom biznisu per se. No, onda nam se zaista postavlja pitanja zašto ih je uopće i smjestila u ovu skupinu? Vidjeti Amory Starr (2001) *Naming the Enemy – Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, London: Zed Books: 94.

⁹¹ Detaljniju analizu participativnog budžeta te i neke od poteškoća s kojima se susreće vidjeti u Hilary Wainwright (2003) *Recalaim the State – Experiments in Popular Democracy*, London: Verso: 42-70.

⁹² G20 su bile Argenitna, Bolivija, Brazil, Čile Ekvador, Egipat, El Salvador, Filipini, Gvatemala, Indija, Južna Afrika, Kina, Kolumbija, Kostarika, Kuba, Meksiko, Pakistan, Paragvaj, Peru, Tajland i Venecuela. U međuvremenu je navodno zbog pritiska SAD-a El Salvador izašao iz skupine, ali su joj se pridružile Nigerija i Indonezija. Vidjeti Nicola Bullard (2004) *Their Power is not Ours*, URL:<http://www.focusweb.org> Nakon toga izašle su iz grupe Kolumbija i Peru upravo zbog različitog odnosa prema poljoprivredi. Naime, kritika prema G20 išla je u smjeru kako je pod kontrolom zemalja izvoznica poljoprivrednih proizvoda, te da ih daljnja liberalizacija zanima samo u tu svrhu. (21.04.2004.)

⁹³ Mnogi su napominjali kako je unatoč njihovom koketiranju pa i otvorenom poziranju s oružjem u ruci pri čemu praktički izgledaju kao moderni šumski partizani, velika većina Zapatista zapravo pozirala s drvenim oružjem ili s lažnim AK-47-ima. U napadu meksičke vojske poginulo je 150 ljudi, te je do danas nastavljen rat tihog inteziteta, gdje državna vojska ili desničarske paramilitarne skupine ponekad ubijaju seljake i napadaju zapatistički orijentirana sela. Danas je Chiapas izrazito militarizirano područje s preko 75000 vladinih vojnika.

⁹⁴ Ipak, kritika ističe kako se situacija na terenu mijenja vrlo sporo, te kako neke tradicionalne vrijednosti imaju duboke korijene. Ističe se kako na ženama i dalje ostaje teret podizanja djece i prehranjivanja. Žene imaju upuno više prava ako su aktivne članice EZLN-a, dok one koje ostaje na selu vrlo često uočavaju kako je dugi put borbe protiv patrijarhata. U jednoj publikaciji o Zapatistima ističe se kako se u selima «ne tolerira abortus». Paul Kingsnorth pak na svom putovanju kroz Chiapas iznosi priču kako riječi žene iz jedne od zapatističkih kooperativa njemu kao gostu ponavlja ili rezimira muški domaćin. Vidjeti Active Distribution (1999) *Zapatista*, London: Calvert Press:13 i Paul Kingsnorth (2003) *One No, Many Yeses*, London: Simon / Schuster Ltd.:24.

⁹⁵ Ovdje je važno napomenuti kako su zapravo Marcos i njegovo društvo tumarali planinama i đunglama meksičkog juga još od ranih '80-ih prošlog stoljeća, ali su tada bili puno bliže tradicionalnim ljevičarskim autoritarnim ideologijama. Uz slijeđenje maostičkog koncepta revolucije nagovarili su lokalno stanovništvo i seljake: «Pobunite se!», na što bi redovno dobivao odgovor: «Gubi se!». U jednom od svojih intervjuja istaknuo je o tom vremenu: «Mislili smo kako smo to svjetlo svijeta poslano ovdje da organizira Indijance. Onda smo počeli pričati s ljudima iz lokalnih zajednica i oni su imali vrlo važnu lekciju za nas». Tako su Marcos i njegovo visoko intelektualno društvo naučili o grassroots

demokraciji, odnosu s prirodom, vrijednostima indijanskog stanovništva.... Naučili su lekciju. Poslije je u drugom intervjuu kritizirao marksističko-lenjinističku paradigmu u Južnoj Americi tih godina zbog zapostavljanja potreba i problema indijanskog stanovništva. Vidjeti Paul Kingsnorth (2003) *One No, Many Yeses*, London: Simon & Schuster Ltd. i Subcomandante Marcos (2001) *The Punch-Card and the Hourglass*, URL:<http://www.newleftreview.net> (26.04.2004.).

⁹⁶ Da je to zaista opasnost dovoljno govori rad dvoje analitičara iz RAND korporacije nazvanog *Cyberwar is Coming!*. Ta publikacija predstavlja važnu studiju u kojoj je identificiran problem korištenja *cyberspacea* od strane *grassroot* organizacija, kao novog područja za operatere zadužene za nacionalnu sigurnost. Terminom *netwar* ili mrežni rat označili su djelovanja autonomnih grupa, posebice aktere raznih socijalnih pokreta koji se služe informacijskim mrežama kako bi koordinirali akcije u svrhu vršenja utjecaja na državnu politiku i/ili borbe protiv nje. Nadalje ističu da neki od najpredanijih korisnika novih komunikacijskih mreža i tehnologija, pripadaju radikalnoj ljevici ili socijalnim aktivistima..., koji se najčešće bave ljudskim pravima, mirom, zaštitom okoliša, radničkim pravima, zaštitom potrošača, imigrantima, te problemima rasne i rodne diskriminacije. Vidjeti John Arquilla i David Ronfeldt (1993) *Cyberwar is Coming!*. U: *Comparative Strategy*, 12 (2): 141-165. URL: <http://www.rand.org/publications/MR/MR880/> (03.05.2004.).

⁹⁷ Ovdje ipak treba spomenuti da bez obzira koliko je i on sam odbijao ulogu lidera i vođe, Marcos se nametnuo u jednu od najvećih ikona pokreta. Ironično bi mogli zaključiti kako njegov lik na majica koje nose mladi ljudi na prosvjedima širom svijeta, opasno ugrožava dosadašnji primat Che Guevare. Vjerojatno je tome doprinjelo i zapatističko poigravanje s medijima, gdje su iskorištavali svaku pa i najmanju šansu da daju vijest o svom položaju i borbi. U jednom od dokumentaraca o Zapatistima vidi se čak i scena gdje Marcos pozira francuskom modnom magazinu u punoj opermi (maska, mobitel, bombe na reverima, lula, vojna odora...) kako bi se njegova slika našla pored neke od «anoreksičnih ljepotica». Važno je napomenuti što se moglo već i nazrijeti iz teksta kako Marcos i još neki organizatori zapatističke pobune nisu porijeklom indijanci, već se najvjerojatnije radi o profesoru filozofije Rafaelu Guillenu koji je pobjegao iz Meksiko Cityja početkom '80-ih godina prošlog stoljeća. On je to uvijek negirao i isticao kako nije važno tko je on, jer zapatizmo može biti svugdje.

⁹⁸ U već spomenutom intervjuu za NLR Marcos je komentirao druge gerilske skupine stavom kako «ne može cilj opravdati sredstvo, već sredstvo mora biti cilj». Posebno odgovarajući na pitanje o marksističkoj gerili u Kolumbiji istaknuo je kako ne želi ikoga osuđivati, ali da od svih takvih sličnih skupina žele imati distancu. Vidjeti Subcomandante Marcos (2001) *The Punch-Card and the Hourglass*, URL:<http://www.newleftreview.net> (26.04.2004.).

⁹⁹ Vrlo dobri historijski pregled radikalnog ekološkog pokreta u Britaniji može se naći u DoD (2003) *Do or Die – Voices from the Ecological Resistance* #10, ????

⁹⁶ Detaljnije o akciji protiv rute M11 vidjeti Dražen Šimleša (2004) *Snaga utopije*, Zagreb: Što čitaš.

⁹⁷ NAFTA je Meksiku donijela zaista devastirajuće posljedice: uvoz hrane porastao je s 20 na 43 posto, plaće su snižene za 40-50 posto, troškovi života u prvoj godini primjene NAFTA-e povećali su se za 80 posto, preko 2 milijuna ljudi je izgubilo posao i krenulo raditi na sjever zemlje na granicu s SAD-om u neljudkim uvjetima, a više od polovice stanovništva živi u ekstremnom siromaštvu (oko 40 milijuna ljudi). Vidjeti Dražen Šimleša (2004) *Snaga utopije*, Zagreb: Što čitaš.

⁹⁸ New York Times je objavio dokument koji dokazuje da je Shell ne samo plaćao vojnike koji su ubijali prosvjednike iz Ogoni naroda, već da su plaćali i bonuse ukoliko bi nakon akcija zavlдалo mirno stanje za iskorištavanje nafte. Ubijeno je 2000 ljudi i uništeno 30 sela. Shell se kasnije povukao sa zemlje Ogoni naroda, smatrajući nastavak posla prerizičnim. Vidjeti Notes from Nowhere (2003) *We are Everywhere – the irresistible rise of global anticapitalism*, London: Verso.

⁹⁹ Za dobar opis razloga i načina na koji je došlo do financijske krize na jugoistoku Azije te evastirajućim posljedicama vidjeti Stiglitz, J. (2002) *Globalization and its Discontents*, New York: W.W.Norton and Company.

¹⁰⁰ Zadnja velika vijest o iskorištavanju dječje rade snage odnose se na biotehnoške korporacije Bayer, Syngenta, Unilever, Monsanto. Djeca između 6 i 14 godina rade u industriji pamuka u Indiji za manje od 3 kune na dan, a izložena su opasnim pesticidima.

Vidjeti

http://www.newmediaexplorer.org/sepp/2003/07/13/biotech_giants_exploiting_child_labour.htm (30.04.2004.).

URL:

¹⁰¹ Neke od ovih zajedničkih odrednica unesene su na kasnijim susretima. Na primjer, prije je stajalo protivljenje WTO-u i politici tzv. slobodne trgovine, ali je poslije odlučeno da je neprijatelj kapitalizam kao takav. Pokreti iz zemalja Trećeg svijeta su zahtijevali da se ubaci i feudalizam kao mjesto kritike i protesta, jer u njihovim zemljama situacija više odgovara tom sistemu. Bilo je posebnih promjena i oko odnosa nasilje-nenasilje, gdje se umjesto nenasilja kasnije stavila formulacija o direktnim akcijama

koje poštuju život. Detaljnije o Peoples' Global Action koaliciji vidjeti URL: <http://www.agp.org> (30.04.2004.).

¹⁰² Premda je pitanje koliko su se tih «strogih» odrednica pridržavali. Na primjer, u PGA je bila i finska podružnica FoE-a, dakle ekološkog NGO-a za kojeg se sigurno ne može reći da zazire od lobiranja ili da iskazuje neki općeniti antikapitalistički stav. Također, bez obzira kako se to htjelo predstaviti u globalu kao «fina i čista koalicija», mnoge organizacije, pa i pokreti su u svojim zemljama često surađivali i sa partijama i sa NGO-vima, a ponekad onda i sa državnim aparatom. Poznate su dosta čvrste veze MST-a i Radničke partije u Brazilu, ili Ya Baste s nekim ljevičarskim partijama u Italiji. Ovime ne mislimo reći kako su ti pokreti ili organizacije pod kontrolom partija ili države, ali isto tako nam se čini iskrivljavanje istine tvrditi kako nemaju nikakve veze s njim te kako su nešto posebno.

¹⁰³ Proširila se čak i priča kako je napad policije i dolazak Nacionalne garde zahtijevala Madeleine Albright, pošto je bila bijesna zbog blokade svog hotela i nemogućnosti da se makne iz njega te zbog kašnjenja samog otvorenja sastanka WTO-a. Vidjeti Notes from Nowhere (2003) *We are Everywhere – the irresistible rise of global anticapitalism*, London: Verso.

¹⁰⁴ Premda se ne može poreći da je bilo vizionarskih upozorenja za poslovnu i političku elitu SAD-a. Tako je Jeffrey Garten pišući u Business Weeku upozoravao na nadolazeći «sofisticirani napad na globalni kapitalizam» kojeg će voditi agresivni i lukavi NGO-i uz njihovu dominaciju na javno mnijenje prema globalnoj trgovini i financijama. Vidjeti Nicholas Guyatt (2000) *Another American Century? The United States and the World After 2000*, London: Zed Books: 236.

¹⁰⁵ Čak je i američki predsjednik Clinton pohvalio prosvjednike jer predstavljaju glasove milijuna ljudi koji se brinu kuda ide ovaj svijet, uz obećanje kako će takvi biti zadovolj(e)ni s budućim kretanjem globalne ekonomije. Vidjeti Nicholas Guyatt (2000) *Another American Century? The United States and the World After 2000*, London: Zed Books: 235.

¹⁰⁶ Svi uništavani izlozi bili su u imovina određenih korporacija koje su odgovorne za kršenje ljudskih, radničkih i drugih prava te uništavanje prirode. Vidjeti Chuck0, *Anarchists and Corporate Media at the Battle of Seattle*, URL: <http://www.ainfos.ca/> (30.04.2004)

¹⁰⁷ Odličan uvid u organizirani napad na pokret vidjeti Susan George (2001): «*Democracy at the barricades*» u *Le Monde Diplomatique*, August. Posebno zanimljiv je uvid u ponašanje interesnih biznis skupina u tom napadu koji George daje u tekstu.

¹⁰⁸ Friedman je posebno postao poznat po svojoj «Teoriji zlatni lukova kao prevencije sukoba». Pod tim Friedman je mislio kako su najbolja prevencija sukoba između država postojanje McDonald'sovih restorana u njima. Friedman je potkrijepio stavom kako nikada nisu zaratile države koje imaju McDonald'sove restorane. NATO-ovo razaranje Jugoslavije, pa i cinično stavljanje srpske zastave od McDonald'sovog predstavništva u Beogradu kako bi pokazali na čijoj su strani, demantirali su Friedmanovu teoriju i prokazali ju kao ideološko pojednostavljanje situacije u svijetu. Ipak, Friedman je zaključio kako su Srbi kapitulirali pred NATO-om zato što im je bilo više stalo do ponovnog otvorenja McDonald'sa u Beogradu, nego do Kosova. Vidjeti Nicholas Guyatt (2000) *Another American Century? The United States and the World After 2000*, London: Zed Books: 187-188.

¹⁰⁹ Neki dijelovi ugovora koji je prvotno potpisala bolivijska vlada s Bechtelom zaista su nevjerovatni. Tako je Bechtel tim ugovorom dobio pravo na kontrolu ne samo gradski vodovod, već i sustave za navodnjavanje i bunare u ruralnim područjima u što država uopće nije investirala, već su si ljudi sami to izgradili.

¹¹⁰ Sam marš je bio doveden u pitanje pošto je Crveni križ odbio osigurati pratnju Zapatistima. Mnogi su odvrćali od ovog puta Subcommandante Marcosa i druge iz EZLN-a opisujući takvu ideju kao pravo samoubojstvo. Pored toga što su svi bili na hitnim listama za hapšenje koje je izdala meksička vlast prije par godina, kao mogući problem postavilo se i pitanje osiguranja karavane od 50-ak autobusa zbog mogućih napada desničarskih paramilitarnih skupina tokom putovanja karavane. Dio osiguranja dobili su talijanski Ya Basta, ali su se mnogi žalili na njihovu bahatost i pretjeranu revnost pa su nastavili put samo kao dio karavane. Vjerojatno su bili pod velikim pritiskom zbog opće zabrinutosti za sigurnost karavane.

¹¹¹ Mnogi su iz zemalja u razvoju ironično komentirali zaprepaštenje zapadnih aktivista policijskim nasiljem i spremnošću da ubiju nekog od prosvjednika. Aktivisti iz zemalja u razvoju istaknuli su kako je to za njih svakodnevni osjećaj.

¹¹² Mnogi su isticali kako je upravo postojanje snimki policijskog nasilja bilo razlogom divljačkog upada policije u prostorije IndyMedie u Genovi, kada je pretučeno oko 90 ljudi, od čega ih je zbog zadobivenih rana 62 moralo biti hospitalizirano. Mnogi su smatrali kako je policija tražila video i druge materijale koji bi mogli biti upotrijebljeni protiv nje.

¹¹³ Time je Friedman ponovno zakoračio u područje iskrenosti, dokazujući svoju staru tezu kako se zapravo «zlatni lukovi demokracije» često moraju podebljati «čeličnom rukom». Po Friedmanu McDonald's uvijek mora pratiti McDonell Douglas.

¹¹⁴ Te godine kad je bila Genova, po izvještaju States of Unrest koji objavljuje organizacija World Development Movement, na prosvjedima protiv politike MMF-a i Svjetske banke u siromašnim zemljama ubijeno je 76 ljudi. Vidjeti WDM (2002) *States of Unrest II*, URL:<http://www.wdm.org.uk/cambriefs/Debt/unrest2.pdf> (11.05.2004.).

¹¹⁵ Doduše i samom SAD-u više se osjećao problem «šutljive većine», nego li otvorenih masovnih ispada protiv manjina, tolerancije i jednakih prava. Problem je dozvola velikog broja građana i građanki SAD-a da postanu taoci 11.09. i zašute na kršenja njihovih vlastitih prava u ime sigurnosti. Tome govori u prilog i propast prosvjeda nakon 11.09. koji su nazvani «Koračanje za kapitalizam». Mnogi ovakvi prosvjedi organizirani u SAD-u imali su minoran odaziv građana i građanki, ponegdje i s brojka od svega jedne nule, a mediji su nazvali cijeli «prosvjed», «najidiotskijim protestom ikada».

¹¹⁶ Dio aktivista je zamjerao srednjoj klasi što se pokrenula tek kad su na vlastitoj koži osjetili nepravdu kapitalističkog sistema, dok prije nisu pokazivali preveliku brigu za teško stanje siromašnih i nezaposlenih. Ipak, većina je bila oduševljena novim duhom među «običnim ljudima».

¹¹⁷ Vidjeti Starhawk (2002) *New York Saturday and Beyond*. URL: <http://www.zmag.org>

¹¹⁸ Kasnije će zbog rata u Iraku i zbog ponašanja Coca Cole u Indiji savezna država Kerala proglasiti se Coca Cola free zonom, uz poziv na bojkot. Prodaja proizvoda Coca Cole pala je za 50 posto.

¹¹⁹ Važno je istaknuti kako je posebnu sramotu WTO-u nanijelo samoubojstvo u Cancunu južnokorejskog farmera Kyung Hae Leeja koji je time želio izraziti protest protiv politike te institucije.

¹²⁰ Cassen ističe kako je i sam nastanak WSF-a plod jednog razgovora koji je vodio s dvojicom brazilskih aktivista i članova PT-a nakon njihovog povratka iz Davosa. Nezadovoljni s viđenim u Davosu istaknuli su prijedlog da ATTAC kao jedna od najjačih organizacija organizira neki alternativni summit. No, Cassen je tražeći nešto što zaista simbolizira alternativu Davosu predložio da to upravo bude Porto alegre, gdje je eksperiment s participativnim budžetom otišao najdalje. Vidjeti Cassen, B. (2004) *Inventin ATTAC*, u: Mertes, T. (ed.) *A Movement of Movements – Is Another World Really Possible?*, London: Verso: 152-174.

¹²¹ Mnogi akteri pokreta zaključili su kako je dobro što se Forum 2004. godine preselio u Indiju, jer je povezanost i ovisnost foruma o PT-u postajala sve više prevelik teret. Premda je svima jasno kako bez vlasti PT-a u Porto Alegreu niti ne bi došlo do Forumu, glupo je izvlačenje nekih od inicijatora Forumu kako PT nema utjecaja na Forum. Tako će Bernard Cassen iz ATTAC-a u obrani Forumu istaknuti kako PT nema nikakav utjecaj na teme Forumu, jer «u brazilskom organizacijskom odboru sjede ljudi izrazito neprijateljski raspoloženi prema bilo kakvom utjecaju političkih partija, premda su neki od njih, ako ne i svi članovi PT-a». Vidjeti Cassen, B. (2004) *Inventin ATTAC*, u: Mertes, T. *A Movement of Movements – Is Another World Really Possible?*, London: Verso: 152-174.

¹²² Vidjeti na URL: <http://www.forumsocialmundial.org.br/>.

¹²³ Odlazak Zapatista u meksički kongres kako bi se obratili zastupnicima kod nekih lijevo radikalnih i anarhističkih pripadnika pokreta naišao je na osudu i razočaranje. Time se pokazalo kako su ih zapravo d samih početaka slabo razumjeli i shvaćali, odnosno kako su ih fascinirale revolucionarne fotografije maskiranih muškaraca i žena. Da im je netko prišapnuo kako se kod velikog broja tih fotografija radilo o lažnim kalašnjikovima, možda se zapadnjačka fasciniranost nekom tamo dalekom revolucijom u đungli niti ne bi stvarala.

¹²⁴ Aktiviste na Balkanu i jugoistočnoj te istočnoj Europi posebno iritira vrlo često nadmeni nastup aktivista sa Zapada. Naime, aktivisti sa Zapada, posebno iz EU-a vole držati predavanja o «nerevolucionarnosti» rada u NGO-ima ili drugdje, što je mnogim aktivistima u siromašnim zemljama dosta često izlaz za neke prihode. Istovremeno, aktivisti iz bogatijih zemalja ne uviđaju kontradiktornost u svojim «predavanjima», pošto većina njih živi od dosta velike socijalne pomoći koju im dodjeljuje država.

¹²⁵ Vidjeti *Expanding the Floor of the Cage*, intervju Davida Barsamiana s Noamom Chomskyjem na URL: <http://www.zmag.org> i *Noam Chomsky o Anarhizmu*, u Kontrapunkt #6, 2000.

¹²⁶ Vidjeti arhivu elektronskih lista Focus-on-Trade, wto-info i attac.

¹²⁷ Treba napomenuti kako nam se čini da je Graeber pomalo proizvoljno, onako na svoju ruku odredio tko bi to bili «novi anarhisti» ubacujuću tu i Zapatiste i Ya Bastu...premda je pitanje koliko bi oni sami sebe tako definirali.

¹²⁸ Sličnost i inspiracija Zapatistima očito se nameće

¹²⁹ Doduše, Graeber u svom tekstu među «nenasilne» aktiviste ubraja i Environmental Liberation Front, tajnu radikalnu ekološku grupu koja uništava imovinu korporacija ili institucija krivih za uništavanje prirode. Pritom se ELF koristi i podmetanjem eksploziva u prostore takvih korporacija i zabijanjem čavala ili sličnih šiljastih predmeta u stabla predviđena za rušenje. Nakon toga obavijeste radnike koji prerađuju drvo da su ta drva «markirana» te ih time spriječe da ruše ta stabla jer ih ne mogu staviti na cirkular, pošto ih tada ti šiljasti predmeti mogu ozlijediti. I premda se sada može raspravljati koliko je «nenasilno» postaviti eksploziv u navodno praznu zgradu, odnosno koliko netko može biti siguran da nitko neće naići, neke akcije sa čavlima u stablima završile su tragično po radnike u šumarijama, jer ih nitko nije obavijesti da je to drvo puno čavli. Prema tome, usuđujemo se zaključiti kako je Graeber prilično proizvoljno odredio što za njega je nasilje, a što nije.

¹³⁰ Neki od meta black bloca zaista zaslužuju epitet idiotskih koliko god takav riječnik ne odgovarao jednom znanstvenom radu. Naime, između uništenih izloga našla se i jedna lokalna pizzerija uz grafite protiv Berlusconija, pa i mala mesnica u vlasništvu jedne od imigrantskih obitelji s bliskog Istoka uz upozoravajući grafit meso=ubojstvo. Također je razbijena i lokalna pošta.

¹³¹ Vidjeti tekst Genoa, the black bloc and the rest na datum 16.08.2001., URL: <http://www.ainfos.ca/10.05.2004.>

¹³² Igra riječima – izraz Manarchy je sastavljen od riječi man – muškarac i anarchy – anarhija, pri čemu se aludiralo na mačističku pozadinu dijela anarhističke scene kojoj su jedini cilj ulični sukobi.

¹³³ Vidjeti The Rock Bloc Collective (2001): «Pripisujući to muškanarhiji». U: Strpić, M. (ur): *Anarhizam i nasilje*, Zagreb: Što Čitaš. Također vidjeti cijelu debatu na URL: <http://indymedia.org>

¹³⁴ Vidjeti intervju na URL:<http://ainfos.ca> na datum 08.08.2001.

¹³⁵ Radi se naime o proizvođaču sira koji je došao na crnu listu europskih proizvoda koje SAD po odluci WTO-ovog suda ima pravo dodatno ocariniti. Time su Bove i njegovi prijatelji farmeri iz Konfederacije seljaka postali direktno financijski ugroženi, jer je proizvod koji oni proizvode odjednom postao preskup.

¹³⁶ Neke izjave u knjizi zaista se mogu naći na nekoj listi potpunih besmislica. Tako se u jednom svjedočanstvu ističe kako samo idioti mogu povezivati infiltriranost provokatora i policije unutar black bloca s neučinkovitošću te taktike(?!), dok drugi pak sudionik prosvjeda žali što nije više sudjelovao u neredima da njegov sin bude ponosan na tatu. Vidjeti *On Fire – the Battle of Genoa and the Anti-capitalist Movement* (2001), London: One-Off Press.

¹³⁷ Poslije prosvjeda u Pragu, češke novine Lidove Noviny su objavile fotografije «ljudi u crnom» kako razbijaju izloge i potom mirno prolaze kroz policijski kordon. Talijanski senator Barbarella istaknuo je nakon Genova kako je osobno vidio «ljude u crnom» kako ulaze u policijsku stanicu i sjedaju za svoja radna mjesta, a i talijanski Independent Media Centar objavio je slike policajaca s crnim maskama u ruci. Upućujem također na Independent Media Centar Barcelona na URL:

<http://barcelona.indymedia.org/> pošto se tu isto nalaze kompromitirajuće video snimke o infiltriranosti policije u redovima black bloca. Također vidjeti i URL: <http://sanfrancisco.indymedia.org/>.

¹³⁸ Vidjeti Vidjeti tekst Genoa, the black bloc and the rest na datum 16.08.2001., URL: <http://www.ainfos.ca/> (10.05.2004.).

¹³⁹ Zbog toga su tute bianche i zaradili kritiku kako se radi o «elitističkim aktivistima» koji zapravo i žele kontrolirati tijek prosvjeda te kako su stvorili situaciju u kojoj svi trebaju slušati i čekati što će reći aktivistički ekspert preko megafona. Vidjeti Callinicos, A. (2001) *Where now?*, U: Birchman, E. And Charlton, J. *Anti-Capitalism – A Guide to the Movement*, London: Bookmark Publications Ltd: 387-399.

¹⁴⁰ Izjave uhapšenih o ponašanju talijanske policije zaista su zastrašujuće. Psihički i fizički oblici mučenja nizali su se: buđenje i onemogućavanje spavanja, fizičke torture i premlaćivanja, hladnoća u čelijama, uskraćivanje vode i hrane, uskraćivanje kontakta s vanjskim svijetom, verbalne uvrede i pokazivanje fašističkih simbola i Musolinijevih slika te prisiljavanje aktivista na pozdravljanje tim simbolima, odvlačenje ljudi u sobe za ispitivanje nakon čega bi ostali slušali kako odvedeni vrište. Vidjeti svjedočanstvo na URL: http://www.ainfos.ca na datum 31.07.2001.

¹⁴¹ Ovdje bi se dalo istraživati i odnos prema vlastitim «drugovima». Naime, kada su anarhističke i druge antiautoritarne skupine pozvale na prosvjede protiv NATO-a u Prag 2002. godine, «apelirali» su na aktiviste koji dolaze u Prag da se suzdrže od bilo kakvih militantnih akcija. Razlog su bili ogromni problemi za lokalne praške aktiviste nakon prosvjeda protiv sastanka MMF-a i Svjetske banke u Pragu 2000. godine i nasilja na njima. Premda je među radikalnijim dijelom aktivista prihvaćanje tzv. «različitosti taktika» nešto neupitno, zanimljivo je kako nitko od aktivista nije prosvjedovao protiv ovakvog ograničavanje nečije slobode da na primjer razbije McDonald's. Takvi protesti uvijek dočekaju organizatore glavnih prosvjeda kada su to neke uvjetno rečeno reformističke skupine kao što je bilo u Genovi ili u Luganu za vrijeme prosvjeda protiv G8 sastanka u susjednom Evianu. Takve organizatore uvijek dočekaju kritike da patroniziraju slobodarski patos pokreta i ogrinačavaju izbore kako

prosvjedovati. I zaista, nitko od nekoliko tisuća ljudi u Pragu nije niti na najmanji mogući način otišao u smjeru ma i nenasilne direktne akcije, a kamoli militantog oblika prosvjedovanja. Kada smo o tome razgovorali s aktivistima iz Praga tokom PGA europske konferencije u Leidenu (Nizozemska) mnogi su potvrdili kako strepe od nadolazećih prosvjeda upravo zbog prijašnjeg, no fasciniralo nas je kako je bilo onih koji su isticali kako se ništa nije promijenilo i kako su svi dobro došli te kako nikome ne žele ništa nametati.

¹⁴² Vidjeti Starhawk (2002) *New York Saturday and Beyond*, (February 15) na URL: <http://www.zmag.org>

¹⁴³ Time je došlo i do svojevrsnog odvajanja sindikalnog i studentskog pokreta, pošto su potonji zauzeli antiratni stav.

¹⁴⁴ Vidjeti URL: <http://www.phillyimc.org/alternatives/> (11.05.2004.).

¹⁴⁵ Nešto slično konceptu fair trade jesu tzv. «ecorates». Izračunaju se tako da ljudi iz svih zemalja šalju cijene nekih osnovnih potrepština i usluga koje često koristimo. Ecorates za Hrvatsku na primjer je 0,65 što znači da za neki proizvod, participiranje na aktivističkim konferencijama ili slično osoba iz Hrvatske treba platiti svega 0,65 vrijednosti u odnosu na jedan euro.

¹⁴⁶ Potrebno je istaknuti kako se argentinski model nije pridržavao svih osnova uobičajenih LETSova. Nakon ogromnog uzleta i brojke od nekoliko milijuna ljudi, kasnije je opala podrška sistemu razmjene u Argentini, jer je bilo puno malverzacija i krađa. Vidjeti Albert, M. and Adamovsky, E. (2003) *Argentina and Parecon*,

URL:http://www.zmag.org/content/print_article.cfm?itemID=3995§ionID=41 (11.05.2004.).

¹⁴⁷ Najviše o participativnoj ekonomiji momže se saznati na URL:<http://www.parecon.org>, gdje se mogu skinuti i čitave knjige koje je o tom sistemu ispisao Albert sam ili u suradnji s nekim. O Proutovoj «solidarnoj socioekonomiji» može se saznati u Maheshvarananda, D. (2003) *After Capitalism – Prout's vision for a New World*, Washington D.C.:Proutist Universal Publications.

¹⁴⁸ Ovdje treba naglasiti kako samoupravne kooperative ne treba brkati sa tzv. samoupravljanjem kakvo je postojalo u bivšim komunističkim i socijalističkim državama, gdje je cijeli proces samoupravljanja bio pod nadzorom komunističkih partija. Engleski termin «worked-owned cooperatives», što znači da se radi o kooperativama kojima su vlasnici svi radnici, preveli smo skraćeno kao samoupravne kooperative, što znači da s njima upravljaju oni koji u njima rade.

¹⁴⁹ Nedavno je kooperativa Mondragon morala popustiti te zbog prestanka zaštite subvencijama i carinama potražiti radnu snagu izvan EU-a, gdje radnike plaćaju manje. Zbog toga ih mnogi ne smatraju više kooperativom. Mi iipak smatramo vrijednim njihov dosadašnji uspjeh.

¹⁵⁰ Radnici i radnice rade u zagušenim prostorijama od duhana. Sindikata uglavnom nema, a često se koristi i dječja radna snaga. Mnoge majke donese djecu sa sobom na posao i za vrijeme rada drže ih u krilu, čime je i zdravlje djece ugroženo. Česti su slučajevi odnošenja posla doma, kako bi se zadovoljila norma pa se zrak i u samim kućama onečišćuje. Žene koje čine 50 posto radne snage, često prijavljuju slučajeve maltetiranja i seksualnog uznemiravanja. Do 45 godine prestaju raditi, jer im se uništi koža od motanja duhana, nakon čega mnogi završe kao prosjaci. Vidjeti Franke, R. W. (1997) *Democracy at Work in an Indian Industrial Cooperative – The Story of Kerala Dinesh Beedi*, URL:<http://csf.colorado.edu/bcas/otherart/franke1.htm> (11.05.2004.).

¹⁵¹ U prvoj polovici '90-ih prošlog stoljeća BDP u Kerali bio je svega 180 dolara naspram indijskih 300 dolara ukupno. Ipak, pismenost u Kerali je bila 91 posto, u Indiji 48 posto; životni vijek 69 za muškarce i 73 za žene, naspram indijskog prosjeka od 61 godine; smrtnost dojenčadi je bila 13 na 1000, što je bolje nego u Washington D.C.ju, a o Indiji sa 80 na 1000 da i ne govorimo.... Kasnije se u drugoj polovici '90-ih BDP povećao na 324 dolara, a važno je napomenuti kako je postotak ljudi koji vjeruje političarima osjetno veći u Kerali, nego u drugim dijelovima Indije pa i svijeta. Čak jedna trećina stanovništva aktivna je u nekoj od društvenih organizacija. Svako selo u Kerali ima knjižnicu, a stupanj korupcije je najmanji. Vidjeti Franke, R.W. and Chasin, B.H. (1998) *Power to the (Malayalee) People*, URL: <http://www.zmag.org/ZMag/articles/feb98kerala.htm> i Franke, R.W. (2001) *Fueling Economic Growth Through Democratic Participation: Three Lessons from Kerala, India*, URL: <http://www.chss.montclair.edu/anthro/fuelinggrowth.htm> (11.05.2004.).

LITERATURA

- Active Distrubution** (1999) *Zapatista*, London: Calvert Press.
- Adams, J.** (2002) *WSF2002: Hopes for a True International*, URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002)
- Albert, M.** (2000) *On Trashing and Movement Building*, URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002)
- Albert, M.** (2000) *The Trajectory Of Struggle*, URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002)
- Albert, M.** (2000) *Dealing with Difference*, URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002)
- Ambrose, S.** (2002) *Where did all the protestors go?*, URL:<http://www.observes.co.uk/worldwiew/story/0,11581,754933,00.html> (11.05.2004.).
- Anderson L.** (1999) *Genetic Engineering, Food, and our Environment – A Brief Guide*, Devon: Green Books.
- Arquilla, J. and Ronfeldt, D.** (1993) *Cyberwar is Coming!*. u: *Comparative Strategy*, 12 (2): 141-165. URL: <http://www.rand.org/publications/MR/MR880/> (03.05.2004.).
- A SEED** (2003) *The World Trade Organization's Agreement on Agriculture: A Fair Deal?*, URL:<http://www.aseed.net/agrocadabra/wto-brochure/wto-brochure-en.htm> (02.04.2004.).
- Ayres, E.** (2000) *God's Last Offer – Negotiating for Sustainable Future*, New York: Four Walls Eight Windows.
- Bader, S.** (1998) *Global Spin – The Corporate Assault on Environmentalism*, Cevon: Green Books.
- Bader, S.** (2000) *Selling the Work Ethic – From Puritan Pulpit to Corporate PR*, London: Zed Books.
- Bakan, J.** (2004) *The Corporation – the pathological pursiut of profit and power*, New York: Free Press.
- Barber, B.** (1995) *Jihad vs. McWorld*, New York: Ballantine Books.
- Barnes, P.** (2003) Deamnd for 'Kyoto tax' on the US, URL:<http://news.bbc.co.uk/1/hi/sci/tech/3296819.stm> (02.04.2004.).
- Beattie, A.** (2003) Debt Relief Scheme 'too optimistic', URL:<http://www.financialtimes.co.uk> (31.03.2004.).

-
- Beattie, A.** (2004) *World Bank chiefs reject proposal to quit oil and coal finance*, URL: <http://www.ran.org/news/newsitem.php?id=915&area=home> (01.04.2004.).
- Beck, U.** (2000) *What is Globalization?*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, U.** (2001) *Pronalaženje političkog – prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Zagreb. Jesenski i Turk.
- Bello, W. and Bullard, N.** (2001) *The Global Conjecture: Characteristics and Challenges*, URL:<http://www.focusweb.org> (25.04.2004.).
- Bello, W.** (2001): «The Battle of Genoa» u *The Nation July 23*, URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002)
- Bello, W.** (2003) Ministerial in Mexico looks like second Seattle, URL:http://www.bangkokpost.com/News/27May2003_opin29.html (11.05.2004.).
- Bendaña, A.** (2002) Antiglobalization Movement: Obstacles and Opportunities, URL:http://www.fpif.org/outside/commentary/2002/0201south_body.html (11.05.2004.).
- Birchman, E. And Charlton, J.** (2001) *Anti-Capitalism – A Guide to the Movement*, London: Bookmark Publications Ltd.
- Blondel, A.** (2004) *The Logs of War*, URL:<http://www.globalwitness.org/reports/download.php/00044.pdf> (04.03.2004.).
- Blum, W.** (2002) *Rogue State*, London: Zed Books: 4-5.
- Bond, P.** (2001) *Strategy and Self-Activity In the Global Justice Movements*, URL:http://www.fpif.org/papers/gjm_body.html (11.05.2004.).
- Bottomore, T.** (1987) *Politička sociologija*, Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor hrvatske.
- Bourdieu, P.** (1998) *The Essence of Neoliberalism*, URL:<http://www.analitica.com/biblioteca/bourdieu/neoliberalism.asp> (02.0.2004.).
- Brecher, J., Costello, T. and Smith, B.** (2000) *Globalization from below: the power of solidarity*, Cambridge: South End Press.
- Bretton Woods Project, Center of Concern, Halifax Initiative Coalition, New Voices on Globalization/50 Years is Enough** (2003) *Reality bites: A rebuttal of the IMF's «Common criticism: some responses»*, URL:<http://ifwatchnet.org/doc/realitybites.pdf> (31.03.2004.).
- Bretton Woods Project** (2004) *World Bank, IMF and armed conflicts: Helping peace or creating the conditions for war?*,

[URL:http://www.brettonwoodsproject.org/article.shtml?cmd\[126\]=x-126-35157](http://www.brettonwoodsproject.org/article.shtml?cmd[126]=x-126-35157)

(30.03.2004).

Brown, P. (2003) *Global warming is killing us too*,

[URL:http://www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,1104241,00.html](http://www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,1104241,00.html)

(02.04.2004.).

Bruno, K. (2002) *The Whole World Was Watching: New York Stages a Peaceful Protest Against the World Economic Forum*, URL: <http://www.corpwatch.org>

(16.06.2002)

Brzezinski, Z. (1994) *Izvan kontrole – globalna previranja uoči 21. stoljeća*, Zagreb: Otvoreno sveučilište.

Bullard, N. (2004) *G20: Their Power is not Ours*, [URL:http://www.focusweb.org](http://www.focusweb.org)

(21.04.2004.).

Burbach, R. (2001) North America, U: Birchman, E. And Charlton, J. *Anti-Capitalism – A Guide to the Movement*, London: Bookmark Publications Ltd: 159-173.

Callinicos, A. (2001) Where now?, U: Birchman, E. And Charlton, J. *Anti-Capitalism – A Guide to the Movement*, London: Bookmark Publications Ltd: 387-399.

Callinicos, A. (2003) The anti-Capitalist movement after Genoa and New York, U: Aronowitz, S. and Gautney, H. (eds.) *Impicating Empire – Globalization & Resistance in the 21st Century World Order*, New York: Basic Books: 133-151.

Carley, M. & Spapens, P. (1998) *Sharing the World – Sustainable Living / Global Equity in the 21 Century*, London: Earthscan Publications Ltd.

Cassen, B. (2004) Inventin ATTAC, u: Mertes, T. (ed.) *A Movement of Movements – Is Another World Really Possible?*, London: Verso: 152-174.

Castells, M. (2000) *Informacijsko doba – Ekonomija, društvo i kultura, Svezak I, Uspion umreženog društva*, Zagreb: Golden Marketing.

Castells, M. (2002) *Informacijsko doba – Ekonomija, društvo i kultura, Svezak II, Moć identiteta*, Zagreb: Golden Marketing.

CEO (Corporate Europe Observatory) (2003) *The EC's water war*, URL: <http://www.wtoscancun.com/gats.html> (05.04.2003.).

Chossudovsky, M. (1998) *Global Poverty in the Late 20th Century*, [URL:http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/chossu.htm](http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/chossu.htm) (01.04.2004.).

Chuck0 (2000) *Anarchists and Corporate Media at the Battle of Seattle*, URL: <http://www.ainfos.ca/> (30.04.2004).

-
- Chomsky, N.** (1997) *Doctrines and Reality*, Black Flag No. 211/1997:20-23.
- Chomsky, N.** (1999) *Profit Over People – neoliberalism and global order*, New York: Seven Stories Press.
- Chomsky, N.** *Expanding the Floor of the Cage*, URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002).
- Cockburn, A. and Clair, J.** (2001) So Who Did Win in Seattle? Liberals Rewrite History, U: Yuen, E., Katsiaficas, G. And Rose D.B. *The Battle of Seattle: The New Challenge to Capitalist Globalization*, New York: Soft Skull Boks Inc.: 93-98.
- Cohen, R. and Kennedy, P.** (2000) *Global Sociology*, London: Macmillian Press Ltd.
- Crook, S., Pakulski, J. and Waters, M.** (1992) *Postmodernism - Change in Advanced Society*, London: Sage Publications Ltd.
- Danaher, K. and Mark, J.** (2003) *Insurrection – Citizen Challenges to Corporate Power*, London: Routledge.
- Davis, J.** (2001) This is What Bureaucracy Looks Like – NGOs and Anti-Capitalism, U: Yuen, E., Katsiaficas, G. And Rose D.B. *The Battle of Seattle: The New Challenge to Capitalist Globalization*, New York: Soft Skull Boks Inc.: 175-182.
- Dawkins K.** (1997) *The Gene Wars - The Politics of Biotechnology*, New York: Seven Stories Press.
- Debeljak, A.** (2000) *Potruga za nesrećom, globalizacija i nacionalni identitet*, Zarez, II/31, Zagreb.
- De la Perriere R. & Seuret, F.** (2000) *Brave New Seeds – The Threat of GM Crops to Farmers*, London: Zed Books.
- Denny, C.** (2001) *WTO must find talks deal*, URL:<http://www.guardian.co.uk> (01.05.2004.).
- Dicken, P.** (1998) *Global Shift – Transferring the World Economy*, New York: Guilford Press.
- DoD** (2003) *Do or Die – Voices from the Ecological Resistance #10, ???*.
- Dollar, D. And Kraay, A.** (2001) *Trade, Growth and Poverty*, URL:<http://www.wider.unu.edu> (02.04.2004).
- Dominick, B.** (2000) *Anarchy, Non/Violence and the Seattle Actions*, URL: <http://www.zmag.org>(13.06.2002)
- Dominick, B.** (2000) *Action Not Division: Some Thoughts on Tactics for A16*, URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002)

-
- Dresner, S.** (2003) *The Principles of Sustainability*, London: Earthscan.
- Drucker, P.** (1993) *Post-Capitalist Society*, New York: Harper Collins.
- Elliott, J.A.** (2003) *An Introduction to Sustainable Development*, London: Routledge.
- Elliot, L.** (1998) *The Global Politics of the Environment*, New York: New York University Press.
- Engdahl, F. W.** (2000) *Stoljeće rata – Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, Zagreb: AGM.
- Estey, K. and Bowman, B.** (2001) What is a Co-op?, [URL:http://www.geonewsletter.org/faq.htm](http://www.geonewsletter.org/faq.htm) (11.05.2004.).
- Featherstone, M.** (ed.) (1990) *Global Culture – Nationalism, Globalization and Modernity*, London: SAGE Publications.
- Feffer, J. (ed.)** (2002) *Living in Hope: People Challenging Globalization*, London: Zed Books.
- Feher, F. i Heller, A.** (1987) *Od crvenog do zelenog*, U: Pavlović, V. (ur) *Obnova utopijskih energija*, Beograd: CIDID i IIC: 249-259.
- FoE** (2003) *Gambling with People's Life*, [URL:http://www.foe.org](http://www.foe.org) (01.04.2004.).
- FoEI and CEO** (2003) *Business Rules: Who Pays the Price?*, Mexico and Uruguay: Central de Impresiones Ltda.
- Franke, R. W.** (1997) *Democracy at Work in an Indian Industrial Cooperative – The Story of Kerala Dinesh Beedi*, [URL:http://csf.colorado.edu/bcas/otherart/franke1.htm](http://csf.colorado.edu/bcas/otherart/franke1.htm) (11.05.2004.).
- Franke, R.W. and Chasin, B.H.** (1998) *Power to the (Malayalee) People*, URL: <http://www.zmag.org/ZMag/articles/feb98kerala.htm> (11.05.2004.).
- Franke, R.W.** (2001) *Fueling Economic Growth Through Democratic Participation: Three Lessons from Kerala, India*, URL: <http://www.chss.montclair.edu/anthro/fuelinggrowth.htm> (11.05.2004.).
- Friedman, T.L.** (1999) *Senseless in Seattle*, [URL:www.nytimes.com/library/opinion/friedman/120199frie.html](http://www.nytimes.com/library/opinion/friedman/120199frie.html) (30.04.2004.).
- Friedman, T. L.** (2003) *Lexux i maslina – razumijevanje globalizacije*, Zagreb: Izvori.
- Friedman, T.L.** (2003) *Connect the dots*, URL: <http://www.transhumanism.org/pipermail/wta-politics/2003-September/000615.html> (11.05.2004.).

-
- Fukuyama, F.** (1994) *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna nagrada.
- George, S.** (2001) *Democracy at the barricades* u *Le Monde Diplomatique*, August, URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002)
- Giddens, A.** (1990) *The Consequences of Modernity*, Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, A.** (1991) *Modernity and Self-Identity – Self and Society in the Late Modern Age*, Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, A.** (1999): «Globalizacija». *Diskrepancija* 1 (2): 59-67.
- Gould K.A., Lewis, T.L. and Roberts J.T.** (2004) *Blue-Green Coalitions: Constraints and Possibilities in the post 9-11 Political Environment*, URL:<http://www.jwsr.ucr.edu/> (09.05.2004.).
- Goozner, M.** (2002) *Medicine as a Luxury*, URL:<http://www.prospect.org/print-friendly/print/V13/1/goozner-m.html> (07.04.2004.).
- Graeber, D.** (2002) *The New anarchists*, URL: <http://www.newleftreview.net> (10.06.2002).
- Graeber, D.** (2003) The globalization Movement and the New New Left, U: Aronowitz, S. and Gautney, H. (eds.) *Implicating Empire – Globalization & Resistance in the 21st Century World Order*, New York: Basic Books: 325-339.
- Guyatt, N.** (2000) *Another American Century? The United States and the World after 2000*, London: ZED Books.
- Habermas, J.** (1987) Nova nepreglednost, U: Pavlović, V. (ur) *Obnova utopijskih energija*, Beograd: CIDID i IIC.
- Hajer. M. A. (2000)** Ecological Modernisation as Cultural Politics, u Spaargaren, G., Mol, A.P.J. and Buttel F.H. (eds.): *Environment and Global Modernity*, :246-248.
- Hancock, G.** (1992) *Lords of Poverty – The Power, Prestige, and Corruption of the International Aid Business*, New York: Antlantic Monthly Press.
- Hardt, M.** (2002) *Porto Alegre: Today's Bandung?* *New Left Review* 14 (March-April 2002), URL: <http://www.newleftreview.net> (14.06.2002).
- Hardt, M. i Negri, A.** (2003) *Imperij*, Zagreb: Arkzin i Past Forward.
- Harper, C.** (2000) *Anarhija – Grafički vodič*, Zagreb: Z@P.

- Hartmann, B.** (2003) *Conserving Racism: The Greening of Hate at Home and Abroad*, URL: www.zmag.org/sustainers/content/2003-12/10hartmann.cfm (20.04.2003).
- Held, D. & McGrew, A., Goldblatt, D. & Perraton, J.** (1999) *Global Transformations*, Cambridge: Polity Press.
- Held, D.** (ed.) (2000) *A Globalizing World?*, London and New York: Routledge.
- Held, D. and McGrew, A.** (2003) *Globalization/Anti-globalization*, Cambridge: Polity Press.
- Hertz, N.** (2002) *The Silent Takeover – Global Capitalism and the Death of Democracy*, London: Arrow Books.
- Hetherington, K.** (1998) *Expressions of Identity*, London: SAGE Publications.
- Hippler, J.** (1994) *Pax Americana? Hegemony or Decline*, London: Pluto Press.
- Hirst, P. and Thompson, G.** (2001) *Globalizacija – međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja*, Zagreb: Liberata.
- Hodur, J.** (2003) *Wealthy Countries' trade Policies Sap the Economies of Developing Nations*, URL:<http://www.ifpri.org/pressrel/2003/20030826.htm> (07.04.2003).
- Hoffman, J.** (1999) Globalne opasnosti i mogućnosti za politiku rada u EU, u Revija za socijalnu politiku, 6 (3/4): 307-329.
- Holloway, J.** (2002) *Change the World Without Taking Power*, London: Pluto Press.
- Howse, R.** (2003) *GMOs – conflict of interest, real or apparent, at the WTO?*, wto-info@iatp.org (15.10.2003.)
- Huntington, S.** (1998) *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Zagreb: Izvori.
- Institute of Policy Studies** (2003) *The Pillars of Power: How the Free Trade Agenda Promotes dirty Energy*, URL:<http://www.seen.org> (01.04.2004.).
- IMF** (2002) *Globalization: Threat or opportunity?*, URL:<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200.htm> (02.04.2004.).
- Lee, T.** (2002) *Global Justice Movement Forum*, URL:http://fpif.org/comentary/2002/0201gjm-lee_body.html (10.05.2004.).
- Legrain, P.** (2003) *Open world:/ the Truth about Globalization*, London: Abacus.
- Kalanj, R.** (2001): « Tri stajališta o globalizaciji». U: Meštrović, M. (ur.): *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj*. Zagreb: Ekonomski institut: 203-219.
- Kaplan, R.D.** (1994) *Coming Anarchy*, URL: <http://www.theatlantic.com/politics/foreign/anarchy.htm>. (23.03.2004.).

-
- Karliner, J.** (1997) *Building Grassroots Globalization*, URL: <http://www.corpwatch.org> (17.06.2002)
- Karliner, J.** (2001) *Where Do We Go From Here? Pondering the Future of Our Movement*, URL: <http://www.corpwatch.org> (16.06.2002)
- Khor, M.** (2003) *Info Services on WTO issues (Nov 03/2)*, URL:<http://www.twinside.org.sg> (02.04.2004.).
- Kingsnorth, N.** (2003) *One No, Many Yeses*, London: Simon / Schuster Ltd.:24.
- Kneen B.** (1999) *Farmageddon – Food and the Culture of Biotechnology*, Gabriola Islands, Canada: New Society Publishers.
- Kolarić, S.** (2000) *Globalizacija i sindikati*, Zagreb: Sindikat grafičke i nakladničke djelatnosti Hrvatske.
- Korten, D.C.** (1995) *When Corporations Rule the World*, West Hartford: Kumarian Press.
- Krugman, P.** (2002) *Doba smanjenih očekivanja*, Zagreb: Masmedia.
- Kurian, M.** (2004) *Globalisation and its Socio-Economic Impact*, URL: <http://www.mainstreamweekly.com/content/general7.asp> (16.04.2004.).
- Lash, S., Szerszynski, B. & Wynne, B.** (eds.) (1996) *Risk, Environment & Modernity – Towards a New Ecology*, London: SAGE Publications.
- Lechner, F.J: and Boli, J.** (2000) (eds.) *The Globalization Reader*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Madeley, J.** (2000) *Hungry for Trade- how the poor pay for free trade*, London: Zed Books.
- Maffesoli, M.** (1996) *The Time of Tribes – The Decline of Individualism in Mass Society*, London: SAGE Publications.
- Maheshvarananda, D.** (2003) *After Capitalism – Prout's vision for a New World*, Washington D.C.:Proutist Universal Publications.
- Marco** (2002) *What moves Us? An Anarchist Critique on Summit hopping*, Leiden: Eurodusnie.
- Martin, P.** (2000) *The Moral Case for Globalization*, U: Lechner, F.J: and Boli, J. (eds.) *The Globalization Reader*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Martinez, E. And Garcia, A.** (1997) *What is Neoliberalism?*, URL:<http://www.corpwatch.org/issues/PID.jsp?artided=376> (02.05.2004).

- McQuinn J.** (2001): «"Stop the Violence!"? Policing the antiglobalization movement», URL: <http://www.anarchymag.org/52/violence.html> (14.06.2002)
- Medojević, N.** (2000) Globalizacija svjetske ekonomije: čovjek iznad kapitala, URL: <http://www.reporter.co.yu/rep105/0004.htm> (11.05.2004.).
- Mertes, T. (2004)** Grass-Roots Globalism, u: Mertes. T. (ed.) *A movements of Movements – Is Another World Really Possible?*, London: Verso: 237-247.
- Mesić, M.** (1998) «Teorija društvenih pokreta – američke perspektive». U: Društvena istraživanja 7 (1998), 4-5, (36-37): 699-729.
- Mesić, M.** (2001): «Legitimnost građanske neposlušnosti», U: Revija za sociologiju 32 (1-2): 17-25.
- Milanovic, B.** (2002) Two Faces of Globalization: Against Globalization as We Know It, URL:<http://www.worldbank.org/research/inequality> (02.04.2004).
- Milardović, A., Riggs, F. W. i Teune H.** (2002) *Mali leksikon globalizacije*, Zagreb: CPI.
- Milstein, C.** (2001) *Something Did Start in Quebec City: North America's Revolutionary Anti-Capitalist Movement*, URL: <http://flag.blackened.net/nefac/magazine/02/milstein.html> (17.06.2002)
- Milstein, C.** (2002) *Another World Is Possible . . . But What Kind, and Shaped By Whom?*, URL: http://www.nadir.org/nadir/initiativ/agp/free/wsf/another_world.htm (17.06.2002)
- MMF (2003)** *Common criticism: some responses*, URL:<http://www.imf.org/external/np/exr/ccrit/eng/crit.htm> (31.03.2004).
- Mohaiemen, N.** (2004) No Water? Drink Coke!, URL:<http://www.alternet.org/print.html?StoryID=17592> (02.05.2004.).
- Mokhiber, R.** (1996) Corporate Crime: Underworld USA, u Kevin Danaher (1996) *Corporations Are Gonna Get Your Mama*, Monroe: Common Courage Press:61-69.
- Mokhiber R. and Weissman, R.** (2002), *Kill, Kill, Kill*, <http://lists.essential.org/pipermail/corp-focus/2001/000093.html> (18.06.2002)
- Moody, K.** (2001) Unions, U: Birchman, E. And Charlton, J. *Anti-Capitalism – A Guide to the Movement*, London: Bookmark Publications Ltd: 291-301.
- Murshed, S.M.** (2003) *Marginalization in an Era of Globalization*, URL: http://216.239.59.104/search?q=cache:5NH2_ujIK5wJ:archive.rockefeller.edu/publications/conferences/murshed.pdf+murshed%2Bglobalization&hl=hr (11.05.2004.).

-
- Nakamura, L.** (2002) 'Where Do You Want To Go Today?' Cybernetic tourism, the Internet and Transnationality, U: Nicholas Mirzoeff (ed.) *The Visual Culture Reader*, London: Routledge: 255-264.
- Neale, J.** (2002) *You Are G8, We Are 6 Billion – The Truth Behind The Genoa Protests*, London: Vision Paperbacks.
- Notes from Nowhere** (2003) *We are Everywhere – the irresistible rise of global anticapitalism*, London: Verso.
- Offe, C.** (1987) Novi društveni pokreti – izazov granicama institucionalne politike, U: Pavlović, V. (ur.) *Obnova utopijskih energija*, Beograd: CIDID i IIC: 125-162.
- Olin, D.** (2003) *New Washington Consensus*, URL: [http://www.mindfully.org/Reform/2003/Bush-\\$1_3B-Foreign-Aid25may03.htm](http://www.mindfully.org/Reform/2003/Bush-$1_3B-Foreign-Aid25may03.htm) (11.05.2004.).
- On Fire – The Battle of Genoa and the Anti-capitalist Movement* (2001), London: One-Off Press.
- Open Letter on Globalisation. The Debate*, Laeken: European Council of Laeken, 2001.
- Pavlović, V.** (ur) *Obnova utopijskih energija*, Beograd: CIDID i IIC.
- Paterson, M.** (1996) *Global Warming and Global Politics*, New York: Routledge.
- Petras, J. and Veltmayer, H.** (2001) *Globalization Unmasked – Imperialism in the 21 Century*, London: Zed Books.
- Pieterse, J.N.** (1995) Globalization as Hybridization, U: Featherstone, M., Lash, S. and Robertson, R. (eds.) *Global Modernity*, London: SAGE Publications: 45-69.
- Podur, J.** (2001) *Loincloths, Ski Masks, and Social Movements*, na URL: <http://www.zmag.org> (13.06.2002)
- Porcu, P.** (1998) Against Technology, *Insurrection* No. 5/1998: 6-8.
- Posavec, R.** (ur.) (2002) *Noam Chomsky, Mediji, propaganda i sistem*, Zagreb: Što čitaš.
- Ravaioli, C.** (1991) *Economist and the Environment*, London: Zed Books.
- Ray, D.E.** (2003) *World Bank Study: Trade Liberalization would shut down two-thirds of EU grain and oilseed production*, URL:<http://www.agpolicy.org> (06.04.2004.).
- Reddy, S. and Pogge, T.** (2003) *How Not to Count the Poor?*, URL:<http://www.socialanalysis.org> (01.04.2003.).

-
- Ritchie, M.** (1997) *Globalization vs. Globalism*, URL: <http://www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/globe/kirsh.htm>. (31.03.2004.).
- Ritzer, G.** (2004) *Globalization of Nothing*, Thousand Oaks: Pinge Forge Press.
- Robertson, R.** (1992): «*Globalization – Social Theory and Global Culture*, London: Sage Publications Ltd.
- Robertson, R.** (1995) Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity, U: Featherstone, M., Lash, S. and Robertson, R. (eds.) *Global Modernity*, London: SAGE Publications: 25-45.
- Routledge, P.** (2003) *Convergence of Commons: Process Geographies of People's Global Action*, URL: <http://www.commoner.org.uk/> (11.05.2004.).
- Roy, A.** (2004) *Do turkeys enjoy thanksgiving?*, URL:<http://www.hindu.com/2004/01/18/stories/2004011800181400.htm> (10.05.2004.).
- Rupert, M. and Smith, H.** (eds.) (2002) *Historical Materialism and Globalization*, London: Routledge.
- Sach, J. And Warner, A.** (1995) *Economic Reforms and the Process of Global Integration*, U: *Brokings Papers on Economic Activity*, No. 1:1-118.
- Sader, E.** (2004) *Beyond Civil Society – The Left after Porto Alegre*, u: Mertes, T. *A Movement of Movements? Is Antother World Really Possible?*, London: Verso: 248-261.
- SAPRIN (Structural Adjustment Participatory Review Initiative)** (2002) *The Policy Roots of Economic Crisis and Poverty*, URL:<http://www.saprin.org> (02.04.2004).
- Scholte, J. A.** (2000) *Globalization – A Critical Introduction*, London: Macmillan Press LTD.
- Scott, A.** (1990) *Ideology and New Social Movements*, London: Unwin Hyman Ltd.
- Sharma, D.** (2003) *The Great Trade Robbery*, URL: <http://www.mindfully.org/WTO/2003/Trade-Robery-WTO-Sharma2sep03.htm> (06.04.2004.).
- Shipman, A.** (2002) *The Globalization Myth*, Cambridge: Icon Books.
- Shiva, V.** (1998) *Biopiracy – The Plunder of Nature and Knowledge*, Devon: Green Books.
- Shiva, V.** (2002) *Water Wars – Privatization, Pollution and Profit*, Cambridge: South End Press.

-
- Starr, A.** (2001) *Naming the Enemy – Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, London: Zed Books.
- Starhawk,** (2001) *After Genoa: Why We Need to Stay in the Streets*, URL:<http://www.ainfos.ca> (02.05.2004.).
- Starhawk,** (2001) *After Genoa: Asking the Right Questions*, URL:<http://www.ainfos.ca> (10.05.2004.).
- Starhawk** (2002) *New York Saturday and Beyond*, URL: <http://www.zmag.org> (16.06.2002)
- Stiglitz, J.E.** (2002) *Globalization and its Discontents*, New York: W.W. Norton & Company Inc.
- Strange, S.** (1998) *Mad money: A Sequel to «Casino Capitalism»*, Manchester: Manchester University Press.
- Strpić, M.** (ur) (2001): *Anarhizam i nasilje*, Zagreb: Što Čitaš.
- Subcomandante Marcos** (2001) *The Punch-Card and the Hourglass*, URL:<http://www.newleftreview.net> (26.04.2004.).
- Sutcliffe, B.** (2002) *100 Ways of Seeing an Unequal World*, London: Zed Books.
- Šimac, N.** (2001) *Izazovi i zamke globalizacije*, Zagreb: UDD i SarajevoHKD Napredak.
- Šimleša, D.** (2002) *Snaga utopije*, Zagreb: Što čitaš.
- Šporer, Ž.** (2000): «*Controversies of Globalization*». U: Revija za sociologiju 31 (3-4): (165-181).
- Tabb, W.K.** (2003) *Race to the Bottom?*, U: Aronowitz, S. and Gautney, H. (eds.) *Implicating Empire – Globalization & Resistance in the 21st Century World Order*, New York: Basic Books: 151-159.
- Tomlinson, J.** (1999) *Globalization and Culture*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Touraine, A.** (1995) *Critique of Modernity*, Cambridge: Basil Blackwell Inc.
- UNDP** (2003) *Human Development Report 2003 Millennium Development Goals: A Compact among nations to end human poverty*, URL: <http://www.undp.org>. (23.03.2004).
- United for Fair Economy** (2002) *Executive Excess 2002*, URL:<http://www.ufenet.org/CEOPay/index.html> (07.04.2004.).

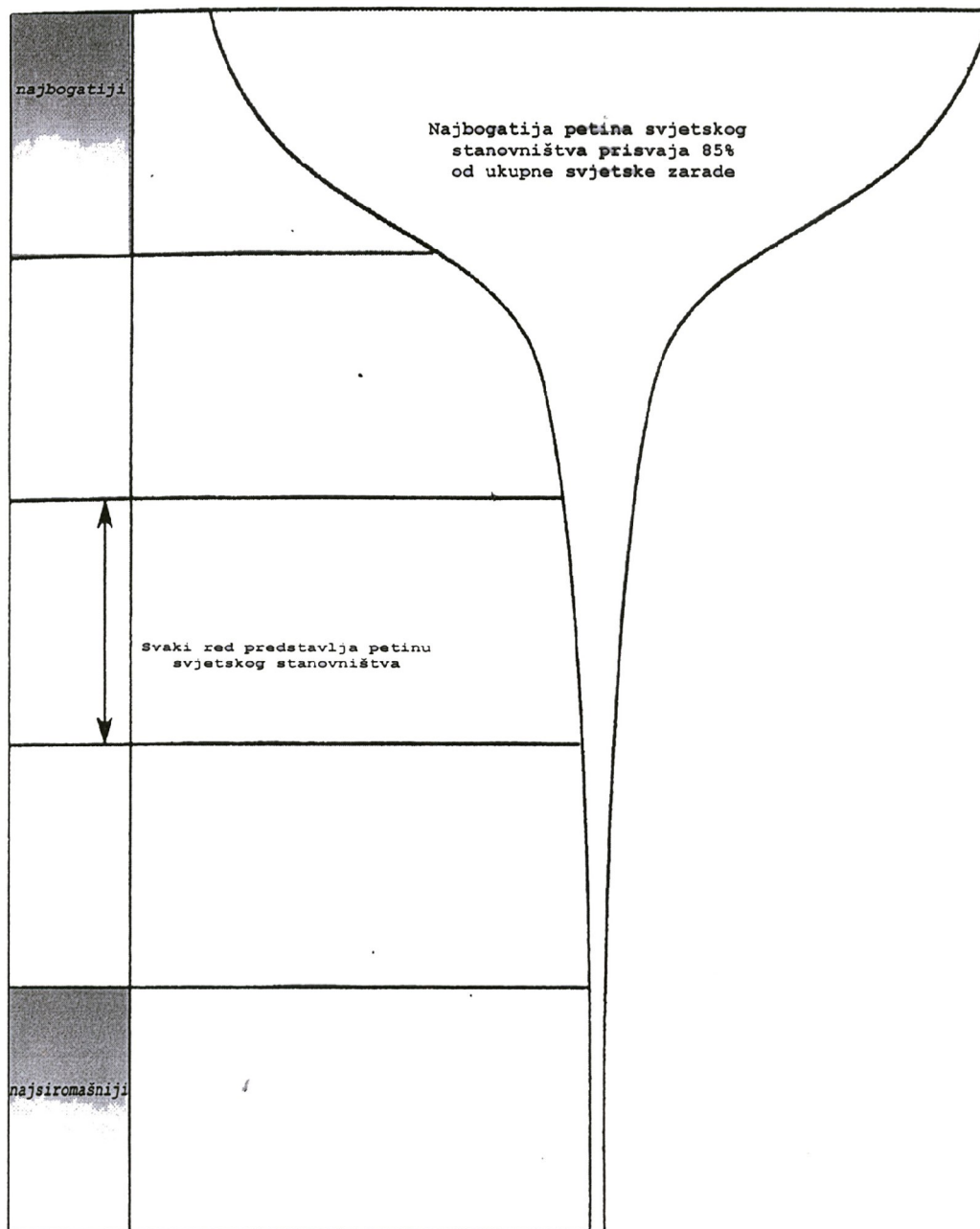
-
- Urry, J.** (2003) *Global Complexity*, Cambridge: Polity Press.
- Zakaria, F.** (1999) *After the Storm Pases*, URL:<http://www.fareedzakaria.com/articles/newsweek/121399.html> (30.04.2004.).
- Vidal, J.** (2003) *Forced to Slum it*, URL:<http://www.guardian.co.uk/analysis/story/0,3604,1059851,00.html> (30.03.2004.).
- Wainwright, H.** (2003) *Recalaim the State – Experiments in Popular Democracy*, London: Verso.
- Wallerstein, I.** (2004) *New Revolts Against the System*, U: Mertes. T. (ed.) *A movements of Movements – Is Another World Really Possible?*, London: Verso: 262-275.
- Waterman, P.** (2001) *Globalization, Social Movement and the New Internationalisms*, London: Continuum.
- Waters, M.** (2001) *Globalization*, London and New York: Routledge.
- Weisbrot, M.** (1999) *Globalization: A Primer*, URL:<http://www.cepr.net/GlobalPrimer2.htm> (02.04.2004.).
- Weisbrot, M.** (2002) *The Mirage of Progress*, URL:<http://www.prospect.prg/print-friendly/print/V13/1/weisbrot-m.html> (02.04.2004.).
- Welton, N. And Wolf, L.** (2001) *Global Uprising – Confronting the Tyrannies of the 21st Century*, Gabriola Islands: New Society Publisher.
- World Bank** (2002) *Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World Economy*, URL:<http://econ.worldbank.org/prr/subpage.php?sp=2477&print=1> (02.04.2004.).
- World Development Movement** (2003) *States of Unrest III – Resistance to IMF and World Bank policies in poor countries*, URL:http://www.wdm.org.uk/cambriefs/debt/unrest3_map.htm (11.05.2004.).
- Worldwatch Institute** (2002), *State of the World 2002*, London: Eartscan Publications Ltd.
- Worldwatch Institute** (2003) *Rich-Poor Gap Widening*, URL:<http://www.worldwatch.org/topics/vsow/2003/11/12/> (23.03.2004.).
- Worldwatch Institute** (2004) *State of the World 2004*, New York: W.W. Norton & Company.

WTO (1996) *Ruggiero calls for trading system to be kept in line with globalization process*, WTO press release, 22 February, URL: http://www.wto.org/english/news_e/pres96_e/pr043_e.htm (05.02.2004)

PRILOZI

Prilog 1

Distribucija svjetske zarade

Najsiromašnija petina prisvaja 1.4% od ukupne svjetske zarade

Izvor: URL:<http://www.un.org>

Prilog 2

Odnos proizvodnje i investicija unutar Trijade – SAD-a, EU-a i jugoistoka Azije

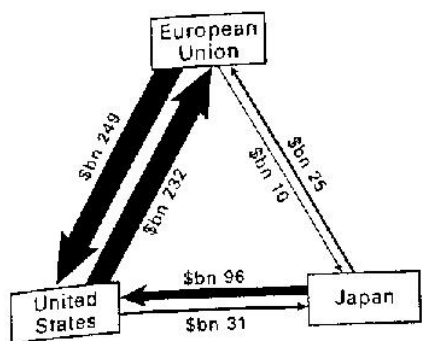
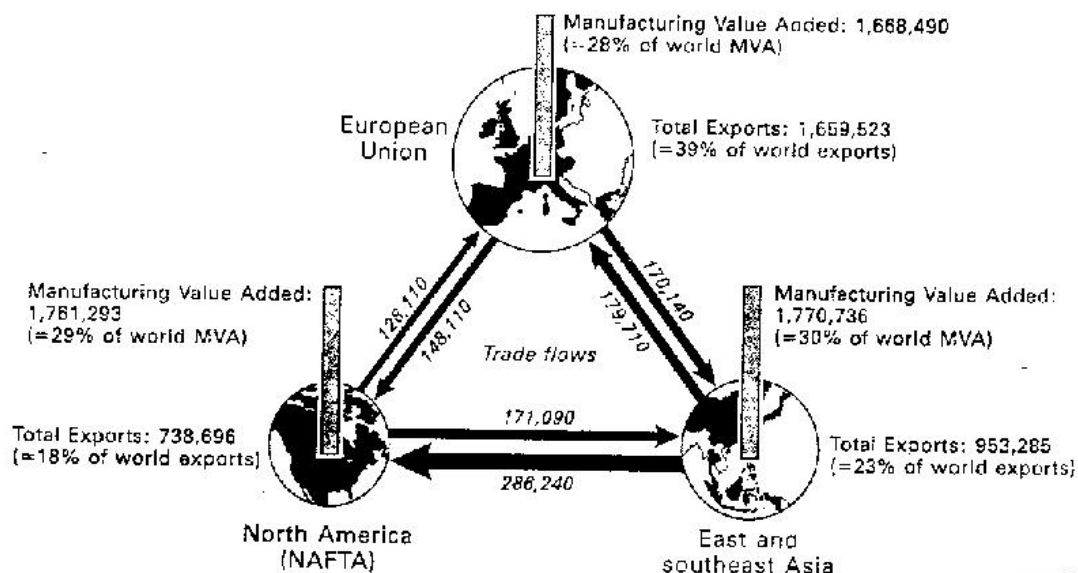
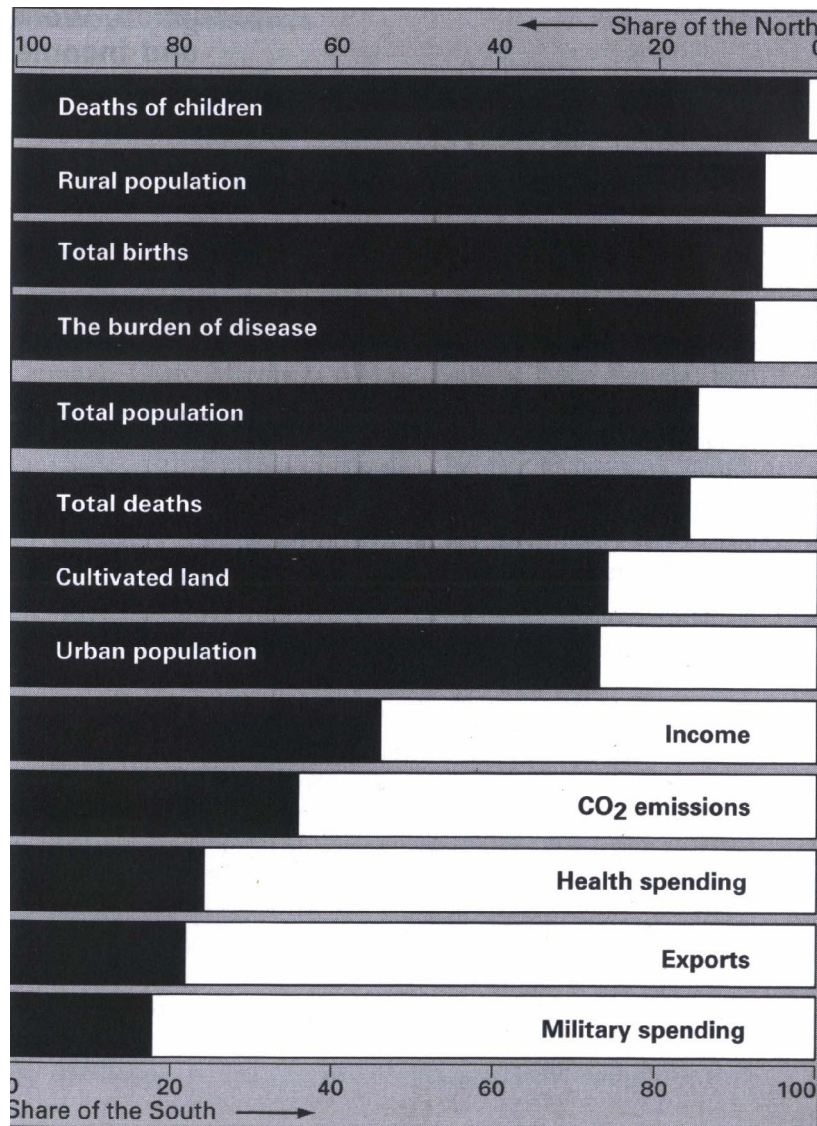

Figure 2.25 The global triad – concentration of foreign direct investment
Source: Based on UNCTAD (1995, Figure I.6)

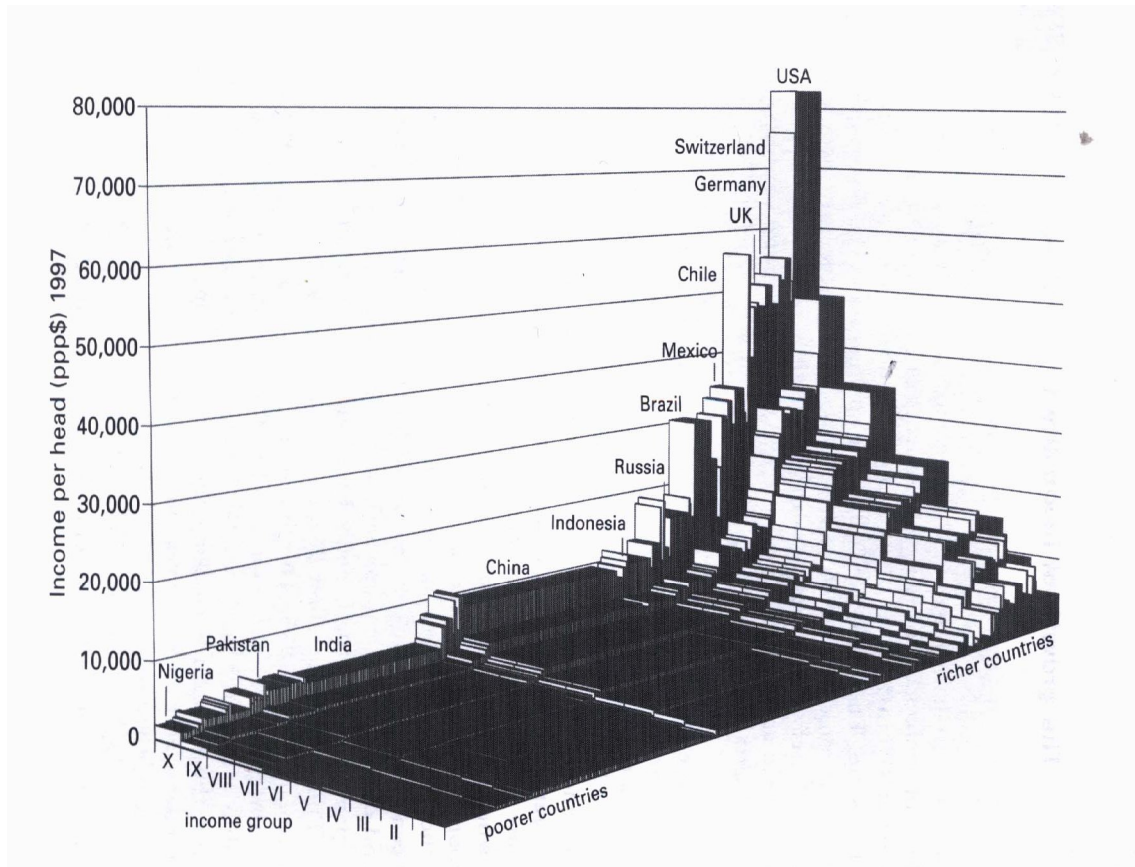
Izvor: Dicken, P. (1998) *Global Shift – Transferring the World Economy*, New York: Guilford Press.

Prilog 3

Izvor: Sutcliffe, B. (2002) *100 Ways of Seeing an Unequal World*, London: Zed Books.

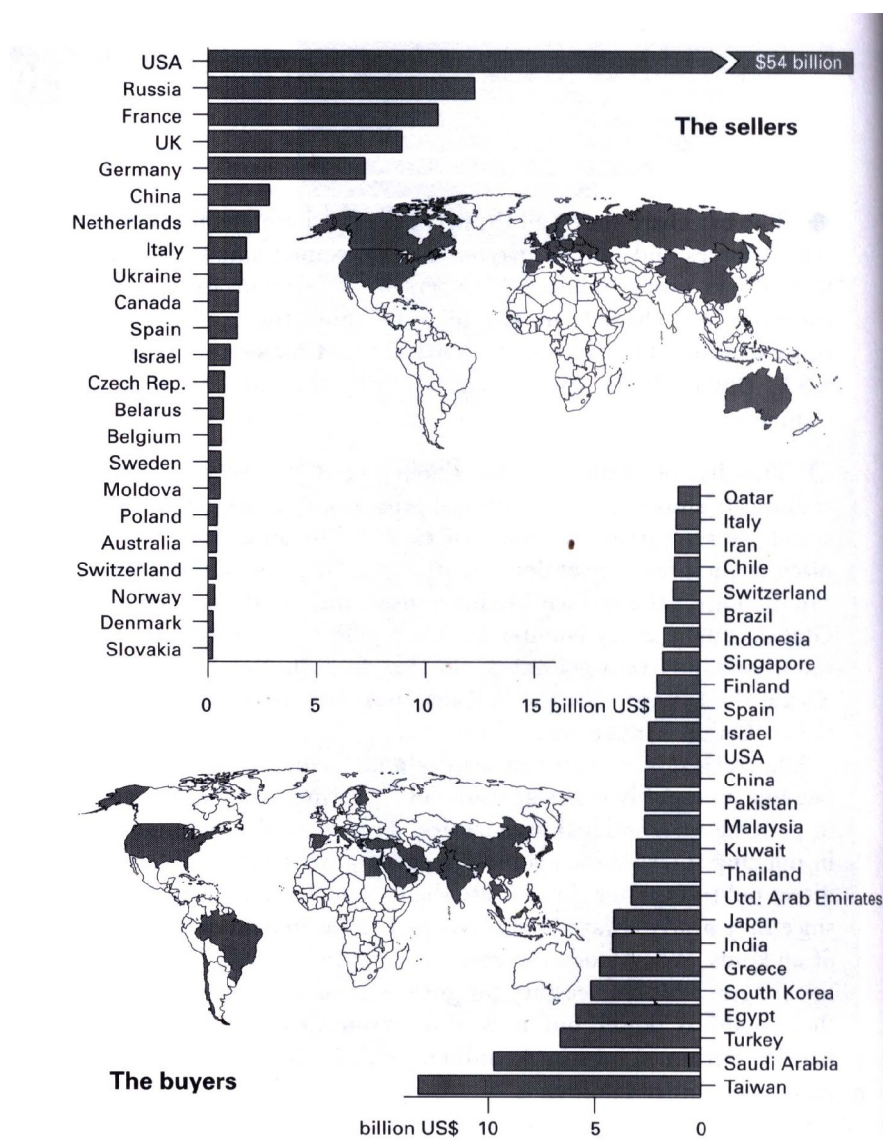
Prilog 4

Izvor: Sutcliffe, B. (2002) *100 Ways of Seeing an Unequal World*, London: Zed Books.

Prilog 5

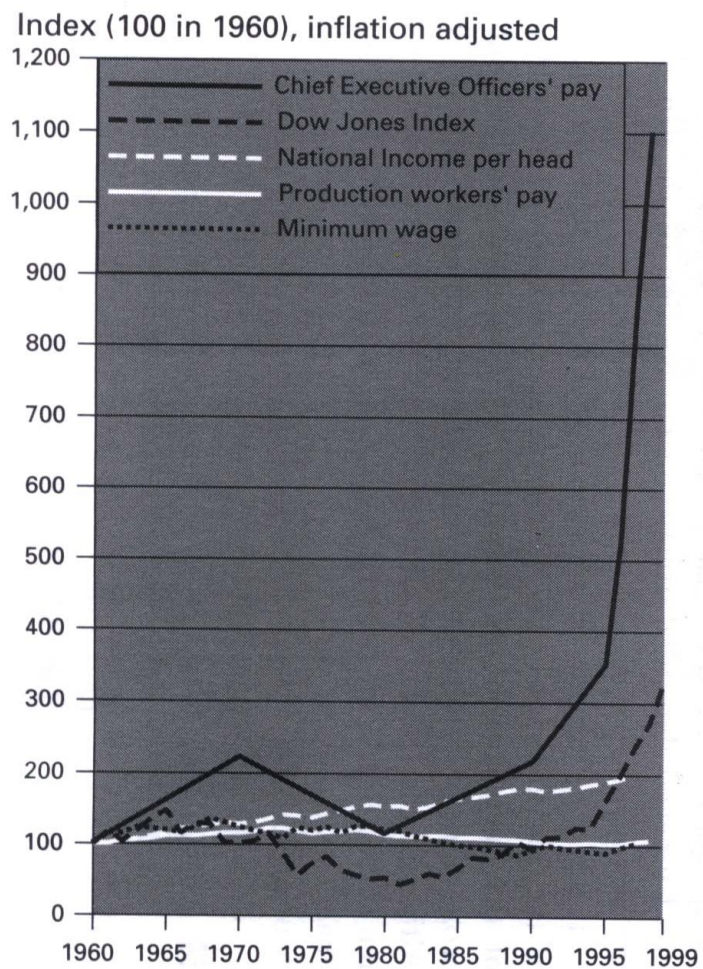
Karta zemalja najvećih prodavača i kupaca oružja

Izvor: Sutcliffe, B. (2002) *100 Ways of Seeing an Unequal World*, London: Zed Books.

Prilog 6

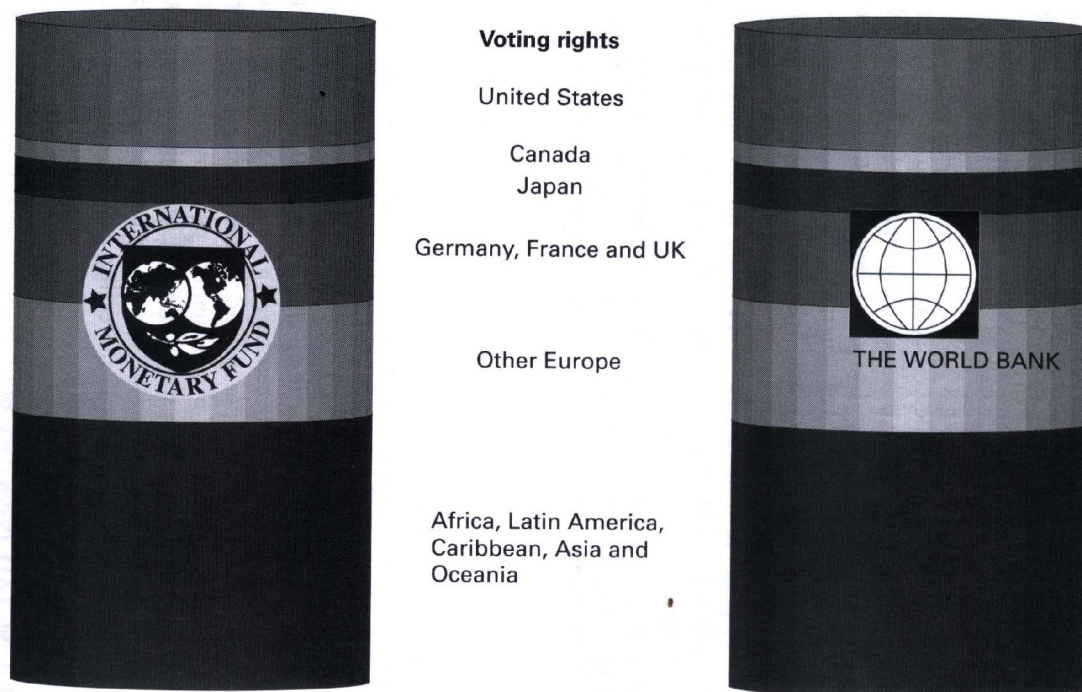
Odnos rasta plaća običnih radnika i direktora/menađera korporacija

Izvor: Sutcliffe, B. (2002) *100 Ways of Seeing an Unequal World*, London: Zed Books.

Prilog 7

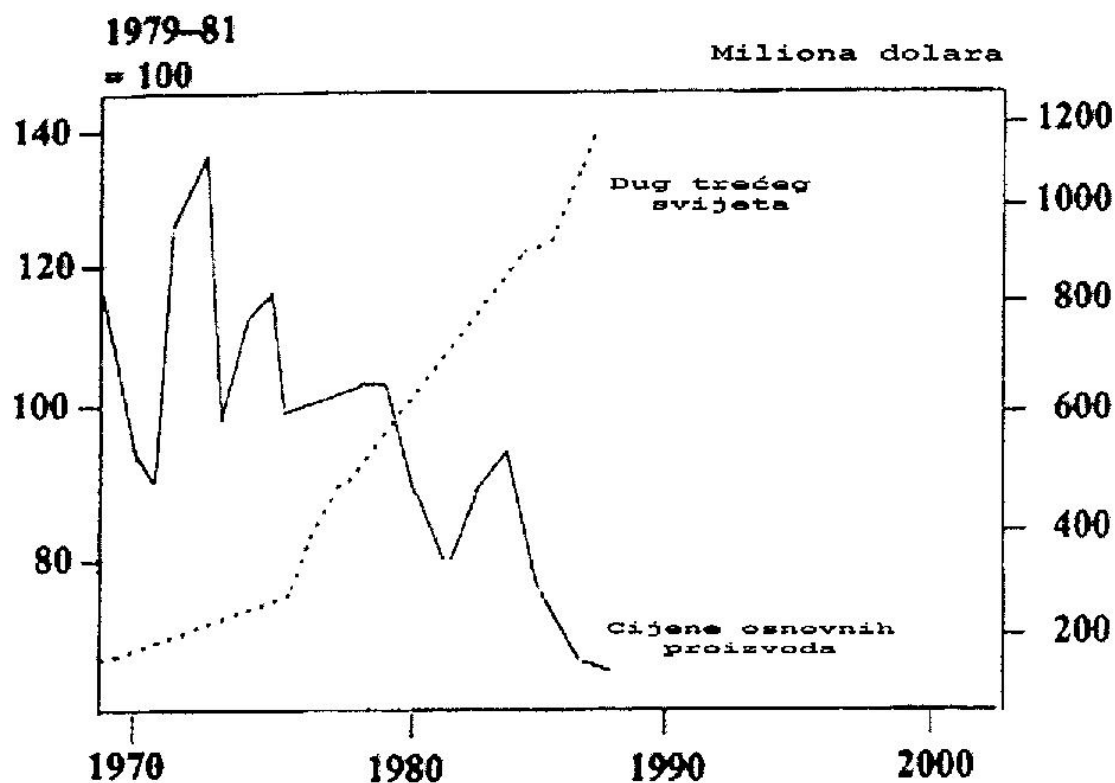
Odnos moći u MMF-u i Svjetskoj banci s obzirom na postotak glasova

Izvor: Sutcliffe, B. (2002) *100 Ways of Seeing an Unequal World*, London: Zed Books.

Prilog 8

Odnos rasta duga zemalja u razvoju i cijena osnovnih sirovina kojima trguju

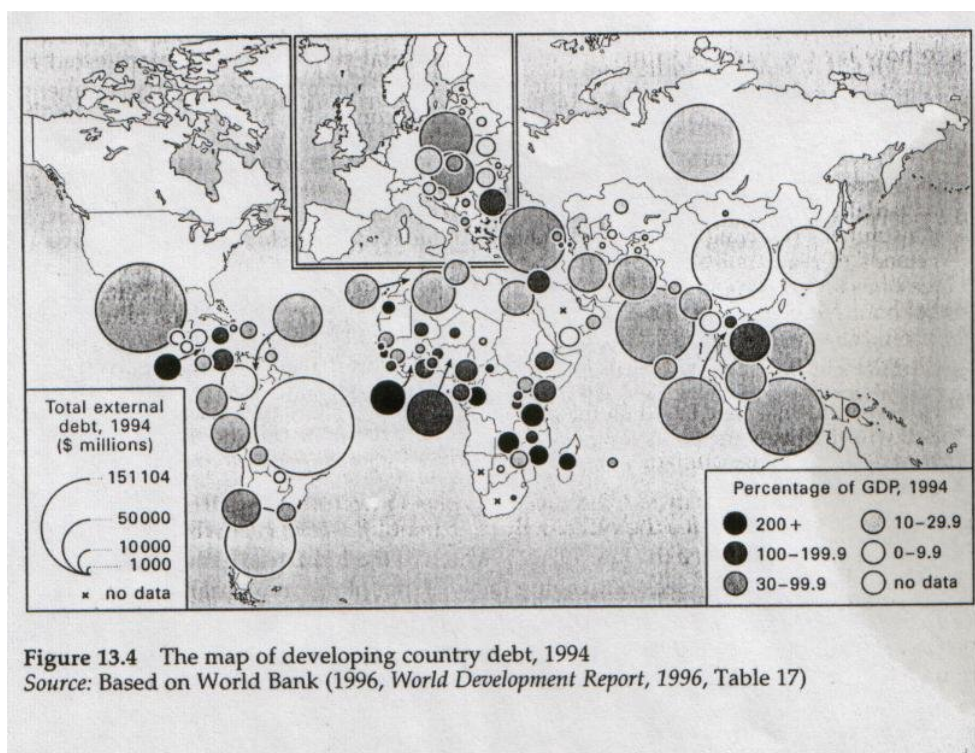
Izvor: Brown et al (1990, p1144).

"The HIPC (Highly Indebted Poor Countries) initiative is more helpful to multilateral organisations than it is to poor countries".

**Isac Diwan, Manager, Economic Policy for Poverty Reduction,
World Bank Institute, 2001.**

Prilog 9

Karta duga zemalja u razvoju s obzirom na veličinu i na udio u BDP-ju

Izvor: Dicken, P. (1998) *Global Shift – Transferring the World Economy*, New York: Guilford Press.

Prilog 10

Položaj epz-a ili izvozno orijetniranih zona

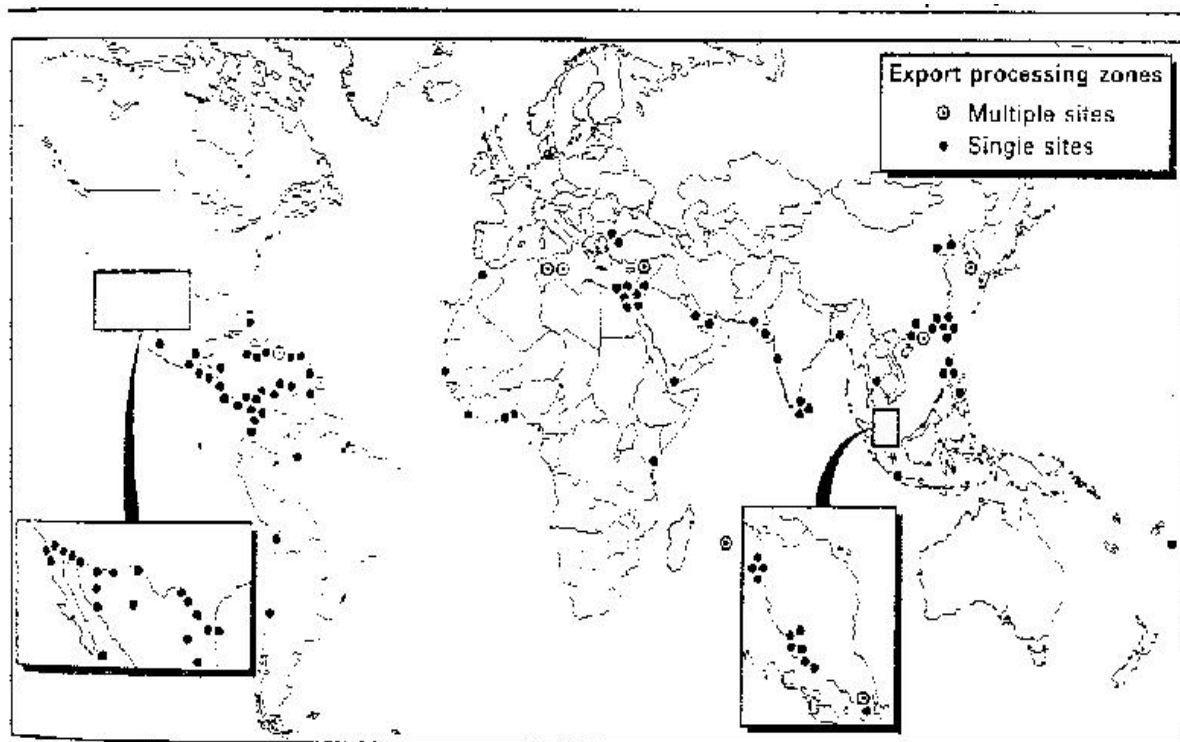

Figure 4.4 Export Processing Zones in developing countries
Source: ILO (1988, Table 20); UNCTAD (1994, Table IV.2); press reports

Dicken, P. (1998) *Global Shift – Transferring the World Economy*, New York: Guilford Press.

Prilog 11

Karta koja pokazuje «malu» globalnost korporacija s obzirom na imovinu i radnu snagu u inozemstvu

Table 6.2 How 'global' are the top 100 transnational corporations?

Ra	Ri	Index	Company	Country	Industry	Foreign share of Assets	Employment
60	1	92.3	Thomson Corp.	Canada	Publishing and printing	95.7	88.7
71	2	92.2	Solvay	Belgium	Chemicals	92.8	89.5
50	3	91.4	RTZ	UK	Mining	–	96.9
17	4	90.5	Roche Holdings	Switzerland	Pharmaceuticals	90.4	82.9
42	5	88.8	Sandoz	Switzerland	Pharmaceuticals	–	85.1
15	6	88.4	ABB	Switzerland	Electrical equipment	85.2	93.7
52	7	87.3	Electrolux	Sweden	Electronics	–	82.8
13	8	86.5	Nestlé	Switzerland	Food	65.6	96.9
24	9	85.0	Philips	The Netherlands	Electronics	87.7	83.0
23	10	84.5	Unilever	UK/The Netherlands	Food	77.5	89.9
58	11	80.2	Glaxo-Wellcome	UK	Pharmaceuticals	75.2	75.0
93	12	79.3	Akzo	The Netherlands	Chemicals	71.0	73.4
61	13	78.6	Seagram	Canada	Beverages	76.9	–
21	14	72.5	Bayer	Germany	Chemicals	81.7	38.2
87	15	72.3	Alcan	Canada	Metal products	58.8	71.8
67	16	72.0	Michelin	France	Rubber and plastics	61.1	–
73	17	68.0	Total	France	Petroleum	–	56.6
27	18	67.2	British Petroleum	UK	Petroleum	67.7	73.1
62	19	66.8	News Corporation	Australia	Publishing and printing	46.4	–
33	20	66.7	BAT Industries	UK	Tobacco	32.6	91.2
39	21	66.6	Volvo	Sweden	Automobiles	76.3	40.6
80	22	65.9	Cable & Wireless	UK	Telecommunications	–	75.3
54	23	65.2	Saint Gobain	France	Building materials	–	72.1
34	24	64.6	Hoechst	Germany	Chemicals	59.9	55.7
36	25	64.6	Ciba-Geigy	Switzerland	Chemicals	48.7	75.1
3	26	63.8	Exxon	USA	Petroleum	63.9	64.0
1	27	63.6	Royal Dutch Shell	UK/The Netherlands	Petroleum	62.5	74.5
29	28	63.3	Hanson	UK	Building materials	52.9	78.4
35	29	61.8	Rhone-Poulenc	France	Chemicals	68.1	56.9
6	30	60.4	Volkswagen	Germany	Automobiles	–	39.8
18	31	58.9	Alcatel Alsthom	France	Electronics	45.1	59.4
11	32	58.7	Mobil	USA	Petroleum	63.1	46.8
19	33	58.5	Sony	Japan	Electronics	–	57.7
94	34	57.5	Pechiney	France	Metals	49.5	58.0
91	35	57.4	LVMH Moët-Hennessey	France	Beverages	–	62.5
81	36	57.2	Digital Equipment	USA	Computers	56.7	52.7
10	37	56.7	Elf Aquitaine	France	Petroleum	–	49.1
5	38	56.4	IBM	USA	Computers	54.1	52.6
85	39	55.3	Thomson	France	Electronics	35.6	57.9
66	40	54.4	BMW	Germany	Automobiles	48.0	46.2
45	41	51.5	BASF	Germany	Chemicals	44.0	37.9
74	42	50.5	McDonalds	USA	Restaurants	–	–
55	43	50.0	Procter & Gamble	USA	Soaps/cosmetics	37.7	59.6
84	44	49.0	Carrefour	France	Trade	48.7	49.0
79	45	48.9	Minnesota Mining	USA	Mining	48.9	46.7
86	46	48.3	Sara Lee	USA	Food	49.6	58.2
78	47	48.1	Johnson & Johnson	USA	Pharmaceuticals	42.0	52.0
46	48	48.0	VIAG	Germany	Diversified	48.1	48.0
25	49	47.3	Siemens	Germany	Electronics	–	83.0
65	50	47.2	Robert Bosch	Germany	Auto parts	–	40.5

20	51	47.0	Fiat	Italy	Automobiles	38.1	38.2
48	52	45.3	Dow Chemical	USA	Chemicals	39.3	45.0
92	53	44.9	Alcoa	USA	Metals	—	50.9
44	54	44.2	Texaco	USA	Petroleum	45.9	35.8
26	55	43.7	Renault	France	Automobiles	—	28.9
89	56	43.6	Motorola	USA	Electronics	29.7	44.5
99	57	43.5	Norsk Hydro	Norway	Chemicals	34.1	50.0
96	58	43.0	Eastman Kodak	USA	Scientific and photo equipment	—	43.6
9	59	42.8	Daimler Benz	Germany	Transport and communications	42.0	24.0
100	60	42.7	Bridgestone	Japan	Rubber and plastics	—	58.0
98	61	42.5	United Technologies	USA	Aerospace	30.8	55.7
31	62	42.0	Du Pont	USA	Chemicals	—	32.7
76	63	42.0	Grand Metropolitan	UK	Food	—	42.0
69	64	41.6	Sharp	Japan	Electronics	—	67.7
59	65	41.4	Hewlett Packard	USA	Computers	45.9	40.1
51	66	41.0	Honda	Japan	Automobiles	—	21.2
28	67	41.0	Philip Morris	USA	Food	34.2	51.5
16	68	39.8	Matsushita	Japan	Electronics	—	42.3
82	69	37.3	Mannesmann	Germany	Industrial equipment	—	32.4
49	70	36.7	Xerox	USA	Scientific and photo equipment	26.4	36.7
68	71	33.5	Canon	Japan	Computers	33.5	48.6
14	72	32.2	Nissan	Japan	Automobiles	—	24.1
95	73	31.9	RJR Nabisco	USA	Food and tobacco	15.6	48.1
12	74	31.0	Mitsubishi	Japan	Diversified	—	31.0
77	75	30.3	BHP	Australia	Metals	32.2	25.0
40	76	30.3	Chevron	USA	Petroleum	37.8	23.2
72	77	29.8	Pepsico	USA	Food	30.7	29.8
30	78	29.5	Mitsui	Japan	Diversified	—	29.5
32	79	29.0	Nissho Iwai	Japan	Trading	—	29.0
2	80	28.6	Ford	USA	Automobiles	27.6	28.6
37	81	28.1	ENI	Italy	Petroleum	—	21.3
8	82	28.1	Toyota	Japan	Automobiles	—	16.0
22	83	27.7	Hitachi	Japan	Electronics	—	24.1
90	84	26.6	International Paper	USA	Paper	28.7	29.3
4	85	25.7	General Motors	USA	Automobiles	—	25.7
63	86	24.4	Nippon Steel Corp	Japan	Metal	—	29.7
38	87	24.2	Sumitomo	Japan	Trading	—	—
64	88	23.3	Amoco	USA	Petroleum	29.0	17.5
43	89	22.7	Itochu	Japan	Trading	—	26.7
70	90	22.4	Veba	Germany	Trading	20.0	18.8
53	91	21.2	ITT	USA	Diversified services	—	21.2
41	92	20.0	Toshiba	Japan	Electronics	—	20.0
88	93	20.0	Atlantic Richfield	USA	Petroleum	22.8	20.0
57	94	19.3	NEC Corporation	Japan	Electronics	19.5	11.6
47	95	19.1	Marubeni	Japan	Trading	—	19.1
97	96	17.0	Kobe Steel	Japan	Metals	—	17.0
7	97	16.7	General Electric	USA	Electronics	13.5	16.7
75	98	15.4	Chrysler	USA	Automobiles	—	19.8
83	99	13.3	GTE	USA	Telecommunica- tions	13.7	13.3
56	100	10.8	AT&T	USA	Electronics	11.9	10.8

Notes:

Ra – rank by total foreign assets.

Ri – index of transnationality. Represents the average of foreign assets to total assets, foreign sales to total sales and foreign employment to total employment.

Source: Calculated from UNCTAD (1996b, Table I.12).

Prilog 12

Tablica odnosa aktera antikorporacijskog pokreta prema određenim pitanjima. Prvi red označava kratice za: pokrete protiv strukturalnih reformi Svjetske banke i MMF-a, mir i ljudska prava, reformu zemlje, eksplicitno antikorporacijske pokrete, Cyberpunk, zaštitu okoliša, radnički pokret, socijalizam, borbu protiv FTA – ugovora o slobodnoj trgovini, Zapatizmo, anarhizam, održivi razvoj, sitno poduzetništvo, suverenost i religiozni nacionalizam.

Značenje znakova: • zastupaju temu iz pitanja

- slabo zastupaju temu iz pitanja, prisutno samo u nekim podgrupama

~ može se interpretirati da je zastupanje teme iz pitanja prisutno

Osporavanje i reforma				Globalizacija odozdo				Odvajanje/relokalizacija						
vs. WB/MMF	MLJP	Z	vs. korp.	Cyb	ZO	Rad	Soc	vs.FTA	Zap	Anarh	OdRaz	MalPod	Suver	RelNac
<i>Je li prisutna kritika kapitalizma?</i>														
			-	~			•		•	•				
<i>Neoliberalizma?</i>														
•		•	•					•	•				•	
<i>Globalizacije?</i>														
•		•	•		•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
<i>Koncepta rasta ili progresu?</i>														
			•	•	•			•	•	•	•	•	•	•
<i>Konzumerizma?</i>														
			•		•	•	•	•		•	•	•		•
<i>Ovisnosti?</i>														
•	•	•	•				•	•	•	•	•	•	•	•
<i>Gleda li se na korporacije kao kolonijalne?</i>														
•	•	•			•			•	•	•		•	•	•
<i>Koristi li se alternativna epistemologija?</i>														
		~		-				~	•		•	~	•	•
<i>Težnja ideološkoj hegemoniji?</i>														
•	•	•			•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
<i>Interes za transformativnim dijalogom s neprijateljem?</i>														

•	•	•
<i>Odnosi preko ideoloških granica?</i>		
•	•	•
<i>Odnosi između prvog i trećeg svijeta?</i>		
• • • •	• • • •	• •
<i>Internacionalni odnosi preko klasnih odnosa?</i>		
		• • •
<i>Internacionalni odnosi preko rasnih odnosa?</i>		
		•
<i>Sklonost uličnim akcijama?</i>		
• • • •	• • • •	• • • • •
<i>Pravnoj borbi?</i>		
• • • •	• • • •	• • • ~
<i>Direktnom pritisku na korporacije?</i>		
• • • •	• •	• • • • •
<i>Strankama?</i>		
• • • •	• • • •	• • •
<i>Pop kultura kao polje borbe?</i>		
- -	- - -	
<i>Sklonost borbi svakog dana?</i>		
• • •	• • •	• • • •
<i>Stvaranje alternativnih prostora?</i>		
• • •	• • •	• • • • •
<i>Tradicionalna kultura kao kritičko polazište?</i>		
•	• •	• • • • •
<i>Traženje progresa/industrijski oblikovanog razvoja?</i>		
~ • - •	• •	- •
<i>Pretpostavka ekoloških granica?</i>		
• - • -	• - • •	• • • •

Izvor: Starr, A. (2001) *Naming the Enemy – Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, London: Zed Books.

Prilog 13

Odnosi između aktera pokreta

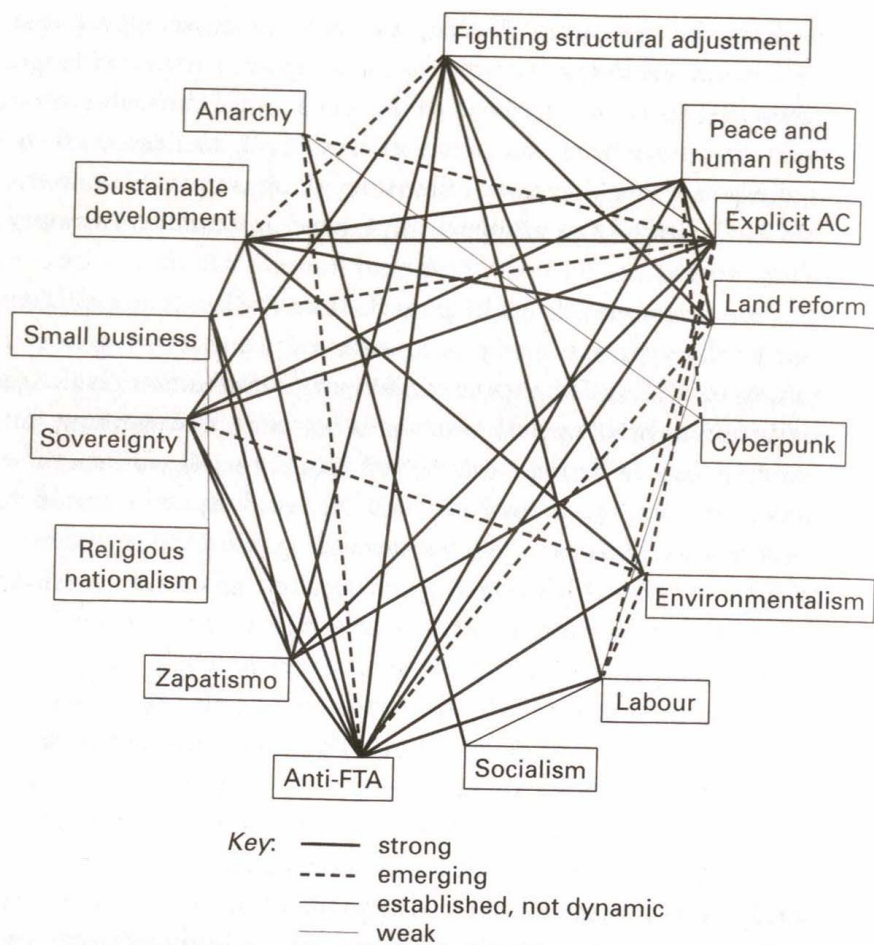
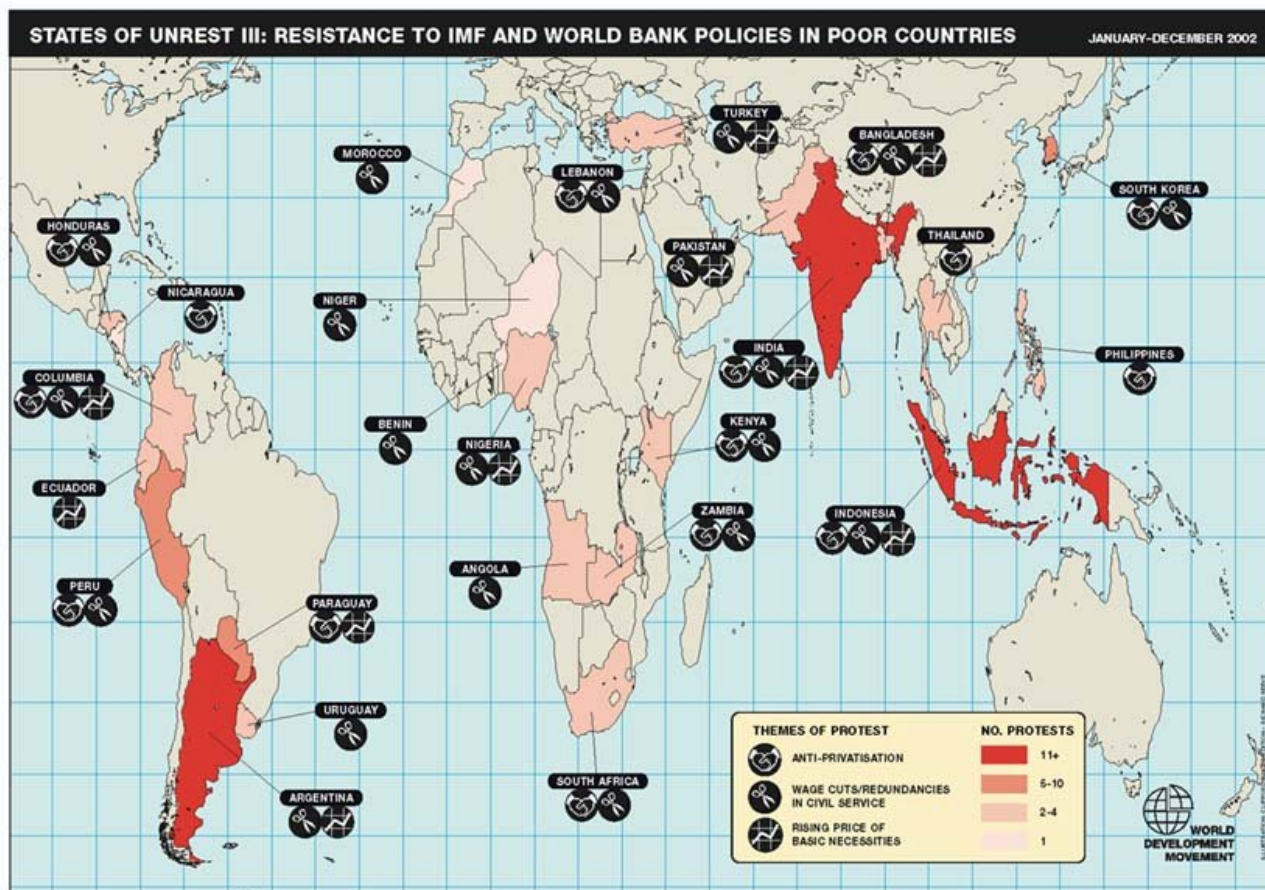

Figure 5.2

Izvor: Starr, A. (2001) *Naming the Enemy – Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, London: Zed Books.

PRILOG 14

PRILOG 15

Nasilje je postalo sinonim za prosvjede pokreta

PRILOG 16

Različite taktike unutar pokreta

1. Pacifisti

2. Black bloc

3. Tute bianche

4. Pinc blok

